EY
DAF
RBCm

COLLECTIO LIBRORVM
IVRIS ANTEIVSTINIANI

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

PAVLVS KRVEGER THEODORVS MOMMSEN
GVILELMVS STVDEMVND

TOMVS TERTIVS

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MDCCCXC

FRAGMENTA VATICANA

MOSAICARVM ET ROMANARVM LEGVM COLLATIO

RECOGNOVIT

THEODORVS MOMMSEN

CONSVLTATIO VETERIS CVIVSDAM IVRISCONSVLTI

CODICES GREGORIANVS ET HERMOGENIANVS

ALIA MINORA

EDIDIT

PAVLVS KRVEGER

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MDCCCXC

TOMI TERTII CONSPECTVS.

ADDENDA ET CORRIGENDA

p. 69 c. 220. Eiusdem Alcimi titulus prodiit Vlpianae in Moesia superiore hic (C. I. L. III S. n. 8169): *Fortunae aeternae domus Furianae pro [s(alute)] C. Furi Octauiani c(larissimi) u(iri) Furius Alcimus et Pontius V[er]anus pecunia Octauian[a] faciendum cur[a]uerunt.* patronus, cuius plures prodierunt tituli, legatus uidetur fuisse Moesiae superioris c. a. 222. monuit Otto Hirschfeld.

p. 80 c. 254 fin. *distingueretur* delet Gradenwitzius cum quod eo uocabulo Papinianus alibi non utitur tum quod offendit imperfectum.

p. 231, 6 in margine scr. a. 225 pro a. 255.

p. 245 adnot. 18 scr. *cogniturum* pro *cognituro.*

IVRIS ANTEIVSTINIANI

FRAGMENTA

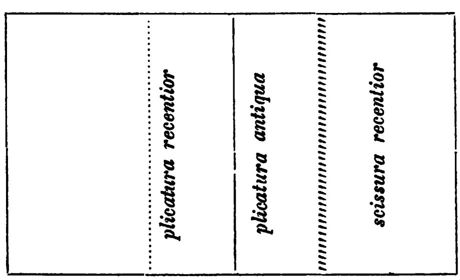
QVAE DICVNTVR

VATICANA

RECOGNOVIT

TH. MOMMSEN.

Fuit olim in Bobiensi S. Columbani monasterio in Liguria inter Genuam et Placentiam sito liber scriptus saeculo ut uidetur octauo, sed inde a saeculo certe decimo quinto truncatus initio et fine, continens collationes Aegypti anachoretarum auctore Cassiano a tertia ad mediam decimam. cuius libri priorem partem siue coll. III. IV init. hodie seruat bibliotheca regia Taurinensis, posteriorem a IV media ad finem pontificia Vaticana, ubi haec signata est numero 5766. usus est scriptor eius uoluminis praeter alia pura foliis deleticiis sexaginta tribus, auulsis iis ex tribus iuris uoluminibus: scilicet ad codicis Theodosiani integri l. XIV—XVI pertinent partis Taurinensis folia sex, Vaticanae viginti duo ea quae hodie numerantur 25—43. 46—48; ad legem Romanam Burgundionum partis Vaticanae folia duo hodie 44. 45; denique ad haec quae edimus iuris legumque digesta Vaticanae partis folia triginta tria hodie 17—24. 58—63. 82—100. cum ex foliorum codicis uetustioris pari librarius secundus folia sui uoluminis effecerit terna, folia qualia nunc sunt singula eorum quae fuerunt non complectuntur nisi aut singulorum partes duas tertias aut binorum partes tertias, ad hoc exemplum:

cum propter hanc causam tum propterea quod ex lacero quaternione compagis recentioris ultimo non restant nisi folia

tria prima soluta, factum est ut in foliis de quibus diximus triginta tribus inueniantur solitaria nouem (f. 84. 85. 86. 87. 92. 95. 98. 99. 100). antiquioris libri quae extant reliquiis quantum fieri potest inter se rursus coniunctis eius apparuit superesse folia integra octodecim, mutila parte tertia duo, mutila binis tertiis octo. scriptura ita deleta est, ut idoneis remediis adhibitis redierit fere uniuersa; quadrata est simillima Gai Veronensis digestorumque Florentinorum, qualem commonstrat a Maio propositum et probatum Detlefseno specimen adiunctum etiam et Hollwegianae editioni et meae priori. conscriptio libri cum propter argumentum eius ante saec. IV. extremum reici nequeat, quominus ad hoc ipsum uel certe ad quintum saeculum referatur nihil impedit. orthographiam sane librarius non solum ad sequioris aetatis leges formauit, ut saepe *f* adhibuit pro Graeco *ph* (cf. ephemeridis Hermae uol. 14 p. 65 seq.), sed etiam non raro corrupit; sed quae peccauit, ea fere sunt, a quibus quarti quintique saeculi ne publica quidem monumenta abstinent, maxime *ae* pro ē et ĕ, cum e contrario *e* pro *ae* raro offendatur, *h* initio uocabuli ad uocalem perperam adiecta passim, raro omissa, *i* et *y* litterae inter se permutatae similesque aliae mendae in Graecis. e contrario exceptione singulari liber immunis prorsus mansit tam a barbara litterarum *b* et *v* permutatione ab initio inde saeculi tertii uel in publicis monumentis quodammodo perpetua quam a littera *m* in fine uocabulorum male aut adiecta aut omissa[1]. folium scriptor non in paginas diuisit, sed per integrum uersus continuauit. uersus scripturae antiquioris folium habet tricenos binos, litteras uersus a quinquagenis ad sexagenas; itaque ut missam faciamus inaequalitatem in scindendis foliis hic illic obuiam, ubi supersunt partes duae, in singulis uersibus desiderantur litterae inter senas denas et uicenas, ubi tertia pars sola remansit, inter tricenas senas et quadragenas. sed propter usum notarum in codice frequentissimum hisce elementis saepe significatur numerus litterarum aliquanto maior.

Ad antiquum foliorum ordinem restituendum indicia adsunt tria: quaternionum, quos solito more librarius in extremae cuiusque quaternionis paginae ora ima numerauit, numeri qui supersunt quattuor VI. XV. XXVII. XXVIIII; foliorum quae habemus non solitariorum cohaesio; denique sermonis uel certe argumenti continuatio. quibus adiumentis quo peruentum sit, ostendit tabula subiecta, ubi folia ea, quae in re-

---

[1]) **Mendae singulares, quales offenduntur c. 14 n. 8, c. 16 n. 2, c. 89 n. 3, longe recedunt a solita in his perturbatione.**

centiorum foliorum paribus etiamnunc cohaerent, curuis lineis coniunguntur, solitaria cernuntur a sua compage seiuncta. rectas et uersas foliorum distinxi apposito ad uersarum numeros apice ′.

Quaterniones eorumque folia.	*Paginarum codicis in ed. mai. numeratio.*	*Foliorum quae nunc est in cod. numeratio.*	*Capita huius ed. respondentia.*
…	…	…	…
?, 2 aut 3	53 (int.)	62′	317—323 (... edicta).
	54 (int.)	62	323 (cognitoria ...) —333.
…	…	…	…
„ 6 aut 7	55 (⅓)	59′	334—338 (...mandatum do).
	56 (⅓)	59	338 (mino a...) —341.
…	…	…	…
VI, 1	1 (int.)	60′	1—9.
	2 (int.)	60	10—17.
…	…	…	…
? 3?	5 (int.)	58′	32—35, 3 (...uendere. In).
	6 (int.)	58	35, 3 (spectio ...) —36.
…	…	…	…
? 6?	7 (⅓)	63′	37 (... satisfactio).
	8 (⅓)	63	37 (nitas nisi ...) —40.
…	…	…	…
„ 8	3 (⅓)	61′	18—24.
	4 (⅓)	61	25—31.
…	…	…	…
XV, 1	9 (int.)	88′ 87′	41—50 (...ceditur),
	10 (int.)	88 87	50 (dicit...)-58 (...legatus).
„ 2	11 (⅓)	98′	58 (sit ...) —63.
	12 (⅓)	98	64—69.
…	…	…	…
„ 7	13 (⅓)	98	70—71
	14 (⅓)	98′	72—75, 2.
„ 8	15 (int.)	83′	75, 3 —77.
	16 (int.)	83	78—83.
…	…	…	…
[XVI], 2 aut 3	17 (int.)	96 95	84—87.
	18 (int.)	96′ 95′	88—93.
…	…	…	…
„ 6 aut 7	19 (int.)	91	94—102 (... consentiente filius).
	20 (int.)	91′	102 (dotem accepit ...) — 112 (... peto rem).
„ 7 aut 8	21 (⅔)	99′	112 (e ab eodem ...) —114 (... uellet mulier).
	22 (⅔)	99	114 (eligeret ...) —122.
…	…	…	…

Quaterniones eorumque folia.	*Paginarum codicis in ed. mai. numeratio.*	*Foliorum quae nunc est in cod. numeratio.*		*Capita huius ed. respondentia.*
XXVII, 1	23 (int.)	82		123—140 (... stipendia).
	24 (int.)	82′		140 (missi ...) —154 (... beneficium ex).
„ 2	25 (int.)	97	92′	154 (cusationis ...) —161 (... sessio).
	26 (int.)	97′	92	161 (nibus ...) —170.
. . . .	. . . . . .	. . .	. . .	. . . .
„ 4	27 (⅓)	94′		171—178 (... primipil).
	28 (⅓)	94		178 (rimipilarem ...) —186 (... datus est).
„ 5	29 (int.)	93′		186 (qui indiuisum ...) — 195 (... nomine eorum).
	30 (int.)	93		195 (fruatur ...) —204 (... ciuilium debent).
„ 6	31 (⅔)	100′		204 (ris causa′ ...) —210 (... et si forte).
	32 (⅔)	100		210 (in aliquo ...) —220 (... necessariusque ad).
„ 7	33 (int.)	90		220 (nam et liberti ...) —225.
	34 (int.)	90′		226—231.
„ 8	35 (int.)	89	84′	232—239 (... Item Furio).
	36 (int.)	89′	84	239 (Epaphrae ...) —247.
. . . .	. . . . . .	. . .	. . .	. . . .
XXVIIII, 1	37 (int.)	21′	86′	248—249, 4 (... dispendii).
	38 (int.)	21	86	249, 4 (metus ...) —10 (... fides acci).
„ 2	39 (⅓)	23′		249, 10 (pienda ...) —252*a* (mortem suam).
	40 (⅓)	23		252*a* (redditam ...) —256 (... propria praedia).
„ 3	41 (int.)	19		256 (praelegaret ...) —261 (... peculium po).
	42 (int.)	19′		261 (tuit intellegi ...) —267 (... ex pro).
„ 4	43 (int.)	17′	85	267 (... missione quae ...) —272 (... etiam circa).
	44 (int.)	17	85′	272 (ea quae ...) —275 (... perfectam dona).
„ 5	45 (int.)	24′		275 (tionem mutata ...) — 281 (... recepta).
	46 (int.)	24		281 humanitate placuit ...) —285 (... uereris).
„ 6	47 (⅓)	22		285 (ne ex una ...) —288.
	48 (⅓)	22′		289—292 (... intestato debetur).
„ 7	49 (int.)	18′		292 (inlibata ...) —294 (... donare poterat).
	50 (int.)	18		294 (Cur ergo ...) —301 (... longiore).
„ 8	51 (int.)	20′		301 (gradu sit ...) —311 (... nec mancipi tra).
	52 (int.)	20		311 (dita...) —316.

. . . .

Haec reconcinnatio dubitationi obnoxia est locis tantummodo duobus. primum c. 32—40, quae constat eiusdem tituli esse ac certas quaternionis sexti reliquias, possunt locum habuisse aut in quinto aut in septimo quaternione aut denique in ipso sexto medio; quarum rationum cum secundam primus editor secutus sit, et Hollwegio et mihi tertia magis probatur. deinde c. 317—333 siue tituli *de cognitoribus et procuratoribus* pars tamquam plane incertae sedis a Maio relata sunt post reliqua loco extremo, collocanda potius in ipso harum reliquiarum principio, cum et rubra pleraque in his paginis adsint praeterea in sola priore uoluminis parte obseruata et membrana in qua leguntur reperta sit in libro nouicio media inter duas ex quaternione sexto reliquas omnium, quarum quidem certus locus sit, primas. nihilominus quamquam in tabula quae praecedit hisce paginis locum eum attribui, quem uerisimile est eas tenuisse, in ipso libro traditum ordinem seruaui; neque enim res plane certa uisa est et antiqui ordinis recuperatio in libro praesertim tam male digesto non digna, propter quam recepti diuturnoque usu quodammodo sanciti numeri conturbarentur.

Sylloge haec in libris qui praeterea aetatem tulerunt nusquam citata et ex se sola nota, quatenus superest neque auctoris nomen prae se fert neque operis inscriptionem. in uniuersum cum simillima sit libris Iustinianis, id est digestis codice adiuncto, quantopere Iustiniana sylloge huic praestet prudentia constantia ordine copia diligentia ratione, in editione maiore instituta utriusque comparatione p. 400 — 403 enarraui. neque casu ita accidit, sed propterea quod eo saeculo longe magis floruerunt Orientis studia quam Occidentis, idemque fere discrimen intercedit inter nouae Romae et hosce Romae antiquae pandectas, quod deprehendimus inter spiritum uiresque Ammiani Graeci et ieiunam exilitatem Africani Victoris. — Diuisa fuerunt Vaticana digesta titulis non numeratis, quorum ex inscriptionibus unica hodie ipsa mutila superest ante c. 41 litteris maioribus minio perscripta DE [VSV FRVCTV], indicium adest praeterea alterius, quae uidetur fuisse AD LEGEM CINCIAM DE DONATIONIBVS, in spatio hodie uacuo ante c. 260. eaedem titulorum rubricae redeunt in summis paginarum oris bipertitae, scriptae scilicet in binis paginis iuxta positis fere ut cernuntur in hac editione. earum hae supersunt ad tabulam supra propositam ordinatae:

. . . .

p. . . 53 . . . . | et procuratoribus
p. 54 . . de cognitoribus | . . . .

. . . .
p. . . 55 . . . .
p. 56 . . . .

. . . .
p. . . 1 . . . . | et uendito
p. 2 . . ex empto | . . . .
. . . .
p. . . 5 . . . . . . | et uendito
p. 6 . . ex empto | . . . .
. . . .
p. . . 7 . . . .
p. 8 . . . .

. . . .
p. . . 3 . . . .
p. 4 . . . .
. . . .
p. . . 9 de usu fructu
p. 10. 11 de usu | . . . .
p. 12 . . . .

. . . .
p. . . 13 . . . .
p. 14. 15 . . . | fructu
p. 16. 17 de usu | . . .
p. 18 . . de usu | . . .
. . . .
p. . . 19 . . . | ac dotibus
p. 20. 21 de re | uxoria
p. 22 . . de re | . . .
. . . .
p. . . 23 . . | excusatione
p. 24. 25 de | excusatione
p. 26 . . de | . . . . .

. . . .
p. . . 27 . . . .
p. 28. 29 . . | excusatione
p. 30. 31 de | excusatione
p. 32. 33 de | excusatione
p. 34. 35 de | excusatione
p. 36 . . de | . . . . .
. . . .
p. . . 37 . . . . | reuocasse uoluntatem
p. 38. 39 quando donator intellegatur | . . . .
p. 40. 41 . . . . | reuocasse uoluntatem
p. 42. 43 ad legem Cinciam | de donationibus

p. 44. 45	de donationibus	ad legem Cinciam
p. 46. 47	de donationibus	. . . .
p. 48. 49	. . . .	ad legem Cinciam
p. 50. 51	de donationibus	ad legem Cinciam
p. 52 . .	de donationibus	. . . .

. . . .

unica nona pagina rubrica mcontinet totam, propterea quod in ea incipit titulus. — Tituli hi noti sunt et peruulgati. sed quod qui haec collegit post emptionem posuit usum fructum, post usum fructum rem uxoriam, deinde post alia multa enarrauit tutelam, mox paucis interpositis egit de donatione irrita uel imperfecta (titulos enim 'quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem' et 'ad legem Cinciam de donationibus' male diuulsos esse uel ab auctore uel demum a librario p. 82 n. 1 adnotauimus), in ea re neque a prioribus traditum nec ratione excogitatum ordinem ullum secutus uidetur esse, sed fortuito fere et tamquam ad scribae glutinatorisue arbitrium titulos consarcinauisse. — In singulis titulis proponuntur excerpta tam ex iure quam ex legibus item ordine nullo temere in chartas coniecta, ut tamen non raro uideas excerptorem librum continua lectione percurrentem secundum auctoris ordinem sua perscripsisse. auctores qui haec primum collegit adhibuisse uidetur non nisi tres *Papinianum*, cuius usurpauit responsa (fortasse cum notis Vlpiani, u. c. 66) et quaestiones, *Vlpianum*, cuius adhibuit libros ad Sabinum, ad edictum, responsorum, de officio proconsulis, de excusationibus, de officio praetoris tutelaris, denique *Paulum*, cuius compilauit libros ad edictum, ad edictum de breuibus, responsorum, quaestionum, manualium, sententiarum, de excusatione tutorum, de officio praetoris tutelaris, de iurisdictione praetoris tutelarii editionis secundae, de testamentis, ad legem Falcidiam, ad municipalem. postea demum diuersaque allegandi ratione ad titulum de usu fructu extremum adiecta sunt excerpta quaedam (c. 90—93) ex auctore qui scripsit de interdictis, qui quis fuerit, ignoratur; non esse Venuleium Saturninum ut Lenelius (edict. perp. p. 362) et Krueger (*Geschichte der Rechtsquellen* p. 300) mihi probauerunt, ita quominus unus sit ex tribus illis, obstat, quod nullus eorum de interdictis speciali tractatu uidetur egisse, neque ii qui commentariorum Pauli ad edictum hos libros partem esse coniciunt (v. Lenel paling. 2 p. 1230), id efficere potuerunt nisi inscriptionibus coniectura mutatis. inscriptionum ratio eadem fere est quae obseruatur in digestis Iustinianis: adlegantur auctor, opus, libri numerus. uno loco c. 266 Vlpiani ad

edictum liber XXVI laudatur tamquam *liber I ad edictum de rebus creditis.* rubrica in ipso opere citatur bis c. 227 et 298; praeterea adscripta reperitur cum in supplementis modo dictis c. 90—93 tum a manu secunda ad c. 108. excerpta ex auctoribus ita fere ordinauit compilator ut ordinantur in digestis: scilicet si quem librum in inscriptione posuit, peruenit ea neque argumenti ratione habita ulla neque locorum omissorum ad omnia capita ex eo libro sumpta, donec alius liber succedat. perraro (scilicet solummodo c. 328—331; nam de inscriptionibus c. 89. 233 iure dubitatur et adlegatio c. 5 uenit ab adnotatore) contra hanc legem in continuo excerptorum ex eodem libro profectorum tenore inscriptio repetitur; semel (c. 115) compilator interposuit haec: [*idem ibidem refert t*]*alem consultationem et responsum.* — Capita separantur modo interposito uocabulo *item*, modo ut incipiat nouus uersus in marginem eminens, modo in eodem uersu spatio uacuo relicto. spatia ea etsi indicanda fuerunt, maxime quoniam in locis mutilis eorum ratio habenda est, a librario ex arbitrio interposita esse patet, idque ipsum etiam ad distinctionem uersu eminenti indicatam peruenit. uocabulo *item* capita introducuntur non aequabiliter: scilicet in priore parte operis, nimirum in titulis *de cognitoribus et procuratoribus* (quem omnium qui quidem supersint primum fuisse uideri supra p. 7 diximus) et *ex empto et uendito* nusquam offenditur, rarum est in titulis *de usu fructu* (c. 47—50. 53. 56. 60—63) et *de re uxoria* (c. 122, fortasse etiam c. 107), contra perpetuum fere in posteriore parte operis, scilicet in titulis *de excusatione* et *de donationibus* et certis locis (ut c. 130—133. 235. 236) ita interpositum, ut euidenter appareat non significari eo uocabulo id quod enuntiatur c. 93 uerbis *post pauca* et c. 149 uocabulo *cetera*, scilicet hoc loco quaedam omissa esse, sed excerptorum tenorem continuari. aliis locis ambiguum est, *item* illud utrum a compilatore additum sit an positum ab ipso quem exscripsit auctore; positum et ab illo et ab hoc reperitur c. 305. haec indicare uidentur in his collectaneis componendis duos uiros communem operam ita posuisse, ut non easdem formulas pariter adhiberent. ceterum quamquam quibusdam locis, ut c. 145. 149. 320 quaedam a compilatoribus ex ordine uerborum continuo resecta esse uel adeo mutata extra dubium est, in uniuersum ut multa praeterierunt, ita abstinuisse eos a breuiando et mutando ostendit excerptorum horum comparatio cum Iustinianis, neque prudentiae Romanae, qualis olim apparuit non in regularum et sententiarum et institutionum breuitate, sed in commentariorum amplitudine et

perfectione, aliud plenius et fidelius specimen ad nos peruenit. — In constitutionibus referendis quod librum non adlegant, ex qua quaeque ueniat, ut faciunt in iuris auctoribus, inde explicatur, quod nomen imperatoris ad auctoritatem sufficere uidebatur, neque aliter rem instituerunt Iustiniani prudentes. recedit ab his compilatio occidentalis cum eo, quod temporis ordinem seruat nullum, tum quod praeter codices Gregorianum et Hermogenianum ab Orientis auctoribus compilatos aliam praeterea syllogen adhibuit in Occidente confectam, siue appendix ea fuit Hermogeniani siue alia denique praeterea ignota collectio. nam cum in Iustiniano codice Diocletianae aetatis non inueniantur nisi rescripta data in Oriente, id est ab ipso Diocletiano, apud Vaticanum auctorem praeter complura eiusmodi ex Oriente adlata rescripta adsunt quinque (c. 41. 271. 292. 313. 315) in Occidente emissa referenda ad Maximianum; qua de re latius disserui cum in ed. maiore p. 396—400 tum in commentario de subscriptionibus Diocletianis (u. acta acad. Berol. a. 1861 p. 420). praeterea hoc obseruandum est imperatorum nomina publice damnata et ex fastis erasa a sylloge Vaticana abesse, ut Getae c. 267 et Maximiani in omnibus Diocletianae aetatis constitutionibus, contra quam fit in libris confectis iussu Iustiniani. Licinium denique, cuius nomen a Constantino publice damnatum syllogae in Oriente confectae ex inscriptionibus sustulerunt, in subscriptionibus ita retinuerunt, ut Augusti adscriptio tolleretur, Vaticanae syllogae compilator induxit ibi, ubi in inscriptionibus nomina inuenit enuntiata (c. 249. 273. 287), retinuit homo indiligens et parum sibi constans, ubi latet sub inscriptione *Augg.* (c. 33. 34. 35. 36); denique in annis notandis bis Licinii nomen sustulit (c. 34. 35), ter et ipsum et adiectum eidem Augusti titulum reliquit (c. 32. 33. 274). — Theodosiano codice eclogarius non solum non est usus, sed etiam quasdam leges in eundem receptas protulit non ea, qua Theodosius eas exhibuit, sed pristina et post eum codicem editum ab usu forensi prohibita forma.

Compilata sunt haec iuris collectanea in partibus Occidentis aetate Constantiniana. nam quod recepta sunt in ea rescripta aliquot Maximiani quodque repertus est codex in Liguria neque ullum Graecae prudentiae uestigium prae se fert, satis ostendit proficisci ea ab Italico aliquo uel etiam Gallico prudente. ad aetatem uero Constantinianam ducit inscriptionum constitutionum imperatoriarum ratio in imperatoribus Diocletiano anterioribus a forma communi non recedens (nam *d. Probus* c. 288 siue *diuus* soluas, siue, quod minus offendit, *dominus*, sine dubio error est siue auctoris siue librarii),

at in Diocletianis et Constantinianis prorsus singularis. Diocletianis plerumque (c. 270. 275. 297. 312. 325. 328) praescribitur *diui Diocletianus et Constantius* nullo discrimine facto inter constitutiones ante Constantium Caesarem creatum a. 293 et post eum annum emissas, neque discrimen ullum admittit formulae *iidem* usurpatio ad Diocletianae aetatis constitutiones omnes pariter relatae. rarius praescriptum inuenitur modo *Diocl(etianus) et Max. Constantius* (c. 22. 41), modo *Diocletianus* nude (c. 23. 24). in Constantinianis sollemnis formula est aut *Augg. et Caess.* (c. 33. 34. 35. 36) aut *Constantinus et Caess.* (c. 249. 273. 287), nisi quod huic semel (c. 273) praemittitur *d.* àut errore additum aut ut significetur *dominus.* haec quoque formula ad omnes Constantini constitutiones adhibetur etiam per a. 313—316, quibus Caesares nulli fuerunt (c. 33. 34. 35. 273). uides Maximiani Augusti nomen utpote memoriae damnatae sublatum esse (quamquam uerisimile est ex *Maximiano Augusto et Constantio Caesare* originem ducere peruersum illud uocabulum *Maximi Constantii*) nec magis mentionem fieri Galerii Caesaris, seruari non solum Diocletiani nomen, sed item Constantii et utrumque contra harum inscriptionum usum diuorum adiectione ornari. in constitutionibus aetatis Constantinianae Licinii nomen supra iam diximus nusquam in inscriptionibus enuntiari, effugisse obelum ibi ubi lateat sub nomine Augustorum. Constantinum etsi dubium est *dominum* in inscriptione appellari, id quod non conuenit nisi principi eo tempore uiuo, ad id ipsum non minus ducit, quod in altera formula sollemni uocabulum omittitur, nam Augustorum nomine nudo significantur principes eo tempore regnantes. haec igitur qui collegit scripsit imperante Constantino primo et recenti etiamtum memoria cum grata tam Diocletiani quam Constantii patris Constantini, tum odiosa Licinii, nomine eius in hac sylloge obscurato magis quam sublato; scilicet compilatio formata est stante etiamtum Licinio et post cladem eius a. p. C. 323 ad iussum Constantini imperfecte emendata. scriptus igitur credi poterit liber de quo agimus circa a. 320[1]. — Nec tamen ab eo tempore nihil addiderunt siue is qui scripsit haec uolumina siue qui postea adhibuerunt togati saeculi quarti. nam cum ipsum corpus Vaticanum non uideatur continuisse nisi rescripta imperatorum, inter quae quod recentissimum est anni est 318, insertae eidem inueni-

[1]) Notas Vlpiani in Papinianum quod adhibuisse uidetur (u. ad c. 66) in usu forensi sublatas per Constantinum a. 321, huic opinioni certe non aduersatur.

untur praeterea leges quattuor generales ipsa prolixitate sua et prauo uerborum tumore a reliqua sylloge uehementer abhorrentes a. 316 (c. 249). 330 (c. 248). 337 (c. 35). 369 et 372 (c. 37), quae quominus postea adiectae sint, ut ad iuris excerpta quoque item quaedam postea addita esse supra uidimus, uix uidetur posse dubitari. haec ut sola ratiocinatione intelleguntur non proficisci a syllogae conditoribus, aliis locis ex ipsa re apparet retractatam eam esse ab homine non imperito et bonorum librorum copia instructo. eo pertinent auctorum laudationes adnotationis forma adiectae, scilicet Papiniani Paulique responsorum codicumque Gregoriani et Hermogeniani, quas qui addidit, eum uides non sola sylloge hac usum esse, sed locos in eam relatos, fortasse ut in iudicio eos ex ipsis corporibus adlegaret, in his indagauisse. eodem pertinent emendationes quaedam probae, quamquam aliis locis, ut fit, a prima manu scripta inueniuntur ab adnotatore male mutata, denique breuia summaria hic illic adiecta profecta sine dubio et ipsa ex usu forensi. sed ne in his quidem corporis Vaticani recentissimis adiectionibus reperitur ullum codicis Theodosiani uestigium nec praeterea quicquam occurrit, quod anno 372 c. 37 memorato recentius sit. denique quod a Gai libris plane abstinuit et qui haec collegit et qui postea librum auxerunt, explicationem habet, si sumimus librum conscriptum esse ante legem a. 426 latam de iuris auctoribus citandis: nam haec demum Gai librorum usum antea angustis Byzantiae prudentiae finibus circumscriptum ad uniuersum orbem Romanum propagauit.

Repperit codicem palimpsestum Angelus Maius Romae in bibliotheca Vaticana a. 1821 idemque paullo post edidit, in libro legendo et recensendo opera usus Friderici Blumii, uolumine quod inscribitur 'iuris ciuilis anteiustinianei reliquiae ineditae ex codice rescripto bibliothecae pontificiae Vaticanae' (Romae 1823. 8. pp. 118), quae editio mox repetita est et Parisiis (1823) et Berolini (1824). collectanea, quae post editionem ad fragmenta haec Bluhmio succreuerunt, seruat bibliotheca Bonnensis (cod. n. 776). secuti sunt qui fragmenta emacularent primum Alex. Aug. Buchholtz (1828), deinde ad eiusmodi negotium multo magis et ingenio idoneus et doctrina paratus Aug. Bethmann-Hollweg (1833), neuter noua libri scripti collatione adiutus. nactus denique ego accuratum codicis exemplum a Detleuo Detlefseno meo iussu confectum, mox ubicumque dubitationes obortae essent libro denuo inspecto aut confirmatum aut emendatum, typis ad exemplum eorum elementorum quibus librarius usus est sedulo incisis

paginisque et uersibus notisque adeo et contignationibus litterarum omnibus ad archetypum repraesentatis edidi, iubente ita et sumptum faciente academia regia Berolinensi (1860). deinde diuenditis Hollwegianae editionis exemplis cum Hollwegius ad alia grauioraque munera interim auocatus libri denuo recognoscendi laborem recusauisset, in eius locum mea recensio successit, quam post maiorem editionem emisi Bonnae a. 1861 commodiorem faciliusque parabilem. quod initio cogitaram sufficere accuratam Hollwegianae editionis recognitionem, mox reiectum est propter duas maxime causas: primum quod libro scripto iam accurate excusso exemploque idoneo publice edito operis ratio editorisque officium plane inueniuntur commutata esse, deinde quod animus abhorrebat a negotio ingrato et uix recte et probe perficiendo libri alieni emendandi. itaque et officio in eum uirum qui priorem editionem Bonnensem recognouit melius consulere et ipsius negotii rationes prudentius administrare mihi uisus sum re ita instituta, ut ex Hollwegianis notis seligerem potiores omissis quarum usus iam nullus esset multis, quae eo tempore dubia erant et incerta, interim aut doctorum uirorum continuis studiis aut codicis relectione explanatis et patefactis, praeterea uero meum negotium administrarem periculo meo. adiecta est ad editionem minorem commentarii de libri indole et uicissitudinibus una cum maiore editi breuis summa, adiunctis item notis magna ex parte iisdem, praetermissis iis, quae ab huius editione consilio abhorrere uiderentur.

Collectanea haec Vaticana iam ut denuo recenserem ita, ut pars esset haec recensio reliquiarum iuris anteiustiniani sua cura editarum, egregii amici Paulus Krueger et quem nuper amissum lugemus Guilelmus Studemund a me impetrarunt; immo libenter usus sum idonea occasione tollendorum errorum, quos ante hos triginta annos in hac compilatione recensenda commisi, et addendorum eorum, quae aut ab aliis prolata probarem aut interim addidicissem. usus sum praeter alia subsidia minora cum retractatione locorum codicis aliquot, quos inspexit Krueger, tum recensione quam Philippus Eduardus Huschke inseruit iurisprudentiae anteiustinianae, edita primum a. 1860 adhibita editione mea maiore paullo ante emissa [1], postremum quinta repetitione a. 1886 (p. 718—814). ea inter multas sordes egregia quoque non pauca continet, neque enim hoc datum erat uiro et acuto et perito, ut temeraria et saepe peruersa a bonae frugis inuentis discerneret,

[1]) Hanc intellegit Huschkius, ubi mea citat, minorem non inspexit.

neque omnino ut fines regeret maxime in locis mutilis inter supplementa probabilia et lusoria additamenta. certe quod ait sibi successisse (praef. p. 717), ut in paginis tertia sola parte destitutis 'nullus amplius hiatus mentem uel oculos offendat' et in iis quarum duae partes perierunt ex capitibus numero LXVIII undecim sola reliquerit, 'quae doctioris uel ingeniosioris opem expectent', ipsum sufficit prudenti ad operam ab Huschkio huic libro nauatam iuste aestimandam. factum est per eam, ut leuiores supplementis Huschkianis passim deciperentur, prudentiores, inter quos nomino prudentissimum Lenelium, interdum etiam a probabilibus inuentis abstinerent deterriti huiusce recognitoris sui fiducia incuriosa. iam ego Huschkiana adnotatione diligenter perlustrata pleraque tacitus reieci, selegi quae uera esse uiderentur uel certe probabilia. sed ibi quoque, ubi rem recte intellexit, tanta infantia uetustis reliquiis sua accommodauit, ut ubi in ipsa re eum sequi potui, uerba ubiuis fere mutanda essent[1].

---

[1]) Id ne quis pro iniqua obtrectatione habeat, adscripsi capita duo ab ipso optime intellecta, pessime restituta. c. 249 extr. (p. 784 s.): . . ea alienatio rata habebitur, quae publice facta est, reliquorum reiecta uel suspecta habenda allegatione, licet contendant uniuersis studiis, recte recepto iure sibi donatum esse sopitoque legis Cinciae iure, quod quibusque rebus donatis suam perfectionem praescribebat. uerum postea perfectione facienda nulla nisi secundum nostrae legis praecepta, etiam uerborum deinde esse quicquam uetamus, quod donationes ualeat perficere, cum ipsa lege commutata uerba quoque secundum eam concepta uilescant in donationibus post faciendis, neque ullam controuersiam donationibus iam factis uolumus conflare, cum futuris ius per hanc consultissimam legem ponamus, quae, ut omnes cognoscant atque obseruent, quod statuimus, edicto promulganti tuo praeferenda est. PP. III non. Feb. Seuero et Rufino conss. in foro diui Traiani. c. 287 (p. 798): Constantinus et Caess. . . . . Semel perfecte donata reuocari nec ea, quae matres in filios contulerunt, etsi ii parum grati sint, iura permittunt. sane si generaliter res tuas donasti et tantum in iure cessione uel mancipatione totius patrimonii ea donatio, ut perhibes, celebrata est, id, quod donatum est, stare non potest, cum hoc modo quicquam in alterum transferri non ualeat. qua ratione an aduersus filios tuos tibi consuli possit, rectorem prouinciae interpellare non prohiberis. PP. . . . . Licinio V et Crispo conss. — Poterunt addi consules Pertinax et Aelianus c. 204 relati ad annum 163 cum Angelo Maio propter eius anni consulem Laelianum, quem errorem a Borghesio olim correctum et in mea editione emendatum Huschkius nihilo minus secure retinuit; ordo equester municipalis in adnotatione ad c. 187 multis uerbis defensus adhibitis titulis duobus (Orell. 3713 = C. I. L. VI, 1515*. XI, 2594) ficticiis uel interpolatis; harundinetum [quo de genere paterfamilias sues] alebat c. 70 propterea quod apud Columellam 7, 9, 7 sues dicuntur libenter eruere radiculas aquatilis siluae, tamquam scirpi iuncique et degeneris harundinis, quem tamen harundinis usum grauis auctor addit Orientem ignorare; alia multa, quae silentio praetermitto.

Leges operis superest ut adscribam una cum notarum reliquarumque huius editionis proprietatum explicatione.

V significat codicem Vaticanum 5766.

V[1] eundem a manu prima.

V[2] eundem a manu emendatoris. libri scriptor quae ipse emendauit quaeque postea corrector mutauit quoniam satis discerni non potuerunt, utriusque generis emendationes hac nota scito comprehendi.

V[d] eundem secundum D. Detlefseni apographum,

V[k] eundem secundum Paulum Krueger, qui per a. 1869 et 1879 codicem aliquot locis dubiis recognouit diligenter et perite. Praeterea quosdam locos a me rogatus recognouit Augustus Mau.

V[m] eundem secundum A. Maium,

V[b] eundem secundum F. Blumium.

Notarum iuris et compendiorum reliquorum, quibus codicis librarius usus est, elenchum ad apographum adieci p. 385—388 neque ita scripta a reliquis in hac editione distinxi, cum omnes sint interpretationis facilis et certae. a reconditioribus nec nisi ab iuris ciuilis perito homine commode legendis, quales adhibuerunt Gaiani libri et apospasmatii de iure fisci librarii, huius syllogae conditor ipse ni fallor abstinuit, scilicet collectanea destinans communi multorum lectioni, qui quantopere notas illas horruerint, Theodosiani codicis et Iustinianae compilationis editiones abunde declarant. quapropter grauissimos errores in notis illis soluendis per haec collectanea deprehensos, ut c. 47a *factum est* pro *familiae erciscundae*, c. 98 *mixti casus* pro *mortis causa*, c. 249, 8 *litium causa* pro *litis contestatio*, c. 266 *contra tabulas* pro *contra Sabinianos*, c. 298 *matrimonioue* pro *manu mancipioue*, c. 311 *uel* pro *utrubi*, non tam librarius commisit quam compilator; nos tamen iureconsultorum magis memores quam philologorum eiusmodi mendas ubi fieri potuit sustulimus.

Scholia quae non tam diuersa manu quam diuerso ductu scripta modo inter uersus modo ad marginem addita sunt distinguuntur typis minutis. quae eorum in auctorum laudationibus continentur suis capitibus praeposui, postposui summaria locorumque similium allegationes. — Ipse ambigebam aliquando, annon adiecta essent ab huiusce uoluminis domino propterea quod in iis remittitur ad paginas adiecto uocabulo *supra* uel *infra* et numero (c. 282. 294). iam uero cum prolatis in lucem scholiis Graecis ad Vlpiani libros in Sabinum constet exemplaria adlegari non solum secundum

uersus omnibus communes, sed etiam licet raro (cf. *Birt, das antike Buchwesen* p. 159) secundum paginas — ibi enim sic est fr. 11 (Krueger): *ὁ* Paul(*ος*) *β. η΄ τῶν* [res]pon(son) *αὐτοῦ πρὸ β΄ φύλλ(ων) τοῦ τέλους τοῦ β(ιβλίου)* et fr. 13: *ὁ* Flor(entinos) *β(ιβλίῳ) γ΄ τῶν* inst(itutionon) *αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ β(ιβλίου) προ ε΄ φ(ύλλων) τοῦ τέλους* et fr. 14: *ταύτης μέμνηται τῆς διατ(άξεως [μετὰ] β΄ φ(ύλλα) πάλιν,* — hoc obstaculum aliquantum imminutum est, remotum autem omnino, postquam obseruauit Kruegerus (*Gesch. der Rechtsquellen* p. 302) confirmauitque Mauius additamenta illa duo scripta esse non eadem manu atque reliqua scholia, sed post tempus adiecta. iam igitur nihil impedit, quominus his exceptis scholia ex archetypo translata sint, id quod flagitat euidenter scholii ad c. 315 lectio a menda textus immunis. addidit ea non auctor ipse, sed adnotator, cum magna ex parte uersentur in adlegationibus contra auctoris institutum augendis, ut libri laudatio repetitur in scholiis praeter necessitatem (c. 5), ad librum additur titulus (c. 108), ad constitutionem corpus (c. 266 a. 272. 285. 286. 288). litteram quoque quae ita ut suum uersum occupet plerumque praescribitur scholiis B' (nam non esse *h*, ut dedit Maius, sed *b*, consentiunt Detlefsen et Krueger) probabile est indicare nomen adnotatoris, sicut quod scholiis illis Graecis ad Vlpianum praescribitur CAB similiter accipiendum esse inter uiros doctos conuenit. capita ab eodem prudente laudari sub uocabulo *specierum* usitato pariter in Consultatione c. 14 fin. et passim in lege Romana Burgundionum contendit Huschkius (praef. p. 707), recte fortasse; sed tamen ad quae prouocat uerba *et sequens et tertia* c. 294 referuntur ad constitutiones.

Cursiuis litteris expressa proficiscuntur ex coniectura, ut, ubi aliud in codice est, id in notis indicetur, ubi tacent notae, haec ueniant ex supplemento codicis mutilati uel euanidi facti. euanuerunt autem praesertim quae rubro colore scripta fuerunt, id est cum ipsae rubricae tum in priore parte operis prima quaeque singulorum capitum elementa. perierunt praeterea in paginis tertia parte mutilis litterae aut primae aut postremae c. 16—20, in paginis, quarum sola tertia superest, litterae aut primae aut postremae 32—40. hisce spatiis cum supplementa aptanda essent, curaui, quod in hisce fragmentis tractandis pauci satis cauerunt, ne litterarum abscisarum numerum supplementa superarent, quamquam et scripturae ratio parum aequabilis et notarum frequentia in ea quoque re aliquam licentiam admittunt, non curaui, ut suppletae litterae spatium quod uacat explerent, scilicet cum raro nobis datum sit, ut in eiusmodi hiatibus ipsa uerba recuperemus neque aliud supplementis efficiatur nisi aliqua tenoris orationis ad sententiam apta continuatio, aspernatus anxiam illam et cum fallaci specie ueri coniunctam sollicitudinem de aequando numero litterarum deperditarum, quas ipsas se assecutum esse nemo sanus sibi persuadeat.

[ ] comprehensa significant supplementa profecta ex eorundem locorum alibi plene seruatorum collatione itaque fere extra dubitationem posita.

⟨ ⟩ uncis angulatis circumclusi quae ex qualicumque causa a librariis addita uidentur esse auctori abiudicanda.

— ( ) — hiatus indicant non expletos uel ex parte tantum expletos. numeri inter uirgas conclusi indicant, quot circiter elementa simplicia eo loco exciderint; in quo numero, si quo loco aliquot litterae suppletae sunt uniuersum spatium non implentes, hae quoque comprehenduntur.

~ ubi positum est, spatio uacuo alioue quo signo (u. p. 10) indicatur in codice capitis finis alteriusque principium.

|| lineae geminatae separant paginae in codice finem alteriusque principium in foliis hodie mutilatis.

| linea simplex separat uersus in codice finem alteriusque principium, quod item non factum est nisi in foliis, quorum hodie non nisi pars tertia duaeue partes supersunt.

In margine dextro litteris maiusculis adscripti sunt ad iurisconsultorum locos auctores librique ita, ut qui deinceps in eadem pagina sequuntur loci, putandi sint ex eodem eiusdem auctoris libro petiti esse, ubi auctor ignoratur, pro nomine signum interrogationis positum sit. constitutionibus similiter adscribuntur imperatorum nomina addito anno.

In ima pagina supra lineam subscripti sunt loci fragmentorum horum si qui redeunt citanturue alibi in iuris corporibus, ita ut quae in corporibus cum Vaticanis fragmentis consentiunt non afferantur, contra ea apponantur, ex quibus quid corporum auctores singulis locis omiserint uel immutarint appareat. minores tamen diuersitates, scilicet quae non tam ad compilatorum arbitrium pertinent quam ad librariorum uel neglegentiam uel etiam licentiam, non hoc loco rettulimus, sed infra lineam inter uariam lectionem.

In ima pagina infra lineam uaria lectio proponitur, id est si quid in codice aliter legitur ac supra expressum est, item quidquid aliter legisse sibi uisus est Maius exceptis minutis et plane inutilibus, denique quae uiri docti probabiliter coniecerunt quaeque praeterea aliquo nomine obseruatione digna uisa sunt. emendationibus grauioribus ut par erat adscripsi auctoris nomen, quod in reliquis sine nomine prolatis nemo opinor requiret; ueniunt autem hae fere omnes a primo editore Maio. in

scissuris cum saepe euenerit, ut Maius litteram a se certa ratione suppletam ediderit tamquam in codice lectam, item ut interdum Maio, saepius Detlefseno litteram litteraeue partem discernere contigerit alteri non uisam, harum minutiarum quoniam maiore editione plenam rationem reddidimus, hoc loco ea tantum inde repetiuimus, quae legentis interesse uidebantur.

Orthographiam secutus sum ueram et antiquam, ut tamen simul cauerem, ne liber hic non grammaticis destinatus, sed iureconsultis ab usu qui hodie obtinet nimium recederet, denique scribendi constantiae aliquam rationem haberem. plene harum mutationum hoc loco mihi ratio reddenda non est, cum quod edidi codicis apographum iis qui haec curant praesto sit. sustuli ex hac editione si qua librarius posuit, quae grammatico nulli probasset; quo pertinent praesertim *ae* pro *e* positum, exempli causa *propriae* aduerbium similiaque, *propriaetas, praetium, faenus, paedius*; deinde *h* male adiecta, rarius male omissa, ut sunt *hostendere*, *honus*, in quibus uocabulis scriba fere sibi constat, *hii, herciscere, Harintheus, actenus*; tertio loco Graecae originis uocabula saepe turbata, ut sunt *filosophus*, *raetor*, *Filuminianus*, *Byzanthium*, *arthryticus*, *dyocesis*, *Dionisius*, *Aristeneta, Aristobolus*, *Homonea,* alia. accedunt rariora *adiunt, inquid*, *aucxilium*, *suscriptum*, *suppremum*, aliaque non tam falsa quam singularia et hodie insolita, ut sunt *neclectus*, *centensimus*, *inicum*, *aput*, *adque*, *atparet*, *itcirco*, *kapere*; quae eo minus retinenda erant, quod in iis scriptor sibi non constat commodaeque lectioni officeret retenta promiscua codicis scriptura in uocabulis *ad at, quod quot* similibusque. contra in aliis, ubi codex non magis sibi constat, sed neutra scriptura uidebatur lectorem offensura, librum scriptum expressi, ut in genetiuo secundae declinationis modo cum duplici *i* perscripto, modo contracto, item in uerbis compositis a praepositione *in* incipientibus modo cum adsimilatione elatis, modo sine ea. omnino quantum fieri potuit mediam uiam tenens quantum sciui et potui cum ab antiqua rubigine abstinui tum a nouiciis barbarismis.

Scripsi Berolini mense Nouembre anni 1889.

EX EMPTO ET VENDITO.

(desunt paginae octoginta.)

1 *Qui a muliere* sine tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit uel falso tutore auctore quem sciit non esse, non uidetur bona fide emisse; itaque et ueteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore, Proculus et Celsus pro emptore, quod est uerius: nam et fructus suos facit, quia scilicet uoluntate dominae percipit et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest. Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere. ~ PAVL. L. VIII AD SAB.?

2 P(apinianus) libro III responsorum. Vsurae uenditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei uice mutua praeberi necesse est: in neutro mora considerabitur. ~ PAP. L. III RESP.

3 *V*enditor, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio uenditi recte agit, quo secuto legi renuntiatum uidetur. ~

4 Qui die transacto legem commissoriam exercere *u*oluit[1], postea nariare non potest. ~

c. 1 = *Dig*. 18, 1, 27. Paulus l. VIII ad Sabinum. Qui a quolibet rem emit quam putat ipsius esse, bona fide emit. at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, uel falso tutore auctore quem scit tutorem non esse, non uidetur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit. *uidetur esse idem locus iuri Iustiniano accommodatus similiterque, licet dubitans, iudicat Lenel paling. Pauli fr.* 1782.

c. 3. *Cf. Dig*. 18, 3, 7. Hermogenianus l. II iuris epitomarum. Post diem commissoriae legi praestitutum si uenditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum uidetur, nec uariare et ad hanc redire potest.

c. 4. *Cf. Dig*. 18, 3, 4, 2. Vlpianus l. XXXII ad ed. Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scribit statim atque commissa lex est statuere uenditorem debere, utrum commissoriam uelit exercere an potius pretium petere, nec posse, si commissoriam elegit, postea uariare.

1 uoluit] *Dig*., noluit *V*.

5 Papinianus libro III responsorum. Aede[1] sacra terrae motu diruta locus aedificii non est profanus et ideo ueniri[2] non potest. ∼ PAP. L. III RESP.

6 Mulier seruam ea lege uendidit, ut, si rediss*et*[3] in eam ciuitatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset. manente uinculo seruitutis si redierit, quae uendidit manum iniciet et ex iure concesso mancipium a*b*ducet[4]. post manumissionem autem si redierit, in perpetuam seruitutem sub eadem lege publice distrahetur[5]. quae uendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere; adimi quippe libertatem et publice uenditionem ita fieri plac*uit* propter pericula uenditorum, qu*i* uel metuentes seruis suis offensam u*el* duritiam possun*t*[6] paenitendo remittere. ∼

7 *Quo* minus possessio rei uenditae tradatur empt*i*[7] iudicio, decem annorum praescriptione non inpeditur. ∼

8 Euictione ci*tra*[8] dolum emptoris et iudicis iniuriam secuta duplum ex empti iudicio secundum legem contractus praestabitur. ∼

9 Creditor a debitore pignus recte emit, siue in exordio contractus ita conuenit siue postea; nec incerti pretii uenditio uidebitur, si conuenerit, ut pecunia fenoris non soluta creditor iure empti dominium retineat, cum sortis et usurarum quantitas ad diem soluendae pecuniae praestitutam certa sit. ∼

10 Iniquam sententiam euictae rei periculum uenditoris non spectare placuit neque stipulationem auctoritatis committere. ∼

c. 5 = *Dig*. 18, 1, 73 *pr*. Idem (Papinianus) l. III resp. Aede — potest.

c. 6 = *Dig*. 18, 7, 1. Vlpianus l. XXXII ad ed. Si fuerit distractus seruus ne aliquo loci moretur, qui uendidit in ea condicione est, ut possit legem remittere, ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit; propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

c. 9. *Cf. Dig*. 20, 5, 12 *pr*. Tryphoninus l. VIII disputationum. Rescriptum est ab imperatore libellos agente Papiniano creditorem à debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

1 aede *Dig.*, aedes *V*. ‖ 2 ueniri *V*, uenire *Dig.*: *illud etiam in codice Gaiano aliquoties legitur et agnoscitur a Diomede p.* 368 *ed. Keil. cf. Lachmannus in mus. Rhenano nouo* 3, 612. ‖ 3 redisse *V*. ‖ 4 adducet *V*; *em. Savigny*. ‖ 5 distrahetur V^d, *ut coniecerat Savigny*, distrahet V^m. ‖ 6 placuit ut propter pericula uenditorum (uenditores V^m *compendio male soluto*) q̄. ū. (*id est* quae uel *potius quam quod scribi iussit Sauignius* quamuis; quaeuis V^m) m. s. s. offensam u (uel V^m) d. possum *V*, placuit ut p. p. uenditores quamuis metuentes — possint *Hollweg; at aut exciderunt quaedam* (*puta* lex custodiatur) *post* ut *aut, quod magis probo,* ut *delendum est utpote ortum ex* ita *uocabulo non intellecto. emendaui ego.* ‖ 7 emptio *V*. ‖ 8 circa *V*; *em. Mai.*

11 Conuenit ad diem pretio non soluto uenditori alterum tantum praestari. quod usurarum centesimam excedit, in fraudem iuris uidetur additum. diuersa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non fenus inlicitum exerceatur, sed lex contractu*i*[1] non inprobabilis dicatur. ~ PAP. L. III RESP.

12 Ante pretium solutum dominii quaestione mota pretium emptor restituere non cogetur, tametsi maxim*e*[2] fideiussores euictionis offerantur, cum[3] ignorans possidere[4] coeperit. nam usucapio[5] frustra complebitur anticipata lite nec oportet euictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine dominii[6] periculum immineat. ~

13 Venditor si per conlusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur, nec idcirco recte defenditur, si, quo facilius excogitatam fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat. alioquin si bona fide locauit, suspectus non erit. ~

14 Lege uenditionis inempto praedio facto fructus interea perceptos iudicio uenditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio uidetur, sicuti in pecunia quanto minoris uenierit ad diem pretio non soluto. cui non est contrarium, *quod* iudicium ab aedilibus in factum de reciperando pretio mancipi*i* redditur[7], quia displicuisse proponitur: quod non erit necessarium, si eadem leg*e*[8] contractum ostendatur. ~

c. 11. *Cf. Dig.* 19, 1, 13, 26. Vlpianus l. XXXII ad ed. Ibidem (libro tertio responsorum) Papinianus respondisse se refert, si conuenerit ut ad diem pretio non soluto uenditori duplum praestaretur, in fraudem constitutionum uideri adiectum, quod usuram legitimam excedit; diuersamque causam commissoriae esse ait, cum ea specie, inquit, non fenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur.

c. 12 = *Dig.* 18, 6, 19, 1. Papinianus l. III resp. Ante — emptor soluere non cogetur, nisi fideiussores idonei a uenditore eius euictionis offerantur *rel. om. mutatum esse in contrarium a Iustinianis iudicat Lenel* (*paling. Pap. fr.* 478) *collata constitutione Cod. Iust.* 8, 44, 24 *pr.*

c. 13. *Cf. Dig.* 19, 1, 49 *pr.* Hermogenianus l. II iuris epitomarum. Qui per collusionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur, nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat.

1 contractui *Dig.*, contractus *V.* ‖ 2 maximi *V*; *emendaui ego.* ‖ 3 cum *supra uersum V*; *sicilicum post* c *non uidit Detl.*, *repperit Krueger.* ‖ 4 possidere] *V*² *d*, pata possidere *V*¹ *d*, anticipata possidere *Vm* ‖ 5 usus capio *V.* ‖ 6 *id est* dominii. ‖ 7 contrarium iudicium — pretio mancipio redditur *V*; mancipii *em. Maius*; mancipii redditum *Böcking*; contrarium, quod iudicium — mancipio reddito, quia displicuisset, proponitur *ex coni. Nieb. Haub. Klenzii Hollwegius; quibus coniecturis usus ita ut factum est locum ordinaui.* ‖ 8 legem *V.*

15 Fructus pendentes etsi maturi fuerunt, si eos uenditor post uenditionem ante diem soluendi pretii percepit, emptori restituendos esse conuenit[1]. si non aliud inter contrahentes placuit.[1] ~ PAP. L. III RESP.

16 Vino mutato periculum emptorem spectat, quamuis ante diem pretii soluendi uel condicione*m* emptionis inpleta*m*[2] id euenerit. quod si mille amphoras certo pretio corpore non demonstrato uini uendidit, nullum emptoris interea periculum erit. ~

17 Euictis a*g*ris[3] quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur. quod si ab[4] initio conuenit, ut uenditor pretium restitueret, usurae quoque post euictionem praestabuntur, quamuis emptor post dominii litem inchoat*am*[5] fructum aduersario restituat[6]; nam incommodum medii temporis damnum emptoris[7] est. ~

(desunt paginae duodecim [8]*)*

18 ‖ secundum ius in facin*orosos* — (36) — *empto*|res inquietari, sed actione fidu*ciae* — (36) — | Valeriano III et *Gallieno II conss.* — (36) — | ~ VALER. ET GALLIEN. p. C. 255.

19 Gallienus Aug. — (36) — *Res* | pupillorum a credit*oribus patris propter debita paterna iure uindi*|cari nullo possunt. si igitur abs*tinuisti paterna hereditate non ag*|nita, contra uenditionem a cr[9]*editoribus patris tui rei tuae factam praesidem adi*, | qui inquietari te in possess*ione non sinet.*[10] — (36) — *Saeculare* | II et Donato conss. ~ GALLIENVS p. C. 260.

20 — (36) — | per Iulium Menophil*um*[11] spec*tabilem uirum* — (36) — | auxilium non potest denega*ri* — (36) — *pe*|cuniam creditoribus — (36) — | habere non potuit in poss — (36) — | et usurarum, quia in commun — (36) — | kal. Iuliis Viminac*ii* — (36) — | ~ IMP . . . .

21 Gallienus Au*g*. — (36) — *alie*|nandae non sunt. aditus ita*que* — (36) — | cedente eius iussione[12] qui i — (36) — | Proposita VIIII kal. Nou. Pa*tauii*? — (36) — | ~ GALLIENVS.

c. 17 = *Dig.* 22, 1, 18 *pr.* Idem (*proxime praecedit* Paulus, *debuit scribi* Papinianus) l. III responsorum. Euictis agris si initio conuenit — emptoris damnum est.

1 placuit *et* conuenit *transponit Hollweg.* ‖ 2 condicionemptionis inpleta *V*[1]; e *alteram addit V*[2]; *emendauit Mai.* ‖ 3 agris *Dig.*, aguis *V.* ‖ 4 ab *om. Dig.* ‖ 5 inchoatum *V contra Dig.* ‖ 6 fructus aduersario restituit *Dig.* ‖ 7 emptoris damnum *Dig.* ‖ 8 *in his duodecim paginis uidentur esse quattuor eae, in quibus leguntur* c. 32—40, *relictae tamen eo quo adhuc editae fuerunt loco, ne turbaretur ordo receptus* (*u. p.* 7) ‖ 9 cr *Vmk*, ci *Vd* ‖ 10 *c.* 19 *expleui ego.* ‖ 11 minofilium *V*; *emendaui ego.* ‖ 12 eius iussione *Vmk*, e iussione *Vd*.

22 Diocletianus et Max(imus) *Constantius*[1] [Atiniae Plotianae. Si deserta praedia] — (36) — [ob] | cessationem conlation[um] — (36) — [distracta] | uera fide comparasti et uen*ditionem sollemniter perfecisti*, [uenditio] — (36) — [necessitate] | facta conuelli non d[ebet.] — (36) — | ~ DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GALER.

23 Dioclet(ianus) Aurel*io* [Leontio. Cum speciem uenditam uio]-lentia ignis, qui nunc per poc[2] — (36) — *grassatus est*, [absump]|tam dicas, si uendition[em nulla condicio suspenderat, amissae rei periculum] | te non adstringet[3]. Proposita [III non. Nou. Atubino Diocletiano Aug. II et Aristobulo conss.] | ~ DIOCL. p. C. 285.

24 Diocletianus Claudia — (36) — | emptori indemnita — (36) — |possessionem uenditam esse cog[4] — (36) — | ex qualitate rei perdoc*tus* — (36) — *Diocletiano Aug.* | II et Aristob*ulo*[5] *conss.* — (36) — || DIOCL. p. C. 285.

25 *Gallienus Aug.* (36) — mtico[6] possessionem pa|*ternam* — (36) — ab aliquo directi iuris emp|*tore* — (36) — *Gallieno* V et Faustino conss. ~ | GALLIENVS p. C. 262.

26 — (36) — *ne*cessitatibus urguentibus pater | — (36) — *u*iuis[7] parentibus placuit | — (36) — I familia longa aetate — (36) — e praef. urbi u. c. Proposita II kal. | (36) — conss. ~ | IMP . . . . .

27 — (36) *iu*m Fortunatum militem | — (36) — e controuersia moueri consti | — (36) — *i*pso Aug. III consule. ~ | IMP . . . . .

28 *Alexander Aug.* — (36) uendendarum possessionum | — (36) — ii neque alienare eas neque | — (36) — *A*gricola et Clementino conss. | ALEX. p. C. 230.

29 — (36) — *S*abiniani non oportuit post interpo | — (36) — cari. praepropere[8] igitur procurator | — (36) — rationis meae possessiones | — (36) — ium nec emptor ignora | — (36) — *o*rdine audietur. Proposita kal. | — (36) — ~ | IMP . . . . .

30 *Aurelianus Aug.* — (36) — *Si praedii, de quo controuersia est inter* AVRELIANVS p. C. 271.

c. 22 = *Cod. Iust.* 4, 46, 2 Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Atiniae Plotianae. Si deserta praedia ob cessationem collationum uel reliqua tributorum ex permissu praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide iusto pretio sollemniter comparasti, uenditio ob sollemnes praestationes necessitate facta conuelli non debet *et rel.*

c. 23 = *Cod. Iust.* 4, 48, 5 Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Aurelio Leontio. Cum speciem uenditam per uiolentiam ignis absumptam dicas — conss. *de subscriptione uide ad c.* 297.

1 *de inscriptione cf. p.* 12. || 2 poc *Vmk 'sic'*, pom *Vd*: *non recte igitur expleui* pomerium, *eo usus*, *quod sub Carino, qui a.* 284 *interfectus est, forum Romanum arsit* (*u. chronogr. a.* 354 *p.* 648 *ed. meae*). || 3 adstringit *Iust.* || 4 cog *uel* coc (*non* com) *Vk*, coe *Vm*. || 5 aristobo . . *V*. || 6 mtico *Vk*, ntico *Vd*, tico *Vm*. || 7 diuis *Huschke*: *sed id requirit ut addatur* nostris. || 8 praeponere *Vm*.

uos, ita in possessione fuisti, *ut proponis*[1], *et inde* — (36) — eiectus inueniris, is erit | — (36) — u. c. pro sua aequitate ad effec|*tum* — (36) — *Au*reliano et Basso conss. ~ |

31 — (36) — *car*issime nobis. Tenes tu quidem | — (36) — *li*quidissime[2] et lites dirimis | — (36) — tum statutis tuis non cu | — (36) — e incipient discedere | — (36) — *in di*uersum euentum sententiae[3] | — (36) — litigabatur, insidunt par|*tium allegationibus* — (36) — u et[4] interpretationem diuersam | — (36) — est[5], non censui: quasi uero in ea || IMP .....

(desunt paginae aliquot)

32 aditus competens iudex considerato tutelae iudicio eam curabit ferre sententiam, quam agnitam legibus esse prouiderit. Proposita IIII kal. Sept. Constantino et Licinio Augg. II conss. ~ CONSTANTINVS ET LICINIVS p. C. 312.

33 Augg. et Caess.[6] Rutiliae Primae. Ingenuos progenitos seruitutis adfligi dispendiis minime oportere etiam nostri temporis tranquillitate sancitur, nec sub obtentu initae uenditionis inlicite decet ingenuitatem infringi. quare iudicem competentem adire par est, qui in liberali causa ea faciet compleri, quae in huiuscemodi contentionibus ordinari consuerunt, secundum iudiciariam disciplinam partibus audientiam praebiturus. Proposita idib. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. IIII conss. ~ IIDEM p. C. 315.

34 Augg. et[7] Caess.[6] Flauiae Aprillae. Cum profitearis te certa quantitate mancipium ex sanguine comparasse, cuius pretium te exsoluisse dicis et instrumentis esse firmatum, hoc a nobis iam olim praescriptum est, quod, si uoluerit liberum suu*m*[8] reciperare, tunc in eius locum mancipium domino daret aut pretium quo ualuisset numeraret. etiamnunc, si a suis parentibus certo pretio comparasti, ius dominii possidere te[9] existimamus. nullum autem ex gentilibus liberum adprobari licet. su*b*scripta[10] XII kal. Au*g*.[11] Constantino Aug. III con*s*.[12] ~ IIDEM p. C. 313.

35[1] Augg. et Caess.[13] Nulla uerecundiae uel quietis mora uel quolibet interuallo cunctandi passim nunc singuli, modo populi proruentes *n*ostros in[14] obtutus sic uniformes[15] querellas *is*- IIDEM p. C. 313 uel potius CONSTANTINVS p. C. 337.

1 *suppleuit Huschke.* || 2 *ante* dissime *uestigium litterae* q V^{dk}. || 3 sae V^{m}. || 4 uet *priores, aut sic aut* riet V^{k}. || 5 *uel* [e]sse V || 6 et Caess. *abundat, u. p.* 12. || 7 et. V^{mk}, ēt. V^{d}. || 8 legitimum *post* suum *supra uersum addit* V, *male; suum enim paterfamilias ita recuperat pretio reddito, si quem uendidit non seruili uel gentili condicione, sed liberorum loco apud se habuit. cf. C. Th.* 5, 8, 1 *et C. Iust.* 4, 43, 2. || 9 te possidere V^{m}. || 10 suscripta V. || 11 augg. V. || 12 conss. V. || 13 augg. (V^{dk}, aug. V^{m}) et caess. V. *cf. supra p.* 12. Constantinus Aug. ad Gregorium *Theod.* || 14 in nostros in V. || 15 uniformes V^{2mk}, uniformem V^{1}.

35 dem[1] fere sermocinationibus uolutarunt, ut nec interpellantium CONSTANTINVS p. C 337.
credulitati[2] ualeret occurri nec allegationum qualitas disparari,
parens carissime[3] atque amantissime *nobis*. pari *s*iquidem[4]
exemplo uociferationibus cons*ertis*[5] multitudines memora*runt*[6]
non iuste res suas esse diuenditas, aliis possidentibus se fiscalia luere, frequenti denique obsecratione delata remedium
2 cupiuerunt. his sumus ualde permoti, uerentes ne alicuius
calliditatibus *a*uersabili[7] emolumento persuasi res suas uenderent sine censu ac post subsidia nostrae mansuetudinis precarentur, ~ itaque uersut*is*[8] calliditatis commenta miscentibus, dum ins*idi*arum[9] fallentium non suspicamur arcana, pro innocentiae nostrae natura ceteros aestimantes, detrimento cen-
3 sus nocent*es*[10] leuaremus. has fraudes, hos dolos, istas argut*ias*[11] lege prohibemus, constitutione secludi*mus*[12], et idcirco iustae prouidentiae consulta deliberatione sancimus, ut omnino qui comparat rei comparatae ius cognoscat et censum, neque liceat alicui rem sine censu uel[13] comparare uel uendere. inspectio autem public*a*[14] uel fiscalis esse debebit hac lege, ut[15] si aliquid sine censu uenierit et post ab aliquo[16] defe*r*etur[17], uenditor quidem possessionem, comparator uero id quod dedit
4 pretium fisco uindicante deperdat[18]. id etiam uolumus om-

c. 35, §. 4. 5 = *Cod. Theod.* 3, 1, 2. Idem (*id est* Constantinus) Aug. ad Gregorium. Qui comparat, censum rei comparatae cognoscat neque liceat — perdat. id etiam placuit neminem ad uenditionem rei cuiuslibet accedere — probatio compleatur. nec inter emptorem et uenditorem sollemnia in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta uenditio penitus sepulta depereat; *praeterea principium:* cum necesse sit eum qui comparat censum rei comparatae agnoscere nec licere cuidam s. c. comp. u. uendere *legitur adiectum Triboniano emblemate ad extremam Constantini constitutionem Cod. Iust.* 4, 47, 2.

1 quaerellasidem *V*, *em. ego.* || 2 crebritati *Buchholtz.* || 3 p. k., *quod in codice est, non recte expleri* parens karissime, *sed potius praesidem aliquem significari cuius nomen a littera* P *inceperit censuit Borghesius* (*opp.* 3, 102); *parentes enim ab imperatoribus non appellari nisi praefectos praetorio et urbi, denique in rescripto a.* 365 *dato ad Valentinianum siue Valentinum item consularem Piceni* (*Cons. c.* 9) *scribi similiter* '*Valentiniane carissime*'. *uidetur tamen constitutio haec ab imperatore data esse ad Gregorium praefectum praetorio et a praefecto exemplum eius hoc missum ad correctorem Piceni.* || 4 atq. a. a. paris si quidem *V*; *em. ego.* || 5 consules *V male, nam neque copula recte deest neque duouiri consules recte appellantur; uidetur fuisse* uociferationibus consertis *uel* consuetis. || 6 memorabunt *V*; *em. Hollweg.* || 7 aduersabili *V*; *em. ego.* || 8 uersutiis *V*; *em. ego.* || 9 insuarum *V*; *em. Mai.* || 10 nocentis *V.* || 11 *sic V*² (*testibus Maio et Kruegero*), argutitas *V*¹. || 12 constitutiones ex ludis *V*, *em. ego*, excludimus *Maius.* || 13 uel *V*dk, *om. V*m *Iust.* || 14 publica *Theod.*, publicae *V.* || 15 ut *V*m *t *V*d. || 16 ueudiderit et id ab alio *Theod.* || 17 deferetur *Theod.*, deferretur *V.* || 18 perdat *Theod.*

35 nibus intimari nostrae clementiae placuisse neminem debere CONSTANTINVS p. C. 337.
ad uenditionem rei cuiuslibet adfectare et accedere, nisi eo tem-
pore, qu*o*[1] inter uenditorem et emptorem[2] contractus sollemniter
explicatur[3], certa et uera proprietas uicinis praesentibus[4] demon-
stretur: usque eo legis istius cautione currente, ut etiamsi
subsellia uel ut uulgo aiunt scamna[5] uendantur, ostendendae
5 proprietatis probatio comple*a*tur[6]. ~ h*i*nc[7] etenim iurgia
multa nascuntur; hinc proprietatis iura temerantur; hinc
dominiis uetustissimis molestia comparatur, cum caecitate
praepropera et rei inquisitio*ne* neglecta[8], luce ueritatis
omissa nec perpetuitate cogitata dominii, iuris ratione post-
posita ad rei comparationem accedunt, omissis[9] omnibus
dissimulatis atque neglectis id properant atque festinant, ut
quoque modo cuniculis nescio quibus inter emptorem et uen-
ditorem sollemnia celebrentur: cum longe sit melius, sicuti
diximus, ut luc*e*[10] ueritatis, fidei testimonio publica uoce, sub
clamationibus populi idoneus uenditor adprobetur, quo sic
6 felix comparator atque securus aeuo diuturno persistat. quod
pro quiete totius successionis eloquimur, ne forte aliquis uen-
ditor suum esse dicat, quod esse constat alienum, i*dque*[11]
comparator malo uenditore deterior incautus et credulus, cum
testificantibus vicinis omnia debeat quaerere, ab uniuersorum
disquisitione dissimulet; quem[12] sic oporteat agere, ut nec
illud debeat requiri quod ex iure dicitur: 'si a domino[13] res
7 uendita sit'. ita ergo uenditionum omnium est tractanda
sollemnitas, ut fallax illa et fraudulenta uenditio penitus sepulta
depereat. cui legi deinceps cuncti parere debebunt, ut omnia
diligenti circumspectione quaesita per uniuersas successiones
tuto decurrant neque aliquem ex inprouidentia casum ma-
lignae captionis horrescant[14]. Data IIII kal. Sept. a praefecto

1 quo *Theod.*, qūōm V^{mk}, quom V^{d}. ‖ 2 emptore V^{k}. ‖ 3 ut *inserit Theod. male.* ‖ 4 uicinis praesentibus *V*, a uicinis (*om.* praesentibus) *Theod.* ‖ 5 *scamnum agrimensorum proprium uocabulum et nequaquam plebeium cum non intellegeret Graeculus qui hanc pessime scriptam constitutionem elaborauit, ridicula interpretatione adiecit uocabulum quod de fundo nemo usurpauit subsellii:* subsiciua *quae substituit Huschkius, nullo modo scamnis aequiparari poterunt, nec huc pertinet locus Isidori orig.* 15, 13, 15 *per Cangium ab Huschkio adlegatus.* ‖ 6 compleatur *Theod.*, completur *V*. ‖ 7 hunc *V*. ‖ 8 inquisitioneclecta *V*. ‖ 9 *pro* omissis *malim* et iussis *uel* prouisis. ‖ 10 lucem *V*. ‖ 11 ita *V*; *em. ego.* ‖ 12 quem V^{d} *dubitans tamen de signo super* q *scripto*, quoniam V^{m}. ‖ 13 si a domino V^{d}, *ut coniecit Maius*, si ad omnino V^{m}. ‖ 14 captionis horrescant *scripsi*, captiones orrescant V^{d}, captiones orrcant V^{m}, captiones obruant *Maius*.

praetorio[1] ad correctorem Piceni Aquileia. Accepta XIIII kal. Oct. Albae Constantino Aug. III cons.[2] ~

36 Augg.[3] et Caess. Basso. Valentinus perfidiam et maxime *de illo queritur, quia*[4] a tutore processit, a quo aliquid in fortunas suas perniciosissimum proficisci minime omnium condecebat[5]. Exuperantius u. c. si tantum auunculus[6] Valentino esset, nequaquam in Valentinum peccare deberet, qui nunc[7] CONSTANTINVS ET LICINIVS p. C. 317—319.

(desunt paginae aut quattuor aut octo)

37 1 ||uidelicet iactando numquam[8] — (36) — | fiduciam sibi esse seruatam — (36) — | obnoxia comparator accedi — (36) — | num, proinde posthac saltim — (36) — | fraudesque talia dissemina — (36) — | centur nullus aditus fictis c — (36) — | dolis relinquatur ingenui — (36) — | ad prouincialium VALENTINIANVS, VALENS, GRATIANVS p. C. 369. 372.

2 preces dudum est con*stitutum* — (36) — | satisfacere uel nollent pub — (36) — | summa re leuaret. iam nunc i — (36) — *constituimus per*|spicue lege sancire, ut quaecumq[ue pro reliquis in annonario titulo ceterisue] | fiscalibus debitis luxu ac ne*quitia perditorum hominum* [prodigorum]*que in* | fundis atque mancipiis uel in quibusc[umque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco] | auctore uendantur et[9] ut perpetu[o penes eos sint iure dominii, quibus res huius]|cemodi[10] sub hastae sollemni[s arbitrio fiscus addixerit.] — (36) — | in iis utitur uenditoris quae ob d — (36) — | gi uel permissu iudicum distr*ahuntur* — (36) — | emolumenta malle quam debita n — (36) — | penes perditos maneant sib — (36) — | nere con-

c. 37, 2. 3. 4 = *Cod. Theod.* 10, 17, 1 = *Cod. Iust.* 10, 3, 5: Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus Auggg. ad Viuentium praef. praet. Galliarum. Quaecumque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisue fiscalibus debitis in quibuscumque corporibus — addixerit. et si quid umquam — impetratum, nullus obtemperet, cum etiam minoribus — in omnem intercipiatur aetatem. Data III non. Nou. Treueris Valentiniano nob. p. et Victore conss.

1 a pff *V*; *em. Hollweg.* (*cf. supra p.* 26 *n.* 3). || 2 *sic, nisi quod* conss., *V*. dat. prid. non. Feb. Constantinopoli Feliciano et Titiano conss. (337) *Theod. Constantinum anno imperii sui nouissimo hanc legem repetiisse et cum Oriente communicasse statuit Wenckius.* || 3 Augg. (*non* Aug.) *V recte; hunc enim Bassum qui de senatorum litibus cognouerit fuisse Septimium Bassum praefectum urbi ab id. Mai. a.* 317 *ad k. Sept. a.* 319 *obseruauit Borghesius opp.* 3, 104. || 4 quaeritur quia de illo *V*; *em. ego*; *fortasse eiectis uerbis* a tutore *scribendum* et maxime queritur, quia de illo processit; q. q. d. i. auctore tutore *Schrader et Blume.* || 5 decebat *Vm.* || 6 *sic V*[2] *teste Kruegero,* abunculus *V*[1] || 7 nunc *Vdk*, non *Vm.* || 8 uidelicet acta non donum quam *Vm.* || 9 et *om. Theod. Iust.* || 10 cemodi *V Iust.* (*libri quidam*), modi *Theod. Iust.* (*libri alii*).

37 tractuum tergiuersatio nu — (36) — | interpretationis insidias VALENTINIANVS, VALENS, GRATIANVS p. C. 369. 372.
3 pertimes — (36) — | talis accesserit ignauoru*m* — (36) — [si
quid] | umquam [1], quo [2] fisco facta uenditio [3] [possit infringi,
auctoritate rescripti fuerit impetratum,]|iis quae contra utilitatem
4 prouision*is* *huius rescripta sunt*, [nullus obtemperet] | magisque
obreptiui praerogatu [4] — (36) — *tale rescriptum repel*|latur. cum
haec sit commissa sec — (36) — atque luxuriam ferre debem
— (36) — *ante*|lucana saepius uina rede — (36) — | per
somnum et gulam atque la*sciuiam* — (36) — | alienare uelle
nec posse defend — (36) — | mus est. ita status debet esse
fe — (36) — | concedit qui et in satisfactio — (36) — || —
(36) — nitas, nisi forsitan hi copiam | — (36) — que repetendi,
cum in praeteritum | — (36) — uis omnium rerum multis
ex | — (36) — [cum etiam minoribus, si quan]do aliquid [5]
eorum pro fiscalibus debi|[tis adiudicatur emptoribus, repeti-
tionis facu]ltas in omnem intercipiatur aetatem | — (36) — o
res obnoxiae necessitatibus | — (36) — *sae*pius respexere leges,
quia paren | — (36) — ut desidia mereri posse se cre|*dant*
— (36) — *Data* IIII id. Nou. Treueris. Accepta | — (36) —
Valentiniano nobilissimo puero et Victore conss. [6] | — (36) —
ad — *consul*arem prouinciae [7] Lugdunensis primae Modesto
et A|*rintheo conss.* ~ |
38 — (36) — bus tantum praedii rustici sit interdicta | — (36) IMP ...
— nullum debitum doceatur. haec | — (36) — supplicans
Eugraphius memo | — (36) — ad speciem fu*erit* [8] ementitum
| — (36) — a res gesta probatur, ut precibus continetur | —
(36) — fuisse suggerit, Fauste carissime, aes | — (36) — rem
sit an in rem eius uersum | — (36) — t si res minori pro-
fuisse potuerit | — (36) — ~ |
39 — (36) — *em*ptio [9] et uenditio bonae fidei auctori | — (36) — IMP ....
*sup*plicet memorant raptis atque | — (36) — t terroris iniectum,

1 quid umquam *V*² (*testibus Detl. et Kruegero*), *et sic Theod. et quidam mss. Iust.*, quid dumquam *V*¹, quidem umquam *Iust. mss. reliqui.* || 2 quo *V*, ut a *Theod. Iust.* || 3 uenditio ē *V.* || 4 *sic Vdk*, praerogati *Vm.* || 5 ex rebus *inserunt Theod. Iust.* || 6 Dat. III non. Nou. Treuiris Valentiniano nb. p. et Victore coss. *Theod.* Dat. III id. Mar. Rauennae *Cuiac. ex ms. cod. Iust. quid statuendum sit de duplici anno, ignoratur; fieri potest, ut lex bis emissa sit annis diuersis uel ut a.* 369 *data sit ad praefectum praetorio, a. demum* 372 *ab hoc missa ad consularem Lugdunensis primae; cf. p.* 26 *n.* 3. *certe quod quae sequuntur post* Victore conss. *ad c.* 38 *retraxit Borghesius* (*opp. uol.* 3 *p.* 104), *refellitur uel spatio uacuo post consulum nomina in codice relicto.* || 7 arem prou. *Vd*, rr. pu. *Vm*, *unde proposuit* pr(aesidi) prouinciae *Maius.* || 8 fu. '*sic*' *Vd*, *qua nota quid significetur ignoro;* fuerit *Vm.* || 9 ptio *Vk*, tio *Vmd.*

ut ei casula | — (36) — scinderet uitesque inspectori | — (36) — bonam fidem gestam in possessionis[1] | — (36) — *a*uxilium iure congruum ita faciat | — (36) — as[2] aestimet. Data pr. non. | — (36) — ~ |

40 — (36) — te patris, ut Maximus adserit, | — (36) — compa- IMP . . . .
rata omnium heredum commu | — (36) — suam quoque consortes obtineant ||

(desunt paginae complures.)

1 inpssionis *Vd* *'sic', quod proprie significat* inpraessionis. || 2 a *Vm*.

DE[1] *VSV FRVCTV.*

41 Diocletianus et Maximus Constantius[2] Tannoniae Iuliae. Vsum fructum locari et uenumdari posse a *f*ructuario nulli dubium est. proinde si, uendente filio tuo possessionem, etiam tu certo pretio usu fructu proprio cessisti, quem testamento mariti tui *tibi*[3] relictum esse proponis, quando quidem emptorem contractus fidem commemores[4] minime custodire, aditus Aelius Dionysius uir clarissimus amicus noster[5] id tibi faciet repraesentari, quod te constiterit iure deposcere. Proposita VI id. Mart. Carthagini Fausto II et Gallo conss. ~ DIOCL., MAXIMIAN., CONSTANTIVS, GALERIVS p. C. 298.

42 Aurelio Loreo[6] cui et Enucentrio[7]. Fructuario superstite licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur. Subscripta V id. Feb. Sirmi Aug*g*.[8] V et IIII conss. ~ IIDEM p. C. 293.

c. 42 *Cf. Cod. Iust.* 3, 33, 3, 1. Imp. Antoninus A. Antoniano. *post alia:* Vsufructuario autem superstite — tollitur. Proposita III k. Aug. Antonino Aug. IIII et Balbino cos.

1 DE *rubro colore scriptum habent* V^{dk}, *om.* V^m. || 2 Diocletianus et Max. Constantius *V*, *quod quamquam ortum uidetur ex uera inscriptione* Diocletianus et Maximianus Augg. et Constantius et Maximianus nobilissimi CC., *tamen ad mentem breuiatoris sic ut factum est explendum esse obseruaui supra p.* 12. || 3 *addidi secutus fere Huschkium.* || 4 commemoras *malim.* || 5 *eiusdem uiri officia recenset titulus urbanus C. I. L. VI,* 1673: '*L. Aelio Heluio Dionysio c. u. iudici sacrarum cognitionum totius Orien*(*tis*), *praesidi Syriae coele, correctori utriusq*(*ue*) *Italiae, curatori aq*(*uarum*) *et Miniciae, cura*(*tori*) [*aedium sacrarum et*] *operum publicorum, pontifici dei Sol*(*is*)'; *postea a.* 301 *ad praefecturam urbanam eum ascendisse ostendit catalogus praefectorum. hoc anno* 298 *proconsulem eum fuisse Africae caue cum Borghesio* (opp. 3, 105) *efficias ex subscriptione; uide quae dixi in commentario de subscriptionibus Diocletianis p.* 420. || 6 *puto scribendum* Aur. Heliodoro, *cum praesertim praeter consuetudinem harum inscriptionum* Aurelio *plene scriptum sit.* || 7 *cf. Fabrett.* 146, 175: '*Flauiae Capitolinae cui et Pacciae*'; *C. I. L. VI,* 17398: '*Euthymo cui et Lupo*'. C. I. L. X, 3049: '*M. Val. Laoti cui et Africano.* || 8 Aug. *V.*

43 Claudio Theodoto. Habitatio morte finitur, nec proprietatem ea quae[1] habitationem habuit leg*a*ndo *domini* uindicationem[2], uel[3] debitum ne*g*ando *in*[4] testamento creditoris actionem excludit. Subscripta IIII kal. Oct. Viminaci Caess. conss. ~ DIOCL., MAXIMIAN., CONST. GAL. p. C. 293.

44 *Vlpianus* lib. II. R(espondit) Aurelio Felici fructus ex fundo per uindicationem pure relicto post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere, colonum autem cum herede ex conducto habere actionem. ~ VLP. L. II RESP.

45 *Pa*ulus lib. II manualium ex tribus. Tametsi usus fructus fundi mancipi non sit, tamen sine tutoris auctoritate alienare eum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. idemque est in seruitutibus praediorum urbanorum. ~ PAVL. L. II MAN.

46 *Idem* lib. I manualium. Actio de *usu* fructu[5] isdem modis perit, quibus ipse usus fructus, praeterquam non utendo. pecuniae quoque usus fructus legatus per annum non utendo *non perit*[6], quia nec usus fructus est et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est. ~ PAVL. L. I MAN.

47 Item. Per mancipationem deduci usus fructus potest, non etiam transferri. per do lego legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest. ~

47a Item. Potest constitui et f*amiliae* er*ciscundae*[7] uel *com*muni diuidundo iudicio legitimo. ~ in re nec mancipi per traditionem deduci usus fructus non potest nec in homine, si peregrino tradatur; ciuili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est. ~

48 Item. Ad certum tempus et in iure cedi et legari et officio iudicis constitui potest. ~

c. 43 = *Cod. Iust.* 3, 33, 11. Iidem AA. (*scil.* Impp. Diocletianus et Maximianus) et CC. Theodoto (Theodoro *uel* Theodotae *libri*). Habitatio — uindicationem excludit *interpositis omissis.*

c. 44 = *Dig.* 30, 120, 2. Vlp. l. II resp. Fructus ex fundo pure legato post — actionem.

1 proprietatem qui *Iust.* || 2 legundo per uind. *V*; legando dominii uind. *Iust.*; legando domini uind. *Buchholtz recte, nam* do *in* legando *sequentem syllabam absorpsit accessitque* per *ex praua emendatione. 'ad codicis scripturam propius accedit* rei: *ipsius rei uindicationem impp. tam habitationi quam creditoris actioni opponunt' Hollweg.* || 3 nec *pro* uel *proposuerunt Klenze et Wenck.* || 4 negandum *Vnk*, necandum *Vd*; *em. Klenze et Wenck.* || 5 suofructo *V.* || 6 non perit *add. Huschkius secutus Hollwegium* || 7 factum est *V notis* f. e. *male intellectis; em. Mai.*

49 Item. Ex certo tempore legari po*test*; *sed*[1] an in iure cedi uel an[2] adiudicari possit, uariatur; uideamus, ne non possit, quia nulla legis actio prodita est de futuro. ~ PAVL. L. I MAN.

50 Item. In mancipatione uel in iure cessione an deduci possit uel ex tempore uel ad tempus uel ex condicione uel ad condicionem, dubium est; quemadmodum *si*[3] is, cui in iure ceditur, dicit: 'aio hunc fundum meum esse deducto usu fructu ex kal. Ian.' uel 'deducto usu fructu usque ad kal. Ian. decimas', uel 'aio hunc fundum meum esse deduct*o*[4] usu fructu, si nauis ex Asia uenerit'[5]; item in mancip*a*tione: 'emptus mihi esto[6] pretio, deducto usu fructu ex kal. illis' uel[7] 'usque ad kal. illas'; *e*t eadem sunt in condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci nec per *in* iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. *e*go didici et d*e*duci ad tempus posse, quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirm*at*[8]. num quid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur et legatum deduci ad certum tempus posse[9]. ~

51 Adquiri nobis potest usus fructus et per eos quos in po*t*estate manu mancipioue habemus, sed non omnibus modis, sed legato, uel si h*ere*dibus illis institutis deducto usu fructu proprietas legetur; per in iure cessionem autem uel iudicio familiae erciscundae non po*test*; *per*[10] mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, quae illis mancipio data *sit*[11], deducto usu fructu remancipemus. ~

52 Vsus fructus ad certum tempus constitutu*s*[12] cum adiectione temporis sui *uindi*cari debe*t*[13]. diuersum est, si in statulibero constitutus sit; tunc enim *pure*[14] uindicandus est, sicut pure uindicatur qui simpliciter constitutus est, non adiectis casibus qui*bus*[15] solet amitti usus fructus. ~

1 possit *V*, *quod ex* p̊set = potest set *mihi ortum uidetur*; potest *Hollweg*, cum legari possit *Huschke*, *sed non solent regulae ita condicionaliter proponi.* || 2 an *delendum.* || 3 nisi *V.* || 4 deductos V^{dk}, deducto V^{m}. || 5 uel 'nisi nauis ex Africa uenerit' *inserit collato loco Dig.* 44, 7, 44, 2 *Huschkius probabiliter.* || 6 esto *Huschke* (*et sic in hac formula praeterea Gai.* 1, 119. 2, 104. 3, 167), est *V.* || 7 uel V^{dk}, *om.* V^{m}. || 8 confirmant *V.* || 9 et (ut *superscripsit* V^{2}) legatum d. a. c. t. possit *V*; et l. d. a. c. t. posse *ego*; et legato eum d. a. c. t. posse *Huschke*, ut et legatum (legato *Hollweg*, per legatum *Barkow*) d. a. c. t. possit *Maius. male emendauit manus secunda, cum ad* legatum *cogitatione supplere debeamus usum fructum.* || 10 posse uel *V; em. Böcking. fortasse praeterea* sed *ante* per *inserendum est.* || 11 sit *om. V*; *suppleuit Mai.* || 12 constitutum *V.* || 13 sui dari debere *V*; uindicari *pro* suidari *scripsit Hollweg.* || 14 iure *V.* || 15 quia *V.*

53 Item. Si[1] altius tollendo aget is qui in infinitum tollendi ius PAVL. L. MAN.
non habet, si non expresserit modum, plus petendo causa cadit, quasi intenderit ius sibi esse in infinitum tollere. ~

54 Sicut legato usu fructu loci sine seruitute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cesso[2] iter quoque contineri Neratius scribit. ~

55 Vsus fructus sine persona esse non potest et ideo seruus hereditarius inutiliter usum fructum stipulatur. legari autem ei posse[3] dicitur, quia dies eius non cedit statim, stipulatio autem pura suspendi non potest. quid ergo, si sub condicione stipuletur? uideamus ne[4] nec hoc casu ualeat[5], qu*ia*[6] ex praesenti uires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit. ~

56 Item. Seruo uia inutiliter legatur, stipulatur autem eam utiliter, si dominus fundum habeat. ~

57 Vsus fructus do lego seruo legatus morte et alienatione serui perit, si stipuletur[7], non perit; igitur et post mortem suam sicut cetera usum fructum seruus stipulari potest; quod aliter est in legatis. ~

58 Si heres fundi, cuius usus fructus ab ipso sub condicione legatus || sit, usum fructum legaue*rit alii pure et posterior eum adquisiuerit* — (36) — *usus fructus existen*|te ea desinit ad posteriorem pertin*ere et priori adquiritur*; *nec ad posteriorem redit, si prior*[8] | desierit habere usum fruc*tum* — (36) — | ~ item[9] ac si quis usum fructu*m uxori pure reliquerit* — (36) —, *Titio autem,* | si ea nupserit, nubente ea p[10]*ertinet ad Titium* — (36) —, *sed is eum* | deinde amittet, si iuraue*rit mulier secundum legem Iuliam* — (36) —: *ad mulierem tamen usus fructus non redit: le*|gis enim beneficium, quaten*us peruenit, usum fructum sublatum semel* — (36) — *non restituit. sed uidea*|mus, quid dicendum sit, si Titius *postquam usus fructus ad eum peruenit* — (36) — *capite demi*|nutus sit: nihil enim habuit, quod amit|*teret* — (36) — *Ti*|tio ac si ipsum testator express*isset* — (36) — *lega*|uerit Meuiae, deinde Titio — (36) — ~

c. 55 = *Dig.* 45, 3, 26: Paulus l. I manual. Vsus fructus — suspensa sit.

1 '*ante* altius *fortasse* de *inserendum est*' *Hollweg.* || 2 cessio *V; em. Maius.* || 3 usum fructum *ins. Dig.* || 4 uideamus ne *om. Dig.* || 5 stipulatio *ins. Dig.* || 6 quia *Dig.*; quam *V;* quoniam *coniecit Hollweg.* || 7 stipuletur *Vdk*, stipulatur *Vm.* || 8 *ad Dig.* 7, 4, 16 *ita suppleuit Hollwegius;* et ad eum redit si prior *proposuit Kellerus.* || 9 '*de indicta uiduitate et lege Iulia miscella* (*Iust. nou.* 22 c. 43) *hic agi constat*' *Hollweg. id quomodo fieri potuerit, supplendo aliquatenus demonstrare uolui.* || 10 *littera haec hodie dimidiata aut* p *fuit aut* f.

59 | *Vlpianus* lib. XVII ad Sabinum. *Verum est usu fructu legato diem semel tantum* | cedere. quamquam enim[1] usus fructu[s ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius, qui fruitur] | et[2] utitur, tamen ei[3] semel cedit [dies]. ~ VLP. L. XVII AD SAB.

60 | Item. Dies autem usus fructus[4], [item usus non prius cedet quam adita heredi]|tate. et Labeo quidem putabat etiam a*nte aditam eam diem eius cedere ut reliquorum* | legatorum; sed est uerior Iu*liani sententia, secundum quam* [tunc constituitur] usus fructus, cum quis iam f[rui potest]. ~

61 | Item. Amitti autem usum fruc[tum capitis minutione constat nec solum usum] | fructum, sed etiam[5] actionem de usu [fructu]: *scilicet si Titio usum fructum* — (36) — *testamento* | uel per fideicommissum lego *uel relinquo et die eius cedente is capite minutus est* — (36) — *agere non potest.* [et parui] | refert, utrum iure sit constitut[us[6] usus fructus an uero tuitione praetoris; proinde] *usus fructus* | licet in fundo stipendi*ario uel tributario*[7], [item in fundo uectigali uel superficie non] | iure constitutus capitis m[inutione amittitur] — (36) — *capitis* | minutio extinguit usum *fructum* — (36) —

62 | Item. Sed ita demum amitt[itur capitis diminutione usus fructus, si iam constitutus est; ce]|terum si ante *aditam*[8] hereditatem aut ante [diem[9] cedentem quis capite minutus est, constat non] | amitti et ita Iulianus lib. *XXXV digestorum scribit: quare si tibi usus fructus per uindica*|tionem fuit ex die legatus *et capite minueris, antequam dies uenit* — (36) — *non nocebit tibi capitis* | diminutio[10]: hodie enim incip*it.*

c. 59 = *Dig.* 7, 3, 1 *pr.* Vlp. l. XVII ad Sabinum. Quamquam usus fructus — cedit dies.

c. 60 = *Dig.* 7, 3, 1, 2. Vlp. *ut supra.* Dies autem usus fructus, item usus non prius cedet quam hereditas adeatur; tunc enim constituitur — frui potest, *interpositis omissis.*

c. 61 = *Dig.* 7, 4, 1 *pr.* Vlp. *ut supra.* Non solum usum fructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usu fructu. et parui — praetoris; proinde traditus quoque usus fructus, item in fundo uectigali — minutione amittitur.

c. 62 = *Dig.* 7, 4, 1, 1. Vlp. *ut supra.* Sed ita demum — non amitti.

1 enim *om. Vm.* || 2 et *om. Vm.* || 3 ei *om. Dig.* || 4 fructus ut *Vm*; ut *a cod. abesse testantur Detl. Kr.* || 5 et *Dig.* || 6 constitut *Vm*, *'fortasse recte' Krueger.* || 7 proinde traditus quoque usus fructus scilicet in f. st. uel tributario *Buchholtzius et Blumius, quae supplementa spatium excedunt.* || 8 aditam *Dig.*, *om. V.* || 9 ante d *Vm*, ante *Vdk*, *imminuta margine.* || 10 *suppleuit sic fere Hollwegius.*

63 | Item. Vsque adeo autem capitis d[iminutio[1] eum demum usum fructum perimit[2],] | qui iam constitutus est, ut, si in[3] s[ingulos annos uel menses uel dies legatus sit, || is demum amittatur qui iam processit.] ~ | VLP. L. XVII. A SAB.

64 *Item.* [Sicut in annos singulos usus fructus legari potest, it]a nec capitis diminutione amis|*sum denuo* [legari] *prohibemur*, [ut adiciatur 'quotiensque capite mi]nutus erit' uel sic 'quotiens amis|[sus erit, ei lego'; — (36) — et tunc si capitis mi]nutione amittatur, repetitus | [uidebitur] — (36) iorum ante aditam hereditatem | — (36) — ~ |

64a *Papinianus l. VII responsorum* — (36) — netur. ~ | PAP. L. V RESP.

65 *Item.* [Equis per fideicommissum relictis ut fructus[4] post mo]ram fetus quoque praestabitur; sed fetus | [secundus ut causa, sicut partus mulieris.] *quod* si gregem reliquit, uel morae[5] actio | *superuacanea est*, *cum fetus gregem* relictum sequatur. ~ |

66 *Item.* — (36) — um usu fructu legato. Vlpianus[6]: | — (36) — usum fructum posse lega|*ri* — (36) — ~ |

67 . . . . — (36) —[7] escendum ut ne in[8] cuius | — (36) — m. summam igitur senatus consulti sententiam[9] eam | *puto* — (36) —

c. 63 = *Dig.* 7, 4, 1, 3. Vlp. l. XVII ad Sabinum. Vsque adeo — processit.
c. 64 = *Dig.* 7, 4, 3 *pr.* Vlp. *ut supra.* Sicut — potest, ita et capitis minutione amissus legari potest, ut adiciatur: 'quotiensque capite minutus erit, ei lego' uel sic: 'quotiens amissus erit' et tunc — uidebitur.
c. 65 = *Dig.* 22, 1, 8. Papin. l. VII resp. Equis — mulieris. *cf. Dig.* 22, 1, 39. Modestinus l. IX differentiarum. Equis per fideicommissum legatis post moram heredis fetus quoque debentur: equitio autem legato etiamsi mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

1 minutio *Dig.* || 2 peremit *Dig.* || 3 ut si in *Dig.* *V*m; utiin '*sic*' *V*d. || 4 ut fructus *post* praestabitur *collocant Dig.* || 5 morae *V*2, more *V*1 (*sic in libro esse confirmat Mau*): mora non interueniente *Lenel* (*paling. Pap. fr.* 577) || 6 notat *suppleuit Blumius idque fuisse ibi uel, ut frequenter fit, cogitatione supplendum esse inde colligitur, siquidem codice denuo inspecto a Mauio stabimus, quod nomen auctoris scribitur in medio uersu praecedente spatio uacuo nullo: nam nominari Vlpianum hic ita ut fit c. 269, parum probabile: inscriptio autem libri si hoc loco posita fuisset, spatio uacuo a praecedentibus ea separata esset neque potuit ullo modo solum quod uacat spatium explere. haec eo ducunt ut ibi fuerit ad hoc exemplum:* Vlpianus: | mihi contrarium probatur. usum fructum posse legari. *quod opponit Huschkius adsentiente Lenelio* (*paling. Papin. fr.* 578) *Vlpiani in Papinianum notas abolitas esse a Constantino a.* 321, *eo infringitur, quod per eos ipsos annos collectanea haec ordinata sunt neque quicquam impedit, quominus haec ante eum annum auctor compilarit* (*u. supra p.* 12). *quem huc retulit Huschkius locum Vlpiani Dig.* 7, 1, 29 *propterea quod in eo redeunt uerba* usum fructum posse legari, *eum ab hoc alienum esse extra dubium est.* || 7 *de auctore non constat* (*cf. Lenel paling. incert. fr.* 18): *forma orationis parum conuenit responsis Papiniani.* || 8 in *om.* *V*m. || 9 senatusconsulti sententiam *V*dk, patientiam *V*m.

ate usus fructus caperet cete | — (36) — n ea[1] aut in re noua omnes | — (36) — fructum sed in *u*eteribus[2] rebus | — (36) — *dise*rte ibi scriptum est. uerendum | — (36) — ae. ~ |

68 *Paulus libro singulari ad legem Falcidiam. Vsu fructu* PAVL. AD L. FALC.
legato (*nam* iter non recipit hanc quaestionem), quia et di|*uidi potest*, *uideamus quomodo lex Falcidia in eo locum habere pos*sit. et ueteres quidem aestiman|[dum totum usum fructum putabant et i]ta constituendum, quantum sit in | [legato; sed Aristo a ueterum opinione rec]essit[3]; ait enim posse quartam[4] ex eo | [sic ut ex corporibus retineri idque Iulian]us probat. ~ |

69 Paulus l. XIII? responsorum — (36) — *testamento ita* cauit: do PAVL. L. XIII? RESP.
lego eidem Seiae uxo|*ri meae bonorum meorum partis eius, filius me*us qua[5] mihi pro parte heres est, usum | *fructum* — (36) — eum[6] in diem quo legitimae aeta|*tis erit filius* — (36) — *et ab ea satisdation*em[7] exigi ueto, ita tamen, ut ab ea | *filius meus alatur*[8] — (36) — et studiis liberalibus insti|*tuatur. quaesitum est de satisdatione fideico*mmissaria. Paulus respondit[9] uxorem de | — (36) — *iussu prae*toris[10] non debere compelli ad satis || *dationem eam* . . . . .

(*desunt paginae octo*)

70$_{1}$ [Si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde palo in VLP. L. XVII. AD SAB.
fundum, cuius usus fructus legatus est, solebat paterfamilias uti uel salice uel harundine, puto] || fructuarium hactenu[s uti posse, ne ex eo uendat, nisi forte salicti ei uel siluae pala]|ris uel harundineti usus [fructus sit legatus; tunc enim et uendere potest. nam et Trebatius scribit] | siluam c*a*eduam pos[se fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat.] | [11] item ut harundinetu*m caedat fructuarius*, *quod caedendi causa paterfamilias* | alebat, non, puto, prohibetur. *item poterit* [uendere, licet paterfamilias uendere] | non solebat[12], sed ipse uti; [ad modum enim referendum est, non ad qualitatem uten] di. ~

c. 68 = *Dig*. 35, 2, 1, 9. Paulus l. sing. ad l. Falcidiam. Si usus fructus legatus sit, qui et diuidi potest, non sicut ceterae seruitutes indiuiduae sunt, ueteres quidem — Iulianus recte probat.

c. 70. 1 = *Dig*. 7, 1, 9, 7. Vlp. l. XVII ad Sab. Si fundi — siluam caeduam et harundinetum posse fructuarium caedere sicut paterfamilias caedebat et uendere, licet — utendi.

1 in ea *Vm*. || 2 ceteribus *V*. || 3 'e *iam deest*' Krueger. || 4 partem *ins. Dig.* || 5 quam *Vd*, *om. Vm*. || 6 um *Vd*, cum *Vm*. || 7 iem *Vd*, uem *Vm*; satisdationem *Buchholtz;* cautionem *Keller*. || 8 *sic fere suppleuit Buchholtz*. || 9 PR *Vd*, praeter *Vm*, *male solutis litteris singularibus*: *de Papiniano acceperunt priores*, *de Paulo Huschke et Lenel* (*paling. Paul. fr.* 1557). || 10 *expleuit sic Buchholtz*. || 11 *! *rubro colore scripta esse ante* item *obseruat Detl.; fuit fortasse* Vlp. || 12 non solebat uendere *Dig*.

70 2 *Cassius* autem usum *fructum* — (36) — *ligni tig*|nari[1] quoque usum fruc*tum* ita *quidem habebit fructuarius* — (36) — *ut eo utatur in aedificia*, *quae eius* | tantum agri causa facta sun*t*, *sed neque alio modo* — (36) — *ea adhibeat nec uendat. sed tamen cum constet arbores* | demortuas ad fruc*tuarium pertinere* — (36) — | ceteraeque materiae — (36) VLP. L XVII. AD SAB.
3 — | sequuntur[2], numquid — (36) — *ad proprie*|tarium spectet ut — (36) ∼ | Trebatius autem simp*liciter* — (36) — | esse eas fructuarii — (36) — | fructuarium adm — (36) —
71 *Similiter de ligno* [Labeo ait] | usque ad usum suum [et uillae posse usu fructuarium ferre nec materia eum pro ligno usurum, si] | habeat unde utatur li[gno]. *idem ait usurum eum* [arboribus euulsis uel ui uentorum] | etiam deiectis, puto tamen [usque ad usum suum; alioquin et si totus ager sit hunc] | casum passus, om[nes arbores auferret fructuarius.] | materiam tamen ipse su[ccidere quantum ad uillae refectionem poterit,] *ut putat Ne*|ratius lib. III membranarum, [quemadmodum calcem, inquit, coquere uel harenam fodere aliudue] | quid aedificio neces[sarium sumere] — (36) — | ∼
71 a — (36) — | apud Labeonem agita*t*[3] — (36) — | pertinere, quamuis Proculus non — (36) — | ∼ — (36) — |
71 b Nunc uidendum, si f[ructus serui legatus sit] — (36) — *quid contineatur* | legato. quidquid is ex opera s[ua adquirit uel ex re fructuarii, ad eum pertinet,] *siue manci*|pio[4] accipiat siue stip[uletur siue ei possessio fuerit tradita.] *similiter lega*|tario adquirit et si he[res institutus sit uel legatum acceperit,] *nec recte*

c. 71 = *Dig.* 7, 1, 12 *pr.* Vlp. l. XVII ad Sab. Arboribus euulsis uel ui uentorum deiectis usque ad usum suum et uillae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. quam sententiam puto ueram, alioquin — fructuarius. materiam tamen ipsum succidere quantum ad uillae refectionem putat posse, quemadmodum — sumere.

c. 71 b = *Dig.* 7, 1, 21. Vlp. *ut supra.* Si serui usus fructus sit legatus, quidquid is — pertinet, siue stipuletur siue — tradita. si uero heres institutus sit uel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit.

---

1 '*similia in Dig.* 7, 1, 9, 6 *inueniuntur*' *Hollweg*, *qui supplet* [semi]nari *et paulo post* [conserendi] tantum agri. *at non ad seminarium haec spectare, de quo citata* § 6 *Vlpianus dixerat, et quae supersunt et ipse excerptorum ordo ostendit*; *immo de silua non caedua et de materia hic ea posuerat Vlpianus*, *quorum locum in digestis* 7, 1, 10. 11 *Pomponii et Pauli de eadem re sententiae occupauerunt quaeque mox breuiter repetuntur* c. 71 *extr.* || 2 secuntur *V.* || 3 *suppleuit Huschke.* || 4 pium *V.*

de hoc puto | quaeri[1]; quamuis Labeo distin[guat, cuius gratia VLP. L.
72 1 uel heres instituitur uel legatum || acceperit. sed sicuti sti- XVII. AD SAB.
pulatio]ne[2] fructuario adquirit, | [ita etiam paciscendo eum adquirere exceptionem fruct]uario Iulianus XXXV[3] | [digestorum scribit, idemque et si acceptum rogauerit, liber]ationem ei *p*arere. | quoniam autem diximus quod ex operis adquiritur ad fructua]rium pertinere, sciendum | [est etiam cogendum eum operari; etenim modicam quo]que castigationem fruc|[tuario competere Sabinus respondit et Cassius lib. VIII iu]ris ciuilis scripsit, ita ut[4] neque | [torqueat neque flagellis caedat.]
2 *iidem fructum oper*ae[5] gladiatoriae eius us|*que ad praemia fructuario putan*t compet*ere* posse, ut uero pug|*net, cogi non posse* — (36) — *i*dem e*t S*abinus, quamuis nauis | [usu fructu legato nauiga*t*um[6] mittendam] *putet*, licet naufragii peri|[culum immineat]; — (36) — *neque id contrarium est supra dictis*; [n]aues enim ad hoc parantur | [ut nauigent;] *homine autem aliter uti possumus.* ~

73 — (36) — *Si quis tibi f*undos et mancipia dona|*uit partisque* SEV. ALEX. P. C. 238? CLAVDIVS P. C. 269?
*alterius eorum usum fructum interuen*iente recepit stipu|*latione*, — (36) — *ius uten*di fruendique partis | *alterius* — (36) — *in die*m uitae suae ex uo|*luntate sua retinet* — (36) — a habuerit usque in | — (36) — us[7] partis alterius adpro | — (36) — *et* Paterno conss. ~ |

74 — (36) — *Vsu fructu pluribus liberis per uindicationem le-* VLP. L. XVII. AD SAB.
gato si ex his aliqui mortuus | *erit*, *pars eius fratribus adcrescit* — (36) — *quod* si per damnationem | *legauerit*, — (36) — *ceteris quibus le*gauerit liberis mor|*tui pars non adcrescit*[8]. — (36) — ~ |

75 1 [Quotiens usus fructus legatus est, est inter fructu]arios ius adcrescendi, sed | [ita, si coniunctim sit usus fructus relictus] *nec*

c. 72, 1 = *Dig.* 7, 1, 23 *pr.* § 1. Vlp. l. XVII ad Sab. Sed sicuti — flagellis caedat.
c. 72, 2 = *Dig.* 7, 1, 12, 1 Vlp. *ut supra.* Nauis usu fructu legato nauigandum mittendam puto, licet — immineat; nauis etenim ad hoc paratur ut nauiget.

1 *diuerse Lenel paling. Vlp. fr.* 2569: '*quod uero ex proprietarii, propri*etario adquirit et si heres *institutus sit uel legatum acceperit, haec quoque . . . putat proprietario* quaeri': *quem ne sequerer in re sane ambigua, mouit me cum quod auctor in his sola fructuarii commoda enumerare uidetur tum quaerendi uocabulum pro adquirendo hac aetate minus usitatum.* || 2 stipulando *Dig.* || 3 libro trigesimo *Dig.* || 4 sc. ? (scribit *Vm*, scr. *Vk*) ita ut *V*, scripsit ut (ui *Flor.*) *Dig.* || 5 [oper]ae *suppleuit Hollweg.* || 6 nauigandum *Dig.* || 7 . . os *Vmk.* || 8 *supplementa debentur fere Huschkio.*

75 *nisi* in do lego legato[1]. | [ceterum si separatim unicuique partis VLP. L. XVII. AD SAB.
rei usus fruct]us sit relictus, sine du|[bio ius adcrescendi cessat.
2 denique apud Iulianum] lib. XXXV digestorum quaeritur, si
com[2]|[muni seruo usus fructus sit relictus et utrique] *ex domi-*
nis[3] adquisitus sit[4], an al|[tero repudiante uel amittente usum
fructum alter totum] habeat. et Iulianus quidem[5] | [putat ad
alterum pertinere et licet dominis] usus fructus non aequis
partibus, | [sed pro dominicis adquiratur, tamen persona ipsius[6],
non do]minorum inspecta ad | [alterum ex dominis pertinere
non proprietati acce]dere. ~ ||
3 Idem ait et si communi seruo et separatim Titio usus
fructus legatus sit, amissam partem usus fructus[7] non ad
Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi so-
lum coniunctum. quam sententiam neque Marcellus neque
Maurićianus probant[8]; Papinianus quoque libro XVII quaes-
tionum ab ea recedit. quae sententia Nerati fu*e*rit, est[9]
libro I responsorum relatum. sed puto esse ueram Iuliani
sententiam; nam quamdiu uel unus utitur, potest dici
4 usum fructum in suo esse statu[10]. Pomponius ait libro VII
ex Plautio, relata Iuliani sententia, quosdam esse in diuersam
opinionem; ~[11] nec enim magis socio debere adcrescere, quam
deberet[12] ei, qui fundi habens usum fructum partem usus
5 fructus proprietario cessit uel non utendo amisit. ego autem
Iuliani sententiam non ratione adcrescendi probandam puto,
sed eo, quod quamdiu seruus est, cuius persona in legato
spectatur, non debet perire portio. urgetur tamen Iuliani
sententia argumentis Pomponi; quamquam Sabinus responderit,
ut et *Celsus* ~ libro XVII*I*[13] digestorum refert, eum, qui par-
tem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso

c. 75, 1. 2. 3 = *Dig.* 7, 2, 1 *pr.* Vlp. l. XVII ad Sab. Quotiens usus fructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si coniunctim sit usus fructus relictus. ceterum si separatim — cessat. § 1. denique — accedere. § 2. idem ait — quasi solum coniunctum. quae sententia uera est, nam quamdiu — statu esse.

1 '*post* legato *est* m *cum lineolis duabus superpositis*' *Vd idque ipsum repperit Mauius;* '*m duobus punctis* (*nisi forte est lineola*) *superimpositis*' *Mai.* || 2 com *om. Vm.* || 3 utrique domino *Dig.* || 4 sit *om. Dig.* || 5 Iul. quidem *om. Dig.* || 6 eius *Dig.* (*Flor. ante em.*) || 7 amissum ab altero ex sociis usum fructum *Dig.* || 8 probat *Vm.* || 9 fuit est *Vd*, fuit e *Vm*; *em. ego*; fuit ut est *Huschke* (*cf. Lenel paling. Nerat. fr.* 72). || 10 statu esse *Dig.* || 11 opinionem *sequente uacuo spatio Vd;* opinionem ait *Vm.* || 12 deberet *Vd*, debere *Vm.* || 13 celsus. ~ iulianus libro xuiiii *V;* Celsus libro XVIII (*cf. Lenel paling. Celsi fr.* 149) et Iulianus libro XXXV *Huschke.*

momento recipere. quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit; etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi. ~ VLP. L. XVII. AD SAB.

76 [1]Iulianus scribit, si seruo communi et Titio usus fructus legetur et unus ex dominis amiserit usum fructum, non adcrescere Titio, sed soli socio, quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. sed qui diuersam sententiam probant, quid dicerent? utrum extraneo soli an etiam socio adcrescere? et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrum[2] pertineat, quasi possit et ipsi socio adcrescere. atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit. ~

77 Interdum tamen etsi non sint coniuncti, tamen usus fructus legatus alteri adcrescit, ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus[3] relictus; nam ut[4] Celsus libro XVIII digestorum et Iulianus libro XXXV scribunt[5], concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret; nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam[6] Atilicinum respondisse Aufidius[7] Chius refert), quod[8] et constitutus nihilo minus amissus ius adcrescendi a*d*mittit[9]. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt: *et*, *ut*[10] Celsus et Iulianus eleganter aiunt, usus fructus cotidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo uindicatur. cum primum itaque non inueniet alter *e*um[11], qui sibi concurrat, solus utetur *in*[12] totum. Vindius tamen dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius adcrescendi esse quam in coniunctis; qui responso ait: nihil refert coniunctim an separatim relinquatur. ~

78 Iulianus libro XXXV scribit[13], si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes

c. 76 = *Dig.* 7, 1, 1, 2 *post modo relata*: idem est, si duobus coniunctim et alteri separatim usus fructus esset relictus.
c. 77 = *Dig.* 7, 2, 1, 3 *post modo relata*: interdum tamen — plus est, quia et constitutus et postea amissus — in totum nec refert — relinquatur *interpositis omissis.*
c. 78 = *Dig.* 7, 2, 1, 4 *post modo relata*: idem Iulianus — diuisum.

1 recte igitur *similiaue desiderantur.* ‖ 2 utrumque *Keller, recte puto.* ‖ 3 usus fructus *om. Dig.* ‖ 4 et *inserunt Dig.* ‖ 5 scr. *V*, scribit *Dig.* ‖ 6 quam *V*[mk], *aut* quam *aut* quae *V*[d]. ‖ 7 aufidius *V, correxit Hollweg: cogitaui aliquando de Fufidio errore.* ‖ 8 quia *Dig.* ‖ 9 admittit *Dig.*, amittit *V.* ‖ 10 et ut *Dig.*, ut et *V.* ‖ 11 alter eum *Dig.*, alterum *V.* ‖ 12 in *Dig.*, *om. V.* ‖ 13 XXXV digestorum scripsit *Dig.*

non habere, nam uideri usum fructum constitutum[1] non per VLP. L. XVII. AD SAB.
79 concursum diuisum. ~ Neratius putat cessare ius adcrescendi libro I responsorum. . cuius[2] sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus, qui[3] solidum habuerunt, concursu diuisus est. ~

80 Vnde Celsus libro XVIII[4]: si duo fundi domini deducto usu fructu proprietatem mancipauerint, uter eorum amiserit, usum fructum ad proprietatem redire, sed non ad totam[5], sed cuiusque usum fructum ei parti accedere, quam ipse mancipauit; ad eam enim partem redire debet, a qua initio diuisus est. plane, inquit, si partem usus fructus habeas[6] et ego totam proprietatem cum partis usu fructu, non posse me *e*am[7] partem tibi mancipare, quae est sine usu fructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usus fructus.

81 *Papinianus* quoque libro XVIII quaestionum sententiam Nerati probat, quae non est sine ratione. ~

82 Poterit quaeri, si duobus seruis heredibus institutis deducto usu fructu proprietas sit legata, an altero defuncto usus fructus proprietati adcrescat; nam illud constat, ut et Iulianus libro XXXV scribit et Pomponius libro VII ex Plautio non reprobat, ~ si duobus seruis meis usus fructus legetur et alter decesserit, cum per utrumque quaesissem usum fructum, ius adcrescendi me habere, cum, si alterius nomine repudiassem, alterius quaesissem, haberem quidem usum fructum totum iure adcrescendi, sed ex solius persona amitterem. in proposito autem, si quidem pure fundus, non *sub condicione legatus sit*, *constituitur usus fructus*[8] ex persona serui; et ita Iulianus quoque libro XXXV digestorum scribit, quamuis Scaeuola apud Marcellum dubitans[9] notet. ~ at si sub condicione sit legatus, potius ex persona domini constitui usum fructum Marcellus libro XIII digestorum scribit. ubi Scae-

c. 79 = *Dig*. 7, 2, 3 *pr*. *post modo relata interposito loco Africani*: idem Neratius — diuisus est.

c. 80 = *Dig*. 7, 2, 3, 1 *post modo relata*: unde Celsus libro XVIII scribit, si duo — proprietatem tradiderint, uter — accedere, quam ipse tradiderit, ad — diuisus est.

1 partium *fortasse excidit antiquitus*. || 2 cui *Dig*. || 3 in *ins. Dig*. || 4 scribit *inserunt Dig*. || 5 non ad totam *Vd Hollweg*, non totam *Vm*, non ad totum *Dig*. || 6 habeat *V; em. Savigny*. || 7 me meam *V*; *em. Savigny*. || 8 *hiatum intellexit Hollweg qui supplet*: fundus [legatus sit, ex persona serui constituitur usus fructus, si uero sub condicione, ex persona domini,] non ex persona serui. || 9 dubitare se *malim*.

uola notat: 'quid si pure?' sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat ex persona serui constitui. secundum quae ius adcrescendi locum haberet[1] in duobus seruis, si quis contrariam sententiam probaret. sed nunc, secundum Iuliani sententiam et Nerati, cessat quaestio. VLP. L. XVII. AD SAB.

83 Non solum autem si duobus do lego usus fructus legetur, erit[2] ius adcrescendi, uerum *et*[3] si alteri usus fructus, alteri proprietas[4]; nam amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. nec nouum; ∾ nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit nec[5] ei, apud[6] quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret[7] ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus[8] exemplum iuris ciuilis utilem actionem dabit fructuario; et ita[9] Neratio et Aristoni uidetur et Pomponius probat. quamquam Iulianus libro XXXV digestorum scribat ipsi quidem ius adcrescendi *competere, non uero fructuario ab eo*[10].

(*desunt paginae aut duae aut quattuor*)

84 difficile est dicere. quamquam non sit longe, quod Marcellus libro XII*I*[11] digestorum scribit, si duobus pure Stichus legetur et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, ubi non fit caducum, libertatem locum habere. idemque et si heres[12] deliberante legatario manumitta*t*[13], mox legatarius repudiauerit, nam et[14] hoc casu liberum fore ait. ∾

c. 83 = *Dig*. 7, 2, 3, 2 *post modo relata*: non solum autem si duobus usus fructus legetur — iisdem et nunc amittet et ita et Neratio — probat.

c. 84. *cf. Dig*. 29, 1, 31. Marcellus l. XIII digestorum. Si miles Titio et Seio seruum legauerit et eum Titius manumisisset deliberante Seio moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico, quia et si heres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

c. 84 *extr.* = *Dig*. 40, 1, 2. Vlp. l. XVII ad Sab. Si heres deliberante legatario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit, manumissum liberum fore placet.

---

1 habere *V*; *em. Haubold.* || 2 est *Dig.* || 3 et *Dig.*, *om. V.* || 4 alteri fundus legatus est *Dig.* || 5 neque *Dig.* || 6 apud *Vd Dig.*, ad *Vm.* || 7 amitteret *Dig.*, amittere *V.* || 8 subsecutus *V2.* || 9 et *inserunt Dig.* || 10 *suppleuit Hollweg, in iis quae sequebantur argumentum Dig. 7, 2, 6 tractari suspicatus.* || 11 xiii *Dig.*, xii *V.* || 12 hde *Vd*, herede *Vm.* || 13 manumittatur *Vd 'sic'*, manumittat *Vm.* || 14 et *add. V2*, *om. Vm.*

85 Si tamen per damnationem usus fructus legetur, ius adcrescendi cessat non inmerito, quoniam damnatio partes facit. proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex Neroniano confirmetur[1] legatum, sine dubio dicendum est ius adcrescendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit amissus. quod si ante et[2] socius amittat, erit danda totius petitio. idemque et si sinendi modo fuerit legatus usus fructus. an tamen in Neroniano, quoniam exemplum uindicationis sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab altero alteri dandam, quaeri potest; et puto secundum Neratium a*d*mittendum[3]. in fideicommisso autem id sequimur quod in damnatione. ~ VLP. L. XVII. AD SAB.

86 Nouissime quod ait Sabinus, si uxori cum liberis usus fructus legetur, amissis liberis eam habere, quale sit uidendum. et si quidem do lego legetur, tametsi quis filios legatarios acceperit, sine dubio locum habebit propter ius adcrescendi; sed si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non fecerunt, tametsi cum ea uterentur. matre autem mortua, si quidem legatari fuerunt, soli habebunt iure adcrescendi; si heredes, non iure adcrescendi, sed iure dominii, si fundus eorum est, ipsis adcrescit[4], sin minus, domino proprietatis; sed si nec heredes fuerunt nec legatarii, nihil habebunt. ~ quod si per damnationem fuerit usus fructus legatus matri, si quidem legatarii sunt fili, partes su*mun*t[5]: si non sunt, sola mater legataria est *nec*[6] mortalitas liberorum partem ei

87 facit. Sabinus certe uerbis istis non ostendit, utrum legatarii fuerint necne. sed Iulianus libro XXXV digestorum relata Sabini scriptura ait intellegendum eum, qui solos liberos heredes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut ostenderet magis matrem ita se uelle frui, ut liberos secum habeat. alioquin, inquit, in damnatione ratio non permittebat ius adcrescendi. ~ proposuit autem Iulianus uel do lego legatum

c. 86 = *Dig*. 7, 2, 8. Vlp. l. XVII ad Sab. Si mulieri cum liberis suis usus fructus legetur, amissis liberis ea usum fructum habet; sed et matre mortua liberi eius nihilo minus usum fructum habent iure adcrescendi.

c. 87 = *Dig*. 7, 2, 8 *post modo relata*: nam et Iulianus libro trigesimo digestorum ait intellegendum in eo, qui solos liberos heredes scripserit, licet non ut legatarios eos nominauerit, sed ut ostenderet magis uelle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruentes.

1 confirmatur *Vm*, *'male' Detl.* || 2 antea *Buchholtz: sed fortasse hoc significatur legatarios per damnationem socios esse desinere post constitutum usum fructum.* || 3 amittendum *V.* || 4 accedit *Huschke.* || 5 sunt *V*; '*malim* habebunt *uel* fiunt' *Hollweg;* sumunt *ego.* || 6 nunc *Vd* '*sic*', nec *Vm*.

usum fructum uel per damnationem et sic sensit, *quamuis*[1] legatarii sint et heredes soli, in do lego legato non esse ius adcrescendi; atque, si alteri ab altero legetur (quoniam a semet ipsis inutiliter legatum est), sibi non concurrunt, matri uero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione et in eo dumtaxat ius adcrescendi erit; mater tamen aduersus utrumque ius adcrescendi habet[2]. VLP. L. XVII. AD SAB.

88 Iulianus subicit Sextum quoqu*e* Pomponium[3] *re*ferre[4], si per damnationem usus fructus *cum* liberis uxori[5] legetur, singulare hoc esse atque ideo fili personam matri *accedere, ne sine liberis ad usum fructum mater*[6] accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usum fructum habituros. ego, inquit Pomponius, quaero, quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? *et* ait[7] filios pro legatariis habendos et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare haec uera esse; et sunt uera. ~

89 *Vlpianus* ad Sabinum libro XVI[8]. De illo Pomponius dubitat, VLP. L. XVI. EOD.

c. 88 = *Dig*. 7, 2, 8 *post modo relata*: sed et Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi et extranei heredes? et ait filios legatarios esse intellegendos. *sequuntur diuersa.*

c. 89 = *Dig*. 7, 1, 12, 3. Vlp. l. XVII ad Sab. De illo — stipuletur aliquid ex re mea uel per traditionem accipiat — quid seruus fugitiuus, retineri tamen — pari ratione etiam usus fructus retinetur.

1 quamuis *scripsi*, quasi *V*. ‖ 2 *commata* alioquin — adcrescendi. proposuit — habet *cogitatione certe transponenda sunt. scilicet usu fructu uxori cum liberis legato liberos legatarios esse antea Iulianus negarat; iam addit, etsi maxime legatarii sint, puta propter expressam de ea re testatoris uoluntatem, tamen in proposito, id est heredibus iisdem solis institutis inter ipsos non esse ius adcrescendi. nam ut heredes sint Titius et Seius filii, fundi usus fructus iisdem Titio et Seio, item matri do lego legato legatus sit, quoniam heredi a semet ipso inutiliter legatur, partis, quae Titii est iure proprietatis, usum fructum habent soli Seius et mater, item partis Seianae usum fructum Titius et mater soli neque coniuncti sunt fratres in eodem usu fructu. in damnationis autem legato ius adcrescendi ipso iure nullum est. commata* quoniam — legatum est *et* atque — legetur *transposuit Keller;* quasi si legatarii — non esset i. a. *Hollweg proposuit, ipse reiciens. traditus ordo potest aliquatenus ita defendi ut Vlpianus primum posuerit summarium sententiae Iuliani, scilicet eum negasse liberos pro legatariis habendos et si legatarii essent, in damnationis legato adcrescendo locum non esse, deinde accuratius rem explicet tractans item de altero genere legatorum et explicans ne in eo quidem adcrescendi ius hic locum habere.* ‖ 3 quoque et pomp. *V*; *em. Böcking*. ‖ 4 praeferre *V*; *em. ego*. ‖ 5 et liberis uxori *V*; uxori et liberis *Keller*; *emendaui ego cf. c.* 86. ‖ 6 *hiatum expleui ego*; fili portionem matri accedere *Keller*. ‖ 7 ait et *V*; *emendaui ex Dig*. ‖ 8 XVII *Dig. recte: nota tamen ex eodem libro sumpta esse quae praecedunt et secundum horum collectaneorum consuetudinem inscriptionem non poni nisi ubi mutatur* (*cf. supra p.* 10).

si fugitiuus, in quo usus fructus meus[1] est, stipule*tur*[2] aliquid uel mancipi*o*[3] accipiat, an per hoc ipsum quasi *utar*[4] retineam usum fructum; magisque admittit retineri[5]. nam saepe etiamsi praesentibus seruis non utamur, tamen usum fructum retinemus, ut puta aegrotante seruo *uel* infante[6], cuius operae nullae sunt, uel defectae senectutis homine[7]; nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus eum[8]. Iulianus tamen libro XXXV digestorum scribit, etiam si non stipuletur qui*d*[9] seruus fugitiuus intra annum mancipio*ue*[10] accipiat, tamen retineri[11] usum fructum; n*am* qua[12] ratione, inquit, retinetur a proprietatis domino[13] possessio, etiamsi in fuga seruus sit, pari ratione etiam usus fructus non amittitur. VLP. L. XVI AD SAB.

90 . . . . libro I de interdictis sub titulo 'in eum qui legatorum nomine, non uoluntate eius cui bonorum p*osses*sio data erit, possidebit'. Si usu fructu legato legatarius fundum nanctus sit, non[14] competit interdictum aduersus eum, quia non possidet legatum, sed potius fruitur. inde et interdictum 'uti possidetis' utile hoc nomine proponitur *et*[15] 'unde ui', quia non possidet, utile datur, uel tale[16] concipiendum est: 'quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possider*es*[17] utereris fruereris'[18]. ~ . . . . L. I. DE INTERDICTIS.

91 *Idem* libro II de interdictis sub titulo 'si uti frui prohibitus esse dicetur'. Non[19] is, ad quem usus fructus *uenit* uiu*i* IDEM L. II. DE INT.

---

1 meus usus fructus *Dig.* || 2 stipulat V^1, stipulet V^2 *et* V^m. || 3 mancipium *V*. || 4 utar *Dig.; om. V*. || 5 retinere *Dig.* || 6 egrotante seruo infante *V*, aegrotanti seruo uel infanti *Dig.* || 7 homini *Dig.* || 8 retinemus eum *V*, retinemus usum fructum *Dig.* || 9 quid *Dig.*, quis *V*. || 10 mancipioque *V; em. Hollweg.* || 11 retineri tamen *Dig.* || 12 nam qua *Dig.*, n enim (*scilicet* n *cum linea transuersa*) qua '*sic*' V^d, *ubi in altera littera* n *sicilicum obscuratum puto, alteram deletam nota delendi similiter obscurata;* nam in qua V^m. || 13 a proprietario *Dig.* || 14 non *om.* V^m. || 15 et *ante* unde *om. V*, *suppl. Savigny Besitz p.* 580.
?? ? ????
|| 16 dat'ūtale conc. V^k, datō toli*conc. V^d *loco denuo inspecto, antea* datūioli*conc. *legerat idem;* dauito(*uel* e)laconc. V^b; . . . taliconc. V^m; dat' uidelic. conc. *temptaui ego in ed. mai., quod improbauit Bruns in Bekkeri et Mutheri annal.* 5, 80 *non sine causa*; utile legator' tali f' conc. = utile legatorum (*uel* utile quod legatorum) tali formula conc. *Bruns l. c.*; datur uel taliter *dedi in ed. minore;* quod taliter conc. *Huschke, sed in* uel *apographa fere consentiunt. iam expressi quod legit licet dubitans Krueger.* || 17 possideris V^d, possidens V^m. || 18 fruereris cetera V^m; *Detlefsenus post* fruereris *in membrana paullulum quidem eo loco detrita quicquam litterarum negauit apparere.* || 19 nec *Krueger.*

tum[1] uel qui utendi fruendi causa, cum usus fructus ad eum *non pertineat*, *in ali*qua re[2] sit, possidere eum[3] uidetur, et ob id, qui uti frui prohibitus est, proprie deiectus dici non potest. ideo specialiter hoc interdictum eo casu desideratum est[4]. | ~ .... L. II. DE INTERDICTIS.

92 *Idem* libro IIII de interdictis sub titulo 'a quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere'. Sicut corpora uindicanti ita et ius satisdari oportet, et ideo necessario *ad*[5] exemplum interdicti 'quem fundum' proponi[6] etiam ei[7] interdictum 'quem[8] usum fructum uindicare uelit' de restituendo usu fructu[9]. ~ IDEM L. IIII. DE INT.

93 Post pauca sub titulo supra scripto. Restitutus ex hoc interdicto usus fructus intellegitur, cum petitor in fundum admissus sine periculo interdicti 'unde ui' ad eam rem propositi depelli non potest. idem Pedius. ali[10] diuersam causam esse possessionis, cum ille, qui posses

(*desunt paginae aut quattuor aut octo*)

---

1 *locum desperatum inter* ad quem *et* qui *Detlefsenus postquam bis terque inspexit ita rettulit*: ūftul (*potius quam* s)suiue (*uel* s)ltumū(*uel* ē)qui; ea res pertinet (*pro* ūftulsuiuel) . . . . . legatum (. . . catum V^{b}) est qui V^{m}; u*t(*uel* t')us*um — (13) — c (*non* g) atum V^{k}. *temptamina et mea et aliorum* (*nuperrime Lenelius sic*: usus fructus siue l[ege pertinet siue per magistra]tum) *omnia eo nomine uitiosa sunt quod spatio non capiuntur; quod iam posui* ūftusūituiuitum *certe et eius rationem habet et elementorum a testibus idoneis certo agnitorum.* || 2 eumūrlarishiquare V^{d} *prima lectione;* eumīīin**** hiquare *idem loco denuo inspecto, omnia tamen inter* eum *et* quare *admodum incerta esse testatus;* eum pertineret missus in qua re V^{m}; eum*******l (*non* h) i*quare V^{k}. *suppleui ad sententiam ita, ut iam Brunsio* (*in Bekkeri ann.* 5, 82) *suadente* non *adderem ante* pertineat. || 3 eam V^{m}. || 4 desideratum est V^{k}, desiderari V^{d} *sequente uestigio litterae incerto;* desiderari . . V^{m}. || 5 ad *om.* V, *suppl. Schrader al.* || 6 proponitur *Huschke.* || 7 ei *om.* V^{m}. || 8 interdictum quam V^{d}; interdicto quem V^{m}; q *superposita uel lineola uel* i *uel* m *littera* V^{b}. || 9 '*post* usu fructu *nihil deest*' *Detl.* || 10 ali V^{m} dubitans, ali *uel* alt V^{d}; ait *coniecit Maius.*

DE RE VXORIA AC DOTIBVS[1].

94 [Fundus aestimatus in dotem datus a creditore antecedente ex causa] fiduciae ablatus est; quaero[2], an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit; ait enim se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non extitit[3]. Paulus[4] respondit pro[5] praedio euicto *sine*[6] dolo et culpa uiri pretium petenti *mulieri*[7] doli mali exceptionem obesse, quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. poterit mulieri prodesse hoc quod ait se patri heredem non extitisse, si conueniretur; amplius autem et consequi eam pretium fundi euicti euidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat. ~ PAVL. L. VII. RESP.

95 Paulus respondit solam testationem dotis repetendae non sufficere ad moram doti factam, ut actio eius ad heredem transmittatur.

96 Die nuptiarum *uir*[8] uirgini optulit munus et duxit eam. quaero de donatione. Paulus respondit, si ante nuptias uxori futurae situlus argenteus[9] traditus est, donationem perfectam uideri; quod si post nuptias donatio intercessit, ius ciuile[10] donationem inpedisse. quoniam igitur die nuptiarum munus datum proponitur, facilius in iudicio examinari posse tempus donationis et matrimonii. ~

c. 94 = *Dig*. 24, 3, 49, 1. Paulus l. VII resp. Fundus aestimatus — ex causa pignoris ablatus est — exceptionem obesse; consequi enim eam — debeat.

1 *in prima quae ex hoc titulo superest pagina legitur altera pars rubricae* ac dotibus; *paginae quae sequuntur inscribuntur tantummodo* de re ‖ uxoria. *Maius* de dotibus et re uxoria *in libro ipso*, de re uxoria ac dotibus *in add.* ‖ 2 quaesitum est *Dig*. ‖ 3 extiterit *Dig*. ‖ 4 *Pauli nomen in contextu notatur* p *littera sola eaque ambigua, cum possit accipi etiam de Papiniano*; *contra in inscriptionibus c.* 108. 114. 121 *scribitur* paul *et* pap. ‖ 5 pro *om. Dig*. ‖ 6 sine *Dig*., si siue *V*. ‖ 7 mulieri *om. V*. ‖ 8 uir *addidi*. ‖ 9 sita . . a . . geniali *Vm*, situlbat(a)ac(g *uel* q)eniale(o *uel* is) *Vb*. ‖ 10 ius ciuile *Vd*, tunc iure *Vm*.

97 Paulus respondit id quod dotis nomine marito datum est post mortem mariti[1], *si* nulla mora intercessit, apud heredem mariti remanere oportere. ~ PAVL. L. VII. RESP.

98 Paulus respondit stipulationem quidem in hunc casum conceptam 'cum moriar dari' utilem esse, etiamsi mixti casus non interuenirent[2]; ut autem de dote sua, quam apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter conuenisse uideri. ~

99 Paulus respondit filiam familias ex dotis dictione obligari non potuisse. ~

100 Mater pro filia partem dotis dedit, partem dixit; filia in matrimonio decessit relictis filiis ex alio matrimonio; quaero de iure dotis. Paulus respondit eam quae data est mortua in matrimonio muliere apud uirum remansisse, eam, quae dicta est, a mat*re* peti[3] non posse.

101 Paulus respondit rebus non aestimatis in dotem datis maritum culpam, non etiam periculum praestare debere. ~

102 L. Titius cum esset in patris potestate, absente eo duxit in matrimonium Septiciam filiam familias, cuius nomine dotem accepit a patre. postea superuenit pater, quo praesente dura*u*it[4] in diem mortis filii[5] matrimonium. postmodum decessit L. Titius. quaero, an ex eo, quod non contra dixit[6], pater etiam dotis dationi consensisse uideatur et ideo actione rei uxoriae filii nomine teneatur. ~ Paulus respondit patrem etiam postea nuptiis consentientem et matrimonium filii sui et dotem efficere, et ideo ex persona fili[7] rei uxoriae *iudicio*[8] conueniri posse, in qua actione[9] peculi quantitas deducitur

1 post mortem mariti, si *ego*, si post mortem mariti *V*; atque ita mulier decessit *post* intercessit *inserit Huschke. cf. Bruns in annalibus Bekkeri et Mutheri* 5 *p.* 83. ‖ 2 si mixti casus non interuenirent *V*; si mulieris curatores non interuenirent *coniecit Keller*; si mortis causa non interueniret *ego. hoc ait Paulus uxorem a marito dotem stipulantem in eam diem, qua ipsa moriatur, recte stipulari, etiamsi non mortis causa sic donetur. donatio eiusmodi collata in diem obitus eius cui donatur, non eius qui donat, cum non sit donatio mortis causa, non eo nomine ualet* (*Vlp.* 7, 1), *sed ualet et ipsa, quoniam confertur in tempus matrimonii dirempti. sic puto retenta quam proposueram emendatione iustas dubitationes a Brunsio* (*in Bekkeri ann.* 5 *p.* 84) *motas contra interpretationem in ed. maiore prolatam euitari. traditam lectionem nemo adhuc intellexit.* ‖ 3 matre repeti *V*; *em. Savigny et al.* ‖ 4 duu.auit *Vd*, dutauit *Vm*; *em. Savigny et Keller.* ‖ 5 mortis et, *supra* et *addito a m.* 2 filii, *Vd*; *antea pro* et *in codice fuisse* ı *uisum est Detlefseno. 'uox* filii *superadditur in codice loco uocis* pater, *quae subesse in litura uidetur' Maius.* ‖ 6 nuptiis *uidetur excidisse.* ‖ 7 filii *Vm*. ‖ 8 uulgari *inserit V, deleui ego.* ‖ 9 in qua (sua *Vm*) actione *V*; in quam actionem *malim, quamquam apud Iulianum in tali locutione inuenitur etiam casus sextus* (*cf. Dig.* 2, 10, 3 *pr.* 12, 2, 39).

*tantum*modo[1]. in proposito tutius fuit respondere ex persona fili[2] eum conueniri posse, qui solus contraxerat, etsi alias placeat patrem, quo consentiente filius dotem accepit, rei uxoriae iudicio uulgari conueniri posse. ~ PAVL. L. VII. RESP.

103 Paulus respondit rei uxoriae titulo id solum peti posse, quod in dotem datum est. ex donatione autem non potest peti id, quod ante matrimonium in stipulatum deductum non est, saluo eo ut quaeratur, utrum perfecta fuit[3] donatio an non. ~

104 Paulus respondit dignitatem mulierum[4] ex honore matrimonii et augeri et minui solere.

105 Paulus respondit aestimatis[5] rebus in dotem datis et manente matrimonio euictis uiro aduersus uxorem ex empto competere actionem et ideo eius quantitatis, quae in aestimationem deducta est, sextas retineri posse. ~

106 Conuenit[6] in pacto dotali, ut diuortio facto sextae liberorum nomine retinerentur: quaero, an discidio interueniente sextae retineri possint. Paulus respondit secundum ea quae propo-

107 nuntur posse. ~ item quaesitum est, si uir[7] repudium misit et eandem reduxit eaque mulier absente uiro de domo eius[8] discesserit, an aeque sextae retineri possint ex priore pacto. ~ Paulus respondit, si uerum diuortium intercessit et ad eundem rursum reuersa non renouato pacto man*ente*[9] dote diuortit, sextas liberorum nomine ita demum retineri posse, si culpa mulieris diuortium intercessit. ~

108 Paulus libro VIII responsorum titulo de re uxoria. Paulus respondit patrem dotem a se profectam, mortua in matrimonio filia, deductis quintis singulorum liberorum nomine repetere posse. ~ PAVL. L. VIII. RESP.

109 Paulus respondit pupillorum matrem uxorem ducere tutoribus interdictum non esse et ideo eum, de quo quaeritur, et priuignum fuisse et recte heredem institutum uideri.

110 Paulus respondit etiam post nuptias copulatas dotem promitti uel dari posse, sed non curatore praesente promitti debere, sed tutore auctore.

111 L. Titius a Seia uxore sua inter cetera accepit aestimatum etiam Stichum puerum et eum possedit annis fere quattuor; quaero, an eum usuceperit. ~ Paulus respondit, si puer, de

1 tm, *id est* tamen *V*; ttm, *id est* tantummodo *em. ego.* ‖ 2 filii V^m, '*male*' *Detl.* ‖ 3 fuerit *malim*; *cf. p.* 29 *n.* 7 *et p.* 40 *n.* 9 ‖ 4 mulierum V^d *ut coniecerant Bienerus et Klenzius*; multorum V^m. ‖ 5 aestimatis *om.* V^m; *suppleuerat Savigny.* ‖ 6 conuenit *om.* V^1 ‖ 7 qui *inserunt* V^2 *et Maius male.* ‖ 8 eius *om.* V^m. ‖ 9 mante *V*.

quo quaeritur, in furtiuam causam non incidisset neque maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse eum aestimatum in dotem datum post nuptias anno[1] usucapi. *quamuis enim*[2] Iulianus et ante nuptias res dotis nomine traditas usucapi pro suo posse existimauerit et nos quoque idem probemus, tamen hoc tunc[3] uerum est, cum res dotal*es*[4] sunt. cum uero aestimatae dantur, quoniam ex empto incipiunt possideri, ante nuptias[5] pendente uenditione, non prius usucapio[6] sequi potest quam nuptiis secutis. ~ PAVL. L. VIII. RESP.

112 Apud magistratus de plano L. Titius his uerbis a marito repetit. Anicius Vitalis dixit: quoniam praesto est Flauius Vetus iunior, peto re*m*[7] || [8]*uxoriam Seiae nomin*e ab eodem ex legibus et edictis. Dotem et peculium | *scripta habere se d*ixit[9] tabulis signatis nec p*r*otulit[10]. Flauius Vetus iunior dixit: | —(18)— us sum[11]. duumuirum[12] dixit: sermo uester in actis erit. | *quaero, Seia mortua an a*d heredes eius rei uxoriae actio transierit, cum is qui repe[13] | *tisset neque tutor Seiae neque* curator neque procurator neque cognitor aut *actor* e*i*us | *fuisset neque omnino actionem* haberet. Paulus respondit mulieris nomine postulatum vide*ri*[14] | *et per quemcunque p*osse actionem rei uxoriae perpetu*a*ri. ~ |

Schol. ad c. 112 *extr.* B[15] | posse per quemcunque actionem *rei uxoriae* | perpetuar.

c. 111. *cf. Dig.* 41, 9, 1, 2. Vlpianus l. XXXI ad Sabinum. Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri uellet, quam nuptiae secutae siut, usu quoque capio cessabit: si tamen non euidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Iulianus ait, ut statim res eius fiant et, si alienae sint, usucapi possint: quae sententia mihi probabilis uidetur. ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo.

1 antino V^{d} '*deleta est fortasse littera* i'; *primum* anteno, *deinde* antino, *mox* anno *scriptum uideri auctor est Maius*; ante non *Hollweg*. || 2 *sic Huschke*, quoniam *V*, quamuis *Mai*. || 3 tum V^{1}. || 4 dotalis *V*. || 5 aut *inserit V*; *deleuit Savigny*. || 6 ususcapio *V*. || 7 re V^{d}, rem V^{m}. || 8 *huius paginae primas cuiusuis uersus litteras superstites, cum hodie lateant adglutinatae, a solo Maio habemus*. || 9 'peto Re'*stitutae, quae uxor eius fuit, nomine* ab eodem ex l. et e. dotem et 'peculium: *mandatum sibi ab ea esse* dixit' *Buchholtzium fere secutus Huschkius, male: nam mandati si mentio facta esset in iure, eius in responso Paulus meminisset, et tabulae signatae magis ad inuentarium ducunt quam ad mandatum*. || 10 pertulit *V*; *em. Mai*. || 11 *quid responderit qui conuenitur, incertum: ad sententiam aliquatenus explendam ego proposui*: '*actiones excipere paratus* sum' (*quod reiecit Wieding Libellprozefs* p. 624), '*nullo iure a te postulatus* sum' *Huschkius*. || 12 dumuirum V^{1}, duumuir V^{2}. || 13 hisquirepe V^{d}; his quaerere V^{m}. || 14 postulatum *utrum* V^{m}. || 15 b' (*sic testibus Detlefseno et Kruegero*, h' *Maius*) *littera singularis hic et deinceps scholiis ita praemittitur, ut suum uersum occupet*.

113 — (18) — *u*erecundiam hoc est uitae probabilis instrumentum | IMP.... *nolumus ita* — (18) — *in per*iculum redigi, ut eam praelatam *l*iceat p. . . . tatis[1] eum | — (18) — fretus con*iu*nctionis firmitate proi . . . . em | — (18) — m iuxta statutum iudicantis adflixerit | *sententia* — (18) — a deprimitur. uiderit enim, utrum in praeteritum, *ex auctoritate Pauli? non nisi d*ote repromissa aestimantis aliquid remanere | *debere, eo solo modo*[2] constituta petendi firmitas putaretur e commu|*ni iure dotium*[3], *an, quod nobis sanc*tior parentium affectus persuasit, ut in sola[4] | *libelli datione de* dote obligatio gigneretur. frustra euidens | *impugnat calumnia patern*am restituendae dotis uoluntatem astutia here|*dum* — (18) — *s*peciębus, quas doti pater filiae nomine designaue|*rat* — (18) — um libelli scriptione promat et de redhibitione | — (18) — a filiae dotem restitui uoluit, frustra Maximus, | — (18) — *d*esiderat, Renato submoto, cui dos Paulinae no|*mine petita est, heredes r*epetitionem instituere potuisse iudicauit. *iure* | *Renatus, quoniam demort*ui[5] uoluntas soceri primo per libellum, dehinc | *testamento declarata est, nos* consuluit, auxilium nostrae mansuetudinis in|*plora* — (18) — *un*dique uersum eius actionibus aditum daret. qui cum repetitionem | — (18) — s et uiolato necessitudinis iure secundo soceri iu|*dicio* — (18) — *ad*ipisci merebatur. quapropter Maximi sententia, dotem, cuius | *postulatur restitutio, iux*ta extremam restitui uoluntatem, qui eam reddi | *sibi desiderat filium non proh*iberi placuit; nec enim dubium est effectum restitutio|*nis ei a patre esse d*estinatum, cui dotem filiae nomine per libellum | *dari uoluit*[6].

Schol. ad c. 113 *princ.* B' | dotem[7] per libellum promi*ssam* | et sine stipulatione a*fferre* | actionem.

c. 113. *cf.* (*ut uidit Huschkius*) *Cod. Iust.* 5, 14, 7. Pater pro filia dotem datam genero ea prius in matrimonio defuncta nepotibus pactus restitui, licet his actionem quaerere non potuit, tamen utilis eis ex aequitate accommodabitur actio.

1 *propriet*atis *Vm.* ‖ 2 o *uel* g. *dubiam om. Vm.* ‖ 3 iure dotium *sumpsimus ab Huschkio.* ‖ 4 solo *Vm*, '*male*' *Detl.* ‖ 5 demortui *item Huschkius.* ‖ 6 *pater Paulinae cum species certas in dotem ei dedisset, maritus eas in libello consignauit pactus cum patre, ut mortua in matrimonio Paulina filiis futuris eas restitueret. nihilo minus in testamento easdem res tamquam ad se pertinentes cum reliqua substantia heredibus reliquit. iam condicione impleta de iis rebus certant heredes patris Paulinae et filius eius Renatus: obtinent heredes apud Maximum, filius apud imperatorem.* ‖ 7 donum *Vm.*

114 Paulus libro VIII responsorum. *Inter*[1] uirum et uxorem conuenit, cum res et | *aliae et ancillae in do*tem darentur, ut diuortio secuto utrum uellet mulier || eligeret uel mancipia uel aestimationem; manent*e matrimonio ancillae* | pepererunt; quaesitum est, si mulier mancipia elegisset, *an partus eam sequi de*|berent? ~ Paulus respondit, quoniam periculo mariti uixerun*t ancillae, partus medio* | tempore perceptos apud uirum remanere debere[2]. PAVL. L. VIII. RESP.

115 *Idem ibidem* | *refert t*alem consultationem et responsum. ~ | L*u*cia Titia cum nuberet Septicio maioris dign*itatis uiro, ei* — (18) — | milia in dotem dedit, cum non amplius in bonis ha*beret.* — (14) — *num* | uerum est[3], quod a quibusdam dicitur, omnia in dotem da*ri posse? Paulus respondit recte dotem* | da*t*am; dari[4] posse argumento esse in manu*m*[5] conuentione*m*.

116 | P*ater inui*ta[6] filia repudium gener*o* misit; quaero *an profectam ex suis bo*|nis d*o*tem petere possit. ~ Paulus respondit matrimonium quidem re *ipsa iure solutum* | uideri, sed patri[7] filiam inuitam a marito *abducere non licere nec eum* | dotem repetere posse nisi filia consentiente. ~

117 | Lucius Titius Septiciam ducturus uxorem[8] *cum esset nondum nubilem,* | postea Septicius datus tutor Septiciae eund*em Titium nominavit potiorem* | tutorem; quaero an excusandus sit. Paulus respondit de offic*io praetoris se consuli; recte tamen* | eum facturum, si eum, de quo quaeritur, potiorem non *pronuntiet, ne nuptias* | destinatas ea res[9] inpediat. ~

118 Paulus respondit etiam ma*nente adulterii reatu* | eam, quae rea facta erat, nubere potuisse. ~

119 | Vlpianus libro II de officio proconsulis. Impp. Augg. Iulio Iu*liano*[10] *rescripserunt* — (18) — *ream fac*|tam[11] dotem recte reddi sibi desiderare diuusque[12] — (18) — | quod etiam in VLP. L. II. DE OFF. PROCOS.

1 inter *om. V.* || 2 c. 114. 116—118 *supplementa in editione Hollwegiana proposita pleraque retinui.* || 3 ue/um ē *V*[d]; uerum e *'nulla linea litterae e uidetur superposita' V*[m]. || 4 da.... dari *V*[m]; *'P. r. omnia bona in* dotem dari' *praestare ait Huschke recte.* || 5 manus *V.* || 6 .... ia *V*[m]. *supplementa Kelleri confirmauit V*[d]. || 7 set patri *V*[d], set.. patri *V*[m]. || 8 ux.. *V*[m]. || 9 ea res *V*[d], earum *V*[m] *compendio male soluto.* || 10 *collato rescripto Dig.* 48, 21, 2 *pr. quod inscribitur 'impp. Seuerus et Antoninus Iulio Iuliano', item titulo Interamnae Nahartium reperto Grut.* 422, 7 = *C. I. L. XI,* 4182 *posito 'L. Iulio L. f. Pal. Iuliano — — proconsuli prouinciae Achaiae — — legato Aug. pro pr. prouinciae Aquitaniae — —' suppleuit Borghesius* (opp. 3, 108.). || 11 *sic fere Huschkius propter inscriptionem; uerba mutaui ne spatium excederent.* || 12 diuus quae *uel* dixit quae *V.*

patre seruabitur, qui consentiente filia re*petit* — (18) — | nec moratoriae dilationi locus erit, quod mal — (18) — VLP. L. XXXIII. AD ED.

120 | Vlpianus libro XXXIII ad edictum. Inter cetera de reddenda[1] *dote pacta praeter legitimam* | ut retentionum ratio habeatur si quidem conueni*t*, *eo pacto uerendum est, ne* | non deterior dotis causa fiat, nisi in eum casum, quo *filii extent, conuenerit*; | hoc enim iure utimur et Iulianus scribit et est rescriptum. *tum igitur et uniuersa* | dos retineri uno filio interueniente potest, si modo non culp*a uiri diuortium factum est.* | quod si nihil conuenit, exercendae retentiones non sunt *nisi legitimae*[2]. ~

121 | Papinianus libro IIII responsorum. Non ab eo culpa dissociandi matri*monii procedit, qui nuntium diuor*|tii misit, sed qui discidii necessitatem inducit. PAPIN. L. IIII. RESP.

Schol. ad c. 121. B'. | Non ab eo culpam diuorti[3] procedere | qui repudium dedit sed qui dandi | necessitatem induxit[4].

122 | Item. Conuenit ut diuortio uel morte uiri solu*to matrimonio* ||
(*desunt paginae aut centum quinquaginta octo aut centum et sexaginta*)

1 cetera ad redd. V^1; ad *expunxit et superscripsit* in V^2, *male opinor emendans. Maius secutus est* V^2. || 2 c. 120 *post* sunt *spatium uacare testes sunt Detlefsen et Krueger;* nisi legitimae *addidi in ed. priore secutus fere Hollwegium, neque spatium illud supplemento uidetur obstare.* || 3 diuortii V^m. || 4 indixit *V*.

DE EXCVSATIONE.

. . . .

123 eum, de quo agitur, et de incolumitate eius sibi rescribant. ~ VLP. L. DE EXCVSAT.[1]

124 Item. Hi quoque, qui sunt ex collegio sex primorum, habent a tutelis excusationem, sed non simpliciter, sed post unam; nam non alias a ceteris uacant, nisi unam habeant. ~

125 Item. Olim uarie obserua*ba*tur[2] circa numerum tutelarum, sed hodie certo iure utimur tam ex rescriptis diuorum[3] quam ex constitutionibus imperatorum nostrorum; nam si quis tres tutelas siue curas habea*t*[4], excusatur. ~

126 Item. Haec locuti sumus de tutelis, finitis non inputandis; eodem loco sunt et non coeptae. ~

127 Item. Sed hodie hoc iure utimur, ut si filium quis habeat in potestate, tam patris quam fili onera patri in numerum procedere *debeant*[5]. ~

128 Item. Hodie itaque, ut quis excusetur, tria onera allegare debet siue tutelarum siue curarum siue etiam curae kalendari; et siue eiusdem *siue non eiusdem*[6] tituli sint tria onera, a quarta excusant. ~

129 Item. Valetudo quoque mala praesta*t*[7] uacationem, si talis sit, ut ostendat eum ne quidem rebus suis administrandis idoneum esse. ~

130 Item. Si quando autem huiusmodi ualetudo adfirmetur, inspectio praetoris necessaria est. siue autem quis arthriticus sit siue posicus[8] siue epilepticus[9] siue orbus, et his similia, excusantur. ~

1 c. 123—170 *excerpta esse ex Vlpiani libro singulari de excusationibus docui in ed. mai. p.* 394 *sq.* ‖ 2 obseruatur *V.* ‖ 3 principum *inseruit Barkowius, recte opinor*; *cf.* c. 149. 277. 280 *et Dig.* 27, 9, 14: *uide tamen Cod. Iust.* 11, 33, 2, 2 ‖ 4 habeant *V*[dk]; 'n *fortasse deleta' Maius.* ‖ 5 debeant *addidit Böcking.* ‖ 6 siue non eiusdem *addidi.* ‖ 7 praestant *V*; 'n *uidetur expuncta' Mai.* ‖ 8 posicus *V*; *in quo lateat necesse est morbus talis, quali qui afficitur rebus suis gerendis praeterea idoneus sit, iter tamen facere uel certe in publicum prodire non possit. quare cum non satisfaciat Dirksenii* psoricus *multoque minus* phthisicus *Barkowii, scribi poterit aut* podagricus (*coll. Cod. Iust* 10, 51, 3) *aut fortasse* leprosus. ‖ 9 epilempticus *V*; *et ἐπιλημπτικός ἐπίλημπτος ἐπίλημψις apud Graecos quoque in usu fuisse docent lexica.*

131 Item. Verba rescripti: 'Libertus, qui negotia senatoris populi Romani gerit[1], a tutela excusatur; a muneribus autem ciuilibus, cum ipse quoque bonis publicis fruatur, non uacat'. ~ VLP. L. DE EXCVSAT.

132 Item. Sic autem interpretantur prudentes has constitutiones, ut unum libertum procuratorem in quaqua domo senatoris[2] uoluerint uacare, non quotquot erunt, si plures fuerint. ~

133 Item. Ergo uidemur hoc iure uti, ut is uacet, cui omnium rerum generaliter procuratio mandata sit, et non amplius quam unus.

134 Item. Arcari Caesariani, qui in foro Traiani habent stationes[3], ex sacris constitutionibus multifariam emissis habent immunitatem. ~

135 Item. Qui iam tutores uel curatores sunt, si rei publicae causa absint, ad tempus excusantur. ~

136 Item. Eum, qui uiae curam habet ab imperatore iniunctam, excusari. ~

137 Item. Anabolicari[4] a tutelis curationibusque habent uacationem. ~

138 Item. Ii qui in centuria *ac*censorum[5] uelatorum sunt, habent immunitatem a tutelis et curis.

139 De litibus, quas tutor cum pupillo habet, an propterea excusetur? et dicit[6] propterea non excusandum et extant rescripta. ~

140 Item. Veterani quoque post emerita stipendia miss*i*[7] honesta missione in perpetuum a tutelis uacant. ~

141 Item. Primipilaribus ob id ipsum, quod primipilares sunt, uacatio a tutelis a diuo Hadriano dari coepit. ~

142 Item. Decuriales quoque, qui ob id ipsum uacant, a tutelis[8] condecurial*i*s[9] filii non uacare, si non habeant aliam excusationem. ~

143 Item. Neque autem primipilarium filii neque ueteranorum a tutelis excusantur.

144 Item. Is qui inter uigiles militat, quamuis post emerita stipendia legitima missus sit, non in perpetuum uacat a tutelis, sed intra annum, quam missus est; ultra non uacat. ~

---

1 gerit *V*^{dk}, curat *V*^{m}. ‖ 2 senatoria *malim.* ‖ 3 cf. *uita Hadr.* c. 7: '(*Hadrianus*) *infinitam pecuniam quae fisco debebatur — remisit syngraphis in foro diui Traiani — incensis*'. ‖ 4 anabolicari *uidentur esse nauicularii ex Aegypto frumentum aliaque ad urbem aduehentes; cf. Stephan. lex. s. u.* ἀναβολεύς, *uita Aurel.* c. 45, *Cod. Theod.* 13, 4, 7. ‖ 5 centuriacensorum *V*; *em. Borghesius Blumius Barkowius.* ‖ 6 et didici *malim.* ‖ 7 missisi *V*; *em. Hollweg.* ‖ 8 uacant a tutelis, a tutela *malim.* ‖ 6 condecuriales *V*.

145 Item. Officium quoque militare excusat; namque[1] munus emeritum prodest, multo magis, cum frequentatur. ∼ VLP. L. DE EXCVSAT.

146 Item. Qui Romae magistratu funguntur, quamdiu hoc funguntur, dari tutores non possunt. ∼

147 Item. Imperatores nostri constituerunt, ne *nisi* intra[2] ducentesimum miliarium senator populi Romani cogatur res pupillares administrare. itaque in usu ita seruatur, ut ad eas res, quae ultra ducentesimum lapidem sunt, equestri*s* ordini*s*[3] uiri dentur tutores siue[4] curatores a praetore; et hoc non tantum in eo senatore seruatur, qui decreto tutor uel curator datus est, sed et in eo, qui testamento. ∼

148 Item. *Is*[5] qui in Portu pro salute imperatoris sacrum facit ex uaticinatione archigalli, a tutelis excus*a*tur[6]. ∼

149 Item. Philosophis quoque et medicis et rhetoribus et grammaticis, quibus per[7] hanc professionem immunitas dari solet, etiam uacatio a tutelis datur tam diuorum principum rescriptis quam imperator*um* nostr*orum*[8]. qua*ntum*[9] ad medicos uniuscuiusque ciuitatis pertinet, intra numerum quinque esse debere sacrae constitutiones docent. cetera[10]. ∼

150 Item. Neque geometrae neque hi qui ius ciuile docent a tutelis excusantur. ∼

151 Item. Qui muniti sunt aliquo priuilegio, aliquando *non*[11] admittuntur ad excusationem; uelut[12] si minor sit annorum XXV, si adfini datus sit tutor et aliquem usum rerum habeat; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani. ∼

c. 145. *cf.* c. 222 *excerpta plenius et melius ex eiusdem libri secunda editione*: Vlp. l. de off. pr. tut. Officium q. m. excusat, nam cum munus emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse debet.

c. 151. *cf.* c. 223 *excerpta ex eadem editione secunda*: hi qui muniti — annis XXV adfini datus tutor et — habeat hereditariarum, quod — Hadriani *rel.*

1 namque *pro* nam cum *breuiator, ut extrema duo uerba resecaret* (*uide supra*). || 2 ne intra *V*; ne ultra *coniecit Maius;* nisi *inserui ego.* || 3 aequestri ordini V^{dk}; 'τῷ ordini *uidetur addita* s' *Maius.* || 4 siue V^{d} '*sic*', uel V^{m}. || 5 iis *V.* || 6 excusantur *V.* || 7 propter *coniecit Maius.* || 8 imperatoris nostri *V*; *quod emendaui collatis* c. 125. 147. 158. 159. *cf. ed. mai. p.* 395. || 9 quam *V*; *em. ego*; quod *coni. Maius.* || 10 *sic mutilauit breuiator quod ex diui Pii epistula ad commune Asiae rettulerat Vlpianus* (*cf. Modestinus Dig.* 27, 1, 6, 2) *in metropolibus immunes esse debere medicos denos, grammaticos quinos, rhetores quinos, in oppidis, ubi conuentus fit et ius dicitur, medicos septenos, grammaticos quaternos, rhetores quaternos, in reliquis oppidis medicos quinos, grammaticos ternos, rhetores ternos.* || 11 non *ex* c. 223 *accedit.* || 12 uelut V^{d} '*sic*'; ueluti V^{m}.

152 Item. De libertis[1] quoque, quamuis multa priuilegia excusationum praetendant, tamen a patroni sui liberorum tutela non excusantur. ~ VLP. L. DE EXCVSAT.

153 Item. Qui patri pupilli promiserunt se suscepturos tutelam, non excusantur, quia est iniquum[2] alios non esse datos. ~

154 Item. Si inmiscuit se administrationi tutor, perdit beneficium excusationis: plus enim egit, quam si promisisset; idque diui fratres Domitio Rufo rescripserunt in haec verba: Liber*ari* tutela, quam sponte suscepisti, p*erp*eram desideras[3]. ~

155 Item. Igitur obseruandum deinceps erit, ut qui tutor datus *sit*[4], si quas habere se causas excusationis arbitrabitur, adea*t*[5] ex more. *nec*[6] in infinitum captiosi silentii temp*us*, per qu*od*[7] res interfrigescat, concessum sibi credant[8]: hi qui Romae uel intra centesimum fuerint, sciant in proximis diebus quinquaginta se excusationis causas allegare debere aut capessere administrationem; ac nisi id feceri*nt*[9], in ea causa for*e*[10], in qua sunt, de quibus consules amplissimi decreuerunt periculo suo eos cessare. ~

156 Item. Formam autem ex hac constitutione datam hodie in usu ita celebrari animaduertimus, ut ex eo die incipiant quinquaginta dies enumerari[11], ex quo sciera*t*[12] se esse tutorem uel curatorem, scilicet ex eo, ex quo in notitiam eius decretum perlatum[13] sit testato, uel, si testamento datus sit, ex quo id qu*o*qu*o* *modo*[14] scierit. itaque ubi sciit, ne praescriptione quinquaginta dierum excludatur, si sint sessiones[15] uel pro tribunali uel de plano, aduersario, id est ei, qui eum petit, denuntiare debet et adire praetorem et titulum excusationis suae apud eum expromere; si feriae sint, libellos det contestatorios. ~

157 Item. Tunc demum excusandus est, q*ui* prius datus fuerat,

---

1 liberti *scribi debuit, sed similiter est* c. 139. ‖ 2 inicum *V*. ‖ 3 liberi tutela q. s. s. praebe nam desideras *V*; liberari t. q. s. s. perperam desideras *ego*; liberari t. q. s. s. improbe nunc desideras *Huschke;* liberis tutelam q. s. s. praebe, nam desiderasti *coni. Maius.* ‖ 4 sit *addidit Maius.* ‖ 5 ad ea *V; em. Maius. in ed. mai. scripseram* ad ea*s*. ‖ 6 s' = sed *V*; n' = nec *em. Maius. possis etiam scribere* sed et ne. ‖ 7 temporis per quam *V*; *em. Maius.* ‖ 8 credant '*sic*' V^d, credat V^m. ‖ 9 fecerit *V*. ‖ 10 foret '*sic*' V^d: fore V^m. ‖ 11 numerari *malim.* ‖ 12 scierant *V*. ‖ 13 prolatum *V; em. Buchholtz. cf*. c. 166. ‖ 14 q̄q̄ *id est* quaequae V^d; quoque V^m; q̊q̊m̊ *em. ego collato loco Ulpiani Dig*. 26, 7, 5, 10 *de testamentario tutore: 'innotescere qualiter 'qualiter sufficit, non utique testato eum conueniri; nam etsi citra 'testationem, scilicet undecumque cognouit, nulla dubitatio est, quin de- 'beat periculum ad ipsum respicere'.* ‖ 15 cessiones *V*.

si is quem nominauerit et potior necessitudine et idoneus re fideque uel absens *d*eprehendatur[1]. ~ VLP. L. DE EXCVSAT.

158 Item. Pars oration*is*[2] imperatoris Seueri. Promiscua facultas potioris nominandi nisi intra certos fines cohibeatur, ipso tractu temporis pupillos fortunis suis priuabit. cui rei obuiam ibitur, patres conscripti, si censueritis, ut collegae patris uel[3] pupilli in decuria uel corpore, ~ item cognati uel affines utriusque necessitudinis, qui lege Iulia et Papia excepti sunt, potiorem non nominent, ceteri cognati uel adfines amiciue atque municipes eos tantummodo nominent, quos *supra*[4] complexus sum, uicinitatis autem iure nemo potior existimetur. ~

159 *Imperatores* nost*ri*[5] Aelio Diodoto. ~ Tutores secundum patris uoluntatem decreto praetoris clarissimi uiri, quo*d*[6] non iure testamento uel cod*i*cillis dati fuerant, confirmatos potiores nominare[7] posse non arbitramu*r*[8], nam iudicium patris, licet iure deficiat, seruandum est.

160 Item. Libertus sicut excusare se a tutelis, ita *etiam*[9] potiorem nominare potest.

161 Item. Ex ea die, ex qua quis potiorem nominauit, deinceps omnibus sessionibus aduersus eum, quem nominauit, adire debet, usque dum causam finiat: ceterum si aliquam sessionem intermiserit is, qui potiorem nominauit, praescriptione excluditur. plane illa sessio, quae de plano celebratur, ei non computabitur.

162 Item. Si is qui potiorem nominauit, litteras petierit ad magistratus, ut compellant eum uenire, quem potiorem nominauit, *postquam*[10] libellos dedit altera[11] die litteras accipere debet ac[12]

c. 159 = c. 246, *ubi idem rescriptum adlegatum item* c. 211 *affertur ex Paulo*: Imperatores nostri A. D. suo salutem. Tutores — seruandum est.

1 repraehendatur *V*; *em. Blumius.* || 2 oratione *V.* || 3 patris sui uel *V*; sui *deleui ortum ex falsa geminatione;* patris auiue pupilli, *quod Huschkius proposuit, eo refutatur quod ex* c. 213 *constat aui orationem non meminisse.* || 4 cura *V*; *em. Kellerus aliique.* || 5 *superest in V* ů; *fuisse uidetur olim* im͞p͞p n̊ů. || 6 quos *V.* || 7 nominare potiores *Paulus.* || 8 arbitramus *V.* || 9 ita nec *V*; *at sic et oratio hiat negatione in altero colo omissa, in altero adiecta et sententia peruersa est, cum de liberto patroni liberis tutore dato minime uerba accipi possint. uidetur aut librarius* n' *et* e͞t' *permutasse aut epitomator male in compendium redegisse quod scripserat fortasse Vlpianus*: libertus sicut excusare se potest, ita nec potiorem nominare prohibetur. || 10 *addidit Hollweg.* || 11 altera *Hollwegius,* alia *V*, *potueruntque facile permutari* alta *et* alia. || 12 ad *V.*

magistratibus reddere per dinumerationem uicenum milium
163 passuum. ~ Item. Illud curare debet, ut intra diem decimum
quam litteras reddidit magistratibus, rescripta*s*[1] deposcat; et
ubi eas acceperit, per dinumerationem simili modo reuerti
debebit et si sessionem inuenerit pro tribunali, reddere prae-
tori, ut subnotet sua manu quod uolet. ~
164 Item. Si quis eos, quos potiore*s*[2] nominauit, non probauerit,
si adhuc intra quinquagesimum diem est, alios potiores potest
nominare. ~
165 Item. Quamuis supra dixerimus[3] eum qui potiorem nomina-
uerit, si aliquam sessionem intermiserit pro tribunali, prae-
scriptione submoueri, utique uerum est, si litterae non sunt
impetratae; ceterum ex quo inpetratae sunt in eum diem,
quo reddi praetori rescriptae debent, et*si*[4] hoc medio spatio
sessio fuerit, non oberit, si sessionibus non adierit; et ita in
usu seruatur. ~
166 Item. Libelli ita formandi. 'Cum proxime decreto tutorem
'me dandum existimaueris illi, quod mihi in notitiam pertulit
'*ille*[5] illa die, nomino potiore*m*[6], ut municipe*m*[7] supra scripti,
'illum, Veientanum, morantem eo loco, habentem in substantia
'plus minus tantum'. si eques Romanus fuerit qui *p*otior no-
minabitur, etiam hoc comprehendi debet. Deinde fine talem
clausulam *a*ddat: 'rogo, praetor, propter praescription*is*[8] tem-
167 pora libellos accipere digner*is*'. ~ si pro tribunali dabuntur,
quinque[9], de plano quattuor dandi erunt et petendum, ut
167a denuntietur ex auctoritate. cum denuntiauerit et[10] non uenerit,
libellos det et[11] litteras petat. ~
168 Item. . . . . . . [12] quidam tamen iustos secundum has *l*eges
putant dici. diui quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino
ita scripserunt[13]: 'si instrumentis probas habere te iustos tres
'liberos, excusationem tuam Manilius Carbo praetor uir claris-

1 rescripta *V*. ‖ 2 potiorem *V*. ‖ 3 quod uero supra diximus *malim uel* id *inseri ante* utique. ‖ 4 si *suppl. Mai*. ‖ 5 ille *addidi*, peruenit *pro* pertulit *Huschke*. ‖ 6 potiores *V*. ‖ 7 municipes *V*. ‖ 8 praescriptiones *V; em. Keller*. ‖ 9 ū *V*; uel *pro* quinque *priores*; *cf.* c. 210. ‖ 10 denuntiauerit et *V ex corr. m.* 1 *testibus Maio et Kruegero*, denuntiaueris et *V ante corr., de qua dubitabat Detlefsenus; fortasse post* et *intercidit* is *uel* cui denuntiauit. ‖ 11 det et '*sic*' *Vd*, det ut *Vm*. ‖ 12 *hoc loco quae exciderunt siue librarii culpa siue ipsius breuiatoris, collatis locis infra* c. 194 *et Coll.* 16, 3, 3 et *Dig*. 27, 1, 2, 3 *talia fere uidentur fuisse: 'iustos autem liberos esse oportet, id est 'non naturales, sed ex uero matrimonio etsi non secundum leges Iuliam 'Papiamue quaesitos'*. ‖ 13 scribserunt '*sic*' *Vd*, rescribserunt *Vm*.

'simus accipiet. sed iustorum mentio ita accipienda est, ut[1] 'secundum ius ciuile quaesiti sint'.[2] ~ VLP. L. DE EXCVSAT.

169 Item. *In*[3] adoptionem dati ad hanc causam proderunt. ~

170 Item. Ius liberorum a principe impetratum nec ad hanc causam nec ad mu*nera prodest.*

(desunt paginae duae)

171 ||tionem poterit s — (40) — | non enim testamentarius — (40) — ~ | ?

172 Paulus libro II sententiarum. Pro t — (40) — | ut est Latinus Iunia*nus* — (40) —, *item qui codi*|cillis ad testamentum non pertinen*tibus tutor datus est*[4]. | PAVL. L. II. SENT.

173 Ulpianus de officio prae*toris tutelaris* — (40) — *Habentem in Ita*|lia domicilium cons*entaneum est a prouinciali administratione liberari*; *iis itaque mu*|neribus subicietur ta*ntummodo, quae pertinent ad res Italicas pupilli*[5] — (40) — | recuperabit. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

173a *Item. Si ei, quem pater testamento tutorem nomina*|uit, sacerdotium cont*igit,* — (40) — *quo aduersus* | tutelam priuileg*ium continetur*[6], *tamen ita demum excusabitur, si ante* | apertum testamentum sacerdo*s factus est.* ~ |

174 Item. Haec de sa*cerdotio dicta pertinent ad eum quoque, cui magistratus* | excusationem con*fert*; *itaque haec non liberat nisi a tutelis eo tempore delatis,* | quo quis consul uel praetor uel *aedilis est.* ~ |

175 Item. Collegas eo*s accipimus,* — (40) — *eandem artem* | exerceant quam pater *factitarit* — (40) — | quo pater pupillorum ex — (40) — ~ |

176 Item. Sicut autem de — (40) — | lium et ita imperator noster — (40) — |

177 Item. Veteran*i a reliquorum tutelis omnibus excusantur, a* |

c. 172. *hinc restitutum caput apud Paulum* 2, 27, 6.

c. 177. *cf. Dig.* 27, 1, 8, 10, *ubi sic ait quem constat Vlpiani libros de excusationibus et de officio praetoris tutelaris perpetuo adhibuisse Modestinus l. III excusationum: ἐζητήθη δέ, πότερον μίαν καὶ ἅπαξ ἐπιτροπὴν ἀναδέχονται οἱ πάλαι στρατιῶται ἢ ἑνὶ καιρῷ οὐ πλέον τοῦ ἅπαξ, παυομένης δὲ τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς πάλιν ἀναλή-*

1 ut '*sic*' *Vd*, uti *Vm*. || 2 *hucusque peruenire rescriptum uidit Huschkius.* || 3 in *om. V.* || 4 *Rudorffius* (*Vormundschaft* 1, 279) *sic fere restituit*: 'pro t*estamentario tutore non habebitur testamento inutiliter datus,* | ut est 'Latinus Iunia*nus, quem lex tutorem testamento dari uetat, item qui codi*|-'cillis ad testamentum non pertinen*tibus tutor datus est*' *adhibitis locis Gai* 1, 23, *Vlpiani* 11, 16, *Dig.* 26, 2, 3. || 5 c. 173 *suppleui ad Dig.* 27, 1, 19 *et Cod. Iust.* 5, 62, 2. || 6 *cf. C. I. L.* X, 3704: '*cum pri-*'*uilegio sacerdoti Caeninensis munitus potuisset ab honorib. et munerib.* '*facile excusari.*' *capita* 173 a. 174 (*cf.* c. 146) *suppleui ego* (*cf. Staatsrecht* 3, 226).

ueteranorum autem *filiorum tutelis ita*, *ut non plus unam suscipere cogantur.* | sed utrum simul non plus *unam eiusmodi tutelam suscipere debeant an sufficiat semel suscepisse* | unam, tractari potest. puto *tamen gestam tutelam eis non profuturam et ita* | inueni rescriptum [1]. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

177a *Item. Missi nisi honesta missione non ex*|cusantur et ita de ig*nominiose dimissis imperatores* — (40) — | riae Sabinae rescripser*unt* — (40) — | exauctoratum e — (40) — ~ | Ab urbicis plan[e tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet.] sed etsi non sint perfuncti [2] *stipendiis, tamen qui post annum uigesimum missi sunt,* | si missionem non ig*nominiosam acceperunt, excusantur* [3]. ~ |

178 Item. Sed primipil*ares etsi a reliquis tutelis uniuersis excusantur,* || *tamen ipsi filiis suis recte tutorem* primipilarem dabunt | — (40) — legare quoque. ipse quoque in locum | — (40) — ~ |

179 *Item. Sacerdos ad tempus factus* [4] *etsi excusatur d*um sacerdotio fungitur, | *tamen postquam id deposuit, priuilegium amplius non habet et ita* [5] rescripto diui Pii declaratur | — (40) — ~ |

180 *Item.* — (40) — *qui* sunt in primipilaribus | — (40) — *ex*emplo ueteranorum | *excusantur.* ~ |

181 — (40) — ı ueterem suam emp | — (40) — sestertia [6] centum mi|*lia* — (40) — *consum*matam eam nan | — (40) — ~ |

182 — (40) — ducit; nam minor uigin|*ti quinque annis* — (40) — *a tut*ela excusantur ut | — (40) — o daret minores XXV | *annis* — (40) — ~ |

183 *Item.* — (40) — *cui data est* a principe [7] negotiorum | *fiscalium administratio, quamdiu administrat,* onera tutelarum | *suscipere non cogitur, ne publicae rei utilitas priuatorum* iniuriam adferat [8]. |

ψονται· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἰδιωτῶν αἱ παυσάμεναι οὐ βοηθήσουσιν τοῖς ἐσχηκόσι οὐδὲ εἰς τὰς τρεῖς ψηφίζονται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι στρατιωτῶν οὐκ ὠφελεῖ τὸ γεγενῆσθαι. *Vide praeterea Cod. Iust.* 5, 65, 2.

c. 177 *a. cf. Dig.* 27, 1, 8, 9. Modestinus libro III excusationum. *Γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς οὕτως*: sed ignominia missi ab urbicis plane tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet.

1 *supplementa* c. 177, *item quae sequuntur mea sunt.* || 2 perfecti *V*m *compendio male soluto.* || 3 *suppleui ad Dig.* 27, 1, 8, 2 || 4 *ita fere Huschke recte.* || 5 a *om. V*m. c. 179 *suppleui ego.* || 6 estertia '*sic*' *V*d; extertia *V*m. || 7 principio *V*m, *improbante Detlefseno.* || 8 *suppleui usus Dig.* 27, 1, 41 *pr.*, *Cod. Iust.* 5, 62, 10, *Inst.* 1, 25, 1.

183a *Item. In ualetudinem quoque qui inciderit, aut ad tempus aut in perpetuum a tutela* excusabitur. hi quos ua[1]|*letudo perpetua excusat* — (40) — *eas quoque* tutelas, quas ante | *susceperant, deponunt.* ~ | VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

184 *Item. In furorem qui inciderit, item excusa*bitur etiam ab ea quam antea sus|*ceperat tutela, neque tamen in totum, sed in locum furio*si ad tempus curator | *dabitur.* ~ |

185 *Idem. Imp. . . . . rescripsit L. Titio adfirmanti imparem* per rusticitatem se alie|*nis negotiis gerendis esse, rusticitatem posse excusationem* mereri. pau*per*tas pla|[ne dat excusationem].[2] ~ |

186 *Item.* [Tria onera tutelarum excusatione]m tribuunt. tria autem o|[nera sic sunt accipienda, ut non numerus pup]illorum plures tutelas faciat, | [sed patrimoniorum separatio. et ideo qui tribus] fratribus tutor datus est, || qui indiuisum patrimonium habent[3], uel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur. ~

187 Item. Qui curam kalendarii Gaditanorum a principe in*iunc*tam[4] in *e*questri[5] ordine susceptam administrabat. . . . . .[6].

188 In tribus non inputabitur tutela uel cura, quae affectata est. affectatam sic accipiemus, si uel appetita uideatur uel cum posset quis se excusare, ab ea se non excusauit. creditur enim affectasse, qui onus cum posset declinare non recusauit,

c. 183a. 184. *cf. Vlpianus apud Modestinum Dig.* 27, 1, 10, 8. Aduersa quoque ualetudo excusat, sed ea quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit. *l.* 12 *pr. eod.* Sed in hoc rescripto adiectum est solere uel ad tempus uel in perpetuum excusari, prout ualetudo [est] qua adficitur. furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur.

c. 185 = c. 240 Vlp. de off. pr. tut. Paupertas plane dat excusationem *et rel. cf. Dig.* 27, 1, 7. Vlp. l. sing. excus. Paupertas sane dat excusationem *et rel.*

c. 186 = *Dig.* 27, 1, 3. Vlp. l. sing. de off. pr. tut. Tria o. t. dant excusationem. Tria — creditur.

1 ua *om. V*m. || 2 c. 185 *suppleui usus Rudorffianis Vormundschaft* 2, 56. || 3 haberent *Dig.* || 4 inductam *V*, *emendauit Buchholtz: scilicet duo fuerunt genera curae kalendarii, antiqua inter munera municipalia posita* (*Dig.* 50, 4, 18, 1) *et quam tituli passim memorant principis iussu suscepta, neque principes ipsam curam constituerunt, sed pro re eam ab ordinis electione ad suum arbitrium transtulerunt* || 5 sequestri *V*; *em. Maius. curatores kalendarii quos noui ex equestri ordine omnes sunt neque inter eos reperitur uir senatoriae dignitatis; sed fortasse Vlpianus sub cura kalendarii etiam rei publicae curam comprehendit re uix diuersam et saepe a senatoribus administratam.* || 6 *excidisse quaedam cum inde intellegitur quod deficit* item *in hoc titulo raro omissum tum ostendit sententia: nam cura kalendarii etsi tutelae proxima est, non ita ut hic legitur ad praecedentia applicari potuit.*

et id saepe decretum est in tutore, qui non potuit inuitus dari tutor, uel curator*e*, qui[1] cuius fuerat tutor, curator est nominatus. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

189 Item. Si quis inter tres emancipati fili sui tutelam administret, an ei haec in numero cedat[2], scio dubitatum. inuenio tamen Fuluio Aemiliano in person*a*[3] Manili Optiui rescriptum emancipatae filiae tutelam numerari ei[4] inter onera oportere. ~

190 Item. Tria autem onera in domo esse sufficit. proinde si pater alicuius uel filius uel frat*er*[5], qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quae ad periculum patris pertinent quoniam uoluntate eius administrant, omnibus excusatio a tutela competit. ~

191 Item. Numerus quoque liberorum a tutela excusationem tribuit ciuibus quidem Romanis earum tutelarum, quae Romae sunt iniunctae, a triu*m*[6], earum uero, quae in municipiis Italicis iniunguntur, *a*[7] quattuor numero liberorum; idque imperator noster et diuus Seuerus Claudio Herodiano rescripserunt. ~ Et ideo si quis a magistratibus municipalibus fuerit datus, quattuor numero liberorum debebit excusari. ~

192 Item. S*ed*[8] si in prouincia delata fuerit tutela, licet Romae excusatio allegetur, a quinque liberis debet recipi. ~

193 Item. Exemplo ciuium Romanorum Latinos Iu*ni*anos[9] excusari oportet. ~

194 Item. Iusti autem an iniusti s*i*nt[10] filii, non requiritur; multo minus in potestate necne sint, cum etiam iudicandi onere iniustos filios releuare Papinianus libro V quaestionum scribat. ~

195 Item. Ex filia nepotes *non*[11] prodesse ad tutelae liberationem

c. 189 *cf. Dig.* 27, 1, 15, 16. Modestinus l. VI excus. Vlpianus libro singulari de excusationibus ita scribit: Si quis inter tres tutelas emancipati — inuenio tamen rescriptum — oportere.

c. 190 = *Dig.* 27, 1, 5. Vlp. l. sing. de off. pr. tut. Tria onera in domo una esse — patris sui spectent, quia uol. — competit; sed si non patris uoluntate administrent, non prodesse saepe rescriptum est.

c. 191 *de rescripto hoc ad Herodianum cf.* c. 247.

---

1 curator ei qui *V*; *em. Maius*; curator qui eius *coniecit Hollweg*. ‖ 2 in numerum procedit *Dig.* ‖ 3 personam '*sic*' V^d, persona V^m. ‖ 4 ei *om. Dig.* ‖ 5 frater *Dig.*, fratres *V*. ‖ 6 filiorum *inserit V*, *deleui ego; cf. Dig.* 27, 1, 2, 7: *οὐδαμοῦ ἐστὶν ῥᾳδίως εὑρεῖν ὅτι περὶ υἱῶν διαλέγεται διάταξις, ἀλλὰ περὶ τέκνων.* ‖ 7 *addidit Huschke.* ‖ 8 sed et *V*; *em. ego.* ‖ 9 iumanos *V*. ‖ 10 sunt V^d, sint V^m. ‖ 11 non *add. Mai.*

sicuti nec ad caducorum uindicationem palam est, nisi mihi VLP. L. DE OFF. PR. TVT.
proponas ex ueterano praetoriano genero socerum auum effectum; tunc enim secundum orationem d*iui*[1] Marci, quam in
castris praetoris recitauit Paulo iterum et Aproniano[2] conss. p. C. 168.
VIII id. Ian., id habebit auus, quod habet in nepotibus ex filio natis. cuius orationis uerba haec sunt: 'et quo facilius 'ueterani nostri soceros repperiant, illos quoque nouo priui'legio sollicitabimus[3], ut auus nepotum ex ueter*a*no[4] praeto'riano natorum iisdem commodis nomine eorum fruatur, qui'bus frueretur, si eos haberet ex filio'. ~

196 Item. In adoptionem dedisse non nocet, nec adoptasse ad excusationem proderit, quoniam soli naturales tribuunt excusationem. ~

197 Item. An bello amissi a tutela excusare debeant? nam et in fascibus sumendis et in iudicandi munere pro superstitibus habentur, ut lege Iulia de maritandis ordinibus de fascibus sumendis et publicorum kapite *XXVI*[5], item priuatorum kapite uicensimo VII de iudicando cauetur. et puto constituendum, ut et a tutelis excusent; proinde siue tres bello amiserit siue unum duosue, pro superstitibus cedent. ~

198 Item. Sed utrum soli filii an et nepotes debent prodesse? subsistendum, quoniam lex quidem priuatorum kapite XXVII '*ex* se nat*os*'[6] appellat, lex uero publicorum kapite XXVI liberorum facit mentionem. puto tamen eandem esse aequitatem in nepotibus, qui in locum filiorum succedunt, quae est in filiis. ~

199 Item. Vtrum in acie dumtaxat amissus an tempore belli amissus prosi*t*[7]? Aristo in acie amissum dumtaxat; ego puto per tempus belli amissum debere prodesse, ne publica strages patri noceat[8]. ~

200 Item. Erit haec etiam excusatio, si quis se dicat tutelam
alicuius administrasse et ad curam eius uocetur: nam inuitum
non esse compellendum suscipere imperator noster cum patre
201 Polo Terentiano rescripsit; ~ item si quis uxori suae[9] cura-
tor datur, nam sicuti senatus censuit, ne quis eam ducat,
cuius tutor uel curator fuit, ita uxoris suae non debere[10]
curam administrare diuus Seuerus Flauio Seueriano rescripsit.

1 dei *V compendio* đ, *quod alibi adest, hic ut aliis locis tribus male soluto in* dei *pro* diui (c. 210. 220) *uel* diuorum (c. 249). || 2 iterum *post* Aproniano *inseri iubet Borghesius.* || 3 *fortasse scr.* sollicitauimus. || 4 ueteriano *V*dk; ueterano *V*m. || 5 uiginti sex *V*. || 6 xxuii senatus *V*; *em. Blumius.* || 7 sed *inserit V, deleui ego.* || 8 *'contraria sententia eidem Vlpiano adscribitur in Dig.* 27, 1, 18'. *Hollweg.* || 9 uxoris suae *V*. || 10 quemquam *puto excidisse.*

202 ~ Item. Proinde si cui fuerit pupilla a patre desponsa, non debebit ei tutor dari, ne nuptiae inpediantur, et datus excusabitur; et si sponsae suae curator fuerit datus, debebit excusari; nisi forte a patre tutor uel curator fuerit destinatus. aut enim ipse eam pater despondit et utrumque perficiet[1]; aut post mortem patris desponsa est et magis est, ut uoluntati patris obtemperetur in onere quam ipsius in matrimonio: quare nuptiae inpediuntur. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

203 Item. Est et hoc genus excusationis, si quis se dicat domicilium non habere Romae delectus ad munus uel in ea prouincia, ubi domicilium non habet, idque et diuus Marcus Pertinaci et Aeliano consulibus[2] rescripsit. ~

204 Item. Proinde qui studiorum causa Romae sunt praecipue ciuilium, debent || [3] *excusari, quamdiu iuris*[4] causa Romae agunt studii cura distracti; et ita | — (16) — *imperator*[5] Antoninus Augustus Cereali a censibus et aliis | *rescripsit.* ~

205 Item. Proinde si quis ad urbicam dioecesim[6] pertinens | *testamento tutor dabitur*[7], excusare se debebit ab eo patrimonio, *quod*[8] in regio|*nibus iuridicorum est, pariter*[9] a re prouinciali. sed caueat, si legatum accepit, hoc facere; li|*cite enim urbana sola admi*nistrat, uerum *quia non*[10] in plenum uoluntati paret, legati | *ei petitio denega*bitur, idque diuus Marcus in eo, qui se a re prouinciali excusauit | *legato honorat*us, Claudio Pulchro rescripsit. ~

206 *Item. An is qui se uo*luit[11] excusare nec optinuit, postea potiores nomi|*nare possit, scio quaesitu*m[12]. et magis est ut possit, si eum tempora patiantur; *q*uos[13] enim | *habet, iis utetur diebus*, licet potior nominatus alterutrum debeat eli|*gere, utrum uelit nega*re se potiorem an uero magis potiorem nominare; | *et ita* — (16) — io[14] praetor*i*[15] rescripsit. ~ |

---

1 perficietur *malim.* || 2 *Pertinax et Aelianus consules uidentur fuisse anno p. Chr.* 175 *cf. Borghesius* (*opp.* 3, 111); Iulianus *pro* Aeliano *num substituendus sit, quaeritur.* || 3 *'tota haec pagina* (c. 204 ris causa — c. 210 et si forte) *non est rescripta' Detlefsenus.* || 4 ris V^m, s V^d; *quae praecedunt, hodie teguntur charta agglutinata. suppleui ego.* || 5 imperator V^m, at V^d. || 6 dyocesim *V.* || 7 *suppleuit Blumius.* || 8 q V^d, quod V^m. || 9 . . . . r a re V^m: *primam litteram non agnouit Detl. suppleuerunt Buchholtzius et Hollwegius, nisi quod pro* [et similite]r *spatio deficiente scripsi* pariter. *reliqua huius c. supplementa mea sunt.* || 10 nistrat uerum quoniam V^d, administratum quoniam V^m; quia non *pro* quoniam (q̄n) *proposuit Rudorffius Vorm.* 2, 180. || 11 uoluit V^m. *supplementa* c. 206 *tertia lacuna excepta pleraque Hollwegiana sunt passim a me retractata.* || 12 m *om.* V^m. || 13 uos *V*; *em. ego.* || 14 [idque imperator noster Aelio Diodot]o *Maium secutus Hollwegius, cui hoc rescriptum idem esse uisum est atque quod* cc. 159. 211. 215. 246 *memoratur.* || 15 praetor *V.*

207 [1]*Item. Etsi is qui* tutor datus est et excusare se et non re- VLP. L. DE OFF. PR. TVT.
cepta excu|*satione potiores n*ominare potest, si tempora dierum patiantur, | *tamen si praetulerit* potiores nominare, postea ad excusationem transi|*re non potest; nam loco fat*entis[2] est nullam se excusationem habere, cum potiores | *nominat. nec magis* ferendus est, si dicat se sine praeiudicio hoc facere, for|*te adeo simul et profi*teatur[3] excusationem et potior*um*[4] nominationem | — (16) — *suscipiat*[5]. ~ |

208 [6]*Item. Is qui potior* nominatus est, si quidem neget[7] se esse in ea coniunctione, am|*plius nominare magis p*otiorem non potest; conuictus ne excusare se quidem poterit; | *idque est rescripto ad Claudium* Herodianum de excusatione insertum. ~ |

209 [8]*Item. Is qui potior* nominatus est, ad omnia haec dies eos habebit, quos | *habent qui primo loco dati*[9] sunt, ut eodem rescripto declaratur. ~ |

210 [10]*Item. Is qui poti*orem nominat libellos debet quaternos dare praeto|*ri de plano*, *quinos pro t*ribunali, ut epistula d*iui*[11] Marci ad Aemilianum | *continetur, et dicere, quo* iure potiorem nominet, id est gradum necessitu|*dinis et ius cognat*ionis aperte designare; et ideo non sufficit cognatum | *uel adfinem genera*lit*er* dicere, sed debebit gradum adicere[12] uel nomen | *proprium cognationis adfi*nitatisue[13] designare et ius cognationis expri-| *mere*; *nec sufficit coll*egam[14] dicere, nisi in quo collegio addiderit. et si forte || [15] in aliquo horum deliquerit, emendandi ei facult*as intra tempus, quo po*|tuit potiorem nominare, conceditur, postea non, idque imp*erator noster* ... *rescripsit.* ~

211 |[16]Item. Ne hi quidem possunt, quos praetor confirmauit testamento de*signatos*, *ut imperator noster Dio*|doto praetori re-

c. 208. *De rescripto hoc ad Herodianum cf.* c. 247.

1 *supplementa* c. 207 *ueniunt fere ab Hollwegio.* || 2 entis V^m. || 3 teatur V^m, e*tur V^d. || 4 potiorem *V*. || 5 t *om.* V^m. || 6 c. 208 *suppleuit Maius.* || 7 negat V^m, *'male' Detl.* || 8 c. 209 *sic fere suppleuit Kellerus.* || 9 i *om.* V^m. || 10 c. 210 *post Maium suppleui ego.* || 11 dei *V*; *u.* c. 195. || 12 adicere V^d, dicere V^m. || 13 n**atisue V^k. || 14 *am V^k. || 15 *'usque ad u.* 20 (*id est usque ad* c. 216 *uerb.* cognatorum) *haec pagina non est rescripta' Detlefsenus.* || 16 *supplementa* c. 211 *partis posterioris mea sunt. ante uerba* ne hi quidem *talia fere resecta uidentur: 'testamento patris tutores filio dati excusare se pos- 'sunt, potiores nominare non possunt'. hoc ait Vlpianus rescriptum ad Diodotum datum, quod legitur* cc. 159. 246, *stricte interpretandum esse, id est de solo patre qui filio tutorem non dederit, sed destinarit, non de matre quae tutorem proposuerit, neque magis de auo qui nepoti quamuis ex filio sit tutorem quamuis libertum non dederit, sed destinarit.*

scripsit. proinde si a matre fuerint design*ati*, *an ii potiores* | nominare possint, quaeri potest; et puto eos nomin*are posse*, *nam de iis tantum* | rescriptum est, qui a patre erant designati. sed hoc erit seru*andum in filio solo*, *non in* | alio uirilis[1] sexus per uirilem sexum descenden*te*, *licet liberti sint tutelae uel* | curae destinati; nam et Papinianus respondit libertum a patr*ono nepoti ex filio des*|tinatum tutorem posse potiorem nominare. ~

212 |[2] Item. Nominare autem potiores non possunt inprimis *collegae patris*, *ut* | diuus Seuerus constituit. ~

213 |Item. Licet autem patris appellatio in ration*e sit*, *puto de auo quoque*[3] | accipiendam, quamquam circa primipilares hoc iure u*timur*, *ut filio primi*|pilaris dentur soli, non[4] etiam nepoti. ~

214 |Item. Sed nec cognati uel adfines possunt nominare potiores; *prohibentur uero*[5], *ut oratione ex*|pressum est, hi soli qui lege

215 Iulia *Papia*ue[6] excepti sunt. ~ | Proinde si quis cognatus alteru*tra*[7] lege exceptus lic*et non proximus datus est*[8], *ut Dio*-| doto praetori est rescriptum, potiorem nominare non poterit, n*eque potest potiorem* | nominare adfinis qui alteru*tra*[7] lege excep*tus* e*st*. ~

216 |[9] Item. Excipiuntur autem lege quidem Iulia cognatorum *sex gradus et ex septi*|*mo*[10] sobrino sobrinaue natus, sed et nata per interpre*tationem*, *quiue in alicuius* | horum potestate sunt quaeue in matrimonio, uel hi[11] qui su*nt cognatarum nos*|trarum hoc gradu nos contingentium mariti, ue*l eorum, qui sunt in potes*|tate nostra, cognati contingentes eos ea cognati*one*, *quae*

217 *supra scriptum gradum* | non excedit. ~ Item nuptarum nobis co*gnati a nobis ad eundem* | gradum uel nostri cognati ab

218 uxoribus nostris e*xcipiuntur*[12]. ~ | Item. Lege autem Papia ii adfines excipiuntur, qui u*ir*[13] *et uxor et gener et nurus* | et

219 socer et socrus umquam fuerunt, item uitricus *nouerca priuignus* | priuigna uel ipsorum uel eorum qui in eorum potestate *matrimonioue sunt quiue*[14] | fuerunt. ~

1 uirili *V*. ‖ 2 c. 212 *restituit Bruns Quid conferant Vat. fr.* p. 61; *cf.* c. 158. ‖ 3 *primum* c. 213 *hiatum expleui ego*. ‖ 4 nec *Hollwegius errore*. ‖ 5 *ita suppleui*; *quae sequuntur supplementa ueniunt a Wenckio*. ‖ 6 Papia *om. V*, *addidit Maius*; *cf.* c. 158. ‖ 7 ultra *V*. ‖ 8 *ita suppleui*. ‖ 9 c. 216—218 *suppleuit fere Hollwegius*, *ego pauca mutaui*. ‖ 10 no *V*; *em. Hollwegius*. ‖ 11 hi *Vd* '*sic*'; hii *Vm*. ‖ 12 e *post* nostris *Vm*. ‖ 13 um (uo, uc, ue) '*sic omnino*' *Vd*; u *Vm*. *cum praeterea supplementa quamuis necessaria spatium excedant, librarius hoc loco uidetur errauisse*. ‖ 14 *lacunam hanc celat Vm*.

220 [1]Item. Memini itaque me suad*ente* — (16) — | Alcimum libertum maternum Furi Octau*iani*[2] clarissimi uiri *praetorem in cura retinuisse,* | cum tutelam eius administrasset necessariusque ad *res gerendas uideretur;* || nam et liberti materni in pari sunt condicione. oratio enim d*iui*[3] Marci ita scripta est, ut patroni patronae*ue liberis* libertus[4] tutor deligi possit, tametsi aliquo priuilegio subnixus sit. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

221 Item[5]. Si alius eum Latinum fecerit, alius iterauerit, an utriusque liberorum tutelam suscipiat, uidendum, quasi utriusque meritum habeat; nisi forte exemplo munerum, *quibus*[6] diuus Marcus rescripsit apud origi*n*em[7] eius qui Latinum fecit debere eum fungi, sol*i*us[8] eius liberorum tutelam suscept*u*rum[9] dicemus. ~

222 Item. Officium quoque militare excusat, nam cum munus emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse debet. ~ Sed si ad tempus rei publicae causa absit, non in perpetuum, sed ad tempus excusabitur. denique *consulto* ex facto diuo Hadriano quidam, cum legatus esset legionis *et* testamentum[10] recitatum esset, quo tutor erat datus, non in perpetuum, sed ad tempus, quo legatus legionis erat, meruit excusationem. *excusatur*[11] etiam is, qui commentarios habet praefecti, quamdiu hic commentarios habet praefecti[12], ut diuus Marcus cum filio rescripsit. ~

223 Item. Hi qui muniti sunt aliquo priuilegio, aliquando non admittuntur ad excusationem, uelut si minor sit annis XXV

c. 222 *cf.* c. 145, *ubi eadem fere leguntur ex huius libri priore ed.* [Vlp. de excus.] Officium q. m. e.; namque munus — frequentatur.
c. 223 *cf.* c. 151, *ubi eadem fere leguntur item ex priore ed.* Qui muniti sunt — annorum XXV si adfini datus sit tutor et aliquem usum rerum habeat, quod — Hadriani.

---

1 c. 220 *supplementa mea sunt.* || 2 octau* *V*; Octauiani *em. Borghesius opp.* 3, 121, *citans inter alios titulum a. p. Chr.* 223 (C. I. L. IX, 338) *C. Furii Octauiani c. u.* || 3 dei *V*; *cf.* c. 195. || 4 patronae libertus *Vm*, patronae lib*** *Vd*; patronaeue liberis libertus *scripsi*; *cf.* c. 224. || 5 item *hodie euanuit.* || 6 ut *V*; quibus *scripsi.* || 7 orignem *V*; *em. Rudorff, Buchholtz.* || 8 solus *V.* || 9 susceptūram *V.* || 10 cum ex facto sub diuo h. quidam cum legatus esset legionis testamentum *V.* || 11 excusatur *addidi.* || 12 quamdiu habet *reliquis deletis malim. commentariensem licet quiuis praefectus habeat militibus praepositus, hic intellegi praefectum praetorio inde colligitur, quod eius commentariensem aliunde constat hac aetate ex equestri ordine sumptum esse et quodammodo magistratibus magis quam officialibus adnumerari* (*Staatsrecht* 2[3], 1122): *itaque erraui in ed. priore epitomatorem culpans ob omissionem.*

adfini datus tutor et aliquem usum rerum habeat hereditariarum; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani, quam scripsit Claudio Saturnino legato Belgicae. quae constitutio uidetur de his loqui, *qui*[1] a praetore dati sunt; ~ ego[2] idem esse accipiendum, si testamento datus sit.• in eandem sententiam et diuus Pius Platorio[3] Nepoti scripsit. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

224 Papinianus libro XI[4] quaestionum respondit[5] uerbis orationis fratrum imperatorum libertum[6], etsi ob aliquod priuilegium a tutelis ua*cet*, patroni tamen patronaeque libe*r*orum[7] tutor ut del*i*gatur[8] comprehensum. *in*[9] numero liberorum pronepos patroni sine dubio continetur. sed potest dici non aliis patroni *patronaeue*[10] liberis libertum hoc debere, quam qui iure patroni hoc[11] spe*ra*re possunt, et ideo neque patronae nepotis tutelam administrare compell*endum* *pr*iuilegio subnixum[12] neque pupilli, qui ex filia patroni uenit, quia uacatione pr*ae*ter[13] liberos patronorum, qui per uirilem sexum descendunt, liberti fruuntur. ~ PAPIN. L. XI. QVAEST.

225 Item. Et h*o*c qui*dem*[14] de eo, cui beneficium datae libertatis exprobrari potest. alioqui nequaquam credendum est ei priuilegium ablatum, cui fideicommissa[15] libertas soluta est; nam in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris *ut*[16] patronus aduersus personam modo liberti consequitur, licet in bonis eius patroni ius exerceat, excepto quod in ius uocare patronum iniussu praetoris non debeat[17]. ~

226 Item. Ius anulorum ingenuitatis imaginem praesta*t* saluo iure patronorum patronique liberorum. ~

227 Paulus libro sexto quaestionum sub rubrica *de*[18] legitimis tu- PAVLVS L. VI. QVAEST.

c. 224 = *Dig*. 26, 5, 14. Idem (Papin.) l. XII quaestionum. Libertus non aliis patroni patronaeue liberis tutor esse cogitur quam qui iura patronatus sperare possunt.

c. 225 = *Dig*. 27, 1, 24. Papin. l. XI quaestionum. Nequaquam credendum est ei priuilegium excusationis ablatum — aduersus liberti personam consequitur, excepto — debet.

1 loqui '*sic*' *Vd*, loqui qui *Vm*. ‖ 2 puto *inserit Buchholtz*. ‖ 3 Platorio *Vm* '*uidetur factum m*. 2 Plaetorio'; Pl . . orio *Vd*; *cf. A. Platorius Nepos* . . . *Pollio C. I. L.* V, 822 *et A. Platorius Nepos Calpurnianus C. I. L.* VI, 1241*a*. ‖ 4 libro XII *Dig*., *ubi praecedit locus excerptus ex l. XI*; *Lenelius paling*. *Pap. fr*. 197. 212 *utrumque locum recepit*. ‖ 5 *delet Huschke*. ‖ 6 libertus *Huschke*. ‖ 7 libertorum *V*. ‖ 8 delegatur *V*. ‖ 9 in *Vm*. ‖ 10 patronaeue *ex Dig*. *addidi*. ‖ 11 iure patroni hoc *V*; iura patronatus *Dig*., iure patroni hereditatem *malim, nam* h *potest legi et* heredi *et* hoc, *et ducit ad illud Gaius* 3, 46. 53. 58. ‖ 12 subnixum '*sic*' *Vd*, *ut coniecerat Wenckius*; . . . . irum *Vm*. ‖ 13 propter *V*. ‖ 14 hac q̄*** *Vd*, hac *quae* . . . *Vm*. ‖ 15 fideicommissaria *Dig*. ‖ 16 ut *Dig*., *om*. *V*. ‖ 17 debet *Dig*. ‖ 18 de *om*. *V*.

telis. Apollinaris Paulo. Duo sunt Titi pater et filius; datus est tutor Titius nec apparet, de quo sensit testator: quaero quid sit iuris. respondit: is datus est. quem dare se testator sensit: si id non adparet, non ius deficit, sed probatio, ergo neuter est tutor. hoc rescriptum est in Sticho manumisso, si duo sint Stichi et incertum, de quo testator senserit, uel si Erotem legauerit qui plures eodem nomine habuit seruos. quod in nummis legatis non ita placuit: si non adparet uoluntas, id acceptum est quod minus est. ~ PAVLVS L. VI. QVAEST.

228 *Imp.* Antoninus Granio Firmino militi. Ex duobus tutoribus qui non specialiter[1] in locum excusati dati sunt, sicut precibus tuis adlegas, si unus pro tutore res *t*uas[2] administrauit, aduersus eum tantum tibi competere actionem ignorare non debes nec enim mutuo cessationis periculo qui nihil gessit teneri potest, cum simpliciter datus eius[3], qui administrationi se miscuit, contutor iure fuisse non uideatur. ~ IMP. ANTONINVS.

229 Paulus libro singulari de testamentis. Parentibus licet liberis suis in potestate m*an*entibus[4] testamento tutores dare, masculis quidem inpuberibus, feminis uero etiam puberibus, et tam iam natis quam etiam postumis. itaque post institutionem h*er*edum hoc modo scribere potest: 'Lucio Titio filio meo et si mihi uiuo mortuoue nati *ali*[5] erunt, tutores do Lucium Aurelium et Gaium Optatum, a quibus peto, ut tutelam liberorum meorum gerant ita, ut ea quae in Asia reliquero, Aurelius, ea autem quae in Italia, Optatus administret.' ~ PAVLVS L. DE TESTAM.

230 Possumus autem et singulis liberis alium atque alium tutorem dare, uelut[6] hoc modo: 'Titio filio meo Aurelium tutorem do; Seio filio meo tutorem Optatum do'. pluribus quoque liberis unus tutor, item uni plures dari possunt. ~

231 Paulus libro singulari de excusationibus. Ii qui tres pluresue tutelas uel curationes uel permixto modo cuiuscumque separatas administrant, excusari a tutela curationeue solent. quod si fratrum tutelam suscipiant, pro una tutela *reput*antur eadem bona[7]. ~ PAVLVS L. DE EXCVSAT.

232 Vlpianus de officio praetoris tutelaris. Obseruari autem oportet, ne his pupillis tutorem det, qui patrimonia in his regio- VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

c. 227 = *Dig.* 26, 2, 30. Paulus l. VI quaest. Duo sunt — igitur neuter est tutor.

1 *fortasse scr.* specialiter non. || 2 restituas *Vd* '*sic*'; res tuas *Vm*. || 3 eius '*sic*' *Vd ut coniecerat Buchholtz*: est *Vm*. || 4 in potestatem habentibus *V*; *em. Barkow*. || 5 ali *addidi*. || 6 ueluti *Vm*. || 7 *post* bona *hiat codex possuntque deesse litterae duae*.

nibus habent, quae sunt sub iuridicis, ut Claudio Pompeiano praetori imperator noster rescripsit; multo magis, si in prouincia sit patrimonium, licet is *cui* petitur[1] in urbe consistat. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

233 Vlpianus de officio praetoris tutelaris. ~ Sed[2] qui in collegio pistorum sunt, a tutelis excusantur, si modo per semet ipsos[3] pistrinum exerceant; sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum constituti centenarium pistrinum secundum litteras diui Traiani ad Sulpicium Similem exerceant; quae omnia litteris praefecti annonae significanda sunt. ~ PAVLVS L. DE COGN.?

234 Vlpianus libro supra scripto. Sed Ostienses pistores non excusantur, ut Phi*l*umeniano[4] imperator noster cum patre rescripsit. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

235 Item. Vrbici pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur, quamuis neque decuriales neque qui in ceteris corporibus sunt excusentur. et *ita* Hadriano[5] rescripto ad Claudium Iulianum praefectum annonae significatur, quam epistulam quodam rescripto ad Vernam et Montanum pistores imperator noster cum patre interpretatus est et ad pistores pertinere, cum in eo negotio frumentum agentib*us*[6] daretur a collegarum filiorum tutelis uacatio. plus etiam imperator noster indulsi*t*, ut a tutelis, quas susceperant ante quam pistores essent, excusarentur; sed h*oc* ab ipso creatis pistoribus praestitit et ita Marco Diocae[7] praefect*o*[8] annonae rescripsit. ~ PAVLVS L. DE COGN.?

236 Item. Sed et qui in foro suario negotiantur, si duabus partibus bonorum annonam iuvent, habent excusationem litteris

c. 233 *cf. Dig.* 27, 1, 46 *pr.* Paulus l. sing. de cognitionibus. Qui in collegio — quam qui intra numerum sunt. *nisi excerpta haec in digestis male referuntur ad Paulum, quod non puto factum, aut hic ad uerbum Paulus exscripsit Vlpianum, quod non magis probabile est, credendum est Vaticani libri auctorem errasse in inscriptione, idque uerum puto, cum praesertim, si omnia haec essent ex Vlpiani libro de off. pr. tut., inscriptiones a* cc. 233. 234 *abesse deberent. adsensus est, licet dubitans, Lenelius paling. Paul. fr.* 49 (*cf. Vlp. fr.* 2132). *Traiani constitutionem adlegat etiam Gaius* 1, 34.

c. 235 *cf. Dig.* 27, 1, 46, 1 *post modo citata.* Vrbici autem pistores — tutelis excusantur. *sequuntur similia iis quae leguntur* c. 203 *ex Vlpiani libro de off. pr. tut. redeunt haec* c. 237.

1 is cui petitur *Savigny Wenck Buchholtz*; is petitur *V*; is qui petitur *Maius Hollweg.* || 2 sed *om. V*m. || 3 ipsos *om. Dig.* || 4 filiuminiano *V*; *cf.* minofilium *pro* Menophilo c. 20. || 5 diui Hadriani *Huschke.* || 6 *corrupta haec non uidentur esse, sed uocabulo generali frumentum in eo, scilicet in urbico negotio agentium comprehendi corpora Ostiensia et Portuensia omnia ad rem frumentariam urbis Romae pertinentia mercatorum frumentariorum, nauigantium complura, mensorum.* || 7 *nomen corruptum*; *potest fuisse* Marcio Diogeni *uel* Diocli. || 8 praefecti *V*dk, praefecto *V*m.

allatis *a praefecto* urbis testimonialibus negotiationis, ut imperator noster et diuus Seuerus Man*ilio* Cereali rescripserunt, quo rescri*p*to decl*a*ratur ante eos non habuisse inmunitatem, sed nunc[1] eis dari eam quae data est is[2] *qui* annonam populi Romani iuuant. ~ PAVLVS L. DE COGN.?

237 Paulus libro singular*i* ad municipalem. Vrbici autem pistores a collegarum quoque filiorum tu*t*elis excusantur. sed et si qui in foro suario negotiantur, si a[3] duabus parti*bus* patrimonii annonam iuuent, a tutelis habent excusationem. ~ PAVLVS L. AD MVNICIPALEM.

238 Vlpianus de officio praetoris tutelaris libro singulari. Proinde si mu*t*us surdusue quis sit, sine dubio a tutela excusabitur. hi uero quos ualetudo u*el* furor uel morbus perpetuus excusat, *e*tiam eas tutelas quas ante susceperant deponunt. alia causa aetatis est. luminibus etiam captum[4] Por*catio*[5] Faustino rescripsit imperator noster cum patre. ~ VLP. L. DE OFF. PR. TVT.

239 Item Furio Epaphrae[6], cum allegasset se unum oculum amisisse *et*[7] in alio periclitari, rescripsit, an propter aduersam ualetudinem oculorum excusari deberet, praetorem aestimaturum. hi[8] etiam a susceptis excusabuntur. ~

240 Item. Paupertas plane dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere, idque diuorum fratrum rescripto continetur. ~

241 Item. Si quis autem in prouincia domicilium habet, debet excusari, sed et si quis patrimonium in ea regione, quam iuridicus administrat, habet. ~

242 Item. Scio tamen quosdam, cum per errorem ad potiorum nominationem prosilissent, haud impetrasse[9], ut deserto iure potiorum ad excusationem se conuerterent. ~

243 Paulus libro singulari ad municipalem. Paupertas quoque solet tribuere excusationem, quod[10] oneri tutelae inp*ar e*sse[11] uideatur. ~ PAVLVS L. AD MVNICIPALEM.

244 Paulus libro singulari de officio praetoris tutelari. Mediocri- PAVLVS L. DE OFF. PR. TVT.

c. 237 *cf.* c. 235.

c. 240 = c. 185. Vlp. de off. pr. tut. Paupertas pla[ne dat excusationem]. *cf. Dig.* 27, 1, 7. Vlpianus l. sing. excus. Paupertas sane dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare, idque diuorum fratrum rescripto continetur.

1 nunc *Vd*, *ut scripserat Savigny*, non *Vm*. ‖ 2 his *V*. ‖ 3 si a *delendum*. ‖ 4 excusari *uidetur excidisse*. ‖ 5 porta**o *V*; *em. Hauptius collato titulo* C. I. L. X, 401, *ubi nominatur idem homo*. ‖ 6 epatidae *V*; *em. ego*. ‖ 7 amisisset *'sic' Vd*, amisisse et *Vm*. ‖ 8 hii *V*. ‖ 9 impetrassent *V*. ‖ 10 *malim* quae; *cf. Dig.* 27, 1, 40, 1 *ex Pauli l. II sent.: 'Paupertas quae operi et oneri tutelae impar est 'solet tribuere uacationem'*. ‖ 11 inpetrasse *V*; *em. Maius*.

tas et rusticitas et domesticae lites interdum excusationes merentur ex epistul*is*[1] diuorum Hadriani et Antonini et fratrum ad Caerellium Priscum praetorem tutelarem. ~ PAVLVS L. DE OFF. PR. TVT.

245 Item. Qui complura allegant, quae singula non sint firma, interdum excusari solent; nam et fratres imperatores Sentio Potito ita rescripserunt: 'Quamuis singula, quae litteris tuis 'complexus es, non praestent tibi[2] iustas causas excusa*t*ionis, 'tamen quia multa simul congruerunt, mouere nos possunt, 'ut excusatio tua a tutela recipi possit.' ~

246 Paulus l*ibro* *s*ingulari de excusatione tutorum. ~ 'Imperatores 'nostri Aelio Diodoto suo *salu*tem. ~ Tutores secundum patris 'uoluntatem decreto praetoris clarissimi uiri, quod non iure 'testa*mento*[3] uel codicillis dati fuerant, confirmatos[4] nominare 'potiores[5] posse non arbitramur, nam iudicium patris, licet 'iure *d*eficiat, seruandum est'. ~ PAVLVS L. DE EXCVS. TVT.

247 Paulus libro I editionis secundae de iurisdictione tutelaris[6]. Qui tres pluresue liberos habent superstites, excusari solen*t* *i*dque compluribus constitutionibus cauetur tam d*iuorum*[7] Marci et Luci, quibus[8] Pontium Ma*r*cellum trium liberorum patrem liberauerunt litteris ad eum em*i*ssis, quam dominorum nostrorum. sed hic numerus in Italia ciues Romanos liberat. [9]nunc *e*x constitutione principum nostrorum nec in Italia, sed Romae tantum exem*p*lo municipalium munerum; nam Clodio Herodiano ita scripserun*t*: 'Sicut in Italia ciues Romani 'consistentes numero quattuor liberorum *in*columium a ciuili'bus *muneribus excusantur*, *ita* [qui ad tutelam uel curam uo'cantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, 'quorum etiam status non ambigitur, in Italia uero quattuor, 'in prouinciis autem quinque, habent excusationem'.] PAVLVS L. I DE IVRISD. TVT. ED. II.

(*desunt paginae sedecim*)

c. 244 *cf. Dig.* 27, 1, 6, 19. Modestinus l. II excus. *γράφει Παῦλος οὑτωσί*: Mediocritas et rusticitas interdum excusationem praebent secundum epistulas diuorum Hadriani et Antonini. *quamquam haec non ex hoc loco Pauli uidentur esse desumpta.*

c. 246 = c. 159, *ubi idem rescriptum affertur ex Vlpiano*: Imperatores nostri A. D. Tutores — seruandum est. *citatur praeterea* c. 211. 215.

c. 247 *rescriptum Seueri et Antonini ad Claudium Herodianum et citatur praeterea cc.* 191. 208 *et extat pars eius cod. Iust.* 5, 66, 1. Impp. Seuerus et Antoninus AA. Herodiano. Qui ad tutelam — excusationem. PP. non Apr. Geta et Plautiano cos. (*p. Chr.* 203).

1 *sic Dig.*, epistula *V.* ‖ 2 sibi *Vm.* ‖ 3 testato *V.* ‖ 4 confirmato* *Vd*, confirmato *V.* ‖ 5 potiores nominare c. 159. ‖ 6 tutelari *Vm*, '*male*' *Detl.*; praetoris tutelaris *malim.* ‖ 7 dei *V*; *cf.* c. 195. ‖ 8 qui *Klenze.* ‖ 9 *quae sequuntur palam est post absolutum librum auctorem adiecisse.*

QVANDO DONATOR INTELLEGATVR REVOCASSE VOLVNTATEM.

. . . .

248 ipsam contumeliis perse*qui ne*que in[1] affectu pietatis monitos posse mitescere. uolumus igitur ut, si const*iteri*t[2] iuxta patrem liberos, contra quam humanitatis ratio deposcit, superbe crud*eliterque* se tollere, emancipatio firmitudine euacuetur, idque quod liberis pater do*nati*onibus contulit, patris dicioni naturaeque i*uri*[3] subiugati patriae re*d*dant[4] *p*otestati, et ita illi, qui sacris euoluti a functione obsequii recesserunt, nec*ess*itatis laqueis adstricti *no*ua commendatione[5] pietatis etiam detre*cta*ntes ad *id*[6] ueniant. Data XVII k. Au*g*.[7] Constantinopoli Gallicano *e*t Symmacho conss. ~[8]

CONSTANTINVS ET CAESS. p. C. 330.

249 1 Constantinus et Caess.[9] Multas saepe natas ex donatione causas cognouimus, in quibus uel adu*m*brata pro expressis uel inchoata pro perfectis uel plurima pro omnibus controuersiam faciant, cum agentium uisa pro ingenio[10] ac facultate dicendi aut perfecta d*e*formarent aut inchoata perficerent. inde ius anceps ac pro dicentium in*p*ulsu uaccillanti sententia *non parum* decreta differeba*nt*[11], Maxime karissime ac iu*cundissime nobis*[12]. hi*n*c enim[13] nuper exceptis personis dicta lex est, in quibus summum ius et uoluntas omn*i*[14] libera sollemni-

CONSTANTINVS ET LICINIVS p. C. 316.

---

1 perse****qin V^d, perse****q. in V^k, persequi in V^m. *caput explendum sic fere: [Emancipati filii ingrati aduersus eum qui potestate eos liberauit seuera poena coercendi sunt, cum dubium non sit qui paternae reuerentiae immemores sustineant] ipsam contumeliis perse[qui ne]que in affectu pietatis monitos posse mitescere.* ‖ 2 const****t V^d, constet V^m. ‖ 3 s**i (?) V^k. ‖ 4 reccidan* V^d, reccidat V^m; *secunda manus* c *priorem deleuit*; *em. ego.* ‖ 5 in qua commendatione V; iniqua commendatione *coniecit Maius;* noua commendatione *iam scripsi, cum proposuissem in ed. mai.* in quam (*siue* in aliquam) commendationem. *initio* i *adhaesit ex uocabulo praecedente.* ‖ 6 id *addidi.* ‖ 7 augg. V. ‖ 8 *uersus uacuus in codice.* ‖ 9 et Caess. *addi non debuit.* ‖ 10 uisaproi (oi *fortasse ex emend.*) ngenio V^k, uisaprx(?)ngenio '*sic*' V^d; uisa ex ingenio '*sic, quantum uidere licuit*' V^m. ‖ 11 *scripsi*, uaccillantis (*sic* V^d, uaccillanti V^m) sententiarum decreta differebat V, uacillantia sententiarum decreta differebant *Huschke.* ‖ 12 iunc V^d, iucundissime V^m; *puto scribendum* iucn. ‖ 13 enim *deletum malim.* ‖ 14 *sic Huschke*, omnibus V.

249 tate [1], *modo* [2] perfecta ortus [3] suos praesenti munere *o*pulentat. CONSTANTINVS ET LICINIVS p. C. 316.
2 tempestiua dehinc communium donationum cura successit; absolutis enim illis, quae ideo prima sunt, quoniam sunt religione potiora, cir*cum*acto animo ad uniuersum donationum genus conspeximus omnes ear*um* species signis ac nominibus inprimendas, ut in hominum contractib*us d*ifferen-
3 tiam sui nuncupationum proprietate secernant. itaque siue *il*la donatio directa sit, siue mortis causa instituta, siue condicionibus fac*i*end*i* non faciend*i*ue [4] suspensa, siue ex aliquo notato tempore prom*i*ssa [5], siue ex [6] animo dantium accipientiumue sententiis quantum ius sinit co*gnominat*a [7], eius haec prima obseruatio est [8], ut qu*as* [9] leges indulgent [10] condiciones *p*actionesque [11] promantur, hisque penitus cog*nitis* uel recipiantur, si complacita*e sunt, uel r*eiciantur, si sunt molestae: sed iure re*quisitis* [12] parendum erit nec den*e*gabitur officium,
4 quin simul spes abici*atur adi*piscendi. ~ inre*tiri* [13] sane condicionibus indefensos minores, quoniam praestare [14] promissa

c. 249, 3 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1 = *Cod. Iust.* 8, 53, 25 *pr.*: Imp. Constantinus A. ad Maximum p. u. (*sic. cod. Theod. libri boni, item Iustiniani Veronensis aliique*, pp. *Casinas*). Donatio siue directa sit — cognominata sub hac fieri debet obseruatione, ut — pactionesque contineat hisque — molestae. *Consult.* c. 9: item eodem corpore (Theodosiani, *ubi quo loco haec inserta fuerint, non constat, u. Haenelius ad tit. C. Th. de pactis* 2, 9). Imp. Constantinus A. ad Maximum praef. urb. Inter cetera et ad locum. Pactiones eas ualere uolumus, si cum legibus consentiant. et reliqua.

c. 249, 4 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1 *pr. post* molestae *ita pergit*: ita ut minorum defensores, si per eos donationum condicio neglecta est, rei admissae (*sic libri*) periculum praestent; *quae a Cod. Iust.* 8, 53, 25 *pr. absunt. Cod. Theod.* 3, 30, 2 = *Cod. Iust.* 5, 37, 21: Idem (imp. Constantinus) A. ad Maximum praef. praet. (*ita Iust. libri omnes cum Veronensi et Theod. liber Lugd.*, p. u. *Theod. breuiati libri*). Minorum (Pupillorum seu minorum *Iust.*) defensores, s. p. e. d. c. n. e., rei amissae periculum praestent.

1 sollemnitate (*non* solemnitate) *V* ‖ 2 *sic uel* mere *scribendum*, more *V*. ‖ 3 ocius *em. Blumius.* ‖ 4 faciendis non faciendisue *V*, faciendi ac non faciendi *Theod. Iust.* ‖ 5 permissa *Theod.* ‖ 6 ex *om. Theod. Iust.* ‖ 7 cognominata *Theod. Iust.*; co*nita *V*. ‖ 8 esto *proposuit Hollwegius.* ‖ 9 quas *Theod. Iust.*, quia '*sic*' V^d, qs. V^m. ‖ 10 actiones *inserunt Theod. Iust.* ‖ 11 *actionesque *V*, pactionesque *Theod.* (*breu.*) *Iust.*, factionesque *Theod.* (*cod. Lugd.*) ‖ 12 re[*ceptis*] *suppleuit Rudorff Vormundschaft* 2, 368; *magis placuit* re[*quisitis*], *quoniam opponuntur iis quas leges indulgent condicionibus.* ‖ 13 *sic Huschke optime*, in ceteri** *V*. ‖ 14 praestare V^d, *ut coniecerat Rudorffius l.* c , *certare* V^m, potare *aut* fotare V^b.

CONSTANTINVS ET LICINIVS p. C. 316.

249 difficile est, non *placuit*[1]. quorum tamen defensores, si forte
per eos in obeundis donationum offi*ci*is, quarum cura[2] erit
recepta, neglecta utilitas minoris probabitur *et ita minor* com-
modis spoliabitur[3], rei am*i*ssae periculum praestabunt; ita rei[4]
familiaris dispendii metus etiam segniores ad ea conficienda
5 ex[5] tard*itate* *i*ncitabit. post in iisdem conscribendis praecipue
nomen donatoris[6], ius a*c* r*e*m notans proscriba*t*[7]. tum utr*um*-
que[8] iure compleatur neque id occulto aut per imper*itos* aut
priuatim; his enim rebus sae*pe*[9] clandestina fraus, et quae
facta sunt infecta *et* *i*nducta[10] quae scripta sunt simulans aliis-
que ac dehinc aliis largiendo a*tque* donando[11] ac saepe ue*num*
dando[12], multos habendi spe allectos concurr*ere* in expugnanda
6 sibi proprietate impulit. ~ tabulae i*taque*, *aut* quodcumque
aliud materiae tempus dabit, uel ab ipso uel ab eo quem fors
summin*i*strauerit scientibus plurimis perscribantur eaeque, ut
supra comprehensum est, rebus nominibus personisque di-
stinctae sint; ac tum corporali*s* *t*raditio (in quam saepe multi
talia simulando inrepentes[13] aut ui[14] corp*o*ra capientes sollemne

c. 249, 5—8 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1, 12 = *Cod. Iust.* 8, 53, 25, 1 *post modo relata.* In conscribendis autem donationibus nomen donatoris, ius ac rem notari oportet neque id occulte aut per imperitos (a. p. i. *om. Iust*) aut priuatim, sed ut tabulae (*ita Theod. libri et Iust. Veron.*) aut quodcumque — sors ministrauerit scientibus plurimis (sc. pl. *om. Iust.*) perscribatur et corporalis traditio subsequatur, ad excludendam uim atque irruptionem (*immo* irreptionem) aduocata uicinitate omnibusque arbitris adhibitis, quorum postea fide probabitur donatam rem, si est mobilis, ex uoluntate traditam donatoris uel, si immobilis, abscessu donantis nouo domino patefactam (et corporalis traditio — patefactam *om. Iust.*), actis etiam adnectendis, quae apud iudicem uel magistratus conficienda sunt (ubi hoc leges expostulant *add. Iust.*)

1 *scripsi*, non **c*it V^{d}, non . . it V^{m} ‖ 2 *scripsi*, q̄r' (quare V^{m}, *at tum debuit esse* q̄r.) cum res *V*. ‖ 3 commodis (commodi V^{m}) probabitur V^{1}, commodis (*sed adnotat* V^{d} '*m.* 2 *per litteram* i *in* commodis *uirgulam uidetur traduxisse*') spoliabitur V^{2}: *m. secunda hiatum uidetur expleuisse imperfecte, quamquam fortasse supplemento nullo ferri poterit id quod posuit manus secunda*; neglecta utilitas minoris commodis spoliabitur. ‖ 4 rei *addit* V^{k}, *om.* V^{m}, *dubitabat Detl.* ‖ 5 ex V^{2}, iam V^{1}. ‖ 6 donatoris V^{2} *Theod. Iust.*, donationis V^{1}. ‖ 7 proscribatur *V*; *emendaui ego ad Theod. huius l. epitomen, sed praestat* perscribat. *notans est notarius.* ‖ 8 tum (cum V^{1}) utr*que V^{d}, tum utroque (?) V^{k}, tum ab utroque V^{m}; ab *a codice abesse scribit Detlefsenus*: utrique compleant (??) *Huschke. intellege exempla duo donantis et accipientis.* ‖ 9 saepe V^{k}, sae** V^{dm}. ‖ 10 indicta V^{2}. ‖ 11 a***donando V^{d}, ac donando V^{m}. ‖ 12 *scripsi*, ac saepe uel dando *V*. ‖ 13 *ad* inrumpentes *ducit lectio Cod. Theod.*; *sed magis est, ut ibi scribatur* irreptionem. ‖ 14 *sic Huschke*, ūū (=uelut) V^{d}, ueluti V^{m}.

249 illud ius ac uoluntarium inconcessa usurpatione praeripiunt) — CONSTAN-
ea igitur ipsa rerum traditio praesentium[1], aduocata uicini- TINVS ET LICINIVS p.
tate omnibusque arbitris, quorum post fide uti liceat, con- C. 316.
7 uentu plurimorum[2] celebretur. non enim aliter uacua iure
dantis res erit, quam ea uel eius uoluntate, si est mobilis,
tradatur, uel abscessu sui[3], si domus aut fundus aut quid
eiusdem generis erit, sedem nouo domino patefecerit. quae
omnia consignare actis iudicis praestat, ut res multorum men-
tibus oculis auribus testata nullum effugiat, cuius aut scien-
8 tiam capiat aut dissimulationem tegat. ~ quod si iudex
aberit, cui summa prouinciae commissa est, mandetur istud
magistratuum actis, atque ut nullus sit subiciendi aut surri-
piendi locus, cum alterutri commodum sit[4], eorum[5] exemplis
idem magistratus adscribant. sic enim conscientia multorum,
monumentis iudiciorum ac populorum perscriptis[6] aut litium
9 causa[7] peruulgatis omnibus fides abstrusior non erit. talia enim
esse[8] oportet dominorum[9] initia, quorum diuturna possessio
saepe legitima proprietatum iura perfringit, talis liberalitatum
honestas, quae locis clamata omnibus accipientium donantium-
que familias[10] liberalitatis et gratiae praedicatione compleat,
simul ut[11], cum sit eximium cuiusque donum promerendo ce-
10 pisse, eius iucunditas nulla litium tristitudine minuatur. quod si
in[12] spectanda[13] causa dicendaque sententia orba publico testi-
monio liberalitas caecam gratiam obscurosque coetus prodi-
derit, quoniam sola fraus cognita est, eorum, quae donata
dicuntur, temere non erit fides acci||pienda: sed ea alienatione,
quae publice non sit testata, in donationibus ui|uorum reiecta
uel su*perhabita solam eam probamus, quae celebrata uni*|uersis
studiis recte r*egulas supra propositas sequatur. abolito igitur* |
iure, quod quibusque rebus don*andis Cincia lex imposuit neque
amplius* | ea perfectione facienda *quam illa ordinauerat negamus
certae formae uer*|borum deinde esse quicquam *requirendum,
quoniam iam* | lege commutata uer*ba et ipsa abolita sunt antea
necessaria in donationibus* | faciendis. neque ullam *donationi-*

1 praesentium V^2, praesentibus V^1. || 2 plurium V^1. || 3 abscessus |ui V^1, abscessus sui V^2. || 4 locus alterutri, quod commodum sit *malim; cf.* c. 163: '*ut subnotet sua manu quod uolet.*' || 5 eorum '*sic*' V^d; uerum V^m. || 6 praescri*tis *V*. || 7 aut (*sic, non ut solet esse* ā) litium causa *V*; ante litium contestationem *malim. apud Gaium* c *saepe significat* causa *eandemque notam pro* contestatione *usurpatam esse probabile est.* || 8 *fortasse scr.* sint *propter ea quae sequuntur.* || 9 dominiorum *coniecerunt Maius et Hollwegius male.* || 10 famili** V^d, familiis V^m. || 11 ut *om.* V^m. || 12 in *om.* V^m. || 13 exspectanda V^d, expectanda V^m; *em. ego.*

bus iam factis .controuersiam uolumus con|flare, cum futuris ius p*er hanc legem ponamus*, | quae, ut omnes cognosc*ant quae iussimus*, — (36) — *programma*|ti, tuo praeferenda est[1]. Proposita *III non. Febr. Romae Sabino et Rufino* | conss. in foro diui *Traiani*[2]. CONSTANTINVS P. C. 323?

Schol. ad c. 249, 6. Donationes apud acta firmandas et praesentibus multis inplendas.

250 | Pa*pinianus*[3] libro XII responsorum. Inperfec*tam donationem perfectam efficit uoluntas* | liberalitatis nouissim*um usque in diem uitae perseuerans*. PAPIN. L. XII. RESP.

251 | Item. Non ideo donatio — (36) — | filiae tradita placui*t* — (36) — | tantem sibi recepisse — (36) —

252 | Item. Cum[4] mater absenti fi*lio* — (36) — | ad eum fecit, quas procur*a* — (36) — | quae instrumenta praediorum e — (36) —| praediorum ad filium p — (36) — | uel seruis eius tradita non[5] — (36) — *prae*|diorum ad filium peruen — (36) — *mater*-|nae uoluntatis et ei[6] — (36) — | causa redire iussisset — (36) — | possessionem praedior*um* — (36) — constare. ~

252a *Item*. — (36) — | factam praedio neque man*cipato* — (36) — | habuisse. *r*espondi nec fideicommiss[7] — (36) — | in aede

1 *legem expleui secutus fere Huschkium, sed uerbis mutatis.* || 2 *in Codd. et Theod. et Iust. binis locis, item in Cons. subscriptio haec est*: data III (VI *Cons.*) non. (k. *Iust. l. quinto*) Febr. (Nou. *Theod. l. tertio secundum libros breuiatos*) Romae (*om. Iust. l. quinto*) Sabino et Rufino conss. (316) *firmantque subscriptionem cum summus consensus librorum optimorum, inter quos etiam Veronensis Iustiniani codicis utrumque locum seruauit, tum ordo constitutionum, qui turbatur totus his legibus ad alium annum relatis. contra in inscriptione libri uariant; nam Maximum eum ad quem lex data est priore loco Theodosiani appellant* P. V. *breuiati,* P. P. *Lugdunensis integer,* P. P. *Iustiniani, in his Veronensis, omnes; posteriore loco* P. V. *cum Theodosiani Lugdunensis et plerique alii tum Iustiniani Veronensis aliique;* P. P. *habent in Theodosiano Parisini duo* 4403. 4404, *in Iustiniano Casinas. uides primo loco in Codice Theodosiano archetypo fuisse* P. P., *posteriore* P. V.; *id ipsum etiam tertio loco fuisse uerisimile est eo quem seruauit Consultatio; nam* P. V. *in ea edidit Cuiacius. subscriptio tradita si uera est, praefectus urbi non fuit is ad quem scripta est Maximus, nam III non. Febr. a.* 316 *Vettium Rufinum praefecturam urbanam obtinuisse constat ex indice praefectorum; praetorio praefectus eius nominis quominus eo anno fuerit nihil impedit. sed quae initio huius legis citatur constitutio de donationibus inter exceptas personas cum uideatur ea esse, quam a.* 319 *Constantinus dedit ad Bassum praefectum urbis* (*C. Th.* 8, 12, 4), *fortasse lex haec data est ad Maximum praefectum urbis III non. Febr. a.* 323 *non Sabino et Rufino consulibus, sed Seuero et Rufino.* || 3 paulus *V; em. Maius collatis cc.* 253*a*. 254. 255. 257. 258, *quae ex Papiniani l. XII resp. petita pertinent ad eandem excerptorum seriem. c.* 250 *supplementa fere sunt Rudorffiana.* || 4 cum *'sic' Vd;* cuius *Vm.* || 5 ū (= non) *Vd*, n *Vmk*(?). || 6 et ei *'sic' Vd*, et c *Vm.* || 7 fideicommissum s *Vm.*

sacra aeditu[1] — (36) — *lit*|teris post mortem su*am* — (36) — | post mortem suam — (36) — || — (36) — r*edd*itam . . . . . . rationem[2] | — (36) — uit, quod ne fiduciae daretur | — (36) — num accepit perueniret qui | — (36) — ~ | PAPIN. L. XII. RESP.

253 — (36) — *don*atio[3] perficitur; cum autem creditor | — (36) — nem, si debitor pecuniam, quam dele|*ga* — (36) — *stipulati*one factam nouationem | — (36) — dam stipulationem uenit | — (36) — *i*nchoauit respondi. ~

253a | *Item.* — (36) — *possess*ione tradita, quam inritam | — (36) — *d*onauit, in iis praediis fuit.

253b | *Item.* — (36) — [Donationes in concubinam colla]tas non posse reuocari conue|[nit, nec, si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractu]m, ad irritum reccidere | [quod ante iure ualuit; an autem maritalis honor e]t affectio pridem praecesserit[4] | — (36) — [personis compar]atis, uitae coniunctione | [considerata perpendendum esse respondi.] ~ |

254 *Item.* [Species extra dotem a matre uiro filiae no]mine[5] traditas filiae, quae | [praesens fuit, donatas et ab ea uiro traditas uide]ri respondi, nec matrem | [offensam repetitionem habere uel eas recte] uindicare, quod uir cauis|[set extra dotem usibus puellae sibi traditas,] cum[6] ea significatione non | [modus donationis declaretur nec ab usu propri]etas separetur, sed peculium | [a dote puellae distingueretur.] ~ |

255 *Item.* [Pater qui filiae quam habuit in potestate mancipi]a donauit et peculium, | *quamquam soluta potestate iure emancipationis* uita[7] deces|*sit, ei* [non ademit, ex post facto donationem uidebatur perf]ecisse. ~ |

c. 253*a* = *Dig.* 39, 5, 31 *pr.* Papinianus l. XII responsorum. Donationes — respondi neque enim tabulas facere matrimonium.

c. 254 = *Dig.* 39, 5, 31, 1 *post modo relata* Species — distingueretur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensa eas reuocare uelit, et uerecundiae maternae congruam bonique uiri arbitrio competentem ferre sententiam. *extrema non Papiniani sunt, sed Triboniani* (*Puchta Inst.* § 206 *nota l; Lenel. paling. Pap. fr.* 687).

c. 255 = *Dig.* 39, 5, 31, 2 *post modo relata.* Pater — peculium emancipatae non ademit, ex post facto — perfecisse.

1 *similem casum tractat, ut monuit Dirksenus, Papinianus l. VIII resp.* = *Dig.* 31, 77, 26: '*Donationis praediorum epistulam ignorante filio mater in aede sacra uerbis fideicommissi non subnixam deposuit et litteras tales ad aedituum misit: instrumentum uoluntatis meae post mortem meam filio meo tradi uolo.*' || 2 r***itam ******ationem *Vd*, asua******ai (t ?) **em *Vk*, r poenam mad . . rationem *Vm*. || 3 atio '*sic*' *Vd*, actio *Vm*. || 4 praecesseris *Vm*. || 5 mine *om. Vm*; filiae nomine uiro *Dig.* || 6 cum *om. Vm*. || 7 uita *Vm*, *pta *Vd supplementa mea sunt.*

256 — (36) — bat praediorum, quae pater ei post | — (36) — am PAPIN. L. XII. RESP.
donationem genuit | — (36) — esset; parui etenim refert | — (36) — *nam licet iure donatio perfecta* non probaretur, arbitrum | *hereditatis diuidendae* — (36) — *nihilominus patris uoluntatem* recte secuturum | — (36) ea dati sin*t*. ~ [1] |

256 a *Item. Recte filiae in potestate patrem donasse respondi, cum alteri*[2] filiae *pro*pria praedia || praelegaret et adiecisset 'exceptis quae sorori tuae donaui'. nam et testamento liberalitatem confirmatam et aperte patris declaratam uoluntatem; quod diuisionis arbitrio sufficit iuris quoque uerbis deficientibus. ~

257 Item. Eiusmodi lege deposita in aede arca, ut eam ipse *solus, qui*[3] deposuit, tolleret aut post mortem domini Aelius Speratus, non uideri perfectam donationem respondi. ~

258 Item. Pomponius Philadelphus dotis causa praedia filiae Pomponiae[4], quam habuit[5] in potestate, tradidit et mercedes[6] eorum genero *sol*ui[7] mandauit: an ea praecipua filia retinere possit, cum *om*nes[8] filios heredes instituisset, quaerebatur. iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam pater praedia *de*[9] quibus quaerebatur dotis esse uoluit, et matrimonium post mortem quoque patris constiterat[10], *respondi*; filiam[11] etenim, quae naturaliter agros retinuit[12], specie dotis, cuius capax fuit[13], defendi. ~

259 Item. Mulier sine tutoris auctoritate praedium stipendiarium instructum non mortis causa Latino donauerat. perfectam in praedio ceterisque rebus nec *man*cipii[14] donationem esse apparuit, seruos autem et pecora, quae collo uel dorso domarentur, usu non capta. si tamen uoluntatem mulier non mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem respondi; non enim mortis causa capitur quod[15] al*iter*[16] donatum est, quoniam morte Cincia remouetur. ~

c. 257 = *Dig*. 39, 5, 31, 3 *post modo relata*. Eiusmodi — non uideri celebratam donationem respondi.

c. 258 = *Dig*. 10, 2, 35. Idem (Papinianus) l. XII resp. Pomponius — defendi.

1 sii** V_d, si . . V^m, sint V^b; *post* sii *sequi potuisse litteras ad sex, finem uersiculi scriptura uacare aiunt Maius et Krueger*. || 2 ri (??) V^k, **i V^d, si V^m. || 3 *sic Dig*., *recte puto*; ipse qui solus *V*. || 4 Pomponia *om. Dig*. || 5 habebat *Dig*. || 6 reditus *Dig*. || 7 solui *Dig*., fului *V*. || 8 cum omnes *Dig*., cum communes *V*. || 9 de *Dig*., *om. V*. || 10 steterat *Dig*. || 11 respondi filiam *Dig*., pro filiam '*sic*' V^{dk}, respondi per filiam V^m. || 12 tenuit *Dig*. || 13 fuisset *Dig*. || 14 nec manc *om. in hiatu* V^d, *habet* V^m, nec** V^k. || 15 quam V^d, *errore puto*. || 16 altero *V*; *em. ego*.

⟨AD LEGEM CINCIAM DE DONATIONIBVS[1].⟩

260 Item. Filius emancipatus, cui pater peculium non ademit, res quidem pro donato uel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usu capit, sed debitores conuenire non potest neque lites pecu*liares*[2] prosequi, si non sit in rem suam cognitor datus aut nominum delegationes interuenerunt. plane quod ei soluitur patre non dissentiente, debitorem liberat, nec interest an emancipatum ignoret uel ei non esse peculium ademptum, cum rei substantia plus polleat[3] existimatione falsa. PAPIN. L. XII. RESP.

261 Item. Peculium uindicta manumisso uel inter amicos si non adimatur, donari[4] videtur. quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere *re*m possit. aliud in his placuit, qui[5] *testamento*[6] libertatem acceperunt *uel testamen*to parentis[7] potestate soluuntur; quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit, neque enim tacita liberalitas defuncti permittentis[8] retinere peculium potuit intellegi. ~

262 Item. Sponsae res simpliciter donatae non insecutis nuptiis non repetuntur. sed et si adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt et nuntium sponsus culpa sua remiserit, aeque non repetuntur. quod ita intellegi oportet, si revo-

---

1 *uersus duos hoc loco hodie uacuos in codice olim uidetur occupauisse rubrica* ad legem Ciaciam de donationibus; *nam a sequenti inde pagina, quae orditur in medio c.* 261, *haec incipit in summis foliis perscribi, ita ut in primo paginarum pari legatur* ad legem Cinciam de donationibus, *in sequentibus inuerso ordine* de donationibus ad legem Cinciam. *cum tamen hic titulus a praecedente* 'quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem' *commode separari nequeat et is in quo rubrica uidetur fuisse locus in mediam excerptorum Papinianorum seriem incidat, a librario magis quam ab auctore haec rubrica proficiscitur adiecta inepte propter uerba quae praecedunt* 'quoniam morte Cincia remouetur'. *Maius titulum illum coepit a c.* 266, *sine idonea causa.* ‖ 2 pecuñ *V*, *quod uidetur significare* pecuniarias; *emendaui ego.* ‖ 3 pulleat *V*. ‖ 4 donatori *V*, *sed* to *deletum esse notat Detl.* ‖ 5 qui *V m k*, *om. in hiatu V d.* ‖ 6 tantum *V*; *em. ego*, tt̊ *scilicet pro* tt. ‖ 7 acceperunt ****** to parentis *V d*, acceperunt'u****o *V k*, acceperunt si testamento parentis *V m*. *in ed. mai. scripsi* parentes, *de statuliberis hic sermonem esse arbitratus; praestat tamen retinere* testamento parentis, *ut significetur potestas eius, qui testamento paret, et explicare de manumissione fideicommissaria*: uel morte parentis *Krueger.* ‖ 8 permittentis '*sic*' *V d*, *ut uoluit Maius*, promittentis *V m*.

can*d*is donationi*bus* condicio *non* comprehendatur non coniunct*o* matrimoni*o* non perficiendi contractus[1]. ~ PAPIN. L. XII. RESP.

263 Item. Eam quae bona sua filiis per epistulam citra stipulationem donauit, si neque possessionem rerum singularum tradidit neque per mancipationem praediorum dominium transtulit nec interpositis delegationibus aut inchoatis litibus actiones nouauit, nihil egisse placuit. ~

264 Item. Matrem, quae sine tutoris auctoritate filio donationis causa praesentes seruos mancipio dedit, perfecisse donationem apparuit. ~

264a Pollicitatio donationis inter priuatos uim obligationis non inducit[2].

265 Item. Aurum et argentum, quod in re praesenti fuit, pater filio sui iuris donauit eiusque possessionem traditam esse instrumento palam fecit: non idcirco donationem inritam factam existimaui, quod usum omnium rerum apud patrem filius reliquit. ~

266 Vlpianus libro I ad edictum de rebus creditis. Indebitu*m*[3] solutum accipimus non solum si omnino non debebatur[4], sed et si per aliquam exceptionem peti non poterat, id est perpetuam exceptionem. quare hoc quoque repeti poterit, si quis perpetua exceptione tutus soluerit. unde si quis contra legem Cinciam obligatus non excepto soluerit, debuit[5] dic*i* repetere[6] eum posse, nam semper exceptione Cinciae uti potuit, nec[7] solum ipse, uerum, ut Proculeiani contra *Sabinianos*[8] putant, etiam quiuis, quasi popularis sit haec exceptio, VLPIANVS L. XXVI. AD ED. = L. I. AD ED. DE REB. CRED.

c. 266 = *Dig.* 12, 6, 26, 3. Vlpianus l. XXVI ad ed. Indebitum autem solutum — sed et si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat. quare hoc quoque repeti poterit, nisi sciens se tutum exceptione soluit.

1 *scripsi,* si reuocantis donationis condicio non coniuncti matrimoni (-nii *Vm*) compraehendatur non perficiendi contractus *V*; si reuocandae donationis condicio non coniuncti matrimonii comprehendatur non perficiendi contractus *Savigny Keller Hollweg, quod fateor me non intellexisse;* si reuocandi donationes condicio non coniuncto matrimonio comprehendatur, non perficiendi contractus *Huschke, parum recte.* ‖ 2 *caput hoc cum inter uersus legatur, non ut scholia ad marginem, neque argumento suo ad scholia sese accommodet, recte Huschkius ad ipsam compilationem rettulit: uide tamen, cum absit* item *uocabulum, ne ueniat ex supplemento eiusdem, qui alio loco* (c. 5) *Papinianum adlegauit.* ‖ 3 indebitum non *V;* indebitum autem *Dig.* ‖ 4 debeatur *Dig.* ‖ 5 debebit *malim.* ‖ 6 dicerepetere '*sic*' *Vd;* dici repetere *Vm.* ‖ 7 nec '*sic*' *Vd*, non *Vm.* ‖ 8 contra tabulas *V*; *em. Rudorff, Böcking.*

sed et heres[1] eius, nisi forte durante uoluntate decessit donator: *tunc* enim[2] doli replicationem locum habere imperator noster rescripsit in haec uerba[3]. ~

266a Gregorianus libro XIII titulo. *Imp.* Alexander Flauio Menandro. Professio donationis apud acta fact*a*[4], cum neque mancipationem neque traditionem subsecutam esse dicas, destinationem potius liberalita*tis*[5] quam effectum rei actae continet. eapropter quod non habuit filius tuus dominium, si quae adfirmas uera sunt, obligare pacto suo creditori non potuit, nec quod sine effectu gestum est uindicationem tui iuris impedit. Proposita III kal. Ian. Alexandro Aug. III et Dione II conss. ~ ALEXANDER p. C. 229.

267 *Impp.* Seuerus et Antoninus Augg. Cosoniae Hilarae. Actio noua ex promissione, quae donationis causa facta sit, dari non solet. Proposita prid. kal. Ian. Romae Antonino ~ II[6] conss. SEVERVS ET CARACALLA p. C. 205.

268 [7] Quaerebatur, an, cum Seius filiam suam emancipar*it* et[8] .... RESP. apud acta professus sit ei se donare fundum nec instrumenta donationis fecerit, an uideatur professione actorum perfecta esse donatio. respondi, si neque mancipatio neque traditio secuta est, solis actis dominium non transisse.

269 Vlpianus libro XLVI[9] ad Sabinum. 'Vt quod utendum mater 'filiae dedit, non uideatur donatum et si donatum sit, non 'ualeat, in potestate filia constituta patris; aliud esse, si dotem[10] 'dedit'[11]. ~ Vlpianus: constat, quod utendum filiae datum est, non esse donatum; sed et si donat*um*[12] esset, aeque donatio non ualeret in filiam conlata, quae in patris erat potestate. plane si in dotem mater filiae dedisset, ualet quod factum est; potest[13] enim donare filiae, cum, *quamuis* res mariti fiant[14], quandoque filia uel sola, si iuris sui fuerit, uel uoluntate filiae pater habeat rei uxoriae actionem. merito igitur Sabinus ait, si inscia uxore uel *inuita* in dotem dedit[15], VLP. L. XLVI. AD SAB.

1 heris *V*. ‖ 2 donator .enim *Vd*, donator etenim *Vm*. ‖ 3 *rescriptum omisit epitomator.* ‖ 4 factae *V*; *em. ego.* ‖ 5 liberalitas *Vdk*, liberalitatis *Vm*. ‖ 6 *omissum est Getae nomen, contra quam fit in codice Iustiniano; scilicet cum sylloge haec edebatur, uigebant adhuc memoriae damnationes apud Byzantios posteriores oblitteratae.* ‖ 7 *inscriptionem excidisse manifestum est.* ‖ 8 emanciparet *V*; *em. ego.* ‖ 9 XLIII *emendat Lenel paling. Vlp. fr.* 2903. ‖ 10 in dotem *malim.* ‖ 11 *'non sunt haec uerba Sabini, sed glossema quo fragmenti argumentum indicatur; Sabini uerba suspicor esse relata in Dig.* 23. 3, 34' *Lenel paling. Vlp. fr.* 2903. ‖ 12 donator *V*. ‖ 13 potest V^2, post V^1. ‖ 14 cum quamuis res mariti fiant *scripsi*, cum res mariti fiant quamuis *V*, quamuis res mariti fiant cum *Huschke*. ‖ 15 inuita maritus in dotem dedit *V*, inuita marito in dotem dedit *Huschke*, inuita mater

rem mariti non esse factam et ideo uindicari ab herede mulieris posse; quod *si*[1] sciente ea hoc factum sit, consequens erit dicere in dotem conuersum esse id quod datum est.

Schol. ad c. 269 *med.* B'. Mater filio in patria potestate posito donando nihil agit.

270 Hermogenianus titulo de donationibus. Diui Diocletianus et Constantius Caeciliae Anagrianae. ~ Si donationibus in unam filiam conlatis quarta non retenta patrimonium exha*u*stum[2] in fraudem ceterorum filiorum probetur, has rescindi ad instar inofficiosi testamenti sacris constitutionibus parentum nostrorum euidenter continetur. matre quoque filiae res uenum dante nihil ei auferri[3] posse non ambigitur. Subscripta V kal. Mai. Sirmi Caesaribus conss. ~ DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL. p. C. 294.

271 Idem Boncio Secundo. Praeses prouinciae amicus noster notionem suam inpertiet, non ignorans pro sua auctoritate atque experientia, si docebitur inmoderatis donationibus[4] non retenta quarta ad excludendam inofficiosi querellam nepotis ex filio nati patri*m*onium[5] suum auum exhausisse, p*leris*que constitution*ibus*[6] huiusmodi commentis ad exemplum inofficiosi querella*e* esse *oc*cursum[7]. Proposita Mogontiaci XI kal. Iul. Maximo[8] et Aquilino conss. ~ DIOCL. ET MAX. p. C. 286.

Schol. ad c. 271. B'. De inmodicis donationibus.

272 Gregorianus libro XIII titulo. Imp. Philippus Agilio Cosmi*ano*[9] suo salutem. Inter patronos et[10] libertos de iure donationum tractari non oportet, cum etsi perfectis donationibus in pos- PHILIPPVS p. C. 249.

c. 272 = *Cod. Iust.* 8, 55, 1. Imp. Philippus A. Cosmiano. Etsi perfectis donationibus — possederit, tamen, si ingratus sit, omnis donatio — insolentiam erigere. hoc tamen ius stabit intra ipsos tantum, qui liberalitatem dederunt; ceterum — non retractauit. Data XV k. Iul. Aemiliano et Aquilino conss.

---

in dotem dedit *Blume*; maritus *uocabulum deleui ego eo quoque nomine molestum quod mox repetitur, supplendumque censeo cogitatione id quod proxime praecedit* pater. *neque enim ferendum est quod posuit Czyhlarz* (*Dotalrecht* p. 181) *eodem uersu maritum primum significare socerum, deinde generum, quamquam in re ipsa uerum uidit. Cf. Dig.* 23, 3, 34. Vlpianus l. XXXIII ad Sabinum. Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro appendit: dein mortua est mater. si inscia inuitaue uxore uir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis.

1 si *add. Maius.* ‖ 2 exhastam V^1, exhastum V^2. ‖ 3 auferri '*sic*' V^d; auferre V^m. ‖ 4 notiones V^1. ‖ 5 patrim̃m̃oium '*sic*' V^d, patrimonium V^m. ‖ 6 postque constitutiones *V*, *latere sub* nes *litteras* s. ib. *indicauit Dell.*, *em. ego.* ‖ 7 quaerellam esse concursum *V*; *em. Mai.* ‖ 8 *iterationis nota ad Maximi nomen in Iustiniano codice adscribitur, in hac sylloge constanter omittitur.* ‖ 9 Cosmiano *Iust.*, cominio *V*. ‖ 10 et *addit* V^2, *om.* V^m.

sessionem inductus libertus quantolibet tempore ea quae sibi donata sunt pleno iure ut dominus possederit, tamen omnis donatio mutata patronorum uoluntate reuocanda sit. quod obseruabitur etiam[1] circa ea, quae libertorum nomine, pecunia tamen patronor*um* et beneficio comparata sunt. nam qui obsequi*o* *suo*[2] liberalitatem patronorum prouocauerunt, sunt digni quin ea*m* retineant[3], cum coeperint obsequia neglegere[4], cum magis[5] eos conlata liberalitas ad obsequium inclinare debeat[6] quam ad insolentiam erigere. fundus autem, quem *ais*[7] Agilio liberto donasse te, tribus et decuria, quae ipsius nomine comp*aratae* *sunt*[8], re .... libertus uindican .., *cum eas*[9] tantum donationes uel pecuniae largiti*o*nes[10] libertus obtinere debeat, circa quas uoluntas patronorum in supremam usque diem perseuerauerit. hoc tamen ius stabit intra ipsorum tantum liberalitatem[11], qui donauerunt; ceterum neque filii eorum neque successores ad hoc[12] beneficium peruenient[13]; neque enim fas est omnimodo[14] inquietari donationes, quas is qui donauerat in diem uitae suae non reuocauit[15]. ~ PHILIPPVS p. C. 249.

Schol. ad c. 272 init. B'. In libertos conlatam a patrono donationem, si ingrati extent, reuocandam uel si nomine eorum quid emptum sit.

273 Dominus[16] Constantinus et Caesares[17]. Prisca legum aequitate pr*aeclusa*[18] uariis ambagum uersutiis exquisita donatio, CONST. ET LICIN. p. C. 315.

---

1 et *Iust.* ‖ 2 obsequi****o V^{dk}; obsequiis suis *Iust.* V^{m}. ‖ 3 sunt digni quin eam non retineant *V*, non sunt digni quo eam retineant *Iust.*, *em. ego.* ‖ 4 neglegere '*sic*' V^{d}; neglegerent V^{m}. ‖ 5 in *inserit Iust.* ‖ 6 debet *Iust.* ‖ 7 at q̄ ả (with m and ? above) *(uersu finiente ut uidetur)* V^{k}; autem quem V^{m}; a**q** V^{d}. ‖ 8 nomine comp*** V^{d}, *de* com *tamen dubitans*, nomine p ...... V^{b}, nomine *parata* V^{m}. *scribendum fortasse*: fundus a. quem A. l. d. te scribis et decuria, quae ipsius n. comparata est, *quamquam tribus non minus emitur quam decuria* (*cf. Staatsrecht* 3, 447). ‖ 9 reqes******timoumn** pro ti***iciisu*cfri ‖ (*uel* rcqesc'o**timoumn*q**isituisuti*lib· ‖) ertus uindican*ois V^{d}; reu**e****** iio**umnıq**q*****ıısu**lib* ‖ V^{k}; .... ‖ siue partis est uindicatio cum consue V^{m}; *omnia dubia esse in hoc u. adnotauit Detlefsenus.* recte siue in rem actione siue condictione repetuntur nec ea libertus uindicabit, cum eas *Huschke, spatium uersus unius aliquantum excedens.* ‖ 10 tedonationesūpecuniaelaoctia'n** V^{d}; '*pro* te *codex* ū *uel* t̄t, *post* pecuniae *fuisse uidetur* largitiones' V^{k} *confirmans quae coniectura Huschkius inuenit* tantum *et* largitiones; tudo nouo .... V^{m}. ‖ 11 libertatem *Iust. libri fere.* ‖ 12 hoc '*sic*' V^{d}, *Iust.*; *om.* V^{m}. ‖ 13 pertinebunt *Iust.* ‖ 14 ullo modo *Iust.* ‖ 15 *sequuntur in codice litterae cursiuae complures hodie euanidae.* ‖ 16 d̄ *V*; diuus *soluerunt alii non recte, sed fieri potest ut adiectum sit errore; cf. praef. p.* 12. ‖ 17 et Caess. *falsum est, u. praef. p.* 12. ‖ 18 prouisa *V*; *em. ego.*

licet titulum[1] emptionis uel debiti tenorem comprehendere uideatur, tamen claris testationibus[2] probata debe*t*[3] in irritum deuocari, si quidem consultissima ratione uideatur esse prouisum matrimonio constante donationes inter uirum et uxorem altrinsecus agitatas[4] nullam firmitatem habere. nec sibi debent mulieres[5] blandiri, si tamquam[6] uenditores uel debitores ad eludendas legum sanctiones mariti earum se falso uideantur esse professi. quare Vettium Rufinum clarissimum uirum praefectum urbi amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui *pa*rtium allegationibus examinatis[7] petitioni tuae secundum iuris prouidebit iustitiam. Data XIIII kal. Nou. Mediolano Constanti*no*[8] et Licinio conss.[9] ~ CONST. ET LICIN. p. C. 315.

Schol. ad c. 273 *init.* B'. | De *donationibus* | sub emptio*nis titulo fac*|tis[10].

274 Idem Aureliae Sabinae siue Gaudiosae. Licet in potestate fili*i* degentes[11] donationum effectum a patre sibi conlat*a*rum[12] mox consequi min*i*me[13] posse uideantur[14], tamen perseuerantia uoluntatis[15] ad instar mortis causa donationis huiuscemodi liberalitatem redigi oportere retro principum *re*scriptis[16] cogno*sc*i*tur*[17] esse concessum. unde uirum clarissimum praefectum urbi amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui omnibus rite consideratis, quae in precem tuam conferend*a*[18] *tu* d*uxisti*[19], pro experientia sua recte *iudic*ari *curabit*[20]. Data idibus Augustis Romae Constantino et Licinio Augg. conss.[21] ~ CONST. ET LICIN. p. C. 315.

1 titulum '*sic*' V^d, instrumentum V^m. ‖ 2 testationibus V^d, donationibus V^m. ‖ 3 debent *V*. ‖ 4 atrinsecus agitatas *superscr.* l V^d, ac re (*uel* res) insecuta non ratas V^m, ac r *(littera linea traiecta)* in . . . itatas V^b. ‖ 5 mulieris '*sic*' V^m, *quod improbat Detl.* ‖ 6 blandiri *quam*quam V^m. ‖ 7 qui *part*ium allegationis exa . . . . V^m; *recte emendarant Barkow Buchholtz Rudorff.* ‖ 8 constantio *V*. ‖ 9 *debuit scribi* Constantino et Licinio Augg. IIII cos.; *ad hunc enim annum Borghesius* (*opp.* 3 *p.* 136) *legem reuocauit propter Vettium Rufinum praefectum urbis a die XIII k. Sept. a.* 315 *ad prid. non. Aug. a.* 316. ‖ 10 de donationibus . . . ab empt . . . . tis *Maius in libro ipso;* '*lege* sub emptione . . sub . . tis' *idem in add.*; de donationib. sub emp . . . tis V^b; de** ‖ s*b empti** ‖ tis V^d. ‖ 11 filii u degentes '*sic uidetur*' V^d, filii sunt degentes V^m. ‖ 12 conlatum *V*; *em. ego.* ‖ 13 min*me V^d, m . . . V^m. ‖ 14 uideatur *V*, *em. ego.* ‖ 15 perseuerantia uoluntatis V^d, *ut coni. Wenckius*, perseuerat et . . . . satis V^m. ‖ 16 scribtis *V*. ‖ 17 cognitor *V*; *em. Maius.* ‖ 18 conferendam *V*. ‖ 19 *idi***si V^d, *qui postea addidit primam litteram* t *uideri, secundam* c *uel* e *uel* o *uel* u *olimque ibi uideri fuisse* tu duxisti; 'tu duxisti *et spatio et uestigiis recte conuenit*' V^k; . . . n si V^m *pro* tu duxisti. ‖ 20 '*ante* data *cernitur* recte****cari exau (????) ' V^k; sententiam dari faciet *Huschke.* ‖ 21 *eiusdem anni hanc esse ac praecedentem obseruauit Borghesius l. c.; nam a.* 315 *per mensem Augustum Constantinum constat fuisse Romae, contra neque a.* 312 *nec sequente ibi fuit mense eodem. rursus omissus est igitur post* Augg. *numerus* IIII.

275 Diui Diocletianus et Constantius[1] Sa . . . . . . iodul . .[2] Perfectam donationem mutata uolun*tate*[3] donatoris, etsi parum gratus existet, cui dono res data est, minim*e* *resc*i*n*di[4] posse saepe rescriptum est. Proposita V non. Mart. Nicomediae Maxim*o* *et*[5] Aquilino conss. ~ DIOCL. ET MAX. p. C. 286.

276 Idem . . . . . iae. Si *pater* tuus[6] nomine matris tuae de sua pecunia *fundum comparauit* donat*io*nis[7] causa eique tradidit et decedens non reuocauit id q*uod*[8] *in eam* contulisse uidet*ur*, *i*ntellegis[9] frustra te uelle experiri, cum oratione diui Seueri huiusm*odi* *do*nationes[10] post obitum eorum, qui donauerunt, confirmentur. Proposita pridie *no*n.[11] Mart.[12] Antiochiae Augg. IIII et III conss. ~ IIDEM p. C. 290.

277 Idem Aureli . . . . *Si quam impugnat frater pater tuus in te con*tulit[13] donationem et decedens supremo *iud*icio[14] non reuocauit, scilicet manente potestate, praeses prouinciae iuxta diuorum principum *con*stitutiones super hac re factas uim prohibebit, de ceteris inter uos discep*tat*urus. Proposita IIII kal. Sept. Maximo et Aquilino conss. ~ IIDEM p. C. 286.

278 Idem Aurelio Zoilo. *Cum* adfirmes patrem tuum donationes perfectas in te contulisse et supre*mis* iudiciis eas non reuocasse, poteris iure constituto, praesertim cum honor*i* *p*rimipilari sis adstrictus[15], securo animo ea quae donata sunt possidere. Proposita *V*III kal. Nou. Maximo et Aquilino conss. ~ IIDEM p. C. 286.

279 Idem Benignae Superlat*ae*. In filiam post emancipationem donationem[16] a patre conlatam postea a*u*ferri[17] ab *e*a non potuisse dubitari non oportet. si igitur nihil aliud tibi de iure aduersatur, praeses prou*inciae*, *ne* qua tibi legitime possidenti fiat iniuria, intercessu auctoritatis su*ae* *prou*idebit. Proposita IIII kal. Dec. Maxi*mo*[18] et Aquilino conss. ~ IIDEM p. C. 286.

---

1 *Constantii nomen abundat, u. p.* 12. ‖ 2 sa . . . . iodul . . V^d, Sabinae (‘*cod.* sab . . na *ut uidetur*’) et Diodulae V^m. ‖ 3 uoluntate V^m. *hodie sub laciniis agglutinatis quaedam uidentur latere Maio uisa; satius tamen duxi haec indicare in notis, in textu autem quidquid iam non apparet exhibere litteris cursiuis.* ‖ 4 minim*****di V^d, minime contendi V^m, minime rescindi *Hassius.* ‖ 5 maximo et V^m. ‖ 6 si pa***tuus (?? above pa) V^k, si******tuus V^m, si u******tuus V^d, *unde olim restitui*: si ut ais pater tuus. ‖ 7 pecunia . . . *donatio*nis V^m. ‖ 8 idc *dubitans* V^d, ad V^m. ‖ 9 uidetur intellegis V^m. ‖ 10 modi donationes V^m. ‖ 11 non. V^m. ‖ 12 Mai. *scribendum uidetur; uide commentarium meum de subscr. Diocletianis p.* 427. ‖ 13 idem A . . . contulit V^m. ‖ 14 suppremo *iu*dicio V^m. *idem Maius in sequentibus usque ad* c. 279 *extr. cursiuis expressa tamquam ex cod. exhibet.* ‖ 15 ‘adstrictus *potius quam* adscriptus’ *Maius.* ‖ 16 donationem V^d *ut aut legerat aut coniecerat Blumius, om.* V^m. ‖ 17 aferri ‘*sic, lineola supra a exesa*’ V^d, auferri V^m. ‖ 18 maximino *V*.

280 Idem Aur. Anniano. In *dubium*[1] non uenit aduersus enor*mes* *d*onationes[2], quae *tantummodo*[3] in quosdam liberos, uacuefactis[4] facultatibus *reliquo*rum[5] pernicie, conferuntur, iam dudum diuorum principum stat*utis esse prou*isum[6]. si igitur mater tua ita patrimonium suum[7], profunda liberalita*te in f*ratrem tuum euisceratis opibus suis, exhausit[8], ut quartae p*artis d*imidiam[9], quam ad excludendum inofficios*i*[10] querellam aduersum *testamentum*[11] *sufficere c*onstat, his donatis datisqu*e* *hau*d relictam *t*ibi habe*as*[12], praeses prouinciae, quod *immoder*ate gestum est, reuocabit. *sane*[13] aeris alieni solutione*m*, *si ab*[14] intestato cum fratre tuo matri heres exstitisti, renouare[15] non p*otest*. *Data N*icomediae[16] V non. Mart. Augustis[17] III et II conss[18]. ~ DIOCL. ET MAX. p. C. 286.

Schol. ad c. 280 *init.* B'. De inmodiciis donationibus.

281 Idem Aurelio Seue . . . . dro[19]. Pater in filium, quem in potestate habet, conferens ipso iure do*nationem*[20] non facit, sed ex praeceptis statutorum recepta humanitate placuit, si in eodem iudicio perseuerans in fatum concesserit, liberalitatem eius salua lege Falcidia probari. proinde si pater, qui per epistulam res tibi dono dedit, non reuocata liberalitate nec mutata uoluntate fatalem diem intestato obiit, inlibata donatio permanet, si tamen legis Falcidiae ratio comminui eam nec[21] IIDEM p. C. 286.

c. 280 = *Cod. Iust.* 3, 29, 7. Iidem AA. (impp. Diocl. et Maxim.) Ammiano. Si mater tua — dimidium, quod ad excludendam inofficios testamenti querellam aduersus te sufficeret, in his donationibus, qua tibi largita est, non habeas, quod immoderate gestum est, reuocabitur. pp. V id. Mai. Maximo II et Aquilino conss.

1 anniano in dittium V^d; anni*ae*. in q . . . . lum V^m. Ammiano *Iust.* || 2 enormes don. V^m. || 3 ttͨae V^d; ita∗ '*nescio quid aliud supra uersum uidetur esse additum*' V^m; tantummodo, *nempe* t̄tm, *scripsi.* || 4 uacuafactis V^m. || 5 facultatibus in filiorum V^m. || 6 statutis *esse* prouisum V^m. || 7 patr. suum ita *Iust.* || 8 profundit liberalitate *in* fratrem tuum . . . isce pati . . . pibus *t*uis (*om.* ex) au*x*it V^m. || 9 par*tis* dimidiam V^m. || 10 inofficiosi V^m, inofficiosior V^d: *scriptor magis uidetur litteras duas* qr, *a quibus sequens uersus incipit, errore in hoc positas expunxisse.* || 11 *sic Huschke,* aduersum t{ V^d *secunda lectione; pro* t *antea legerat* a; aduersum au V^m. || 12 onstat his donatis datis q̄n¯irelicpam || bi habes V^d *curis secundis*; . . . . hisdonati . . . ā11tq̄naurelictaci || bi babes *idem ante;* rtat his datis . . . atis quae in aurelio tec*um* || *ri* habes V^m; *em. ego.* || 13 eanq. *uel* canq. '*sic*' V^d, eamque V^m; *em. ego*; namque *coniecit Hollweg*. || 14 solutionem . . ab V^m. || 15 renouare '*sic*' V^d, reuocare V^m. || 16 pote*s*. *dat*. nic. V^m. || 17 aug. *V*. || 18 *subscriptio falsa est, nam consules qui dicuntur nulli sunt diesque et locus male uidentur repetiti ex* c. 275; *substituenda ea quae est in Cod. Iust. uide comm. de subscr. Dioclet. p.* 423. || 19 seuero alexandro V^m. || 20 don*ation*em V^m. || 21 si — nec V^1, nisi (*deleto* nec) V^2 *et Maius.*

exegerit; quod si locum habet, eatenus ex donatione fratres tui deducent, quatenus id fieri indemnitas et iuris ratio[1] in optinendis portionibus, quas eos habere necesse est, exigunt. iuxta hanc iuris formam praeses prouinciae ad uicem familiae erciscundae officium sententiae suae legibus temperabit. Proposita Byzantio XI kal. Apr. Maximo et Aquilino conss.[2] ~ DIOCL. ET MAX. p. C. 286.

Schol. ad c. 281 *init.* B'. | Si pater in filium familias aliquid *confert*, | liberalitas eius salua *lege* | Falcidia probanda *est*.

282 Idem Calpurniae Aristaenetae[3]. Quoniam non contenta rescripto, quod ad primas preces acceperas, iterato supplicare uoluisti, ex iure rescriptum reportabis. communes res in solidum donari nequeunt, sed portiones eorum qui donant ad eos qui dono accipiunt transitum faciunt. nec ambigi oportet donationes etiam inter absentes[4], si ex uoluntate donantium possessionem ii[5] quibus donatum est nanciscantur, ualidas esse. restat ut, si filius tuus inmoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, iuxta legum placita praesidis prouinciae auxilio utaris, qui discussa fide ueri, si integri[6] restitutionem ex filii persona competere tibi ob inprobabilem donationis enormitatem animaduerterit, in remouendis his quae perperam gesta sunt tibi subueniet. Proposita IIII[7] id. Feb. Mediolani[8] Maximo et Aquilino conss. ~ IIDEM p. C. 286.

Schol. ad c. 282 *init.* B'. Communes res in solidum donari non posse. donationes etiam inter absentes posse fieri et ualidas esse, si ex uoluntate donantium hi quibus donatum est nanciscuntur possessionem rerum donatarum.

Schol. ad uerba restat ut. ⟨Idem supra pagina VIII et infra pagina XV et XXIII⟩[9].

283 Idem Aurelio Carrenoni[10]. Si *praediorum*[11] stipendiariorum IIDEM p. C. 286.

c. 282 = *Cod. Iust.* 8, 53, 6. Impp. Diocl. et Maxim. AA. Aristianae. Nec ambigi — ualidas esse. PP. IIII id. Febr. Maximo II et Aquilino cos. — *Cod. Iust.* 3, 29, 4. Impp. Diocl. et Maxim. AA. Aristinae. Si filius tuus — exhausit, praesidis prouinciae auxilio uteris, qui — subueniet, ideoque non est tibi necessarium aduersus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. Dat. VI id. Febr. Maximo II et Aquilino conss.

c. 283 = *Cod. Iust.* 8, 54, 2. Impp. Diocl. et Max. AA. Zenoni. Si praediorum (praediorum *firmant basilica, al.* rerum tuarum) proprietatem — rediret, donatio ualet, cum etiam ad tempus certum uel incertum ea fieri potest, lege scilicet quae ei imposita est conseruanda. PP. V id. Mart. Maximo II et Aquilino conss.

1 ratio et *V.* || 2 *'in margine uideor mihi cernere notas aliquot Tironianas'. Maius. in subscriptione erratum est; nam uere huius anni Diocletianum Nicodemiae moratum esse constat. uide commentarium de subscr. Diocletianis p.* 423. || 3 Aristinae *uel* Aristianae *Iust.* || 4 maxime *inserit Iust.* || 5 hii *V*, hi *Iust.* || 6 in integrum *Iust.* || 7 pp. IIII *'sic' Vd et Iust. l. VIII,* pp. III *Vm*, dat. VI *Iust. l. III.* || 8 *immo* Nicomediae. *uide commentarium de subscr. Diocl. p.* 423. || 9 *haec scripta sunt manu diuersa (uide supra p.* 16*).* || 10 Zenoni *Iust.* || 11 praediorum *ex Iust. recte adsciuit Buchholtzius.*

proprietatem dono dedisti ita, ut post mortem eius qui accepit ad te rediret, donatio inrita est, cum ad *tempus*[1] proprietas transferri nequiuerit. si uero usum fructum in eam, contra quam supplicas, contulisti, usum fructum a proprietate alienare non potuisti. Proposita V id. Mart. Maximo et Aquilino conss. ~ DIOCL. ET MAX. p. C. 286.

284 Idem Alexandriae. Ea quidem, quae iure donationis a socru tua in te conlata sunt, manere inconcussa rector prouinciae efficiet. *de* matrimonio uero retinendo[2] tui arbitri est, an uelis et filiis communibus interuenientibus in eodem proposito perseuerare. Proposita III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilino conss. ~ IIDEM p. C. 286.

285 Gregorianus libro XIII tit. Idem Aurelio[3] Abanti. Si filiae tuae possessiones, de quibus agitur, neque mancipasti neque tradidisti, frustra uereris, || ne ex una professione uel[4]*ut suas eas uindicet* — (36) — *praeser*|tim cum fundos tributar*ios esse dicas* — (36) — | etiam ab iniuria tempera — (36) — | Maximo et Aquilino conss. — (36) — ~ IIDEM p. C. 286.

286 | Eodem libro eodem titulo. Idem Iuliae Marcella[e. Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus] | id[5] quod donatum est alii restit[uatur, ueteris iuris auctoritate rescriptum est,] | si is in quem liberalitatis compen[dium conferebatur stipulatus non sit, placiti] | fide non seruata[6], ei qui libera[litatis auctor fuit[7] uel heredibus eius condicticiae actionis] | persecutionem competere. sed cum p[ostea benigna iuris interpretatione diui princi]|pes ei qui stipulatus non sit [utilem actionem iuxta donatoris uoluntatem] | decernendam esse admi[serint, actio, quae sorori tuae, si in rebus humanis] | ageret, potuit decerni, *si quae proponis uera sunt*, *tibi* | adcommodabitur. Proposita Si*rmi* [XI kal. Oct. Augg. IIII et III conss.] ~ IIDEM p. C. 290.

287 | Constantinus et Caess. — (36) — *Donatione secundum iuris normam perfecta* | nec ea quae matres in filios cont*ulerunt reuocari iura permit*|tunt. sane si generaliter[8] *tantummodo uel stipulatione interposita* | uel mancipatione totius pat*rimonii donatio celebrata* | est, id quod donatum est stare non *potest*, CONST. ET LIC. ET CAESS. p. C. 318.

c. 286 = *Cod. Iust.* 8, 54, 3. Iidem AA. (Impp. Diocl. et Maxim.) Marcellae. Quoties — uoluntatem competere admiserint, actio — ageret, competebat, tibi accommodabitur. PP. XI k. Oct. ipsis IIII et III AA. conss.

1 ad tempus *Iust.*, ad te *V.* || 2 *fortasse* resciadendo. || 3 aurelio *om. in lac. Vd.* || 4 *aut* uel *aut* uea *V.* || 5 id *om. Vm.* || 6 impleta *Iust.* || 7 auctor interfuit *Iust. cod. libri.* || 8 generaliter r *Vm.*

cum haec donatio ad id ut proprietas possit | transferri non ualeat. qu*are num hoc modo tibi consu*|li possit, rectorem prouinciae interp*ellare poteris*[1]. — (36) — | Licinio V et Crispo *conss.* — (36) — ~ CONST. ET LIC. ET CAESS. p. C. 318.

288 |(Gregorianus libro XIII tit.) ⟨Dominus⟩[2] Imp. Probus Massiciae[3] R — (36) — *Indubitati iuris* | est, siquidem donaturam te quaed*am dixisti neque apud acta instru*|menta fecisti aut eundem cui d*onabas dominum effecisti per rei cessionem* | perfectam ac solam tibi[4] p*ossessionem retinuisti, eum rem eam uindicare sibi* | non posse, quando apud te eius rei propri*etas mansit*, — (36) — *nec functionum pen*|siones uel per eum cui[5] don[ata res non erat ·uel ab actoribus ipsius nomine] | celebratae nunc[6] tibi obesse a[7] . . . . . *poterunt* — (36) — | ius tum magistrum sum*marum* — (36) — | cum comminatione uide[8] — (36) — | praefinitione allega, ut, si p*raesidi*[9] *rem probaueris* — (36) — *compel*|latur[10]. Proposita VI[11] kal. Ian. Mess*alla et Grato conss.* || PROBVS p. C. 280.

289 — (36) — p stipendiarii uel tributa|*rii* — (36) — *non sine traditione donat*io perficitur. pone igitur sollicitu|*dinem* — (36) — egit[12] non tradidisse ea uel quae | — (36) — *reu*ocanda[13] non sunt. Proposita non. Oct. | — (36) — ~ IMP . . . .

290 — (36) — *modo preces tu*as[14] fides adiuuet. ceterum | — (36) — lem declarat[15] uolun*t*atem | — (36) — onem ab eo perfecisti, si quidem feminis[16] | *quoque* — (36) — *in* familia degentibus pater do|*nare uidetur cum moritur uoluntate non mutata* — (36) — s adeo emolumenti tribuat | — (36) — les quod *t*ibi ex patris rebus iure | — (36) — | *itaque ne tibi inferant temptamina frat*rum[17] tuorum inquietudinem, si qua | *tibi adquisita sunt* — (36) — *per donati*onem, quae tibi ex bonis IMP . . . .

c. 288 = *Cod. Iust.* 8, 53, 4. Imp. Probus A. Marciae. Si functiones per eum — celebratae sunt, tibi obesse non potest. PP. V k. Ian. Messalla et Grato conss.

---

1 *caput hoc recte ad sententiam restituit Huschkius, uerba mutaui.* || 2 d *linea traiectum sive diuus explicabitur siue* dominus, *rationem non habet et accessit omnino errore* (*u. praef.* p. 11). || 3 massiciae *V*, Marsciae, Marciae, Martiae *Iust. libri mss.* || 4 *aut* tibi *aut* tiui *Vm.* || 5 *sic V Iust.; cuius malim.* || 6 nunc *Vd(?)k*, non *Vm.* || 7 a⁓ *Vk*, a *Vmd.* || 8 uide *Vmk*, uid *Vd.* || 9 si prae *Vm; esse lineolam in codice negat Detl.* || 10 *u. extremum expleuit Huschkius.* || 11 V *Iust.* (*Haloander*). || 12 . . egit *Vm*, egit *Vk*, **c (*uel* g)it *Vd.* || 13 ocanda *'sic' Vdk, spernenda Vm.* || 14 . . a *Vm*, *'male' Detl. Kr.* || 15 dederat *V¹.* || 16 feminis *add. V².* || 17 res *Vm.*

patris | *obuenit, modo eam* — (36) — *ad diem nouissimum* uoluntas perseuerans | *patris confirmauit* — (36) — *debet*[1] etiam fundi ex pecunia a patre | *tibi donata empti possessio* — (36) — *per eum* tibi tradita ac postmodum | *a te retento apud te manere* — (36) — *si recte emisti solutione pretii*[2] facta numerans quod penes | *te fuit* — (36) — ~ Data III kal. Oct. Verona | — (36) ~ | IMP ....

291 ...... *Firmam esse* — (36) — *rerum paternarum donationem* in te conlatam, licet in potestate | *constituto tibi pater donauerit,* — (36) — *modo in diem nouissimum* uitae uoluntas | *durauerit, non ignorabit* — (36) — *praeses prouinciae cuius erit de hac re iudicem dare.* is tum uerorum[3] quae praetulisti[4] — | *ratione habita* — (36) — *curabit, ne quid* fiat contra uoluntatem defuncti | *et ita inter uos* — (36) — *arbitrum* diuisioni dabit. qui in | *familiae erciscundae iudicio* — (36) — *id spectare* debebit, ut tibi istae res | *et praeterea* — (36) — *portio* ex legibus ab intestato de|*bita adiudicentur.* — (36) — Proposita V kal. Iun.[5] Treueris | — (36) — III[6] conss. ~ | IMP ....

292 — (36) — *Donatio*[7] quidem a patre in filium | *familias collata ipso iure nulla est* — (36) —, *sed benigne subuenitur filio,* si in eadem uoluntate pater | *perseuerans decessit; ualet enim nouissima*[8] uoluntas, quam in ex|*tremum diem pater retinuit, modo legitima omnibus* portio quae ab intestato debetur || inlibata seruetur. iuxta quae adi correctorem uirum clarissimum amicum nostrum et ea, quae in precem contulisti, adlega, qui in examinationibus eam sententiam promet, quam iuris atque aequitatis ratio dictauerit. Proposita Mediolano XII[9] kal. Ian. Tusco et Anullino conss. ~ DIOCL. ET MAX. ET CAESS. p. C. 295.

293₁ Idem Aur. Luciano. In donatione rei tributariae circa exceptam et non exceptam personam legis Cinciae nulla differentia est, cum et uacuae possessionis inductione celebrata in utriusque persona perficiatur et, si hanc secutam post huiusmodi placitum non constet, manifeste nec coepta uideatur. quapropter in his quidem, quae solo tributario consistunt, a maiore V et XX annis in uacuam inductos *uos*[10] possessionem ostendi conuenit. rerum autem mobilium siue mouentium, si excepti *non*[11] fuistis, quae mancipi sunt usu capta uel manci- IIDEM p. C. 293.

1 t etiam, *post* (t *expuncta*) u etiam V^{d}; t uel etiam V^{m}. || 2 tii V^{dk}, tit *uel* tat V^{m}. || 3 areistumuerorum V^{d} *curis secundis; antea rettulerat* areistum**rum; *inter* ů *et* rum *hastam spatiolumue uidit Krueger; are* nam tu eorum V^{m}. || 4 *immo* protulisti. || 5 iun '*sic*' V^{d}, ian. V^{m}. || 6 II V^{m}. || 7 portio V^{m}. || 8 sima '*sic*' V^{d}; ssimam V^{m}. || 9 VII V^{m}, '*male*' *Detl.* || 10 uos *om.* *V*, *addidi ego.* || 11 non *om.* *V*, *addidit Rudorff.*

pata, post uel antea maiore tempore a uobis anni possessa, auocari non possunt; nec mancipi uero traditione facta propter eiusdem interdicti potestatem similis possessionis probatio necessaria est. nam si exceptus fuisti priuignus tum constitu- DIOCL. ET MAX. p. C. 293.
2 tus, sola traditio sufficit. quod autem res tibi ab herede donatricis distractas esse pro*ponis*, *duplicari*[1] tibi titulum possessionis non potu*i*sse constat, sed ex perfecta donatione dominum factum frustra emisse, cum rei propriae emptio non possit consistere ac tum[2] demum tibi profuerit[3], si ex donatione te non fuisse dominum monstretur[4]. sane quoniam omnia *bona*[5] uobis ab *ea*[6] donata et tradita dicitis, ad hoc a filio facta uenditi*o*[7] rerum maternarum adferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, *ne*[8] exemplo inofficiosi testamenti possit haec auocare. quibus omnibus praeses prouinciae suam notionem praebebit. Proposita IIII kal. Iun. Diocletiano et Maximiano V et IIII conss. ~

294 1 Papinianus libro XII responsorum. Quod pater filiae, quam habuit ac retinuit in potestate, donauit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse respondi; nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat. diuersa ratio est contra legem Cinciam factae donationis. tunc enim excepti*onem*[9] uoluntatis perseuerantia doli replicatione perimi*t*[10]; cum pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest non mutari uoluntatem, quoniam quod praecessit totum inritum est. unde cum filius in diuisione bonorum penes fratrem quod pater donauerat errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Seruio Sulpicio placuit, quod neque frater ipse donauerat ne- PAPIN. L. XII. RESP.
2 que pater donare poterat[11]. cur ergo quod uir uxori dedit,

c. 293, 2 = *Cod. Iust.* 4, 38, 4. Iidem AA. (Impp. Diocl. et Maxim.) et CC. Aurelio Luciano. Cum res tibi donatas ab herede donatricis distractas proponas, intellegere debueras duplicari — potuisse, sed ex donatione et traditione dominum — bona tibi ab — dicis, ad — auocare *omissis reliquis, etiam subscriptione.*

---

1 esse pro . . V^m, ee (*sequentia in hoc u. euanuerunt*) V^d ‖ 2 tunc *Iust.* ‖ 3 profuit *Iust.* ‖ 4 demonstretur *Iust.* ‖ 5 bona *addidi ex Iust.* ‖ 6 ea *Iust.*, eo *V.* ‖ 7 uenditio *Iust.*, ueditione *V.* ‖ 8 defensionem V^1, defensione in V^2, defensionem ne uel *Iust.* ‖ 9 excepti *V; suppleui ea quae necessaria uisa sunt ad sententiam explendam, quamuis magis credam uersiculum totum excidisse.* ‖ 10 replicationem perimitur *expuncta* m V^d*;* replicatione perimitur V^2, replicationem perimit V^1 *secundum Maium; em. Keller et Rudorff. Cf.* c. 312. ‖ 11 CYCNVS *litteris magnis oblique scriptum in huius paginae margine inferiore lusus librarii est.*

morte soluto matrimonio, si uoluntas perseuerauit, fini decimarum auferri non oportere maximi principes nostri suaserunt et ita senatus censuit? sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perueniunt, ac plerique plus habere quam fratres iurgiis eiusmodi contendunt. ~ PAPIN. L. XII RESP.

Schol. ad. c. 294 *init.* B'. | Nihil prodesse filio familias donatum, si *testamento* | non confirmetur donatio, quamuis pat*er* | non mutauerit uoluntatem. | et seque*ns* [1] et tertia. | ⟨Infra 7 pagina X adnota..[2] | similis huic inc(ipit?) ad not*am* VI.⟩[3]

295 Impp. Seuerus et Antoninus Augg. Atilio Nat*a*li[4] militi. Si frater tuus in potestate patris in diem mortis perseuerauit, donationes, quas a patre in eum conlatas esse adfirmas, nullius esse momenti dubitare non debes. de patris igitur bonis diuidundis cum fratre tuo apud eum, de quo meres[5], consiste. Proposita XIIII kal. Sept. Faustiniano[6] et Rufino conss. ~ SEV. ET ANTON. P. C. 210.

Schol. B'. Quaere supra[7].

296 Papinianus libro II responsorum. Donationem, quam pater in filium, quem in familia retinuit, frustra contulit, arbiter hereditatis diuidundae non sequitur; et ideo, si frater coheres apud fratrem suum possessionem errore iuris lapsus reliquerit, usu capio partis non erit. ~ PAPIN. L. II. RESP.

Schol. B'. Quaere supra[7].

297 [8]Diui Diocletianus et Constantius[9] Clodiae Iuliae Ptolemaidi. Cum matrem tuam donationis instrumenta in neptem suam fecisse nec ea tradidisse dicas, in dubium non uenit liberalitatem, quae *non*[10] adsignatis instrumentis minime coepta est, inualidam esse. igitur ut quaestio[11], quae inter uos orta est, cognita causa comprimatur, a uiua matre tua neque instrumenta neque possessionem traditam esse ostende. Proposita IIII non. Nou. Suneata Diocletiano Augusto II et Aristobulo conss.[12] ~ DIOCL. P. C. 285.

Schol. ad c. 297 *init.* B'. Donationem non adsignatis instrumentis non ualere.

1 seques *V*. ‖ 2 '*fortasse fuit* adnota[tio]' *Krueger*. ‖ 3 *uncis angulatis circumscripta scripta sunt manu diuersa* (*uide supra p.* 16). ‖ 4 natili *V*; *em. Borghesius opp.* 3, 140. ‖ 5 *fortasse* de quo pendet res. ‖ 6 Faustino *esse debuit*. ‖ 7 q (*lineola traiectum*) s. *V*; quod supra *Maius*. ‖ 8 *hunc locum et proxime posita expressit Maius in tabula*. ‖ 9 constantinus *Vm*. *debuit esse* Diocletianus A. *simpliciter*; *u. supra p.* 12. ‖ 10 quae non *secundum scholium Heimbach, cui in ed. priore contradixi non recte*, quoniam *V*. ‖ 11 querella *Vm*, *nota male explicata; errorem intellexit Hollweg*. ‖ 12 *eiusdem anni et proxime sequentis diei constitutioni supra* c. 23 = *Cod. Iust.* 4, 48, 5 *subscriptum est in codice Veronensi, qui subscriptionem seruauit solus:* pp. IIII non nobr. atubino diocl. a. ii et aristobulo css. *ignotus locus uterque* (*Cf. comm. de subscr. Diocl. p.* 422);

298 Paulus libro LXXI ad edictum, ad Cinciam. Personae igitur cognatorum excipiuntur[1] his[2] uerbis: 'siue quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinaue propiusue[3] eo *sit*[4], siue quis in alterius potestate manu m*ancipio*ue[5] erit, qui eos hac cognatione attinget quorumue *is*[6] in potestate m*anu* m*ancipio*ue[5] erit, eis omnibus inter se donare capere liceto'. ~ PAVL. L. LXXI. AD ED.

299 Item. Quinque igitur gradus pleni excepti sunt et ex sexto una persona, sobrinus et sobrina. ~

300 Item. Excipiuntur et ii, qui in potestate eorum uel manu mancipioue, item quorum in potestate manu mancipioue erunt. ~

301 Item. Ita*que* si is qui in eo[7] gradu est in potestate habeat eum, qui mihi longiore gradu sit, dare ei potero. sic et lex Furia scripta est, eo amplius, quod[8] illa lex sex gradus et unam personam ex septimo gradu excepit sobrino natum. ~

302 Item. Excipiuntur et adfinium personae ut priuignus priuigna, nouerca uitricus[9], socer socrus, gener[10] nurus, uir et uxor, sponsus sponsa. ~

303 Item. Sed in hac adfines qui sunt tempore donationis excipiuntur, idemque etiam diuus Pius rescripsit; leges enim, quae uoluissent etiam eos excipere qui fuissent, nominatim id cauisse. ~

304 Item. Excipit tutorem, qui tutelam gerit, si[11] dare uolet, quia tutores quasi parentes proprii pupillorum sunt. ⟨nam permisit eis *in*[12] infinitum donare.[13]⟩ contra ut possit pupillus donare, non excepit. ~

305 Item. Item excipit 'si quis mulieri uirginiue cognatus dotem

---

de Sunista Pannoniae superioris (*cf. C. I. L.* III *p.* 507) *cogitans Huschkius; si uerum inuenit, latet fortasse in* Atubino *mansionis VIIII m. p. a Sunista distantis* Iouiae *nomen antiquum, hoc enim ei impositum uidetur esse ab ipso Diocletiano.*

1 incipiuntur *V*¹. ‖ 2 in his *V*, in lege his *Huschke* ‖ 3 propriosue *V*¹, propriusue *V*ᵐ. ‖ 4 eos et *V*; *em. ego. praeterea* inter se *molestum est et fortasse huc male inlatum ex clausula, ut in ipsa lege sic fere fuerit:* siue quis cognatus cognataue dumtaxat sobrinus sobrinaue propiusue eo erit. ‖ 5 m̄m̄nioue, *id est* matrimonioue *V*; *em. Wenck, recte omnino, cum hoc certe loco de cognatorum coniugibus non agi ex sequente* c. 300 *constet.* ‖ 6 is (*scilicet* qui eos hac cognatione attinget) *addidi.* ‖ 7 itaque si is qui in eo *Maius*, ita si is quiq in eo *V*, itaque si is qui quinto *Huschke.* ‖ 8 *malim* quoque. ‖ 9 *scr.* uitricus nouerca. ‖ 10 gener *om. V*ᵐ. ‖ 11 si ei cuius tutelam gerit *Huschke*: *sed uidetur significari tutorem non gerentem non excipi.* ‖ 12 in *om. V.* ‖ 13 nam p. e. in (*om. V*) infinitum donare *uidetur interpolatum, cum de finita donatione praeterea in his non agatur.*

conferre uolet'; igitur quocumque gradu cognatus dotis nomine donare potest. ~ PAVL. L. LXXI. AD ED.

306 Item. Quaesitum[1], an et cognata cognatae ultra exceptum *gradum*[2] donare possit. Labeo scribit non posse; sed ratio aequitatis *ae*que[3] in feminis est. ~

307 Item. Item excipit, 'si quis a seruis quique pro seruis seruitutem seruierunt accipit *isue* duit'[4]. his uerbis 'si quis a seruis' *se*ruis[5] liberti continentur, ut patronis dare possint. sequentibus uero excipitur, ut is qui bona fide seruiit, si postea liber pronuntiatus sit, possit dare ei cui seruiit[6]. Sabinus utraque scriptura *libertos putat*[7] contineri et *b*is[8] idem dictum. ~

308 Item. Sed tantum patronum a liberto excipit. quidam putant etiam liberos patroni exceptos, quoniam libertus continetur serui appellatione et sicut in XII tabulis patroni appellatione etiam liberi patroni continentur, ita[9] et in hac lege. ~

309 Item. Contra autem[10] liberti a patronis excepti sunt? et hoc iure utimur, ne excepti uideantur, ut et dare[11] et capere lex iis[12] permittat. ~

310 Paulus libro XXIII ad edictum de breuibus. Perficitur donatio in exceptis personis sola mancipatione uel promissione, quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat neque in factum 'si non donationis causa mancipaui uel promisi me daturum'; idque et diuus Pius rescripsit. ~ PAVLVS L. XXIII. AD ED. DE BREV.

311 Item. Sed in persona non excepti sola mancipatio uel promissio non perficit donationem. in rebus mobilibus etiamsi traditae sint, exigitur, ut et interdicto u*trubi*[13] superior sit is cui donata est, siue mancipi mancipata sit siue nec mancipi tradita. ~

312 Diui Diocletianus et Constantius Aurelio Onesimo. Successoribus donatoris perfectam donationem reuocare non permittitur, cum inperfectam perseuerans uoluntas per doli mali replicationem confirmet. unde aditus praeses prouinciae, si DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL. p. C. 293.

1 quaesitur *legi posse negat Mau.* ‖ 2 exceptum *V*; exceptum gradum *ego*; exceptam *Rudorff.* ‖ 3 eaquae *V*, *em. ego*; eadem *Rudorff; nisi potius quaedam exciderunt, uelut*: ea quae [in masculis etiam] in feminis est. ‖ 4 accipit duit *V*; isue *addidi ego;* duitue iis *Huschke contra c.* 309 *secundum lectionem traditam et omnino ueram.* ‖ 5 seruis suis *V*; *quod aut sic emendandum est ut feci ego aut cum Buchholtzio antea post* seruis *inserendum* suis; *quod minus placet, cum hoc soleat intellegi magis quam enuntiari.* ‖ 6 seruit V^1 *et Maius.* ‖ 7 libertos putat *addidi.* ‖ 8 his *V*; *em. Maius.* ‖ 9 eca *pro* ita V^1. ‖ 10 contra an item *coniecit Buchholtz.* ‖ 11 et dare *fortasse delendum.* ‖ 12 eiis *V.* ‖ 13 u V^d, uel V^m *idque librarius uoluit; recte soluit Savigny.*

de possessione te pulsum animaduertit nec annus excessit, ex interdicto 'unde ui' restitui te[1] cum sua causa prouidebit, uel si hoc tempus finitum *est*, *ad* formulam[2] promissam, quasi[3] nullas uires donationem habuisse dicatur, quaestione facti examinata, iu*dicem*[4] praeses prouinciae sententiam ferre[5] curabit. Proposita VIIII kal. Mart. Diocletiano V et Maximiano IIII conss. ~ DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL. p. C. 293.

Schol. ad c. 312 *princ.*: B'. Nec inperfectam donationem a successoribus[6] posse reuocari.

313 Idem Laelio Sempronio[7] Laeporio. Donatio praedii quod mancipi est inter non exceptas personas traditione atque mancipatione[8] perficitur, eius uero quod nec mancipi est traditione sola. si igitur patrona tua in rebus humanis agens supra dicto iure ex causa donationis, retento sibi usu fructu, ad te eundem fundum transtulit, intellegis ius tuum satis esse munitum, si tamen cum moreretur patrona, quam praedium donasse commemoras, possessionem rei donatae non reuocauit. iuxta quae aditus is cuius de ea re notio est auctoritatem suam interponet. Data pridie kal. Apr. Aquileiae[9] Diocletiano Aug. VI et Constantio II conss. ~ IIDEM p. C. 296.

Schol. ad c. 313 *princ.*: B'. Donatio praedi mancipi ab eo quod nec mancipi[10] est in quo discrepet.

Schol. ad c. 313 *fin.*: B'. Donationem praedii patronae in libertum ita firmam esse, si possessionem eius cum moreretur non reuocauit.

314 Idem Aurelio[11] Apollonidae. In filium a patre donationum conscriptis instrumentis eum[12] in uacuam inductum possessionem horum lectio manifestat. ceterum sine dubia facti quaestione diuus Titus Antoninus parens noster *nec* necessari*as* angusti*as*[13], ratione eius consortii quod nascendi tempore liberis et parentibus datur, cogitans, non admitti scrupulosam inquisitonem statuit; nec idcirco patris indignatione posse donationem iustam umquam rescindi summa cum ratione placuit. Proposita V id. Nou. Melantia Caess. conss. ~ IIDEM p. C. 294.

Schol. ad c. 314 *med.*: B'. Traditionem inter parentes et filios non requiri nec patris indignatione[14] iustam donationem debere rescindi.

1 rem *pro* te *Rudorff, Buchholtz*, tibi rem *Huschke; potest tamen tradita lectio ferri.* ‖ 2 efirmulam *'sic, sed m.* 1 o *super* i *uidetur posuisse' Vd;* est formulam *Vm;* est per formulam *Rudorff*; est ad formulam *ego.* ‖ 3 *sic, scilicet* q̄s, *V*: *errat Huschkius.* ‖ 4 iudicem] *scripsi*, iure *V.* ‖ 5 ferre *V*², facere *V*¹. ‖ 6 non *inserit V*; 'non *deleri uidetur' Maius et Detl.* ‖ 7 Aelio Symphoro *malim.* ‖ 8 adque emancipatione *deleta* e *Vd*, adque manc. *Vm.* ‖ 9 Aquileiae *om. Vm.* ‖ 10 nec maucpi *Vd*, non mancipi *Vm*, *'male' Detl.* ‖ 11 Aureliae *V*; *em. ego.* ‖ 12 *sic* (*non* cum, *ut ait Huschke*) *V.* ‖ 13 necessariis angustis *V*; *em. ego. cf. Blumius in Bekkeri Jahrb. des gem. Rechts* 3, 202. ‖ 14 indignationem *V.*

315 Idem Vlpiae Rufinae. Cum ex causa donationis uterque dominium rei tributariae uindicetis, eum, cui priori possessio uel soli tradita est, haberi po*tior*em[1] conuenit. Data XII kal. Mart. Dorocortoro[2] Tiberiano et Dione conss. ~ DIOCL. ET MAX. p. C. 291.

Schol. ad c. 315: B'. Si in causa donationis duo sibi dominium rei tributariae uindicent, potiorem esse cui possessio tradita est.

316 Idem Au*reliae*[3] Homonoeae. Si non est in uacuam possessionem ex causa donationis inductus is contra qu*em*[4] supplicas, nulla ratione tributarii praedii dominus constitutus extraneus[5] uindicationem habere potest. IIDEM.

Schol. ad c. 316 *princ.:* B'. Eum cui non sit tradita possessio, rem ex donatione sibi uindicare non posse.

(desunt quae sequebantur)

c. 315 *in alio eorundem imperatorum rescripto Cod. Iust.* 3, 32, 15 *inter alia leguntur haec:* si ex causa donationis utrique dominium rei uindicetis, eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi potiorem conuenit.

1 portionem *V*, *em. Maius ex scholio.* || 2 *Durocortorum Remorum intellegi monendum uidetur, quoniam inuentus est qui Dorocortori oppidi nomen in tota antiquitate usquam legi negaret.* || 3 aug. *V*; *emendaui ego, cum in similibus inscriptionibus omnibus simpliciter sit* idem, *contra eius ad quem rescribitur fere semper duo nomina enuntientur.* || 4 is contra quem *Vm*; iis qui contra quae *Vd*; '*pro* quae *fortasse* quam' *Vk*. || 5 *scilicet qui est ex personis non exceptis: itaque nihil mutandum.*

DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS.

. . . .

317 *Apud acta facto*[1] procuratori haec satisdatio remitti solet; nam cum apud acta nonnisi a praesente domino constituatur, cognitoris loco intellegendus est. ad defendendum cognitore constituto dominus, non cognitor actori satisdare cogendus est; cum uero procurator defensurus interuenit, non dominus, sed procurator iudicatum solui satisdare compellitur. quae satisdatio adeo necessaria est, ut eam remitti non posse[3], etiamsi apud acta procurator constituatur, diuus Seuerus constituerit. cognitore enim interueniente iudicati *actio*[4] domino uel in dominum datur; non alias enim cogni*t*o*r* experi*e*tur[5] uel ei actio*ni*[6] subicietur, *quam*[7] si in rem suam cognitor factus sit. interueniente uero[8] procuratore iudicati actio ex edicto perpetuo ipsi et in ipsum, non domino uel in dominum competit. . . . . .[2]

318 Vlpianus libro VIII ad edictum. Non tamen sic putat certis uerbis cognitorem dari debere, u*t*[9], si quid fuisset adiectum uel detractum, non ualeat datio ut in legis actionibus. ~ VLP. L. VIII. AD ED.

319 P(aulus). Etiam Graecis uerbis cognitorem dari posse inter omnes constat. ~ PAVLVS L. VIII. AD ED.?[10].

320 . . . . . Secuntur haec uerba: 'et qui eam, quam in potestate VLP. L. VIII. AD ED.[11].

c. 320 = *Dig.* 3, 2, 1 *pr. ex Iuliani l. I ad ed.* Praetoris uerba dicunt: infamia notatur . . . . . qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est, antequam uirum elugeret, in matrimonium collocauerit, eamue sciens quis uxorem duxerit non iussu eius in cuius potestate est, et qui eum, quem in potestate haberet, eam de qua supra comprehensum est uxorem ducere passus fuerit. *quaedam horum Vaticanus breuiator imperite abiecit.*

1 *suppleuit Hollwegius.* ‖ 2 *ex Vlpiani l.* XIV *ad edictum num caput ueniat, dubitat Lenelius* (*paling. inc. fr.* 22); *Pauli l.* LXXIV *ad edictum tribuit Huschkius; quod sequitur Vlpiani nomen huic opinioni magis fauet.* ‖ 3 possit *V.* ‖ 4 iudicatio *V*; *em. Keller Litiscontest. p.* 308. ‖ 5 cognitori experitur *V*; *em. Hollweg*, cognitor iudicati experietur *Huschke non recte, nam ex* i. s. *nota non colligitur* i. *solitariam similiter notari.* ‖ 6 actio *V.* ‖ 7 quam iam *Vd*, 'qiam *linea superducta*, *id est* quoniam *cod.*' *Maius.* ‖ 8 uero *om. Vm.* ‖ 9 uel *V.* ‖ 10 *Pauli libro* VIII *ad edictum adiudicant Huschkius et Lenelius* (*paling. Paul. fr.* 162). ‖ 11 *cf. Lenel. paling. Vlp. fr.* 307.

'habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse tum[1] sciret, VLP. L. VIII. AD ED.?
'in matrimonium conlocauerit eamue sciens uxorem duxerit,
'et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem
'ducere passus fuerit, ~ quae*ue*[2] uirum parentem liberosue
'suos uti mo*ris*[3] est non eluxerit, quae*ue*[4], cum in parentis
'sui potestate non esset, uiro mortuo, cum eum mortuum
'esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est,
321 'nupserit'. ~ '*Pa*rentem', inquit. hic omnes parentes accipe
utriusque sexus, nam lugendi eos mulieribus moris est. quam-
quam Papinianus libro II quaestionum etiam a liberis uiril*is*[5]
sexus lugendos esse dicat; quod nescio ubi legerit. sed qua-
tenus extendatur parentum appellatio, non est definitum apud
quemquam; itaque erunt lugendi etiam ex feminino sexu
parentes. liberos similiter accipere debemus et nepotes et
deinceps ulteriores exemplo parentium. lugendi autem sunt
parentes anno[6], ~ liberi maiores X annorum aeque · anno.
quem annum decem mensuum[7] esse Pomponius[8] ait; nec
leue argumentum est annum X mensuum esse, cum minor*es*[9]
liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint
usque ad trimatum; minor trimo non lugetur, sed sublugetur;
minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. ~
322 . . . . . VII[10]. Verba autem edicti haec sunt: 'alieno', inquit[11],
'nomine, item pe*r*[12] alios agendi potestatem non faciam in
'his causis, in quibus ne dent cognitorem neue dentur, edic-
323 'tum comprehendit'. quod ait 'alieno nomine ~, item per
'alios', breuiter repetit duo edicta cognitori*a*[13], unum, quod
pertinet ad eos qui dantur *cognitores, alterum ad eos qui dant*[14];
ut qui prohibentur uel dare uel dari cognitores, idem et
procuratores dare dariue arceantur. ~

c. 321 *cf. Dig.* 3, 2, 25 *pr.* Papinianus l. II quaest. Exheredatum quoque filium luctum habere patris memoriae placuit, idemque et in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet.

1 tum *om.* V^m. ‖ 2 ue *addidi.* ‖ 3 mo est V^1, mos est V^2 *et Maius.* ‖ 4 ue *addidi.* ‖ 5 uiriles *V.* ‖ 6 anno item V^m, *quod improbat Detl., post* anno *spatium uacuum esse testatus.* ‖ 7 mensuum *ut in hoc codice bis, ita similiter legi Hauptius monuit in codicibus partim optimae partim bonae notae compluribus, u. ed. mai. p.* 370. ‖ 8 pomponius (k superscr.) *V*; *littera superposita* k(aput) *significari uideri adnotat Krueger.* ‖ 9 minoris *V.* ‖ 10 *numerum libri minio scriptum Maius dubitans ita rettulit* XXXIIII *addens: 'haud scio an legendum sit* Paulus ad ed. LXXIIII *uel* Vlp. ad ed. l. LXXVII;' *Detlefsenus prima lectione item* XXXIIII *deprehendit, secunda eruit* \\\\ VII; *Mau uidit* / uλλ ///. *Huschkius tribuit Pauli l. VII ad edictum, Lenelius (paling. Vlp. fr.* 326—328) *Vlpiani ad edictum l. VIIII contra codicem omnino.* ‖ 11 inquid *om.* V^m. ‖ 12 post *V.* ‖ 13 cognitorium *V*; *em. Hollwegius.* ‖ 14 *haec in V omissa suppleuit Hollwegius.*

324 [1]Ob turpitudinem et famositatem prohibentur quidam[2] cogni- turam suscipere, adsertionem non nisi suspecti praetori. ~ VLP. LIB. VIII AD ED.?

325 *Di*ui Diocletianus et Constantius Aureliae Pantheae[3]. Actor rei forum sequi debet et mulier quidem facere procuratorem sine tutoris auctoritate non prohibetur. si quam itaque habes actionem, experiri magis iure quam aduersus ea quae pro tuo *statu*[4] statuta sunt quaecumque postulare debes. Proposita V id. Nou. Heracleae[5] Augg. V et IIII conss.[6] ~ DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL. p. C. 293 (immo 294.)

326 *Idem* Aureliae Agemac*h*ae[7]. Actor rei forum, siue in rem siue in personam sit actio, sequitur. unde perspicis non eiusdem[8] prouinciae praesidem adeundum, de quibus *agitur res ubi*[9] sitae sunt, sed in qu*a*[10] is qui possidet sedes ac domicilium habet. in rem actio priuati iudicii quaestionem continet. dominae praesentia[11] si procurator agat uel defendat, satisdatio non recte postulatur[12]. nam procuratorem tam puellam tutore auctore[13] quam adultam posse facere nulli dubium est. Proposita Sersum XVIII kal. Feb. conss. supra scriptis[14]. ~ IIDEM P. C. 294.?

327 . . . . libro XV[15] responsorum. Mulierem[16] quoque et sine tutoris auctoritate procuratorem facere posse. ~ . . . L. XV RESP.

328 *Papinianus* libro II responsorum. Procurator absentis, qui pro euictione praediorum quae uendidit fidem suam adstrinxit, PAP. L. II. RESP.

c. 326 = *Cod. Iust.* 3, 6, 2. Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Agemachae. In rebus quae priuati iudicii quaestionem habent sicut pupillus tutore auctore et agere et conueniri potest, ita et adultus curatore consentiente litem et intendere et excipere debet. Data VIIII kal. Ian. Caess. conss. *ad hunc locum pertinere uidit Buchholtzius.*

c. 328. 332 = *Dig.* 3, 3, 67. Idem (Papinianus) l. II resp. Procurator qui — non leuabitur; nam procurator qui — frustra recusat.

1 *hic (non ante c.* 326) *in margine scriptum uideri* quod XII *uel* quod ait *rettulit Maius; Detlefsenus et Kruegerus* q̃ | ait *litteris iis quibus contextus scriptus est maioribus scriptisque manu plane diuersa, colore etiam nunc uiridi.* || 2 quidem *coniecit Buchholtz; cf. Savigny Syst.* 2, 215. *certo haec male mutilauit breuiator.* || 3 pantiae *V.* || 4 statu *addidit Huschkius.* || 5 haeracliae *V.* || 6 *uidetur erratum esse in consulibus et constitutio anni esse potius* 294. *uide comm. de subscr. Diocl. p.* 438. || 7 agemacae *V.* || 8 eius *malim.* || 9 de quibus res ubi agitur *V*; ubi res de quibus agitur *em. Maius.* || 10 quas *V*; *em. Mai.* || 11 *fortasse* praesentis. || 12 dationem recte postulat *Vm.* || 13 autore '*sic*' *Vd*, auctore *Vm.* || 14 *subscriptio cum in Cod. Iust. tum hoc loco corrupta uidetur; fortasse* conss. ss. *librarius fecit ex* caess. conss. *die XVIII kal. Febr. a.* 294, *quo constitutio emissa uidetur, Diocletianus fuit Sirmii, qui locus haud scio an lateat in* Sersum *uocabulo. cf. comm. de subscr. Diocl. p.* 435. || 15 XV *Vd*, XXI *Vm. Lenelius paling. Pap. fr.* 732 *de auctoris nomine dubitans Papiniani si sit, libri* XV *responsorum esse negat, esse posse l.* XII; *Krueger et hoc c. et* 333 *tribuit Paulo.* || 16 mulieres *Vm*, '*male*' *Detl.*

etsi negotia gerere[1] desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non releuabitur[2]. ~ PAP. L. II. RESP.

329 Sub condicione cognitor non recte datur, non magis quam mancipatur aut acceptum uel expensum fertur; nec ad rem pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa tacite inesse uideatur. ~

330 *Idem* libro II responsorum. Papinianus respondit, si procurator absentis aliquam actionem absentis nomine inferre uelit, cogendum eum aduersus omnes absentem defendere. ~

331 *Idem* libro II responsorum. Quoniam praesentis procuratorem pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita dabitur et in eum iudicati actio. ~

332 Procurator absentis, qui pro domino uinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat; et ideo nec iudicati actio post condemnatum procuratorem in dominum datur aut procuratori qui uicit denegatur. ~

333 . . . libro XV responsorum.[3] Absentis procuratorem satisdare debere de rato habendo recte responsum est. multis enim casibus ignorantibus nobis mandatum solui potest uel morte uel reuocato mandat*o*[4]. cum autem certum est mandatum perseuerare, id est cum praesens est dominus, *satis*dationis[5] necessitas cessat. ~ . . . L. XV. RESP.

(desunt paginae aut quattuor aut octo)

334 || dotis nomine, effici — (36) — | uel sponsorem reuers — (36) — | facientem prohibeat[7] — (36) — *uel furtum mihi facientem* | deprehendat non furt — (36) — | adquirat actionem, ...[6]

334a non miru*m* — (36) — | cant. Iulianus et si m*ancipauerim tibi*

c. 332 *uide ad c.* 328.

c. 334 *cf.* (*indicatum ab Hollwegio*) *Dig.* 22, 1, 24, 2. Paulus l. XXXVII ad edictum. Cum quis furtum mihi facientem deprehenderit, negotium meum agens manifesti furti actionem mihi parat.

c. 334a *cf.* (*indicatum a Lenelio loco infra citato*) *Dig.* 17, 1, 30. Iulianus libro XIII Digestorum. Si hominem tibi dedero, ut eum manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc

1 negotia gerere *V et Dig. codd. uulg.*, negotiagere *Dig. cod. Flor.* || 2 leuabitur *Dig.* || 3 *Lenelius paling. Pap. fr.* 733 *caput hoc similiter atque* 327 *Papiniano dubitanter tribuit, a libro* XV *responsorum abiudicat.* || 4 mandata *V.* || 5 satis *add. Keller Litiscont. p.* 309. || 6 *caput hoc et sequens posuit Lenelius paling. inter incerta* (c. 23. 24). || 7 *Hollwegius suppleuit ita:* '[*si procurator mulieris interpellat maritum*] dotis nomine, 'effici[*at, ut actio rei uxoriae heredibus quaeratur*] uel sponsorem reuer-'*s*[*um conueniat uel opus nouum*] facientem prohibeat': *quae si recte posuit, hic locus non eiusdem auctoris est atque sequens, in quo eadem redeunt.*

hominem ut eum manumittas, postea procu|rator denuntiet, ne *manumittas, respondit, nisi pareas denuntiationi, competere mihi* | fiduciae actionem[1]. ~

334b *Aliquoties per procuratorem ius* | retinemus, uelut si m — (36) — *uel si sponsorem* | conueniat intra bien*nium*, *uel si prohibeat opus nouum fieri*, *quo casu interdictum* | nobis utile est 'quod ui aut *clam'*; *nam et hic pristinum ius procurator nobis conseruat* | et adquirit actionem si*mul* — (36) — ~ VLP. AD ED.?

335 | [2]Actor municip*um etsi ex edicto et cauere de rato et defendere co*|gitur, interdum neut*rum praestare necesse habet* — (36) — *neque ex iudicato iudicium* | accipere cogitur, quod iudic*ium in ipsos municipes datur* — (36) — | sicut in cognitore — (36) — *iisdem* | casibus quibus et cognit*or* — (36) — *nec rec*|te ei soluitur sicut nec c*ognitori* — (36) — *sane si defendere uolet municipes*, | aduersus omnes de*fendat necesse est*. *nec recte eos* | defendere intelleg*itur nisi* — (36) — | satis dederit. ceter*um* — (36) — *ad*|iuuare debet sicu*t* — (36) ~

336 | [3]*Paulus* libro I sententiarum. Cum quo ag*itur suo nomine*, *si in rem actio est*, *pro praede litis et* | uindiciarum aduer*sario satis dare cogitur aut iudicatum solui*: *contra iudicatum solui*, | si in personam[4] sit actio,| d*umtaxat ex certis causis*. *cum quo agitur alieno nomine* | in rem, pro praede litis et *uindiciarum cauebit aut iudicatum solui*, *in personam iudicatum solui*. | actoris procurator [non solum absentem defendere, sed et rem ratam] | dominum habitu[rum satisdare cogitur]. ~ PAVLVS L. I. SENT.

337 |Procurator antequam[5] —(36)— | accipere iudicium —(36)— ~

338 | [6] *Diui* Diocletianus et Const*antius* — (36) — *A procuratoribus* | citra mandatum d*omini gesta nullius momenti sunt* — DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL.

solum acceperam, ut manumitterem . . . tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero.

c. 334b *cf.* (*indicatum ab Hollwegio*) *Dig.* 3, 3, 72. Paulus l. I manualium. Per procuratorem non semper adquirimus actionem, sed retinemus: ueluti si reum conueniat intra legitimum tempus uel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis utile sit quod ui aut clam: nam et hic pristinum ius nobis conseruat.

c. 336 = *Consult.* c. 3 (*restitutum ex his apud Paulum* 1, 3, 4. 5). Paulus sent. l. I. Actoris — cogitur.

c. 337 *hinc rest. apud Paulum* 1, 3, 6.

1 *sic fere suppleuit collato loco Iuliani Lenel Ztschr. der Savigny-Stiftung, rom. Abth.* 8, 205 *et paling. inc. fr.* 24. || 2 *pleraque c.* 335 *supplementa adhibitis Dig.* 3, 3, 33, 3. 3, 4, 6, 3. 42, 1, 4, 2 *inuenerunt Blumius et Hollwegius et Rudorffius.* || 3 *c.* 336 *supplementa aptata sunt Gaianis* 4, 89 *seq.* || 4 persona *V.* || 5 anteq *V*m. || 6 *suppleui in parte priore secutus Hollwegium.*

(36) — || — (36) — *ideoque quae inuito do*mino a procuratoribus dis|*tracta comparasti, nullo iure retines.* — (36) — ex superfluo autem ea quae procu|*ratores ita* — (36) — *gesserunt nos infir*mare desideras; nam prin|*cipum rescripto* — (36) — *qui non inclusus intra certi* temporis terminos perpe|*tua actione utitur, nequaquam indiget.* — (36) — *M*art. Nicomediae | — (36) — ~ | DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GAL.

339 .....[1] *Cognitore uel procuratore ob eam rem dam*nato, quae periculum ignominiae | *continet, neque dominus neque cognitor uel procurator nota*bitur, quia neque dominus condem|*natus est neque qui condemnatus est suo nomine egit. sed* et si cognitor in rem | *suam datus est, idem dicemus, quamquam cognitore uel procuratore in* rem[3] suam dato lis[4] in | *ipsum aestimatur neque in dominum a procuratore* uel cognitore transfertur | *iudicium.* — (36) — ~ | VLP. L. VI AD ED.?[2]

340 — (36) — *f*amae periculum inrogat | — (36) — *co*gnitorem dirigere. ~ | ....[5]

340a — (36) —[6] Actio[7] popularis cognitorem | *procuratoremue eius qui agit non nisi post lit*em contestatam admittit. | ....

340b *Qui semel cognitor factus est, iudicium* accipere cogitur, maxime | — (36) — *quod si postquam iudicium coep*it, capitales inimicitias | *intercessisse probabitur* — (36) — *per*mittitur excusatio cogni|*tori.* — (36) — [item ait si s]uspectus tutor postuletur, [defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuersus ille u]elit retractare quod actum | [est. sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabit]ur, quoniam famosa[9] causa est, nisi | [constet ei a tutore mandatum nominatim]. ~ | ....

341 [10] — (36) — *Hoc edic*tum de pluribus speciebus | *loquitur.* ...

c. 340b = *Dig.* 3, 3, 9, 7. Vlpianus l. IX ad ed. Item ait — nominatim aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, praetor erat cogniturus.

1 *tres priores huius c. uersus ita fere expleuerunt Rudorffius Vorm.* 3, 97 *et Blumius; quae sequuntur supplementa mea sunt.* || 2 c. 339 *ad Vlpiani l. VI ad edictum reuocant Huschkius et dubitans Lenelius (paling. incert. fr.* 25.) || 3 sem *Vm.* || 4 lis *Vdk*, bis *Vm.* || 5 c. 340. 340a. 340b *Huschkius Pauli sententiis (l. I tit.* 2) *uindicauit, Lenelius in palingenesia ut* c. 341 (= *Vlp. fr.* 321) *ita huius capitis partem eam quae in Digestis redit* (= *Vlp. fr.* 322) *rettulit inter excerpta ex Vlpiani l. IX ad edictum (nam mero typographi errore eadem leguntur inter incerta fr.* 26): *in codice haec ita scripta sunt, ut nisi librarius excerpta perturbauit,* c. 340. 340a. 340b. 341 *eiusdem auctoris sint necesse est.* || 6 *ita fere suppleuit Hollweg.* || 7 *om. Vm.* || 8 *confert Dig.* 3, 3, 8, 3 et 3, 3, 14 *Hollweg.* || 9 famae *Dig.* || 10 c. 341 *retinui supplementa Hollwegii paucis mutatis additisue.*

— (36) — cauetur quod edicto[1] praetor prospicien[2]|*dum curauit* — (36) — *ut praestaret domino fa*cultatem uel a cognitore | *in alium cognitorem uel a cognitore in se i*udicium transferendi | — (36) — *lis* cognitoris sit effecta[3] | — (36) — t possit transferre, non | — (36) — *uerba* edicti talia sunt: 'ei qui cogni|*torem dedit causa cognita permittam iudicium transfer*re'. his uerbis non solum | — (36) — care autem cognitorem ||

(desunt quae sequebantur)

1 ed *V*, *quod potest esse et* edictum *et* edicto. || 2 prospicien *Vd*, perspicien *Vm*. || 3 effecta *Vdk*, affecta *Vm*.

MOSAICARVM

ET

ROMANARVM

LEGVM COLLATIO

RECOGNOVIT

TH. MOMMSEN.

B codex Berolinensis Lat. fol. 269.

V codex Vercellensis n. 122.

W codex Vindobonensis n. 2160.

a b ubi adduntur ad codicum sigla in locis ab ipso librario correctis, distinguunt scripturam priorem et posteriorem ita ut, quae earum non adest in apparatu, cum textu consentiat.

1 2 ubi adduntur ad codicum sigla in locis correctis a manu diuersa, similiter distinguunt scripturam librarii et emendatoris.

[ ] uncis quadratis quae comprehenduntur, absunt perperam a libris scriptis.

⟨ ⟩ uncis angulatis quae comprehenduntur, adsunt perperam in libris scriptis.

Libelli quem edimus Collationis, ut appellari solet, legum Mosaicarum et Romanarum praeter ipsum testes antiqui nulli ad nos peruenerunt; nam quod Blumius ad edicti Theodericiani c. 59 adnotauit fortasse id proficisci ex huius libri c. 4, 1, qui utrumque locum contulerit, reiciat necesse est. codices autem qui Collationem habeant extant tres; quattuor aliorum ab illis diuersorum uel certe qui possint diuersi fuisse, aliqua notitia superest. sunt autem hi:

1. Liber hodie Berolinensis Lat. fol. n. 269 scriptus saec. IX eiusque parte priore magis quam posteriore constat membranis formae quaternariae numero CCII, quarum tamen f. 200'—202 habentes passionem S. Gorgonis martyris a manu saec. XII uel XIII exaratae sunt, quaternio hodie f. 183—190, continens Iustiniani Institutionum partem extremam Digestorumque principium (u. horum ed. meae praef. p. XXXXIIII), a glutinatore demum adsutus. hoc dempto quaterniones litteris alphabeti signati sunt exceptis primis duobus, quibus soli indices continentur, cum a medio tertio f. 20 textus incipiat. capitum collationis index legitur f. 17—19, ipsa f. 150'—182'. 191; ex tribus librariis, qui coniuncta opera uolumen scripserunt, is a quo Collationem habemus item exarauit praeterea magnam partem reliquorum additamentorum ad Iulianum, de quibus infra dicetur. margines subinde madore exesi sunt et corrupti. ipse librarius quaedam emendauit; correctorem, nisi quod saec. XVI quaedam adscripta sunt fortasse a Pithoeo, liber non est expertus. — Eum librum Charondas (uide infra) ait esse 'bibliothecae Dionysianae', quae non potest esse nisi monasterii S. Denis prope Parisios; contra Petrus Pithoeus cum scribit in suam se eum intulisse 'ex antiquissima Sequanorum aut Mandubiorum bibliotheca, in qua per annos octoginta' (uoluit opinor octingentos) 'et amplius latuerat', quamnam intellegat nescio, nec fortasse uoluit intellegi. utut est, c. a. 1570 [1] uenit ad Pithoeum illum, apud quem heredesque

[1]) In epistulis Cuiacii ad Pithoeum seruatis in cod. Paris. Dupuy 700 (excerpta inde a Savignyo sumpta edidit Blumius praef. p. VI, re-

eius marchiones de Rosny per saecula adseruatus est. deinde a. 1837 cum bibliotheca Rosnyana publice ueniret, Berolinum migrauit. ratione cum dubitari nequeat hoc esse ipsum uolumen a Pithoeo adhibitum[1], contrarium qui adseuerant missos faciemus. — Descripsit librum post Blumium (*Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft* uol. 10 a. 1842 p. 298 seq.) aliosque is, cuius cura in Germaniam adlatus est, Gustauus Haenel in praef. ad Iulianum p. IV; nostra causa excussit eum a. 1881 Rudolfus Schoell ipsique eum cum huius editionis plagulis denuo contulimus. — Librum hunc antequam ederet Pithoeus cum amicis communicauit Charonda Contio Cuiacio Scaligero. Ludouicus CHARONDAS in editionis Digestorum, quae prodiit Antuerpiae a. 1575, praefatione scripta Lutetiae k. Ian. a. 1572 ex libro 'de collatione Romanorum cum Moysis legibus' inuento in scripto uolumine 'bibliothecae Dionysianae' tituli primi c. 11 edidit sumptum omnino ex uolumine Pithoeano, ut uaria lectio eapropter in apparatum relata luculenter ostendit. — Antonius CONTIVS quod a. 1573, eo ipso quo totum commentarium primus edidit Pithoeus, subseciuis lectionibus suis inseruit eius c. 2, 6 nondum, ut ait, typis impressum, id item ex hoc codice constat sumptum esse[2]. — CVIACIVS quaedam ex hoc libro enotauit seruata in bibliotheca Bernensi (u. Blume praef. p. XIX). — Apographum eius fecit SCALIGER (cod. Lugdun. Scal. 61f. 105—123; cf. catalogus bibl. Lugduno-Batauae ed. 1716 p. 342), adhuc utile, nam cum eo tempore margines integri essent, hic illic exemplum archetypi uices facit. adhibuimus et ipsum missum Berolinum.

2. Liber bibliothecae capitularis Vercellensis n. 122 membranaceus foliorum 183 formae quadratae, saec. X, a. 1822 a Blumio repertus eiusdem opera innotuit. primus quaternio cum parte indicis capitulorum interiit substituto alio argumenti

cognouit uolumen mea causa amicus P. F. Girard professor Parisinus) primum ut de re noua huius libelli mentio fit die 17. Oct. a. 1570; accepto deinde apographo fuse de eo Cuiacius agit d. 15. Nou. eiusdem uidelicet anni. unde ad Pithoeum uenerit, in epistulis non indicatur.

1) Nihilominus dubitauit Haenelius (praef. ad Iulianum p. IV).

2) Prima editio subseciuarum lectionum, quae prodiit Lugduni (non Parisiis) a. 1555, id caput non habet; primum editio a. 1573 (Ant. Contii iuris consulti lectionum subseciuarum iuris ciuilis liber primus ab auctore denuo recognitus atque auctus. Aurelianis ex officina Eligii Gibierii 1573) c. IX p. 74 continet 'fragmentum ex integro Pauli libro singulari 'sub titulo quemadmodum iniuriarum agendum sit' excerptum, 'nobis', ut ait auctor, 'ab amicis communicatum nec umquam antea typis editum'. lectiones sunt Berolinensis propriae, ut 19, 16 *agat* — 21, 4 *mola* — 10 *numedius nigidius*. inspexit has editiones mea causa quem supra nominaui Girard.

alieni. nostra causa et Paulus Krueger librum relegit et recognouit deinde a me rogatus Christianus Huelsen. adnotationes ad huius codicis marginem inuentas, editas a Blumio praef. p. XXXIII, recognitas ab Huelseno, tractatas nuper apud Conratum (*Geschichte der Quellen des römischen Rechts* uol. 1 p. 314) subieci.

ad 1, 7 (= cod. Iust. 9, 16, 6):

Impr. Iustn. A. Si quis cum telo ambulauerit hominis negandi causa, sicut his qui hominem occiderit pena subiacet.

2, 5 (= Pseudo-Eleutherius (uol. 1 p. 696 Mansi) indeque Benedictus Leuita 1, 398. 2, 381 MG. LL. II B p. 69. 94):

Iudici non est sine accusatore dampnare, quia et dominus Iudas, cum fur esset, quia non est accusatus minime abiecit.

ad 4, 2 (quae [ ] includuntur, euanuisse fere in codice ait Huelsen):

[Omnia ergo, que] aduersus absentes in omni negotio aut loco aguntur [aut iudicantur, om]nino uacuetur, quoniam absentem nullus addicit nec ulla lex dampnat. facile ergo homo hominem [fallere potest, non] tamen deum, cuius oculis omnia nuda sunt et aperta. unde ait propheta: dominus nouit cogitationes hominum quoniam uane sunt.

kp. Clerici, qui in quacumque seditione arma uolentes sumpserint, reperti amisso ordinis sui gradu in monasterio paenitentiae retrudantur.

ad 12, 1:

fabor] S(cilicet) laus uel auxilio.

ad 14, 1 (in textum relata):

Interpraetatio. Plagiarius est qui hominem liberum rapit et uendit.

Post uerba 16, 2, 8 *item pronepotes*, a quibus codex orditur caput CXXVIIII, haec in textum inserta: *require post capitulum CXXX*^{mo} *IIII*^{o} (quod est codicis ultimum) *capitulum C*^{um} *XXXV*, in archetypo adscripta fuerint necesse est ad uerba 16, 2, 8 *si ex duobus* — 16, 2, 10 *matrem eandem habuerint item* in hoc libro omissa, in archetypo uidelicet ad finem suppleta, sed in apographum non translata. liber ipse integer desinit 16, 3, 13 in *pertineri*.

3. Liber bibliothecae Palatinae Vindobonensis n. 2160, antea Salisburgensis n. 360, membranaceus foll. 184, scriptus et ipse saec. X, a. 1822 a Lancizollio repertus, deinde opera cum Bieneri, qui inedita inde complura publici iuris fecit apud Savignyum

Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft 5 (1825) p. 338 seq., tum Blumii innotuit. hic libellus ibi est f. 162'—184'. nostra causa eum denuo contulit idem Krueger, recognouit ad huius editionis plagulas Ludouicus Hartmann. finit ipse integer 16, 8, 2 in *possessiones*.

4. Hincmarum Remensem Savignyus (*Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* 2^2 p. 282) docuit hoc libello usum esse in commentario scripto c. a. 860 (Duemmler *Gesch. des ostfränk. Reichs* I p. 457) de diuortio Lotharii et Tetbergae duobus locis, primum (opp. ed. Sirmond. uol. 1 p. 627): 'scriptum est in 'libro Leuitici: qui dormierit cum masculo coitu femineo, uter-'que operatus est nefas, morte moriatur: unde et leges Ro-'manae decernunt in capitulis de stupratoribus, quod legens 'quisque inueniet', deinde magis explicite p. 634: 'ueniat ille 'qui in sua libertate est, et legaliter aut quod ei impingitur 'defendens liberetur aut illis de quibus reputatur, quoniam non 'solum particeps, sed etiam auctor et executor criminis est, 'concredens legaliter puniatur, et aut in liberatione illius ista 'quae in custodia est et propter timorem super se mendacium 'dicit, legaliter liberetur aut in punitione illius legaliter puni-'atur, sicut in primo libro legis Romanae capitulo sexto de 'stupratoribus et in capitulo septimo de incestis et turpibus 'nuptiis praecipitur et in ceteris, quae Christiana iura de-'promunt, iusti iudices legere possunt'. intelleguntur tituli quintus et sextus editionum nostrarum, sextus et septimus autem ut apud Hincmarum etiam secundum librum unicum ex hodie notis, qui numeros habeat, Berolinensem; certe ibi ante titulum de stupratoribus leguntur uerba *expl. titulo quinto.* 'primi libri' praescriptionem cum ex nostris codicibus unus Vindobonensis habeat, id ipsum in suo etiam Hincmarum inuenisse apparet. Iulianum autem cum saepe adhibeat nec raro eum citet sub uocabulo legum Romanarum (Savigny l. c. p. 281), uerisimile est hunc libellum ab Hincmaro repertum esse Iuliano adiunctum[1]. habuit autem secundum haec codicem nostris meliorem, fortasse horum omnium archetypum.

5. Iohannes Tilius (du Tillet) episcopus († a. 1570) primum sedis Saint-Brieuc, postea oppidi Meaux, cuius ex

[1]) Savignyus l. c. quod coniecit Hincmaro codicem Theodosianum non breuiatum praesto fuisse Iuliano subiuncto et Collatione, eo nititur quod alibi citat tamquam 'in libro VI titulo XVIIII' inuentam constitutionem Cod. Theod. 4, 17, 1 = Cod. Iust. 7, 44, 3. at uero demonstrauit ad illum locum Haenelius hanc Hincmarum sumpsisse ex codice Iustiniano, scilicet epitomato, et scripsisse uel scribere debuisse lib. VII tit. XLIIII.

bibliotheca[1]) ipsius aliorumue curis prodierunt Ansegisi et Benedicti Leuitae capitularia (1548; cf. MG. LL. I p. 263), Vlpiani regulae (1549), Photii nomocanon Latine uersus a Gentiano Herveto (1561), lex Salica aliaeque similes (1573; cf. Stobbe *Rechtsquellen* 1 p. 9), Marcellini comitis chronicon (1619), narrauit Petro Pithoeo, ut refert hic in Collationis editione emissa a. 1573 p. 66, 'habuisse aliquando se' prisci scriptoris, qui cum Moysis legibus Romanas contulisset, 'fragmenta pauca, quibus ille Licinii Rufini nomen tribuebat'. eandem narrationem acceptam sine dubio ab eodem Pithoeo secutus Charondas in praefatione scripta a. 1572 librum de collatione legum Romanorum et Moysis ait credi esse Licinii Rufini. item Cuiacius postquam in obseruationum libro VII c. 2, qui primum prodiit a. 1564[2]), inter iuris auctores Christianos posuit Licinium Rufinum, argumento nullo allato, sed respiciens fortasse narrationem illam Tilianam, in recitationibus ad Paulum interpretans Licinii Rufini auctoris regularum l. XIII ad Paulum scriptam epistulam (Dig. 40, 13, 4) sic ait: 'is est 'L. Rufinus qui contulit leges dei cum legibus populi Romani: 'fuit enim Christianus, et illa collatio, quae non ita dudum edita 'est a Petro Pithoeo, habet in quadam bibliotheca Germaniae 'praefixum nomen Licinii Rufini.' Licinium Rufinum iuris auctorem in Digestis adhibitum ut ab hoc commentario aetatis Theodosianae alienum esse omnes consentiunt, ita quod Huschkius commentus est misso Licinio auctorem habendum esse Rufinum Hieronymi aequalem nemini opinor probauit. tota res nititur narratione Tilii a Pithoeo relata (nam Cuiacium pendere ex narratis sibi a Pithoeo non dubito), neque Tilius eum librum habuisse se dixit, sed uidisse se in bibliotheca nescio qua Germaniae, modo omnia haec per ora plurium recte tradita habeamus. si uidit Collationis exemplum aliquod siue id quod postea Pithoei factum est siue diuersum, certe Licinii Rufini nomen ei praescriptum fuisse parum credibile, cum eiusmodi auctoris nomen aeuo Theodosiano parum conueniat.

6. Canonum sylloge saec. XI in Italia superiore ab ecclesiastico quodam ex Hiberia oriundo quinque libris ordinata, seruata in codicibus Vallicelliano B. 11 (quem adhibui utpote Vaticano emendatiorem) et Vaticano n. 1339 et Casinati n. 216 inter excerpta ex Iuliano complura libro quarto c. 106 (cod. Vat. f. 188) locum huius libelli 1, 7 affert sub hac praescriptione: 'de homicidio qui aliquando absoluuntur, aliquando

[1]) Κανόνας τῶν ἀποστόλων Tilius edidit a. 1540 ex codice inuento Pictaui in bibliotheca canonicorum S. Hilarii.

[2]) Adsunt haec uerba in ipsa editione principe, quam mea causa in bibliotheca Parisina inspexit professor P. F. Girard.

'damnantur. Iustinianus rex.'[1]) lectiones ostendunt adhibitum esse a compilatore codicem Vercellensi proximum, sed eo meliorem.

7. Codex olim Bellouacensis, iam bibliothecae publicae Parisinae n. 9652 (antea suppl. Lat. 779) saec. IX (egit de eo diligenter Haenel in praef. ad nouellas posttheodosianas p. XIV) in folio 164 ultimo post breuiarii Alariciani clausulam continet scripta a manu non multum posteriore prima uerba tituli Collationis X sub praescriptione 'X de deposito'. ea mea causa descripsit Henricus Omont[2]).

Libelli pars hodie superstes ad nos peruenit una cum additamentis, quibus Iuliani nouellarum imperatoris Iustiniani uersio Latina in codicibus tribus supra scriptis aucta est. hanc appendicem liber Vindobonensis, qui ad archetypum commune proxime accedit, repraesentat uel certe olim repraesentabat[3]) ita ut Iulianum exciperet Collatio, sequerentur haec:

1. Nouella Iustiniani 34 (scilicet secundum numerationem corporis nouellarum CLXVIII hodie receptam) Latina *ut nulli liceat mutuanti* (Haenel post Iulianum p. 160*; Schoell in adnotatis ad nou. 34).
2. Nou. 65 Latinae epitome *de terris uel domibus* (edita apud Cuiacium in expositione Nouellae eius opp. ed. Neapol. uol. 2 p. 1109)[4]).
3. Nou. 114 Latina *de sacris diuinis subscriptionibus.*
4. Nou. 143 = 150 Latina *de raptu mulierum et sponsatae.*
5. Nou. 138 Latina *de usuris supra duplum non computandis* (ed. ex libro Berolinensi Pithoeus cum Collatione a. 1573 p. 55).
6. Nou. 121 Graecae *de partiariis solutionibus* epitome (ed. Pithoeus in ed. a. 1573 p. 56 et Haenel post Iulianum p. 196).
7. De consiliariis domini Iuliani anteoessoris dictatum (Pithoeus l. c. p. 59; Haenel l. c. p. 198)[5]).

---

[1]) Merkel apud Savignyum *Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* 7 p. 75 cf. 2, 299; Conrat, *Geschichte der Quellen des römischen Rechts* I p. 88. 215.

[2]) Legem Baiuuariorum A. de Daniels (*Handbuch der deutschen Reichsgeschichte* 1 p. 219), paenitentiale codicis Vallensis Herm. Ios. Schmitz (*die Bufsbücher* Mogontiaci 1883 p. 189 seq.) contendunt disposita esse ad ordinem Collationis, perperam uterque.

[3]) Desiderantur hodie folio auulso c. I extr., II totum, III principium, sed c. II inter c. I et III adfuisse index titulorum declarat.

[4]) Pithoeus eandem Nouellam plenam edidit cum Collatione a. 1573 p. 57, non ex libro hodie Berolinensi, sed ex diuerso, ut significat p. 112, scilicet simili Vindobonensis iur. ciu. n. 19, ex quo eandem dedit Biener *Gesch. der Novellen* p. 493.

[5]) Huc pertinent quae in epistula d. 15. Nou. 1570 Cuiacius scribit

8. Collatio domini Iuliani de contutoribus (Pithoeus l. c. p. 63; Haenel l. c. p. 201).
9. Verba *quam iam uideor conscripsisse in regia ciuitate* (Iulianus ed. Haenel p. 178), quae item adsunt in Iuliani codice omnium optimo Paris. 4568 praemissa subscriptioni: *in hac constitutione finiuntur nouellae constitutiones, quae post codicem diui nominis Iustiniani promulgatae sunt*, ut appendicis auctorem illa ad ipsum Iulianum appareat rettulisse; id num recte fecerit necne, quaeritur (u. Biener *Gesch. der Novellen* p. 79; Haenel ad Iulianum p. XL; Krueger, *Geschichte der Rechtsquellen* p. 355 not. 14).
10. Nouellae Iustiniani 134 Graecae *de uicariis* cet. uersio Latina ea ipsa quae legitur in Authentico.
11. Nouellae 117 Graecae *de diuersis capitibus et solutione matrimonii* praef. c. 1. 2 eadem interpretatio, quae est in Authentico (nou. 112), sed ut appareat Authentici scriptorem hanc ad Graecum archetypum emendauisse, itaque ipsam factam esse ab interprete uetustiore[1]).
12. Scholia ad Iulianum indicantia singula capitula quid in uetere iure mutarint; incipiunt: *primum et secundum capitulum non solum innouat anteriores leges, sed etiam confirmat* (Biener *Zeitschr. für gesch. Rechtswiss.* 5 p. 345 seq.; praef. ad ed. meam maiorem Digestorum p. VIIII. XXXXII).
13. Iustiniani constitutio *pro debitoribus in Italia et Sicilia* hinc tantum nota (in Nouellarum ed. Osenbrueggeniana p. 740; in ed. Zachariaei nou. 168).
14. Locus *de numero testium*, quae est lex Dig. 22, 5, 12 corrupta.
15. Locus *de cecis et debilibus* (Biener l. c. p. 356) originis incertae.

Berolinensis in tribus discedit: primum omisso c. IX habet

ad Pithoeum descripta mihi a Girardo: '*Ce qui est avec le Rufinus est tres bon. Et la* collectio de tutoribus [infra c. VIII] *me plaist fort. Et aussi les lieux qui sont cottés par le mesme auteur sur chacune question du droit. Et vous verrez en bref* [intellegit obss. 12, 38] *qu'il n'a pas menty* [intellegit dict. de cons. c. 34] *quant à la loy derniere Locat.* [= cod. Iust. 4, 65, 35] *qui a grand raison si elle est bien pesée. Elle fait qu'aujourdhuy* aedilitium edictum pertinet etiam ad locationes et conductiones'.

1) Scilicet quod in Graecis est *μετὰ τὸ καταλιπεῖν τοῖς παισὶ τὸ ἐκ τῶν νόμων ὀφειλόμενον μέρος* appendix Iuliana ita reddit: *postquam reliquerint omnibus partem quae lege debetur*, in Authentico autem *filiis* est pro *omnibus*. legit igitur interpres prior non *παισί*, sed *πᾶσι*, posterior errorem sustulit. praeterea uersiones duae paucis locis exceptis, ubi item correctio subesse potest (ut c. 2 in. *συνίστασθαι* in appendice uertitur *contrahi*, in Authentico *consistere*) non differunt nisi per corruptelas librariorum.

bis c. X et eo loco quo legitur in Vindobonensi et f. 149 subiunctum ipsi Iuliano ea forma, quam edidit Haenel post Iulianum p. 192; deinde c. VII dictatum de consiliariis ita ibi perscriptum est, ut post uerba *circa centesima decima relatas* (p. 198 u. 9 Haenel) spatium uacet trium fere paginarum, sequatur lex dei, ea absoluta f. 191 reliqua pars dictati a uerbis *si autem queratur* perscripta sit; denique c. XII et sequentia a Berolinensi absunt. Vercellensis ad Berolinensem proxime accedit; sed absunt ab eo pars dictati de consiliariis ea quam Berolinensis separat, itemque c. VIII—XI, nec post principium dictati, quod finit c. DXCII *idem de episcopis et monachis* siue altero dictati de consiliariis in uerbis *circa centesima decima relatas*, statim sequitur lex dei, sed interponuntur primum haec quae sequuntur ei libro propria et fortasse a librario qui eum scripsit adiecta, nam in indice capitulorum non comparent[1]).

Lex IIII. DXCIII. Constitutio Metridiati. Pupillis uel adultis res suas nec uindi nec donari uel commutari licet nec cum fratre suo.

Cod. Iust. 5, 71, 4. Idem AA. Mithridati. Non solum per uenditionem rustica praedia uel suburbana pupilli uel adulescentes alienare prohibentur, sed neque transactionis ratione neque permutatione et multo magis donatione nec alio quoquo modo ea transferre e dominio suo possunt. igitur et tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti *cet.*

DXCIIII. lex I. Imp. Antonino A. Muciano. Minor quod absque tutore uel curatore uindedit uel obligauit, dum ad legitimam etatem uenerit, restituitur illi.

Cod. Iust. 5, 71, 1. Imp. Antoninus A. Muciano. Venditio quidem praedii, quod iure pignoris . . . distractum est, ad senatus consultum, quod de alienandis praediis pupillorum ue adulescentium . . . factum est, non pertinet. sed si etiamnunc in ea aetate es, cui subueniri solet, aditus competens iudex, an te in integrum restituere debeat . . . . dispiciet.

[1]) Quarti capitis origo dudum agnita est; tria reliqua unde ueniant docuit Haenelius ad Iulianum p. VIII.

DXCV. De donatione. Donatio directa est, ubi in presenti res dona (*scr.* donata) traditur. quod si donator quartam sibi non reseruaberit, donatio non ualebit.	Cod. Theod. 8, 12, 1 *ad summam Aegidianam* (*breuiar. p. 156 Haenel*).
DXCVI. Si seruus sciente domino alienum seruum substraxerit uindiderit celauerit, in ipsum dominum animaduertitur. quod si id dominum ignorante commiserit, in metallum datur.	= Coll. 14, 2, 3.

deinde tractatus breuis *de incestis* incipiens uerbis *cum omnis inlicitus concubitus* pertinens ad ius ecclesiasticum, denique tabula graduum cognationis. tria exemplaria cum pateat pendere ex eodem archetypo modo plenius modo ex parte tantum descripto, uerisimile est primarium codicem, ad quem Collationis exemplaria nostra tria redeunt, haec quoque continuisse ita fere ut leguntur legebanturue in libro Vindobonensi.

Appendicis ad Iulianum huius auctorem, Iustinianae aetatis opinor uel non multum posterioris hominem, potissimum attendisse ad Iustiniani constitutiones Latine scriptas cum ipsa sylloge ostendit tum clausula adiecta ad n. V (Haenel post Iul. p. 197): *similis huic constitutioni Graeca subsequitur* (nobis Nou. 160) *quae debet in his tantum quae ciuitates mutuantur locum non habere;* habuit igitur librum nouellarum nostris omnibus meliorem plenumque tam in Graecis quam in Latinis. attamen Graecas nouellas non omnino neglexit, sed trium 117. 121. 134 partes protulit Latine uersas uel in epitomen redactas; quas ut nouit adhibuitque is qui Authenticum scripsit, ita ex supra dictis intellegitur uersionem, quae hoc nomine significari solet, post factam hanc appendicem elaboratam esse. collectanea sua auctor continuauit epitomae Iulianae; haec enim cum diuisa esset in constitutiones plus minus CXXIV, capita autem plus minus DLXIV, collectanea in Vindobonensi efficiunt constitutiones CXXII—CXXIV, capita DLXXXII—DXCVI (sic text., DLXXI—DLXXXI ind.); in Berolinensi const. CXXVIII—XXXIIII (immo CXXXIIII) capita DLXV—DXCII (uide infra); in Vercellensi const. CXXVIIII—CXXXV, cap. DLXXXVI—DXCII non numeratis quattuor adiectis, quae supra rettulimus. ordinatio ea aequabilis in libris nostris cum omnino profecta sit ab archetypo communi, in ipsis numeris non solum libri tres inter se admodum uariant, sed item non raro eiusdem libri index et sylloge ipsa.

Cum Iuliano ita aucto quamquam, ut dixi, Collatio ad nos peruenit, non eadem est in tribus libris eorum coniunctio. scilicet in Vindobonensi, quem commune archetypum in uniuersa ordinatione reliquis diligentius expressisse hic quoque apparet, post Iulianum auctum sequitur f. 162' Collatio praemisso indice capitum CXXXII seorsum numeratorum. numerantur seorsum Collationis capita etiam in Vercellensi libro et sunt in hoc quoque numero CXXXII; sed qui eum scripsit maluit rubricas tam Iuliani aucti quam Collationis capiti uoluminis praefigere. eadem uia etiam ulterius pergens qui Berolinense uolumen scripsit utrumque indicem coniunxit, numerans Iuliani cum auctario capita DXCI secundum ipsum librum, DXCII secundum indicem, Collationis autem c. DXCIII (sic index, DXCII uolumen) ad DCCXXXII (sic index, DCCCXXXI pro DCCXXXI uolumen)[1]. constitutionum diuisionem ne Berolinensis quidem Collationi intrusit.

Inscriptiones et subscriptiones libelli has traditas accepimus.

W: *incipit legem dei quod precoepit dominus ad Moysen.* sequuntur rubricae. *explicit kap. Incipit liber primus.* sequitur textus finiens 16, 7, 2 uerbis *bonorum possessiones. explicit.* item titulo quarto in codice praescriptum est: *constitut. IIII de legem Moysi.*

B: *incipit capitul legis dei.* sequuntur rubricae et Iulianus cum auctario. *incipit lex dei quam deus precepit ad Moysen.* sequitur textus finiens ubi finit editio. subscriptio nulla.

V: *incipit capitula legis quod precepit deus ad Mosen.* sequuntur rubricae et Iulianus cum auctario. *incipit legem dei quod precepit dominus ad Moysen.* sequitur textus finiens 16, 3, 13 uerbis *heredibus pertineri.* subscriptio nulla.

Rubricas quales libri scripti tradiderunt magis placuit remotas ex apparatu hoc loco exhibere coniunctos, cum praesertim de iis iudicari nequeat nisi coniunctis inscriptionibus et subscriptionibus.

inscriptio nulla

(tit. 1, 1—4)

item (idem *B ind.*) de causalibus homicidis (-diis *W*) *BVW non pro titulo, sed pro parte inscriptionis capitis quinti*

[1]) Ad auctarii Iuliani partem quae in Berolinensi post Collationem perscripta est, numeratio haec non peruenit; solummodo ante Nou. 117, cui in Vindobonensi praescriptum est *const. CXXIII kp. DXCIII* in Berolinensi legitur † *CXC kap.*, ut hic quoque patefiat quantopere in talibus Vindobonensis antiquiore praestet.

(tit. 1, 5 — fin.)

explič. titulus (titulo *V*, *om.* *W*) de sicariis (*hic finit W*) et homicidis (-diis *V hic finiens*) casu uel uoluntate *BWV*

incip̄. de atroci inturia (*sic*) *B*, incip̄. de atrociniis iniuriis *W*, *om.* *V*

(tit. 2)

explicit de atrociis iniuriarum *W*, kp̄. iii cons. (*atramento, sequitur minio* kp. dcxui) *B*, *om.* *V*

incipit de iure et saeuitia (sebitia *B text.*, sed uitia *B ind.*) dominorum *BV*, incipit de iure et seuitia dominorum constit. tituli iii *W*

(tit. 3)

expl̄. titulo (*om.* *W*) de dominorum seuitia (*hic finiunt VW*) cohibenda cons̄. iiii *BVW*

incip̄. de adulterio (-riis *V*) *BV*, incip. de adulteriis constitut. iiii de legem moysi *W*

(tit. 4)

expl. titulo quinto *B*, explicit de adulteris *W*, expl̄. cap̄. quod supra *V*

incip̄. de stupratoribus (strupatribus *V*) *BWV*, 'capitulum sextum de stupratoribus' *laudat Hincmarus* (*supra p.* 112)

(tit. 5)

expl. titulo (*om.* *W*) de stupratoribus *BW*, *om.* *V*

incip̄. de incestis (ingestas *B ind.*) nuptiis *BWV*, 'capitulum septimum de incestis et turpibus nuptiis' *laudat Hincmarus* (*supra p.* 112)

(tit. 6)

expl̄. titulo de adulteris stupratoribus et incestis *B*, *om.* *WV*

incip̄. de furibus et de poena (paene *V*, penis *W*) eorum *BWV*

(tit. 7)

expl̄. titulus (*om.* *W*) de furibus *BW*, *om.* *V*

incipit (item *V*) de falso testimonio *BWV*

(tit. 8)

uiiii *B*, *om.* *WV*

(tit. 9)

expl̄. titulus de familiariis testimonium non admittendo decimo *B*, explicit de falso testimonio *W*, expl̄. titulo de testimonia *V*

incipit de deposito *BWV*; x de deposito *cod. Bellouacensis* (*u. supra p.* 114)

(*tit. 10*)

expl. titulo de deposito unde *B*, explicit de depositis *W*, *om. V*

incipit de abactoribus (*sic W*, abbatoribus *B ind.*, abegeatoribus *B text.*, actoribus *V*) *BWV*

(*tit. 11*)

expl. de abigeis (abactoribus *W*) *BW*, *om. V*

incipit (*om. B text.*) de incendiariis (-ri *B ind.*) xii (duodecim *V*, *om. W*) *BVW*

(*tit. 12*)

expl. titulo (*om. W*) de incendiariis (incendiis *W*) *BW*, *om. V*

incip. de terminia mota (*om. B ind.*) xiii *B*, incipit (item *V*) de termino amoto *WV*

(*tit. 13*)

expl. titulus de terminea mota *B*, explicit de termino amoto *W*, *om. V*

incip. de plagiariis xiiii *B*, incipit (item *V*) de plagiariis *VW*

(*tit. 14*)

expl. titul. *B*, explicit de plagiariis *W*, *om. V*

incip. xu de mathematicis et manicheis *B*, de mathematicis et manicheis *V*, incip. de mathematicis *W*

(*tit. 15*)

expl. titulus de mathematicis maleficis et manicheis *B*, explicit de mathematicis *W*, *om. V*

incip. titulus xui de legitima successione *B*, incip. de legitimas actiones *W*, item de legitima actione *V*

(*tit. 16*)

subscriptio nulla.

Numeratos hos titulos inuenit in exemplari suo Hincmarus (supra p. 112) laudans, ut uidimus, qui nobis quintus et sextus sunt tamquam sextum et septimum. eorundem numerorum partem seruant libri nostri, maxime Berolinensis, plerosque tamen ipsis scribis non intellectos, ita ut qui nunc sunt secundus tertius quartus decimus ibi uno numero auctiores inueniantur quam in numeratione uulgari, contra tituli quinque postremi cum ea consentiant, numerus VIIII pari iure et ad finientem titulum referri possit et ad incipientem. intellegitur inde in exemplaribus antiquioribus et in ipso Hincmariano titulum de casualibus homicidiis etiam in numeratione suum locum obtinuisse et numeratos esse titulos septendecim. at in trium librorum quibus utimur communi archetypo secunda rubrica oblitterata est et prima interpolata, ad quam interpolationem fortasse adhibita est rubrica nouellarum Valentiniani III 19 siue 3 breuiarii Alariciani *de homicidiis casu an*

uoluntate factis, quam cum hac nostra Blumius in schedis Bonnensibus comparauit.

Capitum numeri omnes a librariis ueniunt ita inserti, ut licet iam in communi archetypo adessent, quiuis librarius et numeros mutaret et ubi exordium aliquod animaduertere sibi uideretur, eos intruderet. haec omnia cum ex apparatu eiecerim, quomodo in libris scriptis appareant, demonstrabo in titulo XI de abactoribus.

	Berolinensis	Vercellensis	Vindobonensis
principio tituli			
ante incipit	kp. DCLXXX	kp. LXXXVIIII	kp. LXXXIII
ante c. 2	kp. DCLXXXI	kp. LXL[1])	kp. LXXXIIII
ante c. 3	kp. DCLXXXII	kp. LXLI	kp. LXXXV
ante c. 4	kp. DCLXXXIII	kp. LXLII	kp. LXXXVI
ante c. 5	kp. DCLXXXIIII	kp. LXLIII	kp. LXXXVII
ante c. 6	kp. DCLXXXV	kp. LXLIIII	kp. LXXXVIII
ante c. 7	kp. DCLXXXVI	kp. LXLV	kp. LXXXVIIII
ante uerba p.175, 10 sed etiam	—	kp. LXLVI	—
ante uerba p.175, 12 eodem rescripto diui Hadriani	kp. DCLXXXVII	kp. LXLVII	kp. XC
ante c. 8	kp. DCLXXXVIII	kp. LXLVIII	kp. XCI
ante uerba p.175, 19 si quis bouem	—	kp. LXLVIIII	kp. XCII

Vides licentiam librariorum in Vercellensi et Vindobonensi latius propagatam esse, sed ne a Berolinensi quidem abesse capitum exordia ficticia. coniuncta cum hac diuisione est rubricarum a textu separatio; scilicet ubicumque capitis exordium librarius ponit, ibi proxima quaeque uerba minio scribere solet; quod quousque in singulis capitibus producatur referre superuacaneum uisum est. uerarum locorum excerptorum inscriptionum cum Berolinensis formam aut pristinam aut certe ab hac proxime remotam seruarit, Vercellensis et magis etiam Vindobonensis non solum multa ex his abiecerunt, sed etiam ad capitum suorum exordia saepenumero tradita immutarunt, maxime modo substituto, modo addito temere uocabulo *idem*, (id quod monstrat uaria lectio, nisi quod de Vindobonensi raro id posui, cum ibi post singulos capitum numeros constanter

[1]) LXL pro XC in libro est hic et deinceps, ut in aliis non paucis.

id reperiatur)[1]), et p. 178, 10 ubi post *uidetur* caput incipiunt omnes, pro traditis *et ita celsus* — *ait enim* substituit rubricam *de stipula incendentis celsius* Vercellensis. haec quomodo singulis locis se habeant cum ad crisin faciat, in apparatu ea comparent. — Ad haec capita qui formati sunt indices capitulorum et ipsi librariorum sunt, sed certe Berolinensem librum qui scripsit principia capitum non ex apographo suo, sed ex ipso archetypo in indicem rettulit, cum quibusdam locis (ut 154, 17. 163, 15. 177, 20. 178, 1. 197, 23) lectio indicis emendatior sit quam in textum recepta. uariam lectionem inde deprromptam ut in apparatum rettulimus, ita ipsi indices (quorum Vercellensem et Vindobonensem edidit Blumius) non digni uisi sunt quos typis exprimeremus.

Interpolationes, quae quidem nostris libris omnibus communes sint et certo ad archetypum commune adscendant, adsunt quidem aliquot, ut tituli primi qui est et secundi qui fuit inscriptiones corruptae, et capitum numeri ficticii, quos modo uidimus adfuisse iam in archetypo, item 154, 24 adiecta uerba *item Theodosianus*, de quibus mox dicetur, item 141, 14 *uel res uerba rescripti* pro siglis *u. r.*, et 144, 7 cum pro *aquilia* scriptum esset *aquiliam*, inde factum *ad aquiliam*, 168, 2 intrusum *uerbis* aliaque minora, sed rarae eae et facile deprehendendae. sed multis locis hiant libri omnes modo singulis uocabulis modo adeo enuntiatis omissis (ut 177, 10. 189, 14. 191, 2 et passim). longe pluribus codex archetypus mendis nec raro grauibus inquinatus fuit. nec admodum uetustus fuerit necesse est: scilicet, minusculis eum exaratum fuisse indicant errores in apographa omnia translati, ut 176, 21 *et editione* scriptum pro *deditione* et passim *s* et *r* permutatae, ut 145, 10 *rextertiorum* pro *sestertiorum* *BV* similiterque saepius, 186, 6 *re BWV* pro *se*, 187, 14 *sed tractare B* pro *retractare*, 187, 18 *rectas BV* pro *sectas*, 188, 6 *euidentissimorum BWV* pro *euidentissime sunt*, passim *incertus* pro *incestus VW*, 169, 10 *uestitur VW* pro *uertitur*. peruenit hoc ad apographa tria, sed longe frequentius quam *B* sic errarunt *VW* utpote uetustae scripturae minus gnari.

Tria apographa quem locum inuicem teneant, dictu difficile est. Berolinense longe optimum quibusdam locis plenius est quam duo alia, ut 164, 6 uerba *qui rem . . . potest*, item extrema inde a p. 198, 2 solus seruauit et passim uerum dat ubi illa errant. attamen non solum e contrario hiatus

[1]) Ita p. 177, 1 ubi duo alii libri habent *idem paulus* Vindobonensis rubro colore praemittit alterum *idem*: similiter *idem* bis ibi legitur 197, 9. 16. 22 et aliis locis.

eius libri (ut 145, 11. 169, 15. 179, 9) et errores non rari (ut 186, 6 *reprehenderent* pro *re praeberent*, quod debuit esse *se praeberent*) emendantur adhibitis libris aliis, sed adeo non immunis est ab interpolatione sibi propria licet rara et modesta. ita 179, 2 uocabulum *tenetur* et 195, 24 uocabulum *enim* de suo scriptor addidit. dittographiam ex archetypi margine in textum translatam deprehendimus 152, 26, ubi ad *non ambigitur* adiectum fuit *non dubitatur*, quocum iungemus, quod 180, 15 in loco qui potest uideri hiare in textum admissum est *hd*, scilicet *hic deest*. — Vercellensis ut saepenumero tam in ueris quam in falsis cum Vindobonensi conuenit (ut uterque habet 185, 8 *denses abdicant* pro *deus eradicauit B*, 194, 1 *rumponuntur* pro *rumpuntur*), ita fide hunc longe superat nec desunt loci, ubi unus uerum seruauit (148, 1 *infami V* cum Dig., *infamem W*, *infamiae B* — 148, 2 *iube ita V* cum Dig., *iubet B*, *iube intra W*). nam in Vindobonensi interpolatio late grassata est passim originem ducens ex leui errore Vercellensis.

150, 23 *diuum*] *B*, *dum V*, *quod W*
154, 16 *rei*] *BV*, *quia rei W*
155, 15 *prop. pr. id.*] *B*, *propridiae V*, *propriae dixi W* (unde adnotatio corrigenda)
159, 1 *corrigendum*] *BV*, *succurrendum W*
164, 5 *his*] *BV*, *ira W*
168, 20 *fur accedet*] *V*, *fur accedat B*, *furanti de W*
169, 1 *susceperat*] *BV*, *susceperat stabit W*
174, 9 *furem magis eum*] *non furem eum esse W*
186, 6 *se praeberent*] *repraeberent WV*, *reprehenderent B*
187, 8 *sed dii*] *sedi B*, *redde VW*
188, 1 *conentur*] *B*, *conuentur V*, *conueniatur W*
195, 3 *obsistunt*] *B*, *obstituunt V*, *constituunt W*

Nihilominus non solum supra uidimus appendicis Iulianae formam in libro Vindobonensi a pristina proxime abesse, sed etiam hic liber Vercellensi proximus et ex tribus deterrimus saepenumero uerum seruauit cum B contra V nec raro contra utrumque, ut 147, 23 *eorum W* cum Dig., *illorum BV*. equidem cum ad contaminationis suspicionem confirmandam argumenta idonea non habeam (nam 142, 1 *aut B*, *ante V*, *autem ante W* — 191, 20 *ex V*, *et B*, *et ex W* — 194, 5 *et B*, *est W*, *est et V* non sufficiunt), quomodo fieri potuerit, ut tam BV quam VW inter se iungantur communione non paucorum errorum, ueram lectionem retineant modo BV contra W, modo VW contra B, modo B solus, modo solus V, modo adeo solus W, non habeo quomodo explicem; hoc uideo neque ullo ex hisce tribus libris recte nos carere posse neque duorum consensu contra unicum testem rem decidi.

Notis iuris, scilicet iis quibus usi sunt librarii Gai Veronensis et fragmentorum Vaticanorum et a quibus constitutionarii in scribendo codice Theodosiano iussu senatus abstinuerunt, qui scripsit hunc commentarium non magis uoluit uti; nullo enim loco certum uestigium eorum reperiri uere periti non negabunt. neque uti recte iis potuit in commentario non forensi usui destinato, sed quae apud iuris auctores inuenit, in communem formam transtulit notis iuris perite solutis. sane non peruenit id ad notas eas, quae communi usu obtinent et adsunt similiter in libris codicis Theodosiani et alibi; quo pertinent loci duo 140, 11, ubi *exemplum sacrarum litterarum* in libris nostris mutatum est in *quod si* natum opinor ex *ex. s. l.*, et 141, 14, ubi cum libri habeant *uel res uerba rescripti*, in archetypo uidetur fuisse *u. r.*, adscripta deinde interpretatione duplici altera uera, altera falsa.

Orthographiam formaui ad leges saeculi eius, quo scripsit auctor, expulsis soloecismis qui libros quos habemus occuparunt et sine dubio simili ratione adfuerunt in communi eorum archetypo octauo saeculo uix uetustiore. in apparatum ex orthographicis ea admisi quibus in crisi non recte careremus; reliqua menda in apparatu praetermissa qualia sint, indicabit conspectus quem subieci non plenus sed qui sufficiat, formatus maxime ad Berolinensem, sed respiciens item tam Vercellensem quam Vindobonensem in his quoque duobus illis inferiorem.

Adsimilationem praepositionum in compositis talem exhibui, qualis est in *B*; longius progressa est in *VW*, ut *afficitur* 166, 16 *W* — *affin-* 159, 6 *VW* — *appraehendere* 162, 23 *VW* — *compell-* 147, 16 *W*, 148, 14 *W*

geminantur consonantes perperam: *consummi* 175, 8 *BW* — *affricae*, *aggrestis*, *bettice*, *mannumittere*, *siccarius* *W*

non geminantur perperam: *afectos* 158, 5 *B* — *comendata* 169, 2 *B* — *comodati* 169, 8 *B* — *comentar-* 193, 16 *B* — *efractores* 163, 12 *BW* — *exusit*, *exuserit* passim *BW* — *erorem* 160, 14 *B* — *manumitere* 143, 8 *B* — *posit* 151, 9 *B* — *remitenda* 177, 19 *B*.

e, *ae*, *oe*:

e pro *ae*: *admisse*, *que*, item *etatis*, praesertim *pre-* pro *prae-* passim *B*: etiam frequentius *VW*

ae pro *e*: *atrocissimae* 148, 6 *B* — *cognuscae* 147, 23 *B* — *iustae* 147, 22 *B* — *optimae* 141, 6 *B* — *uidilicaet* 178, 19 *B*, item *aeadem*, *aeam*, *laetaliter*, *praecum* et sic deinceps *B*, rarius *VW*.

e et *i*

e pro *i*: *impedet* 157, 1 *V* — *prestetit* 140, 4 *V* — *preuigna*

159, 10 B — *seuerissemae* 158, 13 *B* — *treginta* 151, 18 *B* — *uademonium* 147, 17 *V* — *uendicar-* 137, 3 *V*. 151, 21 *V* — *uindederit* 173, 9 *B*. 182, 9 *B*.

i pro *e*: *abigerit* 174, 4 *V* — *acciperit* 165, 17 B — *dioclitian- B* 148, 21 — *dirimerint* 160, 8 *BVW* — *interficerit* 151, 2 *V* — *redimeris* 175, 5 *BVW* — *religare* 165, 5 *VW*. 176, 14 *VW* et constanter *W* — *susciperat* 169, 1 *W* — *uidilicaet* 178, 19 *B* — *uindederit B* 173, 9. 182, 9; *uindiderit* 183, 19.

e et *oe*

e uel *ae* pro *oe*: *obedire* 158, 21 *BWV* — *pena* 161, 14 *W*. 165, 8 *BV*. 182, 14 *W* — *paena* 163, 10 *V*. 174, 2 *B*.

oe pro *e*: *poenes* 164, 7 *BVW* — *poenae* (= *penes*) 171, 17. 21 — *coep-* pro *cep-* (*accoeperit*, *concoeptus*, *suscoepisse* cet.) passim in *W*

i et *ii* dedi, ut leguntur in libro Berolinensi.

i et *y*

y pro *i*: *styrpes* 195, 7 *B* — *abygeus*, *arbytrium*, *cybaria*, *olym*, *bytricus W*

o et *u*

o pro *u*: *calomnia* 151, 6. 7 *V* — *contomacia* 186, 6 *B* — *foriosis* 194, 16 *B* — *fornum* 179, 14 *BW* — *grado* 177, 9 *B* — *pecodum* 158, 8 *BV* — *poniatur* 158, 2 *B* — *ponitionum* 177, 7 *B*. talia ut sunt *maximo* pro *maximum* recepi in apparatum.

u pro *o*: *auguriatur* 185, 3 *B* — *cummun-* 179, 14 *B* — *fortuitu* 182, 4 *BW* — *humicid-* 152, 19 *V*. 153, 2 *V* — *interogatur* 185, 5 *B* — *nepus* 189, 6 *B* — *praeturi* 193, 25 *V*. 194, 13 *V* — *sacerdus* 136, 7 *B*

u et *oe*:

inpoene 181, 12.

b et *u*

b pro *u*: *abia* 159, 8 *B* — *abunculus* 196, 23 *B* — *adoptiui* mut. in *-bi* 189, 18 *B* — *dibus* 186, 19 *V* — *ebaristi* 141, 7 *V* — *fabore* 159, 14 *B* — *seruabit* 152, 20 *BV* — *sebitia* 147, 14 *V* — *berberatus* 146, 7 *V* — *berbicem* 175, 21 *BVW* — *bytricus* 168, 4 *W*. similia multa reperies in apparatu.

u pro *b*: *ciuar-* 169, 21 *BV*. 169, 22 *BV* — *conprouata* 178, 15 B — *conuuio* 151, 15 *B* — *inproue* 169, 22 *BV* — *liuellum* 148, 6 *B* — *nouilissim-* 157, 12 *BV* — *preuit-* 140, 14 *B*. 148, 8 *BV* — *prouarentur* 187, 11 *B* — *prouauerit* 139, 15 *W* — *sauinum* 180, 3 *W*

c et *qu*

c pro *qu*: *alico* 177, 9 *W* — *cominus* 170, 21 *BVW*

q pro *c*: *quogend-* 143, 17 *V* — *quoherc-* 141, 10 *B*. 149, 11 *B*. 182, 5 *B* — *quohibend-* 157, 17 *V* — *quomodat-* 169, 8 *W*.

ci et *ti*

ci pro *ti*: *accio* 164, 3 *B*. 164, 4 *B*. 169, 13 *B*. 178, 1 *B* — *contenciosos* 188, 11 *B* — *leccio* 161, 18 *B* — *inpacientia* 154, 2 *B* — *noticia* 186, 3 *B* — *pocior* 193, 5 *B*. 193, 11 *B* — *tercio* 156, 12 *B*.

ti pro *ci*: *conditio* 137, 19 *BVW* — *conuitium* 145, 6 *B* *inimititia* 176, 12 *B* — *iuditio* 169, 6 *B* — *pertinatia* 187, 15 — *prouintia* constanter fere *BW* — *sartiatur* 176, 18 *B* — *suspitio* 140, 16 *B* — *translatitiae* 153, 10 *B*

ti pro *cti*: *iurisditio* 150, 22 *W*.

d et *t*

d pro *t*: *ad* 169, 22 *B* — *adque* passim *BVW* — *adtamen* 175, 24 *BW* — *capud* 28, 5 *V* — *inquid* 145, 15 *BVW*. 160, 27 *BVW* — *quodquod* 193, 13 *B*.

t pro *d*: *aliut* 174, 8 *W*. 192, 20 *W* — *aput B* semper — *set* 31, 9 *V*. 32, 4 *V*.

f et *ph*

f pro *ph*: *epafroditus* 138, 15 retinui.

ph pro *f*: *nephas* et *nepharius W* semper.

h male addita: *habigunt* 173, 16 *B* — *hac* constanter fere nec raro, ut 158, 5. 8. 9. 159, 6. 164, 21. 172, 4 consentientibus tribus libris — *his* item passim et saepe, ut 162, 2. 169, 1. 170, 3. 25. 171, 14 consentientibus libris — *antehactum* 158, 15 *W* (*m.* 2) — *hareas* 176, 9 *W* — *holiuarum* 176, 22 *B* — *hordinem* 170, 16 *B*. 181, 9 *B* — *hortum* 170, 16 *B* — *adhire W* passim — *archadius* 155, 1 *BVW* — *nechisque* 152, 6 *B* — *cohierit* 166, 10 *BVW*. 166, 11 *BVW* — *coherc-* plerumque *BVW* — *posthumi* 190, 20 *W*

male omissa: *actenus* 158, 16 *VW* — *adrianus B* constanter — *ermogenianus* 170, 8 *B* — *orreoru* 172, 19 *V* — *perorrescat* 140, 5 *BV* — *ospitium* 155, 13 *V* — *contraitur* 140, 5 *V*, *detrai* 147, 20 *V*

m in fine uocabuli passim modo adicitur modo demitur, sicut ostendit apparatus.

m et *n* in libro *B* non confunduntur (quamquam *uimdicando* legitur 158, 13), sed recte scribitur *numquam*, *tamquam* cet.

necgleg- passim *W*.

p inter *mn* male inseritur in *B* nusquam, raro in *V* (138, 14 *dampnatur*, 151, 7 *calompnie*), passim in *W*.

s et *x*

x pro *s*: *extim-* 143, 12 *V*, 159, 23 *BV*. *exstim-* 143, 12 — contra *exstet* 193, 7 *B*

x mutatum in *cx*: *deuincxit* 159, 15 *VW* et passim *W* — *instrincxit* 138, 15 *W*.

Diximus de libris scriptis, quibus hic commentarius continetur, et qua condicione traditum acceperimus explicuimus. iam uideamus, quo tempore et quo loco scriptus sit, item de auctore et titulo eius si quid statui possit, denique quos libros auctor adhibuerit ad syntagma hoc concinnandum.

Scriptum esse commentarium ante a. 438 recte collegerunt Haenelius (ad C. Th. 9, 7, 6) et Huschkius (apud Savignyum *Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft* uol. 13 p. 5) inde, quod non solum nullo loco adhibuit corpus Theodosianum eo anno editum, quamquam sexto titulo admodum aptae erant tam lex a Constantio II a. 355 lata C. Th. 3, 12, 5 quam altera a. 393 Theodosii I nobis seruata in solo codice Iustiniano 5, 5, 5, sed etiam legem, quam Valentinianus II a. 390 emisit, titulo quinto inseruit non ad eam formam, quam accepit in corpore Theodosiano 9, 7, 6, sed ad pristinam eamque pleniorem. sumpsit igitur eam ex eius aetatis nouellis constitutionibus edito corpore abrogatis et uerba, quae in libris adscripta sunt 'item Theodosianus' necesse est ueniant ab iuris perito aetatis posterioris qui haec collectanea adnotarit. ex ipsa illa lege in haec collectanea recepta colligitur libellum editum esse non solum post annum 390, sed etiam post Theodosii de Eugenio uictoriam a. 394 reportatam. nam lex illa cum trium imperatorum qui tum fuerunt uocabula legitimo ordine praescripta habeat, auctor autem haec ei praemittat: *mentem legis Moysi imperatoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur*, uni Theodosio legem in Occidente emissam ipse degens in Occidentis imperio adscribere potuit neque uiuo Valentiniano, qui periit a. 392, neque Eugenio imperante; recte autem exordio tali usus est, postquam deuicto Eugenio Theodosius utriusque imperii dominus factus est. neque tamen inde, quod Theodosium imperatorem appellat, non diuum, collegerim libellum scriptum esse eo uiuo, cum a tali uocabulo abhorruisse uideatur utpote sectae Christianae; certe unico loco, ubi ex sua persona principum consecratorum mentionem facit, p. 48, 10 Diocletianum et Maximianum et ipsos appellat *imperatores*. denique ita finibus nimis angustis concludimur, nam deuicit Theodosius Eugenium a. 394 Sept. 6, obiit d. Ian. 17 anni insequentis. multo minus propterea, quod iuris auctores eos solos adlegauit, quos admisit lex de ea re lata a. 426, libellus statuendus est hoc anno

posterior esse; nam recte omnino Huschkius (l. c. p. 9 seq.) monuit lege ea sine dubio id ipsum sancitum esse, quod usu antea obtinuisset. sequitur inde libellum prodiisse inter a. 394 et 438, sed ut propius ad illum annum quam ad hunc accedere uideatur.

Scripsisse auctorem in partibus Occidentis cum inde colligitur, quod uetus testamentum non Graece adhibuit, sed Latine, tum ex subscriptione saepe citatae constitutionis 390 *pp. pr. id. Maias Romae in atrio Mineruae.* ea cum in Theodosiano corpore haec sit: *pp. in foro Traiani VIII id. Aug. Valentiniano Aug. IIII et Neoterio coss.* et data sit secundum utrumque testem ad Orientium uicarium urbis Romae, scribenti in Occidente et maxime Romae statim ut edita est facile innotescere potuit. confirmatur inde quoque quod supra posuimus libellum non multum post legem eam editam publice prodiisse.

Titulus operis auctorisque nomen latent. secundum supra p. 118 relata quod apparet in communi nostrorum librorum archetypo pro titulo praescriptum fuisse *lex* (uel adeo *legem*) *dei quam praecepit dominus ad Moysen* si uenit ab ipso auctore, titulum ab eo praescriptum sine dubio exhibet imperfectum, cum res requirat, ut addita fuerint talia: *et lex Romana quomodo conueniant.* sed cum antiquissimus omnium de hoc libro testis Hincmarus eum laudet sub titulo *legis Romanae* (u. p. 112) et titulus ille facile concinnari potuerit ex libelli exordio et capitum quoque diuisionem auctoris consilio omnino contrariam et egregie ineptam archetypi scriptor intruserit, magis crediderim praescriptionem eam additam esse a librario eo qui nostrorum librorum archetypum exarauit, retinuique propterea inscriptionem ab Henrico Stephano inde (1580) receptam Collationis legum Mosaicarum et Romanarum non antiquam eam, sed aptam et uulgo notam. titulorum inscriptiones ipsius auctoris sunt. ad numeros quod attinet, supra uidimus Hincmarum usum esse exemplari huius libelli diuiso in titulos septendecim et post eam aetatem mutata inscriptione tituli hodie primi et oblitterata rubrica secunda exemplar effectum esse titulorum sedecim tantummodo, ex quo nostra descendunt. nihilominus dubium est, num numeros illos ipse auctor adscripserit; nam communi usu auctorum iuris numerantur libri, non numerantur tituli[1])

[1]) Ab hac lege neque Theodosius II neque Iustinianus recesserunt. codicis Theodosiani exemplar quod adhibuit qui legem Romanam Burgundionum composuit sane nostris omnibus uetustius neque rubricas neque leges numerauit, cum illae suis uerbis, hae ad praescriptiones ibi laudentur. Iustiniani quoque auctores neque Digestis suis numeros rubricarum capitumque adscripserunt (u. ed. meae maioris praefationem p. X) neque idem fecerunt in codice; certe codex Veronensis longe optimus omnium, sed tamen et ipse hic illic breuiatus utrosque numeros adscriptos habet Graece.

neque crediderim auctorem ab eo discessisse. propterea numeros hodie receptos non mutaui ad Hincmarianos, sed sub signo insiticiorum retinui.

Auctorem apparet executum esse, quod significant et alii Christiani scriptores et Tertullianus uerbis his (de apol. 45): *sciatis ipsas leges uestras quae uidentur ad innocentiam pergere, de diuina lege ut antiquiore forma mutuatas esse,* neque substitit in iis, quae ad nos peruenerunt, sed totum ius complexum eum esse uerisimile est, cum inscriptio codicum tam Hincmariani quam Vindobonensis ostendat primum librum solum nos habere eumque fortasse et ipsum imperfectum. disposuit librum compilator ita, ut inciperet a delictis, quae pars integra superest, sequeretur ius priuatum. in delictis ordinandis auctor, ut bene obseruarunt Sachse apud A. de Daniels *Handbuch der deutschen Reichs- und Staatenrechtsgeschichte* I (1859) p. 219 et Conratus *Geschichte der Quellen des römischen Rechts* I p. 89, decalogum (Deuteron. 5, 17 seq.) adhibuit, scilicet tituli I. Ia. II. III. proficiscuntur a praecepto quarto *οὐ φονεύσεις*, tituli IV. V. VI. a sequente *οὐ μοιχεύσεις*, titulus VII pendet a lege *οὐ κλέψεις*, VIII. IX a lege *οὐ ψευδομαρτυρήσεις*, X—XV a praecepto, ne rerum alienarum per fraudem potiamur. ex iure priuato ad nos non peruenit nisi primus titulus de re hereditaria. auctorem ut iuris peritum fuisse collectanea testantur, ita condicione ecclesiasticum et ipsum, cum in exordio tituli septimi lectores compellet uerbis *scitote iuris consulti.* ad fori usum eum scripsisse fuerunt qui conicerent; mihi uidetur id unum secutus esse, quod supra posui, neque ullum indicium deprehendi, quo significetur iudiciorum causa siue saecularium siue ecclesiasticorum haec collectanea composita esse.

Auctorem libri scripti quos habemus nullum enuntiant neque credibile Tilianum Licinii Rufini nomen praescriptum habuisse (uide supra p. 113). nec magis firmum est testimonium, quo syllogen hanc ad Ambrosium episcopum Mediolanensem reuocare temptauit Rudorffius[1]). scilicet Ebed-Ieshû metropolita Nestorianorum Nisibitanus Armeniacus mortuus a. 1318 in collectione canonum synodicorum[2]) ut demonstret de

[1]) L. c. p. 276 seq. adsensus est uel certe non dissensit Maximilianus Ihm in studiis Ambrosianis (annal. Fleckeisen. suppl. uol. 17) p. 68. recte obseruat ab Ambrosio auctorum Graecorum Romanorumque bene dicta ita afferri, ut eadem addat multo melius et multo ante a patriarchis prophetisque ueteris testamenti dicta esse, sed id parum probat; nam ea comparatio apud ecclesiasticos scriptores a Tertulliano inde tralaticia est.

[2]) Edidit Al. Assemani apud Maium script. uet. nou. coll. uol. 10 (1838); hunc locum (ibi p. 54) uertit Roediger apud Rudorffium accurate

ordine diudendarium hereditatium in ecclesia satis constare, enumerans qui legum de ea re contraria et discordantia conciliare atque componere studuissent, postquam memorauit synodos duas Nicaenam a. 325 et Constantinopolitanam a. 381 ita pergit: 'composuit deinde (leges) post hos Ambrosius epis-'copus Mediolanensium, cum a Valentino rege iussus esset scri-'bere et in ordinem redigere statuta et τάξεις ἡγεμόσι[1]) regio-'num: et ex regibus Christianis etiam scripserunt iura et 'decreta Constantinus ille magnus et Theodosius et Leo.[2]) et 'haec quidem, ut comperimus, in terra Occidentis'. sane tempus aliquatenus conuenit, cum Ambrosius diem obierit die 4. Apr. a. 397, et agit libellus hic de hereditatibus fuse neque intentio scribentis et stili genus ab Ambrosio abhorrent; denique uersio Pentateuchi quam auctor adhibuit ei qua Ambrosius usus est certe simillima est[3]). sed tamen cum libellum supra demonstrauerimus editum esse post mortem Valentiniani II, ei nullo modo dedicari potuit. nec magis credibile, quod posuit Rudorffius, auctorem scribentem non ante a. 394 prouocasse ad iussum Valentiniani primi ante uiginti fere annos defuncti. 'statuta quoque et ordines praesidibus transmissa' in hunc libellum parum quadrant. denique opus exile et scribae magis quam scriptoris parum conuenit uiro per eos annos summum locum non in ecclesia solum, sed in re publica quoque obtinenti, et si ab auctore tam claro et tam lectitato ueniret, apud Christianos scriptores aetatis posterioris testimonia non deficerent.

Ad libros ut ueniamus, quos usurpauit iuris peritus saeculi quarti exeuntis horum collectaneorum ordinator, in Pentateucho satis presse sequitur septuaginta interpretum uersionem Graecam, cuius propterea locos excerptis his respondentes in apparatum criticum rettulimus. textum Graecum ab ipso adhibitum esse homine degente in Occidente ea aetate, ubi biblia Latine facta sine dubio facilius parabantur quam Graeca, parum probabile est, neque alibi ulla Graecae linguae notitia in libello deprehenditur. non usurpatam esse ab eo uersionem Hieronymianam cum constet (nam ne eo

et perite, ut mihi quaerenti respondit Noeldekius. Cf. Bruns et Sachau *syrisch-römisches Rechtsbuch* p. 176.

1) Vocabula haec Graeca Syrus retinuit.

2) Horum trium imperatorum nomine significatur compendium iuris id quod ediderunt Bruns et Sachau.

3) Ambrosium usum esse uersione ea, cuius reliquias seruant codices Lugdunensis et Wirceburgensis (uide infra), statuunt H. F. Reusch in eph. *Tübinger theologische Quartalschrift* a. 1870 p. 46; Vlysses Robert in prolegomenis editionis p. CXXX.

quidem loco, ubi codices Collationis duplicem interpretationem iuxta ponunt t. XIII = Deut. XVIII, Hieronymiana adhibita est, sed differunt ab ea ambae), inter antehieronymianas (quas solent uulgo complecti sub nomine Italae) eas, quarum notitia ad nos peruenit, num deprehendatur ad quam haec excerpta recte referas, quaesiui et eius rei gratia composui quae mihi innotuerunt ad has partes pertinentia, sumpta[1]) alia ex codice Lugduni Galliae adseruato (ed. Vlysses Robert Parisiis a. 1881), alia ex Wirceburgensi (ed. Ranke Vindobonae a. 1871), alia denique ex patrum ecclesiae adlegationibus compositis a Sabatierio et ex Speculo Augustini antehieronymiano.

Exod. 20, 16 (= t. IX) Augustinus quaest. in exod. II, 71, 6 (3 p. 415 B):

Falsum testimonium non dices aduersus proximum tuum.

Lucifer de Athanasio 1, 3:

Non falsum testimonium dices aduersus proximum tuum.

Augustinus spec. c. 42:

Non dices falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Exod. 21, 18. 19 (= t. II). 20. 21 (= t. III) ex Lugdunensi:

Si autem litigauerint duo uiri et percusserit quis proximum suum lapide aut ligno et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lecto, et si surgens ambulauerit homo foris cum baculo, innocens erit ille qui percusserit eum: uerumtamen quod cessauit et medico curam illius dabit. si quis autem percusserit seruum suum aut ancillam suam de fuste, et mortuus fuerit sub manus eius, uindicio uindicetur. si uero superuixerit die uno uel duobus, non uindicabitur: pretium enim illius est.

Augustinus spec. c. 58:

Si autem rixabuntur duo uiri et percusserit aliquis ex his proximum suum lapide aut pugno aut ferro et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lecto suo, et si exsurrexit homo et ambulauerit cum baculo, innocuus erit qui percussit: tantum quod cessationes eius dabit et curationes. si quis autem percusserit seruum suum aut ancillam suam uirga et mortuus fuerit sub manu eius, iudicio uindicetur: si uero superuixerit diem unum uel duos, non uindicabitur, pretium enim eius est.

Exod. 21, 21 (= t. III) Augustinus locut. in Exodo II, 99 (3 p. 347 D):

Si quis percusserit seruum suum aut ancillam suam in uirga.

[1]) Neque liber Monacensis 6239 a Zieglero editus neque Vaticanus Ottobonianus 66 publici iuris factus a Vercellonio habeat quae nostris locis respondeant.

Exod. 22, 1 (= t. XI) Augustinus quaest in Num. IV, 10 (3 p. 531 C):

In Exodo dicitur si quis furatus fuerit uitulum aut ouem, restituere debere quinque uitulos uel quattuor oues, si occiderit aut uendiderit.

Augustinus spec. c. 74:

Quod si quis inuolauerit uitulum aut ouem et occiderit eum aut uendiderit, quinque uitulos reddet pro uno uitulo et quattuor oues pro una oue. quod si pauper est et non habet unde reddat, ueniat pro furto.

Exod. 22, 2. 3 (= t. VII) Augustinus quaest. in Exod. II, 84 (3 p. 449 D):

Si autem perfodiens inuentus fuerit fur et percussus mortuus fuerit, non est illi homicidium: si autem orietur sol super eum, reus est: pro morte morietur.

Exod. 22, 7. 8 (= t. X) ex Wirceburgensi:

. . . fuerit de domo hominis si inuentus fuerit, fur reddet duplum: quod si non fuerit inuentus fur, accedet d(o)m(inu)s domus in conspectu dei et iurabit nihil maligne fecisse ex omni commendato proximi aut de omni re qua accusabitur.

Leuit. 20, 10 (= t. IV) Augustinus quaest. in Leuit. III, 83 (3 p. 521 B):

Homo quicumque adulterauerit uxorem uiri aut quicumque adulterauerit uxorem proximi sui, morte moriantur.

Num. 27, 2—11 (= t. XVI) ex Lugdunensi:

et accesserunt filiae Salpaat. . . . et stantes contra Eleazar sacerdotem et contra principes in omnem synagogam ad ostium tabernaculi testimonii dixerunt: pater noster mortuus est in deserto . . . . . et fili non fuerunt et non deleatur nomen patris nostri de media plebe eius, quia non est filius: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri. et obtulit Moyses iudicium earum contra dominum et locutus est dominus ad Moysen dicens: recte filiae Salpaat locutae sunt: datam dabis eis possessionem hereditatis in medio fratrum patris earum . . . . . et filiis Istrahel loqueris dicens: homo si decesserit et filios non habuerit . . . . dabitis hereditatem domestico proximo ipsius de tribu ipsius et possidebit quae sunt ipsius, et erit haec filiis Istrahel iustificatio iudiciorum secundum quae constituit dominus Moysi.

Num. 35, 16, 17 (= t. I) ex Lugdunensi:

Si autem ferro percusserit eum et mortuus fuerit, homicida est: morte puniatur homicida. si autem lapide

manu percusserit, quo mori possit et mortuus fuerit, homicida est: morte puniatur homicida.

Num. 35, 20, 21 (= t. I) ex Lugdunensi:

Si autem per inimicitiam impulerit eum et inmiserit super eum omne uas ex insidia, et mortuus fuerit, uel per iram percusserit eum de manu, et mortuus fuerit, morti moriatur qui percusserit: homicida est: morti puniatur homicida.

Num. 35, 22—25 (= t. I, 4) ex Lugdunensi:

Si autem subito non per inimicitiam inmiserit super eum omne uas non ex insidia, uel omnem lapidem, quo moriatur, non per dolum, et occiderit super eum et mortuus fuerit, is autem non inimicus eius fuerit neque quaesierit male facere ei, et iudicabit synagoga inter eum qui percusserit et proximum sanguinis secundum iudicia haec et liberauit synagoga percussorem a proximo sanguinis.

Deut. 18, 10—14 (= t. XV) Hieronymus contra Pelag. 1, 36 p. 721 Vall.:

Nec inueniatur in te qui traducat filium uel filiam suam per ignem diuinationibus et ominibus (*al.* uel omnibus) auguriis et maleficis artibus et incantationibus non seruies, ut interroges magos et hariolos et mortuos: abominatio enim domini est omnis qui facit haec et propter has abominationes dominus deus tuus consumet eas a facie tua: perfectus eris cum domino deo tuo .... gentes istae quas tu possidebis hariolos et diuinos audiunt, tibi autem non sic dedit dominus deus tuus.

Augustinus spec. c. 55:

Non inuenietur in te lustrans filium suum aut filiam in igne et diuinans diuinationem augurans et aruspicans et medicaminibus infuscans, incantator, uentriloquus et portenta inspiciens et interrogans mortuos: est enim abominandus domino deo tuo et omnis qui facit haec: propter has enim abominationes dominus eradicabit eos a te. tu autem consummatus eris coram domino deo tuo: gentes enim istae quas tu possidebis auguria et diuinationes audiunt, tibi autem non ita dedit dominus deus tuus.

Deut. 19, 16, 20 (= t. VIII) Lucifer de Athanasio 1, 7:

Si autem steterit testis iniustus aduersus hominem detrahens ei iniquitatem, stabunt duo homines, quibus est ipsis contradictio, ante dominum et ante sacerdotem et in conspectu iudicii quicumque fuerit in diebus illis et interrogabunt diligenter iudices et ecce testis iniustus

testificatus est iniqua resistens aduersus fratrem suum et facite ei, quemadmodum nequiter egit facere aduersus fratrem suum et auferes iniquum ex uobis ipsis, et ceteri audientes timebunt et non adponent amplius facere uerbum malignum.

Deut. 27, 21 (= *t.* VI, 7) *Augustinus locut. de Iesu Naue* VI, 59 (3 p. 369 A):

Maledictus omnis qui dormierit cum omni pecore.

Haec qui cum excerptis nostris componet, inueniet summam similitudinem intercedere inter uersionem eam, cuius partes seruarunt codices Lugdunensis et Wirceburgensis (nam ad eandem uersionem utrumque pertinere inter earum rerum peritos conuenit); scilicet cum passim discrepent alio uocabulo substituto pro alio et mutatis minoribus, nihilominus in enuntiatis formandis semper fere et passim ad uerbum consentiunt. nobis sufficiet haec indicauisse, neque enim deerunt qui de ea re sane non neglegenda accuratius et plenius iudicium ferent.

Iuris auctores optimos quosque adhibuit qui haec collegit, scilicet Gaii institutiones; Papiniani et definitiones et responsa et librum singularem de adulteriis; Vlpiani et institutiones et libros ad edictum et libros de officio proconsulis, ex quibus multa deprompsit, denique librum singularem regularum; Pauli sententias, quas prae ceteris compilauit, item libros singulares eiusdem de iniuriis, de adulteriis, de poenis omnium legum, de poenis paganorum; denique Modestini libros differentiarum; praeterea constitutionum syntagmata duo Gregorianum et Hermogenianum et constitutiones aliquot nouellas, nam ex his, non ex Theodosiano legem a. 390 afferri supra uidimus[1]). diligentissime et libri numerum ponit, ubi opus pluribus libris constat, et titulum non numero, sed uerbis expressum, excepto libro Papiniani de adulteriis, qui non uidetur in titulos diuisus fuisse, uix ullo loco ipse uidetur omisisse (cf. 197, 15. 22). sed rubricas has librarii passim data opera breuiauerunt uel interpolauerunt et quamquam qui Berolinensem scripsit plenius multo quam duo alii eas admisit, ne eum quidem a mutilatione eiusmodi abstinuisse inter alia inde colligitur, quod cum ter citetur Vlpiani *liber singularis regularum*, non solum VW inde faciunt *librum singularem*, sed etiam B bis (143, 10. 156, 8) *regularem*, semel (196, 19) *singularem*. —

[1]) *Nouellas constitutiones* de plagiariis poena capitali afficiendis citans auctor tit. 14 fin. non intellexit rescriptum Diocletiani cod. Iust. 9, 20, 7, quod magis sub nomine Gregoriani Hermogenianiue laudasset, sed cogitauit de lege Constantini cod. Theod. 9, 18, 1 aliaue deperdita.

Vsus est auctor non solum copiosa bibliotheca, sed etiam exemplaribus emendate scriptis: certe in Gai libro, quem adhibuit, fuit p. 191, 10 *simul uocantur* pariter atque in eo quod usurparunt Iustiniani, cum in Veronensi ex interpolatione ut uidetur legatur *simul omnes uocantur ad hereditatem*. similiter in locis ex Vlpiani regulis depromptis haec excerpta et recte omittunt 156, 9 uocabulum *infinite*, interpolatum omnino, cum sequatur *cuiuscumque gradus* et p. 196, 21 uetustum *gentiliciorum* uocabulum retinent, pro quo in codice Vaticano legitur *ingenuorum*. omnino interpolationes, quas ad ipsum syntagmatis auctorem referas, nullas deprehendi, nisi hoc ad eum redit, quod pro sollemni formula *bestiis obicere* ubiuis (137, 4. 165, 14. 176, 3, ubi tamen libri uariant) contra libros Paulinos et Digestorum, quatenus eosdem locos habent, substitutum legitur *bestiis subicere*. ordinem capitum auctor ut ad arbitrium constituit (ut in titulo undecimo c. 2 sine dubio apud Paulum legebatur post c. 3 ex eodem Paulo excerptum, item in duodecimo c. 4 apud Paulum legitur ante c. 2. 3) et aliquoties, raro tamen media quaedam resecuit (ut 180, 9. 186, 19), ita quae sub eadem rubrica posuit, plerumque (nam exceptionem facit tit. 7 c. 5) eodem ordine refert, quo apud auctorem inuenisset. itaque quatenus haec excerpta perueniunt, auctorum iuris reliquias repraesentant et plene et accurate.

Ex editionibus commemorandae sunt quas curauerunt uiri hi: Petrus Pithoeus (fragmenta quaedam Papiniani Pauli Vlpiani Gaii Modestini cet. . . . cum Moysis legibus collata, ex bibliotheca P. Pithoei. Lutetiae a. 1573. 4. pp. 116), qui primus edidit ad codicem hodie Berolinensem; Fridericus Blume, qui repertis duobus codicibus Vercellensi et Vindobonensi apparatum auxit et crisin egregie fundauit, edens librum bis, primum Bonnae a. 1833 (errores quosdam emendauit apud Savignyum *Zeitschrift für gesch. Rechtswiss.* 10, 307), deinde adnotatione in compendium redacta in corpore iuris anteiustiniani Bonnensi a. 1841; Philippus Eduardus Huschke in iuris prudentia ipsius anteiustiniana solita sibi et sollertia et licentia, ad quam in hoc commentario accedit abusus coniecturarum notis iuris accommodatarum ab hoc auctore alienarum. lectiones codicis Berolinensis plenas dare noluit nec semel in iis quas dedit errauit. egerunt de libello praeter alios ii quos supra passim citauimus Huschke in annalibus iuris prudentiae a Savignyo editis uol. 13 (1845) p. 1—49 et Rudorffius in actis maioribus academiae Berolinensis a. 1868 p. 265—297.

⟨LEX DEI QVAM PRAECEPIT DOMINVS AD MOYSEN.⟩

LIBER PRIMVS

⟨TITVLVS I⟩

DE SICARIIS ⟨ET HOMICIDIS CASV VEL VOLVNTATE.⟩

1, 1, 1 MOYSES dei sacerdos haec dicit:

Si quis percusserit hominem ferro et occiderit eum,
2 mortem moriatur. si autem manu lapide, quo mori possit, percusserit et mortuus fuerit, homicida est: mortem moriatur.
3 si autem per inimicitiam inpulerit eum uel inmiserit super
4 eum aliquod uas ex insidiis et mortuus fuerit uel per iram percusserit eum manu et mortuus fuerit, mortem moriatur.

1, 2, 1 PAVLVS quoque libro quinto sententiarum sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis dicit:

Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui hominem occiderit eiusque rei causa furtiue faciendi cum telo fuerit, et qui uenenum hominis necandi causa habuerit uen-

c. 1. *Numer.* 35: (16) *ἐὰν δὲ ἐν σκεύει σιδήρου πατάξῃ αὐτὸν καὶ τελευτήσῃ, φονευτής ἐστι· θανάτῳ θανατούσθω ὁ φονευτής.* (17) *ἐὰν δὲ ἐν λίθῳ ἐκ χειρὸς ἐν ᾧ ἀποθανεῖται ἐν αὐτῷ πατάξῃ αὐτὸν καὶ ἀποθάνῃ, φονευτής ἐστι· θανάτῳ θανατούσθω ὁ φονευτής* . . . . . (20) *ἐὰν δὲ δι' ἔχθραν ὤσῃ αὐτὸν καὶ ἐπιῤῥίψῃ ἐπ' αὐτὸν πᾶν σκεῦος ἐξ ἐνέδρου καὶ ἀποθάνῃ,* (21) *ἢ διὰ μῆνιν ἐπάταξεν αὐτὸν τῇ χειρὶ καὶ ἀποθάνῃ, θανάτῳ θανατούσθω ὁ πατάξας.*

c. 2, 1 = *Paulus* 5, 23, 1; *item infra* 8, 4. *cf. Cicero pro Cluentio* 54, 148: iubet lex (*Cornelia de sicariis*) . . iudicem quaestionis . . . . cum iis iudicibus qui ei obuenerint . . . quaerere de ueneno . . . quicumque fecerit uendiderit emerit habuerit dederit. quid eadem lex statim adiungit? . . . 'deque eius capite quaerito' *cet.*

1—2 *uide praefationem p.* 118. ‖ 3 *sic fere W*, *om. BV* (*u. p.* 128). ‖ 7 moyses] idem moyses *W*. ‖ haec] *W*, hac *BV*. ‖ 8 homine *V*. ‖ 9 morte *V*. ‖ sin *B*. ‖ manum *W*. ‖ lapidem *libri*. ‖ quod *W*. ‖ 10 morte *V*. ‖ 12 ira *V*. ‖ 13 manum *BW*. ‖ morte *V*. ‖ 14 paulus . . . titulo *om. W*. ‖ 15 beneficis *BW*, beneficiis *V*. ‖ 17 eius uel *Pauli libri*: *scr.* eiusue. ‖ causam *BV*. ‖ ue] uel *V*. ‖ cum] dum *VW*. ‖ 18 et qui] quiue *Huschke*. ‖ causas *V*. ‖ uend.] et uend. *W*.

diderit parauerit, falsumue testimonium dixerit quo quis
1, 2, 2 periret, mortisue causam praestiterit. quae omnia facinora in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero aut in crucem tolluntur aut bestiis subiciuntur.

1, 3, 1 VLPIANVS libro VII de officio proconsulis sub titulo de sicariis et ueneficis:

Capite primo legis Corneliae de sicariis cauetur, ut is praetor iudexue quaestionis, cui sorte obuenerit quaestio de sicariis eius quod in urbe Roma propiusue mille passus factum sit, uti quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obuenerint de capite eius, qui cum telo ambulauerit hominis necandi furtiue faciendi causa, hominemue occiderit, cuiusue id dolo malo factum erit. et reliqua.

2 Relatis uerbis legis modo ipse loquitur Vlpianus:

Haec lex non omnem, qui cum telo ambulauerit, punit, sed eum tantum, qui hominis necandi furtiue faciendi causa telum gerit, coercet. conpescit item eum, qui hominem occidit, nec adiecit cuius condicionis hominem, ut et ad seruum et peregrinum pertinere haec lex uideatur.

1, 4, 1 Item PAVLVS libro qui supra, et titulo dicit:

Homicida est, qui aliquo genere teli hominem occidit mortisue causam praestitit.

c. 2, 2 *hinc rest. Paulus* 5, 23, 2.

1 falsumue] falsumuae *B*, falsum uel *V*ᵃ, falsum *Pauli libri*. ‖ quo quis] quos qui *W*. ‖ 2 perisset *B*. ‖ mortisue] *W*, mortis suae *BV*. ‖ causas *Pauli libri*. ‖ quae] ob quae *Pauli libri*. ‖ 3 paenam *V*, poenam *W*. ‖ 4 aut in] aut *Pauli libri*. ‖ obiciuntur *Pauli libri*. ‖ 5 ulpianus libro uii] ulpiani (*in marg.*) *V*. ‖ proconsuli *B* (*ind.*). ‖ 6 beneficis *W*, beneficiis *V*. ‖ 7 primum *B*, primae *W*. ‖ his *B*, his qui *VW*. ‖ 8 iudexuae *B*, iudex uel *VW*. ‖ questiones *W*. ‖ cui sorte *V*, cui sortem *B*, *om*. *W*. ‖ 9 romae *W*. ‖ propiusue] *Schulting*, proprius *V*, proprios *W*, propriis *B*. ‖ passuum *W*. ‖ factus *B*, factūs (*sic*) *V*. ‖ 10 utique erat *B*. ‖ qui] cui *B*. ‖ ei] ea *W*. ‖ legem *B*. ‖ sortem *BW*. ‖ obuenerit *VW*. ‖ 11 homines negandi *V*. ‖ 12 causam *V*. ‖ hominemuae *B*, hominem uel *VW*. ‖ cuiusue] cuius *B*. ‖ dolum *B*. ‖ 13 fuerit *B*. ‖ 14 relatis uerbis legis (*sic B ind.*, legi *B text.*) modo ipse (ipsi *B*) loquitur *om*. *V*. ‖ ulpianus (ulp. *om*. *W*) . . . omnem] ulpianus omnem *omissis reliquis V*ᵇ, *omisit omnia fortasse V*ᵃ. ‖ 16 negandi *V*. ‖ causam *BVW*. ‖ 17 coercet . . . nec] coerci (coherci *W*) compescit (conpesci *B*) i. e. q. h. occidit coercit nec (coherciti in hac *W*) *BW*, coerci***in hac (*om. rel.*) *V*ᵃ, coercere ei in hac *V*ᵇ. ‖ 18 aiecit *B*, adicit *Huschke*. ‖ ut et] ut *V*. ‖ 19 pertinere] *W*, pertinet ire *B*, pertineret *V*. ‖ 20 idem *V*. ‖ liber *W*. ‖ qui supra] quod supra *libri*: qui supra relati 138, 9, qui supra 175, 15. 177, 1. 198, 8; qui *uel* quod s. 141, 1; quo *uel* quod supra 139, 1; quod s. 142, 11. 151, 20. ‖ tituiu *B* (*ind.*), titulus *W*. ‖ 22 mortis suae *BV*ᵃ. ‖ causa *V*.

DE CASVALIBVS HOMICIDIS.

1, 5, 1 MOYSES legaliter dicit:
Si autem subito non per inimicitias inmiserit super eum
2 aliquod uas non insidians uel lapidem, quo moriatur, non per
dolum et ceciderit super eum et mortuus fuerit, si autem
3 non inimicus eius fuerit neque quaesierit male facere ei, iudi-
cabitis inter eum, qui percussit, et proximum mortui secundum
4 iudicia haec et liberabitis percussorem.
1, 6, 1 VLPIANVS libro et titulo qui supra relati:
Distinctionem casus et uoluntatis in homicidio seruari re-
2 scripto Hadriani confirmatur. uerba rescripti: ‘Et qui ho-
‘minem occidit absolui solet, sed si non occidendi animo id
‘admisit: et qui non occidit, sed uoluit occidere, pro homicida
3 ‘damnatur. e re itaque constituendum est: ecquo ferro percussit
‘Epafroditus? nam si gladium instrinxit aut telo percussit,
‘quid dubium est, quin occidendi animo percusserit? si claue
‘percussit aut cucuma aut, cum forte rixaretur, ferro percussit,
4 ‘sed non occidendi mente. ergo hoc exquirite et si uoluntas
‘occidendi fuit, ut homicidam seruum supplicio summo iure
‘iubete affici’.

c. 5. *Numer.* 35: (22) *ἐὰν δὲ ἐξάπινα, οὐ δι’ ἔχθραν .... ἐπιῤῥίψῃ ἐπ’ αὐτὸν πᾶν σκεῦος οὐκ ἐξ ἐνέδρου* (23) *ἢ παντὶ λίθῳ, ἐν ᾧ ἀποθανεῖται ἐν αὐτῷ οὐκ εἰδώς, καὶ ἐπιπέσῃ ἐπ’ αὐτὸν καὶ ἀποθάνῃ, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐχθρὸς αὐτοῦ ἦν οὐδὲ ζητῶν κακοποιῆσαι αὐτὸν,* (24) *καὶ κρινεῖ ἡ συναγωγὴ ἀνὰ μέσον τοῦ πατάξαντος καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀγχιστεύοντος τὸ αἷμα κατὰ τὰ κρίματα ταῦτα* (25) *καὶ ἐξελεῖται ἡ συναγωγὴ τὸν φονεύσαντα.*

c. 6. *citat idem rescriptum Marcianus Dig.* 48, 8, 1, 3.

1 item (idem *B ind.*) de causalibus (*sic libri*) homicidis (-diis *W*) *libri non pro titulo habent, sed trahunt ad capitis sequentis rubricam* (*u. p.* 119). ‖ 3 subito *om. B.* ‖ inimicitiis *W.* ‖ 4 insidiant *B,* insidiaris *V,* insidiauerit *W.* ‖ 5 et m.] m. *B.* ‖ 6 non inimicus eius fuerit] inimicus eius *B.* ‖ iudicabitis] i. et *V.* ‖ 7 et prox.] et prox. et *W.* ‖ 8 et *om. VW.* ‖ 9 relato *B.* ‖ 11 et qui] *B ind. VW,* set qui (*sic Scal.,* s***** *hodie*) *B* (*text.*). ‖ 12 occidit] cad *B* (*ind.*). ‖ sed] scilicet *Pithoeus.* ‖ occidenti *VW.* ‖ 13 amisit *VW.* ‖ homicidam *W.* ‖ 14 e re] et re *BW,* trem *V.* ‖ ecquo] *scripsi,* ex quo *libri.* ‖ 15 epafroditus] *Blumius,* ipsafroditus *V,* ipsa fronditus *W,* ipsa funditus *B.* ‖ gladius *V.* ‖ 16 quin] qui non *libri.* ‖ occidend. (*sic*) *W.* ‖ si claue (*sic Dig.,* sic lapidem *B,* si lapis *V*) p. aut cucuma (cuc. *om. V*) aut (*om. Dig.*) cum f. rix. ferro percussit (percusserit *V*) *BV, om. W.* ‖ 18 occidendo mentem *W.* ‖ et] ut *W.* ‖ 19 homicida *VW.* ‖ summe] *scripsi,* cum *B,* eum *V,* eo *W.* ‖ 20 affici] *B,* adfigi *VW.*

1, 7, 1 PAVLVS libro et titulo qui supra:

Qui hominem occidit, aliquando absoluitur et qui non occidit, ut homicida damnatur: consilium enim uniuscuiusque, non factum puniendum est. ideoque si cum uellet occidere, casu aliquo perpetrare non potuit, ut homicida punitur: et is, qui casu [iactu] teli hominem inprudenter ferierit, ab-
2 soluitur. quod si in rixa percussus homo perierit, quoniam ictus quoque ipsos contra unumquemque contemplari oportet, ideo humiliores in ludum aut in metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur.

1, 8, 1 Item GREGORIANVS libro IIII [sub titulo] ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis talem constitutionem ponit:

Imperator Antoninus A. Aurelio Herculano et aliis militibus. Frater uester rectius fecerit, si se praesidi prouinciae optulerit: cui si probauerit non occidendi animo Iustam a se percussam esse, remissa homicidii poena secundum disciplinam militarem sententiam proferet. Proposita prid. kal. Febr.
p. C. 216. Laeto bis cons.

c. 7, 1 = *Paulus* 5, 23, 3.

c. 7, 2 quod si . . . oportet = *Dig*. 48, 8, 17 *mut. sic:* Si . . . . perierit ictus unius cuiusque in hoc collectorum contemplari oportet.

c. 8 = *Cod. Iust*. 9, 16, 1 *addens in fine quae leguntur infra p*. 140, 5—8: crimen — inputantur.

---

1 libro et] *scripsi*, libro tertio quinto *BV*, liber tertius .u. *W*. || titulus *W*. || qui] quo *W*, quod *BV: cf*. 137, 20. || 2 qui hominem . . . . 10 relegartur *adsunt in collectione canonum Vallicelliana* (*u. p*. 113). || 3 occiderit *Pauli libri*. || homicidam *B*, homida *Wa*. || 4 non *om*. *V*. || si *om*. *B*, qui *Pauli libri*. || uelle *B*. || 5 casu] id casu *Pauli libri*. || ut] et *W*. || punitur *Paulus*, puniatur *libri*, *etiam Vallicell*. || 6 his *libri*, *etiam Vallicell*. || iactu teli] *Paulus*, teli *BVW*, telo *Vallicell*. || ferierit] occidit *Pauli libri*. || 7 homo perc. *W*. || perierit] *Paulus*, ferierit *V*, fuerit *BW Vallicell*. || ictus] *Dig*., iocus *B Vallicell*., botos *W*, uotus *V*. || 8 quoque ipsos] *V Vallicell*., quoque ipso *B*, ipsos quoque *W*. || unumqueque *V*. || 9 lutum *V*. || damnentur *B*, dampnatur *W*. || 10 demedia parte *B*, dimidiam partem *W*. || 11 libro (libros *B ind*.), liber *W*. || iiii *libri*, xiiii *Pithoeus*. || sub titulo *addidi*. || lege *B*. || 12 siccariis *B*. || beneficis *W*, beneficiis *BV*. || 13 Aurelio *om*. *Iust*. || herculano] *Iust*. (*Bas*.), herculario *BVW*. || 14 si se] *Iust*., siue *W*, sine *B*, si rem *V*. || presidis *W*. || 15 cui] qui *Iust*. || animi *W*. || iustam] *B*, iusta *VW*, Ἰοῦστον *Iust*. (*Bas*.), hominem *Iust*. (*libri nostri*). || a se] *Iust*., a re *libri*. || 16 percussa *V*, percussum *Iust*. || esse remissa (-sam *B*) *om*. *W*. || poenam *W*, penam *V*. || disciplina *V*. || 17 militare *W*. || proferet] *Iust*., proferret *B*, proferre *V*, profert *W*, feret *Huschke*. || 18 proposita *V*, propositam *W*, propositio *B*. || prid kl. febru letio uis conss *B*, *om*. *VW*; II k. febr. laeto II et cereali *Iust*. (*Hal*.)

1, 9, 1 Item GREGORIANVS eodem titulo et libro talem constitutionem ponit:

Imp. Alexander A. Aurelio Flauio et aliis militibus. Si modo pro quo libellum dedistis, non dolo praestitit mortem, minime perhorrescat: crimen quippe ita contrahitur, si et uoluntas occidendi intercedat. ceterum ea, quae ex improuiso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae
p. C. 222. inputantur. Prop. XIII kal. Aug. Alexandro cons.

1, 10, 1 Item GREGORIANVS eodem libro et titulo tale rescriptum dedit:

Exemplum s(acrarum) l(itterarum) dd. nn. Haue Agatho k(arissime) n(obis). Qualitas precum Iuli Antonini clementiam nostram facile commouit: quippe quod adseueret homicidium se non uoluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio praebita uideatur. quod si ita est neque super hoc ambigi poterit, omni eum metu ac suspicione, quod ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id quod adnotatione nostra conprehensum est, uolumus liberari. Dat. prid. k.
p. C. 290. Decemb. Diocletiano Aug. IIII et Maximiano conss.

c. 9 crimen . . . inputantur = *Cod. Iust.* 9, 16, 1 *adnectens haec constitutioni diuersae* (*supra p.* 139, 13).

c. 10 = *Cod. Iust.* 9, 16, 4 *mut. sic:* Eum qui adseuerat — uideatur, si hoc — poterit, omni metu *cet.*

---

1 titulo (et tit. *B ind.*) et libro] libro et titulo *V*, et libro *om. W*. || 3 a. *om. BW*. || fauio *B*. || 4 quo] *V*, quod *B*, *om. W*. || dolum *W*. || 5 quippe (qu*ppe *W*[a]) ita] enim *Iust.* || si et] *V*, si et ita *W*, et si *B*. || 6 ex (*om. V*) improuiso casu (improbis occasum *W*) p. q. fraude (fraudem *W*) accidunt (accedunt *V*) fato (facto *V*, foto *W*) *om. B*. || 8 prop. — cons. *om. VW*. || 9 talem *W*. || 11 exemplum s(acrarum) l(itterarum) d(ominorum) n(ostrorum). Haue Agatho k(arissime) n(obis)] quod si dñ̄ñ̄ (dn̄m̄ *B*) habe agatu (gatu *W*) k̄n̄ *libri*; exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA. Agatho (*sic Cas.*, agathocli *uel* agathodi *alii*) *Iust.; quod dedi, incertum est, sed praescriptio codicis Iustiniani cum sine dubio proficiscatur ex Gregoriano corpore, id autem compilatum sit sub Diocletiano, probabile est id fere quod supra dedi ibi praescriptum fuisse, potuitque* e(xemplum) s(acrarum) l(itterarum) *compendiis scriptum abire in* quodsi. *nomina imperatorum afuisse uidentur, certe ante uerba* dd. nn. *perscribi non potuerunt.* || 12 pre eum *V*. || 13 facilem *VW*. || humicidium *BV*. || 14 se] sed *V*. || uoluntate sed] uoluntatem *W*. || casum *V*. || fortuitu *W*. || fecisset *libri*. || calicis *BW*. || ictum *libri*. || 15 occusu *W*. || preuitat *B*, praebuita *W*. || 16 omni eum] omnium *BW*, omium *V*, eum . . . . omni *Iust.* || hac *B*, at *W*. || suspectionem *W*. || quod] quam *Iust.* || ex *om. W*. || 17 admissae rei] admiserit ei *W*. || sustinet] *B*, sustine *V*, sustinere *W*. || adnotatio *WV*. || 18 *subscr. om. V*. || prid.] iii *uel* uii *Iust.* || 19 diocletiano IIII (III *Scal.*, *deficit B*) . . . conss.] Sirmi ipsis AA. IIII et III conss. *Iust.*

1, 11, 1 VLPIANVS libro et titulo qui supra: Cum quidam per lasciuiam causam mortis praebuisset, conprobatum est factum Taurini Egnati proconsulis Baeticae a diuo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset.
2 uerba consultationis et rescripti ita se habent: 'Inter Claudium, 'optime imperator, et Euaristum cognoui, quod Claudius Lupi 'filius in conuiuio, dum sago iactatur, culpa Mari Euaristi ita 'male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur. atque 'adparebat nullam inimicitiam cum Euaristo ei fuisse. tamen 'cupiditatis culpa coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis 'iuuenes emendarentur. ideoque Mario Euaristo urbe Italia 'prouincia Baetica in quinquennium interdixi et decreui, ut 'impendi causa duo milia patri eius persolueret Euaristus,
3 'quod manifesta eius fuerat paupertas.' V(erba) r(escripti): 'Poenam Mari Euaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum 'culpae: refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid
4 'admittatur an casu'. et sane in omnibus criminibus distinctio

c. 11 = *Dig.* 48, 8, 4, 1.
c. 11, 3 refert et — 4 admittere = *Dig.* 48, 19, 5, 2, *quasi essent Vlpiani.*

1 libro *om. V.* || qui] *W*, quod *BV*, quo *Char.* || 2 per *om. B.* || lasciuiam] l. nimiam *W.* || 3 taurini egnati] *B*, taurini egnatii *Char.*, t. ergati *V*, t. heriati *W*, ignatii t. *Dig.* || ueticae *BW*, uettice *V.* || 4 quinquennio *W.* || 5 uerba — 6 optime *om. V.* || consultationis] *B* (*index*) *W Char.*, consolationis *B* (*text.*). || habentem *BW*, habent uellem [rescribas] *Char.* || daudium *W*, clodium *B Char.* || 6 imp. *B*, imperatori *W.* || et *om. V.* || euaristum] B^2W, euaristus *V*, eu** ristum B^1. || cognouit *B.* || gladius *B*, clodius *Char.* || luppi *BV.* || 7 iactatur] *Char.*, lactatur *B*, ietitur *W*, iettitur *V.* || culpa mari] *V*, culpam manu *B*, culpam a mario *W*, culpa manu marii *Char.* || 8 mele *B*, melle *W*, melea *V.* || moreretur] commoretur W^1, commoraretur W^2. || 9 nulla inimicitia *B.* || cum euaristo ei] *scripsi*, cum ebaristi *B*, euaristi *W*, abaristi *V*, cum euaristo *Char.* || fuisse tamen] *scripsi*, fuisset nec *BW*, fuisse ne *V*, fuisse nec *Char.* || 10 culpa] *W*, culpam *BV Char.* || crededit *BW.* || eatis *V.* || 11 emendarentur (-retur *W*) ideoque mario euaristo (et euaristo *W*) urbe italia] e (*rel. om.*) *V.* || 12 prouincia] e prouincia *V.* || uetica *W*, uettica *V*, ueticae *B.* || quinquennio *W.* || interdixi et] interdixit et *W*, interdixit *V*, iterdixit *B*, interdixi *Char.* || decreui] *V Char.*, decreuit *BW.* || ut] et *libri et Char.* || 13 causam *V.* || duo milia] sestertium d. m. *Huschke.* || pari *W.* || *post* eius *excidit* quem interfecit *uel simile quiddam.* || euaristus] ebaristus *B*, et baristus *V.* || 14 fuerat eius *W.* || uel res uerba rescripti *libri: in archetypo, ut uidit fere iam Bynkershoek, fuit* u. r. *adscripta interpretatione altera falsa, altera uera. Pithoeus pro* uel res *dedit* uelis rescribere *idque ipsum habet Charondas.* || 15 poenam] *B*, poena *V*, poenae *W.* || mari ebaristi *B*, mari aebaristi *V*, marii et euaristi *W.* || recte et taurinae *B*, recte egn. taurine *Char.* || es] est *libri.* || 16 refert] referent *V*, referat *W.* || 17 amittatur *VW.* || an] hanc *libri.* || casu] occasio *VW.* || districtio haec poenam distinctio haec poena (*sic*) *W.*

haec poenam aut iustam prouocare debet aut temperamentum admittere.

1, 12, 1 MODESTINVS libro differentiarum sexto sub titulo de scientibus et ignorantibus generaliter loquitur:

Nonnumquam per ignorantiam delinquentibus iuris ciuilis uenia tribui solet, si modo rem facti quis, non iuris ignoret: quae scilicet consilio delinquentibus praestari non solet. propter quod necessarium est addita distinctione considerare, utrum sciente an ignorante aliquo quid gestum proponatur. et reliqua.

1, 13, 1 PAVLVS libro et titulo qui supra:

Qui telum tutandae salutis causa gerit, non uidetur ho-
2 minis occidendi causa portare. teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne, quod nocendi causa portatum est.

c. 13, 1 = *Dig.* 48, 6, 11, 2; *hinc rest. Paul.* 5, 23, 7.
c. 13, 2 *hinc rest. Paul.* 5, 23, 7.

1 poenam] poenarum *Char.* || aut] an *V*, autem ante *W*. || iustam] *Dig.*, iustitiam *libri et Char.* || prouocare] elicere *Dig.* (*ante corr.*), eligere *Dig.* (*e corr*). || aut temp.] autemp. *V*. || 3 modestinus libro (librum *W*) . . . titulo *om. V*. || 4 gen. loq.] loq. aliter *Wa*. || 5 delinquentium *W*. || ciuili *B*, ciuiles *W*. || 6 ueniam | *W*. || facto *VW*, pacto *B*. || 7 qui scilicet *BW*, quis licet *V*. || consilium *W*. || praestare *W*. || 8 additam *W*. || distinctionem *BW*. || 9 sciente ad ignorante *B*, scientiae an ignorantiae *Va*. || aliquo] aliquod *V*. || 10 liber et titulum *W*. || qui] quod *libri cf.* 137, 20. || 11 tutandae] tuta de *V*, tutat de *W*. || salutis] s. suae *Dig.* || causam *V*. || gerit] *VW*, ageret *B*, gerunt *Dig.* || uideatur *libri*, uidentur *Dig.* || homines *V*. || 12 causam *W*. || appellationem *libri.* || 13 omnem *B*, omni *W*.

⟨TITVLVS II⟩

DE ATROCI INIVRIA.

2, 1, 1 MOYSES dicit:

Si autem contenderint duo uiri et percusserit alter alterum lapide aut pugno et non fuerit mortuus, decubuerit
2 autem in lectulo, et si surgens ambulauerit homo foris in baculo, sine crimine erit ille, qui eum percusserat praeter ac cessationis eius mercedem dabit ei et medico inpensas curationis.

2, 2, 1 VLPIANVS libro singulari regularum sub titulo de iniuriis:

Iniuria, si quidem atrox, id est grauis, non est, sine iudicis arbitrio aestimatur. atrocem autem aestimare solere praetorem idque colligi ex facto, ut puta si uerberatus uel uulneratus quis fuerit. et reliqua.

2, 3, 1 PAPINIANVS libro definitionum secundo sub titulo de iudicatis:

Per hominem liberum noxae deditum si tantum adquisitum sit, quantum damni dedit, manumittere cogendus est a praetore qui noxae deditum accepit: sed fiduciae iudicio non tenetur.

c. 1. *Exod.* 21: (18) *ἐὰν δὲ λοιδορῶνται δύο ἄνδρες καὶ πατάξωσι τὸν πλησίον λίθῳ ἢ πυγμῇ καὶ μὴ ἀποθάνῃ, κατακλιθῇ δὲ ἐπὶ τὴν κοίτην,* (19) *ἐὰν ἐξαναστὰς ὁ ἄνθρωπος περιπατήσῃ ἔξω ἐπὶ ῥάβδου ἀθῷος ἔσται ὁ πατάξας· πλὴν τῆς ἀργείας αὐτοῦ ἀποτίσει καὶ τὰ ἰατρεῖα.*

---

4 contenderit *V*. || alter] unus *W*. || 5 lapidem *W*. || dec. aut.] et dec. *W*. || 6 foris] *Pithoeus ad Graeca*, fortis *libri*. || 7 baculo] b. suo *V*(?). || ac cessationis] ac cessationes *V*, acessionis *B*, accessionis *W*. || 8 ei] aea *B*. || curationes *W*. || 10 ulpianus libro singulari regularum (lib singulorum de *W*, libro regularis *B text.*, libro regulari *B ind.*) sub titulo *om. V*. || iniuriis] iuriis *B* (*ind.*). || 11 iniurias *W*, *om. V*. || grauis non est] *scripsi*, grauis est non *VW*, graui rerum non *B*. || 12 iudici *W*. || 13 idque] adque *B*. || colligi] *B*[b], collegi *B*[a], collegit *W*, colligit *V*. || ex] et *W*. || uerberatur *V*. || uel] aut *W*. || 14 quis *om. B*. || 15 papinianus (papianus *BW*) l. d. (definitiorum *B ind.*) s. s. titulo *om. V*. || de iudicatis] de i. personis *V*. || 16 hominem liberorum *W*, hominum liberorum *V*. || noxae deditum] noxiae deditum *B*, mox ad editum *W*, mox editum *V*. || 17 quanti *W*. || damnum *B*. || dedito *W*. || 18 praetore] pretor et *V*, praetutore et *W*. || noxae deditum] *W*, noxaetaeditum *B*, noxa aeditum *V*. || iudici *V*.

2, 4, 1 VLPIANVS libro XVIIII ad edictum sub titulo si fatebitur iniuria occisum esse, in simplum et cum diceret:

Rupisse eum utique accipiemus, qui uulnerauerit, uel uirgis uel loris uel pugnis caedit, uel telo quoue alio uis genere sciderit hominis corpus uel tumorem fecerit: sed ita demum, si damnum datum est. ceterum si in nullo seruum pretio uiliorem deterioremue fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque erit agendum. ergo et si pretio quidem non sit deterior factus seruus, uerum sumptus in salutem eius et sanitatem facti sunt, in haec nec mihi uideri damni Aquilia lege [agi] posse.

2, 5, 1 PAVLVS libro singulari et titulo de iniuriis:

Generaliter dicitur iniuria omne, quod non iure fit: specialiter alia est contumelia, quam Graeci [ὕβριν appellant, alia culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuriae accipitur, alia iniquitas et iniustitia, quam Graeci] ἀδικίαν uocant. nam cum praetor non iure aduersum nos pronuntiat, iniuriam nos accepisse dicimus: unde apparet

c. 4 = *Dig.* 9, 2, 27, 17.

1 ulpianus l. xuiiii (*sic BW*, xuiii *Dig. recte*) ad e. s. titulo (tituli *W*) *om. V.* ‖ iniuriam *libri.* ‖ 2 et cum diceret] *BV*, et cum dicere *W*: *redit eadem formula, sed ut ibi libri habeant* doceret, *in loco ex eodem libro petito* 177, 21: *Huschkii coniecturam* ut condiceret *refutauit Lenel Ztschr. der Savigny-Stiftung, röm. Abth.* 8, 195 *recte, non recte ipse uerba tractauit. fortasse formula respondet alteri* ad locum (*infra* 15, 2, 4: *legitur* de re necessaria ad locum *C. Th.* 2, 10, 6 *et nou. Maioriani* 11; *item* inter cetera et ad locum *passim in Consultatione*), *tamquam dixisset: 'Vlpianus* (*cum ageret de actione*) *in simplum et cum diceret', ut similiter laudat Moysen.* ‖ 3 qui] qui autem *W.* ‖ uel loris] uel loeris *B*, uel oriens *VW.* ‖ pignus *W.* ‖ 4 cedit *B*, occidit *VW*, cecidit *Dig.*: *requiritur* ceciderit. ‖ uel telo quoue alio uis genere sciderit hominis] *Lachmann*, uel telo cum alio uis (alio bis *V*) genere cederit (occiderit *VW*) hominis *libri*, uel telo uel quo alio ut scinderet alicui *Dig.* ‖ 5 uultumore *W.* ‖ sed] *Dig.*, uel *BV*, uel si *W.* ‖ 6 damnum] d. iniuria *Dig.* ‖ ceterum] cetero *VW*, et cetero *B.* ‖ si in] sin *W*, si *Dig.* ‖ nulco *V*[a]. ‖ 7 uiliorum *V.* ‖ deterioremue] deteriorem uel *V*[a]. ‖ aquilia] ad aquilia *VW*[b], attaquilia *W*[a], ad aquiliam *B.* ‖ cenat *VW*[a uel b], cenas *W*[b uel a]. ‖ 8 erit] rit *W.* ‖ *post* agendum *ins.* dumtaxat: aquilia enim eas ruptiones quae damna sunt persequitur *Dig.* ‖ pretium *V.* ‖ deterio *V.* ‖ seruus factus *Dig.* ‖ 9 uero *V*, uerunt *W.* ‖ salute *B*, salte *V*, alte *W.* ‖ sanitate *B*, sanite *VW.* ‖ 10 nec *om. Dig.* ‖ uideri] *libri et Dig.*, uidetur *edd.* ‖ damni aq. lege] damnum datum atque ideoque lege aq. *Dig.* ‖ agi] *Dig.*, *om. libri.* ‖ 11 liber *B* (*text.*). ‖ singulari et titulo] singulorum tituli *W.* ‖ 12 dscitur (*sic*) *W*, dicit *V.* ‖ iniuriam *B.* ‖ 13 alia est *libri*, alias *Inst. et sic etiam deinceps ubi nos* alia *posuimus.* ‖ ὕβριν *ad* 16 graeci *om. libri, adiecta sunt ex loco simillimo Iustiniani Inst.* 4, 4 *pr.* ‖ 16 ἀδικίαν uocant] adician uocant *B*, adicent *VW.* ‖ praeter *W.* ‖ non iure] *Inst.*, noster *libri.* ‖ aduersum] *BV*[b], aduersus *V*[a]*W.* ‖ 17 pronuntiaret *B*, praenuntiat *W.*

2, 5, 2 non esse uerum, quod Labeo putabat, apud praetorem iniuriam
ὕβριν dumtaxat significare. commune omnibus iniuriis est,
quod semper aduersus bonos mores fit idque non fieri alicuius
3 interest. hoc edictum ad eam iniuriam pertinet, quae contu-
4 meliae causa fit. fit autem iniuria uel in corpore, dum cae-
dimur, uel uerbis, dum conuicium patimur, uel cum dignitas
laeditur, ut cum matronae uel praetextatae comites abducuntur.
5 iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. legitima ex
lege duodecim tabularum: 'qui iniuriam alteri facit, quinque
'et uiginti sestertiorum poenam subito'. quae lex generalis
fuit: fuerunt et speciales, uelut illa: 'si os fregit libero, CCC
[si] seruo, CL poenam subito sestertiorum'.

Idem PAVLVS eodem libro singulari sub titulo quemadmodum
2, 6, 1 iniuriarum agatur:

'Qui autem iniuriarum', inquit, 'agit, certum dicat, quid
'iniuriae factum sit et taxationem ponat non minorem quam
2 'quanti uadimonium fuerit'. certum dicit, qui suo nomine

---

1 non] nos *libri.* ‖ labet *V*, libet *W*. ‖ 2 hybrin *B*, ibrin *V*, imbrim *W*. ‖ commune omnibus iniuriis] *Lachmann* (*addens post* mores *addendum esse* aliquid; *sed potest explicari sic: quod iniuria semper fit aduersus b. m. et quod alicuius interest id de quo agitur non fieri*), communem omnibus enim iuris *libri.* ‖ 3 fieri] fierit *VW*. ‖ 4 edictam *W*. ‖ ea *V*. ‖ 5 fit fit] fit quid *W*. ‖ iniuriam *B*. ‖ credimus *B*. ‖ 6 uerbis] in u. *W*. ‖ uel] c uel V^a. ‖ dignitatem *W*. ‖ 7 ut] *Dig.*, uel *libri.* ‖ patronae *B*. ‖ pr(a)etextote *B* (*de quo male refert Huschkius*) *V*. ‖ adducuntur *BW*. ‖ 8 aut] ad *W*. ‖ honerariam legitimam *W*. ‖ 9 legem *BW*. ‖ iniuria *V*. ‖ 10 et] ex *libri.* ‖ uiginti] uirgiti *W*. ‖ sestertiorum] V^b, sextertiorum V^a, restertiorum *B*, resitrium *W*. ‖ poenam subito] *scripsi*, poenam (-na *BV*) subit *libri*: poena sunto *Huschke.* ‖ generali fuit *V*. ‖ 11 fuerunt (fuerint *W*) et speciales uelut illa si os (*sic fere Blume*, uelut manifestos *V*, uelut manifestus *W*, uelut illa manu fustiue si os *Lachmann*) fregit *om. B. recte Blumius emendationem quam proposuit defendit utpote archetypi minusculis scripti litteraturae accommodatam: Lachmanniana* (*Savigny Zeitschrift für gesch. Rechtswiss.* 10, 311) *ingeniosa magis est quam probabilis, nam lex duodecim tabularum a casibus specialiter proponendis recte abstinet neque usquam praeterea in lege saepe memorata eiusmodi additamenti mentio fit. Gaius enim quod ait* 3, 220: pugno puta aut fuste percussus *et infra* 2, 5, 4 *Paulus*: pugno puta an fuste an lapide, *ipsi significant haec de suo, non ex lege se memorare. denique haec uocabula si lex posuisset, neque iuris auctores neque grammatici id reticerent.* ‖ ccc] *W*, trecentos *BV*. ‖ 12 si *om. libri*, at si *ins. Gaius* 3, 223. ‖ cl] ad *W*. ‖ subito sestertiorum] subitor ex tertiorum *BV*, *om. W*. ‖ 13 singulari (singulorum *W*) sub titulo *om. V*. ‖ 14 iniuriam *B*, iniuria *VW*. ‖ 15 iniuria *BV*, iniuriam *W*. ‖ aget *B*. ‖ certum] c *W*. ‖ qui *BV*. ‖ 16 iniuriam *W*. ‖ taxationum *W*. ‖ no minore *V*: non maiorem *Huschke male omnino.* ‖ quam *om. W*. ‖ 17 fierit V^a.

demonstrat iniuriam, neque ita, ut per disiunctionem hoc aut
illud accidisse conprehendat, sed ut necesse habeat aut unam
nomine suo rem designare aut plures ita conplecti, ut omnes
2, 6, 3 eas accidisse cogatur probare. certum autem an incertum
dicat, cognitio ipsius praetoris est. demonstrat autem hoc
loco praetor non uocem agentis, sed qualem formulam edat.
4 certum non dicit, qui dicit pulsatum se siue uerberatum.
sed et partem corporis demonstrat et quem in modum, pugno
puta an fuste an lapide, sicut formula proposita est: 'quod
'Auli Ageri mala pugno percussa est'. illud non cogitur dicere,
dextra an sinistra, nec qua manu percussa sit. item si dicat
5 infamatum se esse, debet adicere, quemadmodum infamatus
sit. sic enim et formula concepta est: 'quod Numerius Ne-
'gidius libellum misit Aulo Agerio infamandi causa'.

2, 7, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo ad legem
Corneliam de sicariis et ueneficis:

Causa mortis idonea non uidetur, cum caesus homo post aliquot dies officium diurnae uitae retinens decessit nisi forte fuerit ad necem caesus aut letaliter uulneratus.

c. 7 *hinc rest. Paulus* 5, 23, 5.

1 demonstram W^a. ‖ neque ita .... accidisse (accidisset *BV*) c. s. u. n. h. a. unam nomine (nomini *V*, nominis *B*) rem (re *B*) designare (*Pithoeus ad Dig.* 47, 10, 7 *pr.* 1, destinare *BV*) aut plures] se (*om. reliquis*) *W*. ‖ 3 conpleti *libri*. ‖ 4 autem an] aut *W*. ‖ 5 cogitio *W*. ‖ est *om. V*. ‖ demonstrata *libri*. ‖ 6 ageretis *B*, ageritis *VW*. ‖ 7 se siue uerberatum] *sic fere Huschke*, si (sibi V^a) sit uerberatus *libri*. ‖ 8 et] ei *W*. ‖ demonstret *edd*. ‖ immodum *V*, in modo *W*. ‖ 9 puto *libri*. ‖ lapidem *BW*. ‖ formulam *V*. ‖ proposita] *VW*, posita *B*. ‖ quod auli ageri (agerii *B*) pugno mala (*Pithoeus*, mola *BV*) perc. est *om. W*, *inuerti* mala pugno *ego*: quod Aulo Agerio a Numerio Negidio pugno m. p. e. *Huschke*. ‖ 10 cogetur *V*. ‖ diceret *B*. ‖ 11 sinistram *B*. ‖ nec qua] nequa *BV*, neque *W*. ‖ manus *W*. ‖ percussa sit] *Huschke*, percussit *libri*. ‖ item] ita *libri*. ‖ 12 addiceret *B*. ‖ infamatum V^a. ‖ 13 et *om. VW*. ‖ fermula *B*. ‖ numedius *B*, nomedius *V*, in numerio *W*. ‖ nigidius *BV*, nigidio *W*. ‖ 14 libellum misit] *sic fere Vonckius*, illum inmisit *libri*: sillum inmisit *Arnaud*, sibilum immisit *Huschke*, fimum immisit *Lenel paling.* 1 *p.* 1113, *sed horum uerborum nullum formulae aptum est.* ‖ 15 paulus (paulo *B ind.*) libro (liber *W*) s. quinto (*om. BW*) s. t. ad l. corneliam *om. V*. ‖ 16 beneficis *W*, ueneficiis *V*, benificis *B*. ‖ 17 non] no *V*. ‖ caesus] laesus *Pithoeus*. ‖ 18 aliquos *BV*. ‖ diuuternae *B*. ‖ decessit] cessit *W*. ‖ 19 necem] uicem *W*.

⟨TITVLVS III⟩
DE IVRE ET SAEVITIA DOMINORVM.

3, 1, 1 MOYSES dicit:
Si quis percusserit seruum aut ancillam uirga et mortuus
2 fuerit in manibus eius, iudicio uindicetur. quod si superuixerit die uno aut duobus, non uindicabitur, pretium enim ipsius est.

3, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis dicit:
Seruus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non potest postulari: modum enim castigandi et in seruorum coercitione placuit temperari.

3, 3, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de dominorum saeuitia:
Si dominus in seruum saeuierit uel ad inpudicitiam turpemque uiolationem conpellat, quae sint partes praesidis, ex rescripto diui Pii ad Aurelium Marcianum proconsulem
2 Baeticae manifestatur. cuius rescripti uerba haec sunt: 'Dominorum quidem potestatem in suos seruos inlibatam esse 'oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed dominorum interest, ne auxilium contra saeuitiam uel famem uel 'intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iuste deprecantur.
3 'ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iuli Sabini 'ad statuam confugerunt, et si uel durius habitos, quam

c. 1. *Exod.* 21: (20) *ἐὰν δέ τις πατάξῃ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἢ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ἐν ῥάβδῳ καὶ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δίκῃ ἐκδικηθήσεται.* (21) *ἐὰν δὲ διαβιώσῃ ἡμέραν μίαν ἢ δύο, οὐκ ἐκδικηθήτω· τὸ γὰρ ἀργύριον αὐτοῦ ἐστιν.*
c. 2 *hinc rest. Paul.* 5, 23, 6.
c. 3 = *Dig.* 1, 6, 2.

---

4 aut] et *W*. ‖ uirgam *W*, uirgo V^a (?). ‖ 6 die] de die *W*. ‖ 8 paulus libro (liber *W*) quinto (*om. BW*) s. s. t. a. l. corneliam *om. V*. ‖ 9 beneficis *W*, beneficiis *V*. ‖ 11 postulare *W*. ‖ enim (*om. W*) *ne mutes: post* temperari *uidentur secuta esse talia:* sed tameu etsi eum dominus excessit, homicidium non commisit. ‖ et] *om. W*. ‖ 12 cohercitionem *VW*, quohercitionem *B*. ‖ 13 ulpianus libro o. d. o. p. s. titulo *om. V*. ‖ 14 seuitias *B*. ‖ 15 seruos *Dig*. ‖ pudiciciam *B*. ‖ 16 turpequi V^a *teste Kruegero*, turpequu V^a *teste Huelseno*, turpequae V^b. ‖ uiolentum *W*. ‖ conpellant *VW*. ‖ sunt *W*. ‖ principis *W*. ‖ 17 diui *om. W*. ‖ ad *om. VW*. ‖ aurelii *W*, aelium *Dig*. ‖ proconsole *B*. ‖ 18 beticae *B*, bettice *V*, uettice *W*, ueticae *Dig*. ‖ manifestabitur *Dig*. ‖ 19 seruos suos *B*, suo (suos V^b) seruos (seruo *teste Kruegero*) *V*. ‖ inliuata *V*. ‖ 20 ne *B*. ‖ 21 nec *W*. ‖ seuitia *W*. ‖ 22 iniuria *V*. ‖ denegentur *W*. ‖ qui] qui si *B*. ‖ 23 eorum] *W Dig*., illorum *BV*. ‖ sauini *V*, fauini *W*. ‖ 24 confugerant *W*. ‖ si uel] *Dig*., siue *libri*. ‖ habitos] *Dig*., habiti *B*, abiti *V*, abuti *W*.

'aequum est, uel infami iniuria adfectos cognoueris, uenire iube, 'ita ut in potestatem Sabini non reuertantur. quod si meae 'constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius
3, 3, 4 'executurum'. diuus etiam Hadrianus Vmbram quandam matronam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis
5 ancillas atrocissime tractaret. item diuus Pius ad libellum Alfi Iuli rescripsit [in] haec uerba: 'Seruorum obsequium non 'solum imperio, sed et moderatione et sufficientibus praebitis
6 'et iustis operibus contineri oportet. itaque et ipse curare 'debes iuste ac temperate tuos tractare, ut ex facili requirere 'eos possis, ne, si apparuerit uel inparem te inpendiis esse 'uel atrociore dominationem saeuitia exercere, necesse habeat 'proconsul u. c., ne quid tumultuosius contra accidat, praeuenire 'et ex mea iam auctoritate [te] ad alienandos eos conpellere.
a. 152 'Glabrione et Homullo cons.'

3, 4, 1 GREGORIANVS libro XVIIII. sub titulo de accusationibus:

Impp. Diocletianus et Maximianus Augusti Aurelio Sacrato militi. Cum seruum tuum [ui] aegritudinis grauiter oppressum fati munus implesse proponas, propter inmoderatam castigationem calumniae accusationem emergere innocentiae ratio,
a. 285 cuius fiduciam geris, non permittit. Prop. non. Decemb. Diocletiano A. III. et Aristobulo cons.

---

1 est om. *BW*. ‖ infami] *Dig.* (*V*), infamem *W*, infamiae *B*. ‖ iniuriam *BW*. ‖ ueniri *B Dig.* ‖ iube ita] *Dig.* (iubeta *Flor.*) *et* (*V*), iube intra *W*, iubet *B*. ‖ 2 potestate *VW Dig.* ‖ sauini *BV*. ‖ quod] qui *Dig. recte.* ‖ meae] me *V*. ‖ 3 admissum] a. hoc *V*, hoc admissum *Dig. uulg.* ‖ 4 diuinus *V*, diuis *B* (*ind.*). ‖ umbriciam *Dig.* ‖ matronanam *B*, matrona *V*. ‖ 5 in *om. W*. ‖ 6 tractaret] (*V*), tractare *B*, tractauit *W*, tractasset *Dig.* ‖ item] *B* (*text.*), idem item *W*, idem *B* (*ind.*) *V*. ‖ diuus p. ad l. a. i. rescripsit (scripsit *W*) in (*om. BW*) h. u. *om. V*. ‖ 8 imperium reddet moderationem *W*. ‖ 10 debet *BV*. ‖ temperate] temperare *B*. ‖ tuos] *W*, et uos *BV*. ‖ ex facili] *Lachmann*, et facili *BV*, et facile *W*. ‖ requirere] reprimere *Lachmann.* ‖ 11 eos] *V*, eo *B*, *om. W*. ‖ possis] *W*, possit *BV*. ‖ ne si] *Pithoeus*, nisi *libri.* ‖ inparem te] *Pithoeus*, in parente *BV*[b], in parentem *W*, in parte *V*[a]. ‖ inpendis *V*, inpendus *W*[1]. ‖ 12 atrociore dominationem saeuitia] *Lachmann*, atrociorem dominationem (-ne *V*) seuitiam *libri.* ‖ habeas *W*. ‖ 13 proconsul u. c. *om. V*. ‖ contra] contra te *Lachmann.* ‖ accedat *VW*. ‖ 14 et] se et *B*, sed et *Lachmann.* ‖ auctoritatem *W*. ‖ te *addidit Lachmann.* ‖ 15 grauione et romulo (romolo *V*) *libri.* ‖ cons. x *W*, *om. V*. ‖ 16 libro (liber *W*) xuiiii (*sic BW*) s. t. *om. V*. ‖ 17 impp. (impr. pp *W*) dioclicianus et m. augg. (august *B*, *om. W*) aurelio sacrato (sacrati *W*) militi *BW*, *om. V*. ‖ 18 ui] sacrati *W*, *om. BV*. ‖ 19 fati munus] fauemur *W*[b], grauemur *W*[a]. ‖ inplisse *V*. ‖ casticationem *V*. ‖ 20 accusationem] causationem *B*. ‖ innocentiae] innotitiae *BV*[b], innocitiae *V*[a]. ‖ 21 prop. . . . . aristone conss. *B*, *om. VW*.

⟨TITVLVS IIII⟩
DE ADVLTERIIS.

4, 1, 1 MOYSES dixit:
Quicunque moechatus fuerit mulierem proximi sui, mortem
2 moriatur qui moechatus fuerit et quae moechata fuerit. quod
si aliqui seduxerit uirginem non desponsatam et stuprauerit
3 eam, dotabit eam sibi in uxorem. quod si rennuerit pater
eius et noluerit eam dare illi uxorem, pecuniam inferet patri,
in quantum est dos uirginis.

4, 2, 1 PAVLVS libro singulari de adulteris sub titulo:
Breuem interpretationem [legis Iuliae] de adulteris coercen-
dis facturus per ipsa capita ire malui ordinemque legis seruare.
2 et quidem primum caput legis ⟨Iuliae de adulteris⟩ prioribus
3 legibus pluribus obrogat. secundo uero capite permittit patri,
[si in] filia sua, quam in potestate habet, aut in ea, quae [eo]
auctore, cum in potestate esset, uiro in manum conuenerit,
adulterum domi suae generiue sui deprehenderit isue in eam
rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude
4 occidat, ita ut filiam in continenti occidat. in sui iuris autem

c. 1, 1. *Leuit.* 20, 10: ὃς ἂν μοιχεύσηται γυναῖκα τοῦ πλησίον, θανάτῳ θανατούσθωσαν ὁ μοιχεύων καὶ ἡ μοιχευομένη.

c. 1, 2—3. *Exod.* 22: (16) ἐὰν δὲ ἀπατήσῃ τις παρθένον ἀμνήστευτον καὶ κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, φερνῇ φερνιεῖ αὐτὴν αὐτῷ γυναῖκα· (17) ἐὰν δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ καὶ μὴ βούληται ὁ πατὴρ αὐτῆς δοῦναι αὐτὴν αὐτῷ γυναῖκα, ἀργύριον ἀποτίσει τῷ πατρὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἡ φερνὴ τῶν παρθένων.

3 dicit *W*. || 4 maeschatus *Va*. || fuerit] fieri *B* (*ind.*) || mulierem] *V*, muliere *B* (*ind.*), cum mulierem *B* (*text.*) *W*. || morte *V*. || 5 que *W*. || fuerit *om. W*. || quae] qui *VW*. || moechata] moechatus *Wa*. || 6 aliquis seduxerit *B*, aliquis et duxerit *V*, aliquis duxerit *W*. || sponsatam *V*. || struprauerit *Va*. || 7 dotabit] *W*, docuit *B*, dauit *V*. || eam *om. V*. || 8 illi dare *W*. || inferret *V*. || 9 in *om. edd.* || 10 paulus (libro liber *W*) singularis (*B*, singularem *W*) de adulteris (ulteris *B ind.*) sub titulo *BW*, sub titulo de adulteriis (*om. reliquis*) *V*. || 11 interpetrationem *B*. || legis iuliae *addidit Huschke*. || adulteriis *V*, adulterio *W*. || 12 per] in *W*. || ipsam *BV*. || capitam *B*. || ire] in re *V*, rem *W*. || maluit *B*, mali *W*. || 13 iuliae (iulii *V*) de adulteris *deleui*. || 14 obrogat] *Scaliger*, abrogat *libri*. || pater *B*. || 15 si in *om. libri*. || filias suas quas *BV*, familias (*om.* sua quam) *W*. || potestatem *libri*. || aut] *Pithoeus*, ut *B*, *om. VW*. || eam queque *W*. || eo *om. libri*. || 16 auctorem *V*. || uiro] uero *B*. || in mano conuenerit *BV*, cum in manum uenerit *W*. || 17 adultero *V*. || domui *B*, domus *W*, domo *V*. || deprehenderet *B*, depraehendens *W*, deprehendant *V*. || isue in] *scripsi*, in quem *libri*, isque in *Schulting*. || ea *VW*. || 18 socer *W*. || ut his *B*, ad his *V*, ad hos *W*. || eum] *Pithoeus*, cum *libri*. || 19 filiam in continenti occ. in sui iuris autem] *scripsi*, f. in continenti (-tem *W*) occ. inuidia autem *BW*, *om. V*.

filia qui adulterum deprehensum occiderit et in continenti filiam,
licito iure hoc factum Marcellus libro XXXI. digestorum scribit.
4, 2, 5 auctoritate quoque [legis] patrem posse interficere uel consu-
larem uirum uel patronum suum, [si eum] in filia adulterum
6 deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. sed si filiam
7 non interfecerit, sed solum adulterum, homicidii reus est. et
si interuallo filiam interfecerit, tantundem est, nisi persecu-
tus illam interfecerit: continuatione enim animi uidetur
legis auctoritate fecisse.
4, 3, 1 Idem PAVLVS eodem singulari libro et titulo:
Certae autem enumerantur personae, quas uiro liceat
occidere in adulterio deprehensa uxore, quamuis uxorem non
2 liceat. ergo secundum leges uiro etiam filiofamilias per-
mittitur domi suae deprehensum adulterum interficere seruum,
et eum qui auctoramento rogatus est ad gladium, uel etiam
3 illum qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locauit. sed
et iudicio publico damnatum licet interficere in adulterio
deprehensum, uel libertinum uel suum uel paternum, et tam
4 ciuem Romanum quam Latinum. sed et patris et matris et
filii et filiae libertum permittitur occidere, quo loco et dedi-
5 ticius habetur. debet autem profiteri apud eum, cuius iuris-
dictio est eo loco, ubi occidit, et uxorem dimittere. quod si
6 non fecerit, inpune non interficit. sciendum est autem diuum

1 qui] si *VW*. ‖ 2 marcellum *B* (*ind.*). ‖ liber *W*. ‖ xxx inde gestorum *V*. ‖ scribit] scribe *B* (*ind.*), scribet autem de *V*. ‖ 3 auctoritatem *W*. ‖ legis *addidit Cuiacius* (*cf. u.* 9). ‖ patrem] pater *libri*. ‖ possit *W*. ‖ interficeret *B*. ‖ cons̄. uerum *B*, consł (consultum *W*[b]) utrum *W*, consst. uirum *V*. ‖ 4 uel patronum] et patronem *W*. ‖ si eum] *Huschke*, *om. libri*. ‖ filiam *BW*. ‖ adulterium *libri*. ‖ 6 sed solum ad. h. r. est et si (sed *pro* et si *B*) interuallo (-lum *B*) f. interfecerit (-ficerit *BV*) *om. W*. ‖ 7 tantundem (tantunde *B*, tandem *W*) est n. persecutus illam (*Huschke*, persequatur illam *B*, persequatur illam et *W*). interfecerit *om. V*. ‖ continuationem *libri*. ‖ 9 auctoritatis *B*, auctis *VW*. ‖ fecisset *B*. ‖ 10 idem . . . titulo *om. V*. ‖ 11 uero *BW*. ‖ 12 [deprehensam uxorem *libri*. ‖ 13 ego *VW*. ‖ legem *malim*. ‖ uero *B*, uirum *W*. ‖ 14 domi] *Huschke*, etiam domi (domui *W*) *libri*. ‖ 15 eo *V*. ‖ auctoramentum *W*, actoramento *V*. ‖ rogatum *W*. ‖ 16 ut] sunt *W*. ‖ besteis *V*, bestias *W*. ‖ pugnare *W*. ‖ 17 licere *libri*. ‖ interficere *om. V*. ‖ 18 deprehenso *V*. ‖ et tam] etiam *W*. ‖ 19 ciue *V*. ‖ romano *W*[a]. ‖ litinum *V*. ‖ sed et patris et matris (et matris *bis V*[a]) et filii (filiis *VW*) et f. l. p. occidere *collocanda post* paternum (*nam iungendum omnino, ut uidit Huschkius*, et tam . . . Latinum: quo loco . . habetur) *ex adnotatione ad Paulum adscripta uidentur proficisci*. ‖ 20 deditius *B*, dempticius *W*. ‖ 21 haberetur *B*. ‖ iuris ditionis *W*. ‖ 22 occidi *W*. ‖ et] ex *B*[a]. ‖ dimitteret *B*. ‖ quod] qua *W*. ‖ 23 interfecit *Scaliger*. ‖ diuum] dum *V*, quod *W*: *malim* diuos.

Marcum et Commodum rescripsisse eum qui adulterum inlicite interfecerit, leuiori poena puniri. sed et Magnus Antoninus pepercit, si qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt. et reliqua.

4, 4, 1 Idem PAVLVS eodem libro singulari et titulo:

Iure mariti uel patris qui accusat, potest et sine calumniae poena uinci: si iure extranei accusat, potest calumniae
2 poena puniri. sed tum post duos menses intra quattuor menses utiles expertus, licet talis sit, qui alias accusare non possit, ut libertinus aut minor uiginti quinque annorum aut infamis, tamen ad accusationem admittitur, ut et Papinianus libro XV. scripsit.

4, 5, 1 PAPINIANVS libro XV responsorum sub titulo ad legem Iuliam de adulteris:

Ciuis Romanus, qui [ciuem Romanam] sine conubio siue peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat, sed ei non opponetur infamia uel quod libertinus rem sestertiorum triginta milium aut filium non habuit, propriam iniuriam persequenti.

4, 6, 1 PAVLVS libro singulari et titulo qui supra:

In uxorem adulterium uindicatur iure mariti, non etiam sponsam. Seuerus quoque et Antoninus ita rescripserunt.

4, 7, 1 PAPINIANVS libro singulari de adulteris:

Quaerebatur, an pater emancipatam filiam iure patris

---

1 quomodum *VW*. ‖ rescripsisset *BV*. ‖ eum] eu *V*, cum *W*. ‖ qui] in *W*. ‖ adulterium *W*. ‖ 2 p(o)enam *BV*. ‖ punire *V*, puniret *W*. ‖ 3 perpecit *V*. ‖ si] *W*[1], eas *B*, ei *V*, ei si *W*[2]. ‖ quid *W*. ‖ inconculiscalo (*sic W*[a], in conculis calculo *W*[b]) occulto loco reducti interficerent *W*. ‖ 5 idem p. e. libro (*om. B ind.*) sing. (*om. W*) et t. *om. V*. ‖ 6 iure] qui iure *libri*. ‖ marti *B*, matri *V*, matris *W*. ‖ potest *om. W*. ‖ calumniae] causa *V*[a]. ‖ 7 poenam *W*. ‖ acuset *W*. ‖ 8 poenam *W*. ‖ tum] *scripsi*, tantum *libri*. ‖ duo *B*. ‖ 9 utilis *W*. ‖ experitus *B*, experitur *VW*. ‖ alia *B*, alios *W*. ‖ 10 ut] aut *VW*. ‖ aut inf.] inf. *VW*. ‖ 11 ad *om. B*. ‖ ut et papianus libro xu scripsit Kp. DCXXUIII papianus libro xu responsorum sub titulo *B*, ut et papinianus l. xu responsorium sub titulis *W*, *om. V*. ‖ 14 iuliani *B*. ‖ 15 ciues *V*. ‖ ciuem Romanam *addidi*. ‖ sine] me *V*. ‖ siue] sibi *B*, ciuem *VW*, ciuem uel *Huschke*. ‖ 16 matrimoni *V*. ‖ iutre *B*. ‖ 17 ei] ea *B*. ‖ opponatur *V*[2]. ‖ 18 liberatinus *B*. ‖ sextertiorum *BV*, restersiorum *W*. ‖ milia *W*. ‖ 19 habeat *edd.* ‖ proprium *W*[a]. ‖ consequenti *W*. ‖ 20 qui] quod *VW* (*deficit B*): *cf.* 137, 20. ‖ super *W*. ‖ 21 adulterum *B*, adalterium *V*. ‖ iuri *V*. ‖ 22 in sponsam *edd.* ‖ seuerus] reuersus *W*. ‖ rescripserit *W*. ‖ 23 papianus *BV*. ‖ singulas *V*. ‖ de *om. B* (*ind.*). ‖ 24 emancipata *B*, emancipatum *W*, mancipatum *V*.

accusare possit. respondi: occidendi quidem facultatem lex tribuit eam filiam, quam habet in potestatem, aut [quae] eo auctore in manum conuenit: sed accusare iure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

4, 8, 1 PAPINIANVS eodem libro singulari ⟨et titulo⟩:

Cum patri lex regia dederit in filium uitae necisque potestatem, quod bonum fuit lege conprehendi, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, uelis mihi rescribere: nam scire cupio. respondit: numquid ex contrario praestat nobis argumentum haec adiectio, ut non uideatur lex non habenti dedisse, [sed occidi eam cum adultero iussisse], ut uideatur maiore aequitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercerit?

4, 9, 1 IDEM:

Si pater quis adulterum occidit et filiae suae pepercit, quaero quid aduersus eum sit statuendum? respondit: sine dubio iste pater homicida est: igitur tenebitur lege Cornelia de sicariis. ′ plane si filia non uoluntate patris, sed casu seruata est, non minimam habebit defensionem pater, quod forte fugit filia. nam lex ita punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit, hic autem pater non ideo seruauit filiam, quia uoluit, sed quia occidere eam non potuit.

4, 10, 1 IDEM:

Si maritus uxorem suam in adulterio deprehensam occidit, an in legem de sicariis incidat, quaero. respondit: nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur: quare aperte contra legem fecisse eum non ambigitur. sed si de poena

---

1 posse *V.* ‖ respondit *B*, respondeo *W.* ‖ 2 eam] ei *V.* ‖ quae *om. libri.* ‖ eum *B.* ‖ 3 auctorem *libri.* ‖ in manu *V*, in in manu *W.* ‖ 4 emancipatum *B*, mancipatam *V.* ‖ patris prohibet *W.* ‖ 5 papinianus (papianus *BV*) eodem (*om. W*) libro (*om. B ind.*) singulari (*om. W*) et titulo (-lus *W*) *BVW*: et titulo *delendum, cum nusquam praeterea in hoc quidem libro citando addatur titulus.* ‖ 6 lex] ex lex *V*, hec lex *W.* ‖ necis] nec his *W.* ‖ 7 legem comprehendit *B.* ‖ 8 uelis] *Huschke*, uelle *libri.* ‖ nam sc. c. ℞ *om. W*a. ‖ 11 *suppleui ad sententiam, similiter Huschke.* ‖ maiorem aequitatem *BW.* ‖ 12 occidisset *B.* ‖ 14 si] sic *V.* ‖ quis *Schulting*, qui *libri: alii delent aut* qui *aut* et. ‖ adulterium *B* (*ind.*). ‖ 15 ℞ *W.* ‖ 16 tenetur *W.* ‖ legem corneliam *BW.* ‖ 17 filiam *BW.* ‖ uoluntatem *W.* ‖ causu *V.* ‖ 18 quod forte fugit (*om. B*) filia (filiam *B*) *deleto uoc.* filia *collocat post* seruata est *Huschke probabiliter.* ‖ 19 ponit *B.* ‖ 20 patrem *V.* ‖ 21 uoluit sed quia] uoluisset qui *B.* ‖ 22 papianus idem *B*, *om. V.* ‖ 23 adulterium *V.* ‖ deprehensum *B.* ‖ occiderit *V.* ‖ 24 lege *libri.* ‖ incidit *B.* ‖ ℞ *W.* ‖ nullam partem *W.* ‖ 25 aperte] a parte *B.* ‖ 26 lege *W.* ‖ fecisset *B.* ‖ non ambigitur] non dubitantur non ambigitur (ambicitur *B*) *BVW*: *post* permittitur 153, 1 *repetit* ambigitur sic dicit non dubitantur *B.* ‖ poena] ponat *B*, poena sin *W.*

tractas, non inique aliquid eius honestissimo calori permittitur, ut non quasi homicida puniatur capite uel deportatione, sed usque ad exilium poena eius statuatur.

4, 11, 1 IDEM sic:

De mancipiis alterutrius marito uel patre accusante quaestionem habendam palam est: an idem extraneo accusatori permitti debeat, quaero. respondit: potest uideri ea ratio fuisse permittendi istis personis de seruis quaestionem habere, ut diligentius dolorem animi sui, item iniuriam laesae domus non translaticie persequerentur. sed quoniam non facile tale delictum sine ministerio seruorum admitti creditum est, ratio eo perduxit, ut etiam extraneo accusante mancipia quaestioni tormentorum subicerentur a iudicibus.

4, 12, 1 PAVLVS libro sententiarum [secundo] sub titulo de adulteris:

Permittitur [patri] tam adoptiuo quam naturali, adulterum cum filia cuiusque dignitatis domi suae uel generi sui depre-
2 hensum sua manu occidere. filius familias pater si filiam in adulterio deprehenderit, uerbis quidem legis prope est, ut non possit occidere: permittitur tamen etiam ei, ut occidat.
3 maritus in adulterio deprehensos non alios quam infames et eos qui corpore quaestum faciunt, seruos etiam et libertos

c. 12, 1. 2. 3 = *Paulus* 2, 26, 1. 2. 4 (*ex codd. Vesontino et Vaticano*).

---

1 inique] *Od. Mueller*, hisquae *B*, idque *VW*. ‖ honestimo *B*. ‖ permittetur *B* (*uide supra ad* 152, 26). ‖ 2 non *om. W*. ‖ deportationem *W*. ‖ 3 exitium *B*, exitum *VW*. ‖ poena eius] poenas *W*. ‖ statuitur *libri*. ‖ 4 idem si *B* (*ind.*) *VW*, item sic *B* (*text.*). ‖ 5 alterutrius] alterius *B*. ‖ maritu *B* (*ind.*). ‖ accusantem *W*. ‖ 6 est] *Schulting*, esse *libri*. ‖ 7 respondit] *BV*, ℞ *W*. ‖ potes *W*. ‖ uidere *VW*. ‖ eam *W*. ‖ 9 diligentius] diligens suum *VW*. ‖ laesae] leseo *V*, lex et *B*. ‖ 10 translatici et persequentur *W*. ‖ 11 talem *W*. ‖ misterio *W*. ‖ 12 est *om. W*. ‖ eo perduxit] eum adduxit *W*. ‖ ut etiam] ut etiam ut *V*. ‖ accusantem mancipio *W*. ‖ 13 a] ad *V*. ‖ 14 paulus libro (liber *B*) sent. secundo (*om. libri*) sub *om. V*. ‖ capite secundo legis Iuliae de adulteriis *add. ante* permittitur *Paulus*. ‖ 15 patri] *Paulus*, *om. libri*. ‖ quam] tam *W*. ‖ naturali *om. B*. ‖ adultero *B*^{a}. ‖ 16 filiam *W*. ‖ cuiuscumque *Paulus*. ‖ domui *W*, domus *V*. ‖ sui *om. Paulus*. ‖ 17 sua (suam *W*) manu (manum *VW*) *om. Paulus*. ‖ familiae *B*, familiam *V*. ‖ si pater *V*. ‖ 18 adulterium *V*. ‖ propest *V*^{a}. ‖ 19 permittitur tamen etiam ei] permitti tamen ei debet *Paulus*. ‖ 20 maritus] marito si (sii *V*^{a}) *V*. ‖ deprehensus *VW*. ‖ 21 corpori *W*. ‖ questium *V*. ‖ faciunt] habent *W*. ‖ et libertos] *Pithoeus*, et liberos *libri*, *om. Pauli cod. Vesontinus male: uxor in uniuersum excipi non potuit, cum lege generali conprehendatur, recte autem cum libertinos occidere lex permitteret excipiebatur uxor libertina: ancilla autem uxor esse nequit.*

4, 12, 4 excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. maritum,
qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc in-
5 patientia iusti doloris admisit, lenius puniri placuit. occiso
adultero dimittere statim maritus debet uxorem atque ita
triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in quo loco
6 uxorem deprehenderit. inuenta in adulterio uxore maritus ita
demum adulterum occidere potest, si eum domi suae de-
7 prehendat. eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non
8 statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit. serui uero
tam mariti quam uxoris in causa adulteri torqueri possunt,
nec his libertas sub specie impunitatis data ualebit.

⟨TITVLVS V⟩
DE STVPRATORIBVS.

5, 1, 1 MOYSES dicit:
Qui manserit cum masculo mansione muliebri, aspernamentum est: ambo moriantur, rei sunt.

5, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum II sub titulo de adulteris:
Qui masculum liberum inuitum stuprauerit, capite punietur.
2 qui uoluntate sua stuprum flagitiumque inpurum patitur,
dimidia parte bonorum suorum multatur nec testamentum ei
ex maiore parte facere licet.

5, 3, 1 Hoc quidem iuris est: mentem tamen legis Moysi imperatoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur. ⟨item Theodosianus⟩:

c. 12, 4. 5 = *Paulus* 2, 26, 5. 6 (*ex codd. Vesontino et Vaticano*).
c. 12, 6. 7 = *Paulus* 2, 26, 7. 8.
c. 12, 8 *hinc rest. Paulus* 2, 26, 9.
c. 1. *Leuitic.* 20, 13: ὃς ἂν κοιμηθῇ μετὰ ἄρσενος κοίτην γυναικός, βδέλυγμα ἐποίησαν ἀμφότεροι· θανάτῳ θανατούσθωσαν, ἔνοχοί εἰσιν.
c. 2, 1 = *Paulus* 2, 26, 12 *ex codd. Vesontino et Vaticano.*
c. 2, 2 *hinc rest. Paulus* 2, 26, 13.

1 uxorem *W.* ‖ maritus *libri, etiam Pauli.* ‖ 2 deprehensum *B.* ‖ inpatientiam *W.* ‖ 6 inuenta in] inuentam *B.* ‖ uxorem *B*, uxor *W.* ‖ maritum *W.* ‖ 7 adulterum] adulterum maritus (-tum *W*) *BVW*, *om. Paulus.* ‖ eum] adulterum *Paulus.* ‖ domui *libri.* ‖ 8 qui] que *V.* ‖ 9 dimisit *Paulus.* ‖ 10 tam] ta *V.* ‖ adulterii *BW.* ‖ 11 specie] spe *Pithoeus.* ‖ datam *BV.* ‖ malebit *W.* ‖ 15 manserint *W.* ‖ mansionem *W.* ‖ mulieri *B* (*ind.*) ‖ apernamentum *V*, lepernamentum *W.* ‖ 16 moriatur *V.* ‖ rei] quia rei *W.* ‖ 17 paulus libro sent. ii (*sic B ind.*, *om. B text.*) s. t. de ad. *B*, item de adulteriis *V*, idem (*om. rel.*) *W.* ‖ 18 strupauerit *V.* ‖ punietur] *B*, puniatur *VW*, punitur *Paulus.* ‖ 19 uoluntatem suam struprum *V.* ‖ 20 dimidiam partem *VW.* ‖ multarum *W.* ‖ 21 parte] martem *W.* ‖ 23 costitutio *V.* ‖ cogooscitur *Va.* ‖ 24 item theodosianus (idem theodosianus *B ind.*) *insiticium* (*u. p.* 127).

IMPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS Auggg. ad
Orientium uicarium urbis Romae. Non patimur urbem
Romam uirtutum omnium matrem diutius effeminati in uiro
pudoris contaminatione foedari et agreste illud a priscis con-
ditoribus robur fracta molliter plebe tenuatum conuicium
saeculis uel conditorum inrogare uel principum, Orienti k(a-
5, 3, 2 rissime) ac iuc(undissime) nobis. laudanda igitur experientia
tua omnes, quibus flagiti usus est uirile corpus muliebriter con-
stitutum alieni sexus damnare patientia nihilque discretum ha-
bere cum feminis, occupatos, ut flagitii poscit inmanitas, atque
omnibus eductos, pudet dicere, uirorum lupanaribus spectante
populo flammae uindicibus expiabit, ut uniuersi intellegant
sacrosanctum cunctis esse debere hospitium uirilis animae nec
sine summo supplicio alienum expetisse sexum qui suum tur-
a. 390 piter perdidisset. Prop. pr. id. Maias Romae in atrio Mineruae.

c. 3, 2 *u.* 8 omnes — *u.* 12 expiabit = *cod. Theod.*, 9, 7, 6.

---

1 imperatoribus *W*. ‖ ualentianus *B*, ualentiniano *W*. ‖ theodosio *W*. ‖ archadio *W*. ‖ aggg *W*, augg *B*, aag *V*. ‖ 2 orentium *V*. ‖ patiamur *B*. ‖ urbis Romae uirtutem *libri*. ‖ 3 diutium et feminati *V*. ‖ uiro] *scripsi*, uiros *libri*, uiris *Huschke*. ‖ 4 contaminationem *W*. ‖ acreste *V*, ageste *B*, aggrestis *W*. ‖ illum *VW*. ‖ a] hac *W*, ad *B*. ‖ pristis *W*. ‖ 5 robor facta *VW*. ‖ pleue *V*, plero *W*, pube *Iac. Gothofredus*. ‖ 6 conditurum V^a. ‖ seculi *B*, regulis *W*. ‖ conditurum V^a. ‖ principium *VW*, printipium *B*. ‖ orienti k. ac iuc. nobis] *scripsi*, orienti kp. dc xxx uiiii ac iuc nobis (*ind.*, nouis *text.*) *B*, orienti (*rel. om.*) *VW*. ‖ 7 laudanda i. e. tua] idem *W*, *om. V Theod.* ‖ omnibus *W*. ‖ 8 quibus] qui ius *V*. ‖ flagiti usus] *Theod.*, flagitiosuslus *W*, flagitiosus luxus *BV*: *fortasse scr.* flagitiosus usus. ‖ uirile] *Theod.*, uirili *VW*, uiri *B*. ‖ muliebriliter *W*. ‖ 9 sexu *W*. ‖ patientiam *VW*. ‖ nihilque discretum (-tu *W*)] nihil enim d. uidentur *Theod.* ‖ 10 occupator (-tus *W*) ut fl. poscit (possit B^a) i. a. omnibus eductor (seductos BVW^b, seductus W^a) p. d. u. lupanaribus] huiusmodi scelus *Theod.* ‖ 12 flammae] *BV Theod.*, flammas *W*. ‖ expiauit *VW*, expiabunt *Theod.* ‖ intellegat *V*. ‖ sacrosanctis *BV*, sacrasanctis *W*. ‖ 14 sexum] se sexum B^a [?]. ‖ perdidisse W^b, perdixisse W^a. ‖ 15 prop. prid (*sic B*, propridiae *V*, propriae *W*) maias (maiias *V*, maas W^a) romae (*om. V*) in atrio (atrium *W*) mineruae (minere *B*) *libri*, pp. in foro Traiani VIII id. Aug. Valentiniano Aug. IIII et Neoterio cons. *Theod.*

⟨TITVLVS VI⟩
DE INCESTIS NVPTIIS.

6, 1, 1 MOYSES dicit:
Quicumque concubuerit cum muliere uxore patris sui,
pudenda patris sui detexit, mortem moriantur ambo: rei sunt.
2 et quicumque concubuerit cum nuru sua, mortem moriantur
ambo: rei sunt.

6, 2, 1 VLPIANVS libro regularum singulari sub titulo de nuptiis:
Inter parentes et liberos, cuiuscumque gradus sint,
2 conubium non est. inter cognatos autem ex transuerso gradu
olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi
non poterant: nunc autem ex tertio gradu licet uxorem ducere,
sed tantum fratris filiam, non etiam sororis, nec amitam nec
3 materteram, quamuis eodem gradu sint. eam quae nouerca
uel priuigna, uel quae nurus uel socrus fuit, uxorem ducere
4 non possumus. si quis eam quam non licet uxorem duxerit,
incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi in potestate
eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti spurii sunt.

6, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum [secundo] sub titulo de nuptiis:
Inter parentes et liberos iure ciuili matrimonia contrahi
non possunt nec filiam sororis aut neptem uxorem ducere
2 possumus: proneptem aetatis ratio prohibet. adoptiua cognatio

c. 1. *Leuitic.* 20: (11) *ἐάν τις κοιμηθῇ μετὰ γυναικὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀσχημοσύνην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπεκάλυψε, θανάτῳ θανατούσθωσαν ἀμφότεροι, ἔνοχοί εἰσι.* (12) *καὶ ἐάν τις κοιμηθῇ μετὰ νύμφης αὐτοῦ, θανάτῳ θανατούσθωσαν ἀμφότεροι . . . ἔνοχοί εἰσιν.*
c. 2 = *Vlpianus reg.* 5, 6. 7.

4 mulierem *BW*. ‖ uxorem *libri*. ‖ 5 pudendam *W*. ‖ patris sui *om. V*. ‖ 6 nutru *V*, nurum *W*. ‖ suam *W*. ‖ moriatur *V*. ‖ 8 ulpianus libro regulari (singulari *VW*) de (*om. W*) nuptiis sub (*om. V*) titulo *BVW*. ‖ 9 liberos] l. infinite *Vlpianus*. ‖ sint] sit *libri, item Vlpiani; fortasse delendum*. ‖ 10 cognatos] cogatur *VW*. ‖ transuersu *V*. ‖ 12 non poterant] competerant *W*. ‖ autem] a. etiam *Vlpianus*. ‖ 13 tantum] tamen *Vlpiani liber*. ‖ filia *libri*. ‖ sororis] s. filiam *Vlpianus*. ‖ nec] aut *Vlp*. ‖ amita *W*. ‖ nec] uel *Vlp*. ‖ 14 mater terram *B*, matertera *VW*. ‖ sit *Vlpianus*. ‖ eam] ea *VW*, eadem *Vlp*. ‖ quae *om. Vlp*. ‖ 15 quae] quem *W*. ‖ uel socrus *om. W*. ‖ fuit] nostra f. *Vlp*. ‖ uxorem *ante* nouerca *Vlpianus*. ‖ 16 ea *W*. ‖ quam *om W*[a]. ‖ 17 incertum *VW*. ‖ matrimonio *V*. ‖ contrahi *VW*. ‖ liberis *B*. ‖ potestatem *V*. ‖ 18 eius] *Vlpianus*, eis *libri*. ‖ 19 paulus liber (*sic*) sent. de nupt. sub tit. *B*, idem d. n. s. t. *W*, de nuptiis *V*. ‖ 21 *post* possunt *ins.* iure ciuili (*quod supra delet*) nec sororem *Huschke probabiliter*. ‖ filia *V*. ‖ uxorem *om. V*. ‖ 22 possumus] non p. *libri*. ‖ pronept(a)e *BV*. ‖ cognati *W*.

impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo, inter
6 3, 3 fratres eatenus, quatenus capitis minutio non interuenit. nec socrum nec nurum [nec] priuignam nec nouercam aliquando citra poenam incesti uxorem ducere licet, sicut nec amitam aut materteram. sed qui uel cognatam contra interdictum duxerit, remisso mulieri iuris errore ipse poenam adulterii lege Iulia patitur, non etiam ducta.

6, 4, 1 GREGORIANVS libro quinto sub titulo de nuptiis. Exemplum litterarum Diocletiani et Maximiani impp. talem coniunctionem grauiter punire commemorat:

Exemplum edicti Diocletiani et Maximiani [Augg. et Constantii et Maximiani] nobilissimorum Caesarum. Quoniam piis religiosisque mentibus nostris ea, quae Romanis legibus caste sancteque sunt constituta, uenerabilia maxime uidentur atque aeterna religione seruanda, dissimulare ea, quae a quibusdam in praeteritum nefarie incesteque commissa sunt, non oportere credimus: cum uel cohibenda sunt uel etiam uindicanda, insurgere nos disciplina nostrorum temporum cohortatur. ita enim et ipsos inmortales deos Romano nomini, ut semper fuerunt, fauentes atque placatos futuros esse non dubium est, si cunctos sub imperio nostro agentes piam religiosamque et quietam et castam in omnibus mere colere perspexerimus
2 uitam. in quo id etiam prouidendum quam maxime esse censuimus, ut matrimoniis religiose atque legitime iuxta disciplinam iuris ueteris copulatis tam eorum honestati, qui nupti-

1 hac *BV*, hos *W*. ‖ 2 non *om. V*. ‖ nec socr.] non socr. *W*. ‖ 3 nec *ante* priu. *om. libri.* ‖ 4 incerti *W*, incerte *V*. ‖ 5 matertera *V*. ‖ sed qui uel] sed uel qui *V*, sed uel *B*; qui affinem uel *Huschke*. ‖ 6 remissio *B*. ‖ mulieris iuris errore *B*, mulieris errore *V*, mulieri sorore *W*. ‖ 7 legis iulia *B*, legem iuliam *W*. ‖ ductam *libri.* ‖ 8 quinto *om. B* (*ind.*). ‖ de nupt. sub titulo (-lis *W*) *libri* ‖ 9 dioclitiani *BV*. ‖ imperatoribus *W*. ‖ tali *W*. ‖ 10 puniri *libri.* ‖ commemorant *W*b, commerant *W*a. ‖ 11 ex. edicti diocletiani (dioclitiani *B* [*text.*] *V*, dioclisiani *B ind.*, diodetiani *W*) et maximiani (maximini *V*a) nob. caes. *libri*, impp. Diocletianus et Maximianus AA. et Caess. *Iust.* ‖ 12 piis] quis *VW*. ‖ 13 religiosis] relegis his *W*. ‖ 14 sancieque *W*. ‖ contitute (*sic*) *B*. ‖ 15 quibusdum *W*. ‖ 16 incerteque *VW*. ‖ oportere] opponere *W*. ‖ 17 cum] aeum *B*: *exciderunt fortasse post* credimus *talia*: in omnia enim. ‖ 18 nos] non *B*. ‖ disciplinam *W*. ‖ cohortatur] queortatur *W*. ‖ 19 deus *V*. ‖ romanis *W*. ‖ 20 fueriat *libri.* ‖ placatus *B*a*W*. ‖ futurus *libri.* ‖ 21 cuncto *V*. ‖ nostro gentes *B*, nostram habentes *W*. ‖ religiosasquae *B*. ‖ et *om. W*. ‖ 22 quietem *BV*. ‖ et *om. V*. ‖ in omnibus] nominibus *W*. ‖ mere] *scripsi*, more *libri*, more maiorum *Cuiacius*. ‖ 23 uitam] uitia *V*. ‖ quo id] quod *B*. ‖ 24 religionem *W*, religione *V*. ‖ atque] que *V*. ‖ 25 ueteris] uestris *V*, uestri *W*. ‖ honestatum *B* (*sic ut uidetur loco euanido*, honestatem *apographum Scaligeri*), honerati *W*, honorati *V*.

arum coniunctionem sectantur, quam etiam his, qui inde deinceps nascentur, seruata religione incipiat esse consultum et honestate nascendi etiam posteritas ipsa purgata sit. id enim pietati nostrae maxime placuit, ut sancta necessitudinum nomina optineant apud affectus suos piam ac religiosam consanguinitati debitam caritatem. nefas enim credere est ea, quae in praeteritum a conpluribus constat esse commissa, cum pecudum ac ferarum promiscuo ritu ad inlicita conubia instinctu execrandae libidinis sine ullo respectu pudoris ac
6, 4, 3 pietatis inruerint. sed quaecumque antehac uel inperitia delinquentium uel pro ignorantia iuris barbaricae inmanitatis ritu ex inlicitis matrimoniis uidentur admissa, quamquam essent seuerissime uindicanda, tamen contemplatione clementiae nostrae ad indulgentiam uolumus pertinere, ita tamen, ut quicumque in ante actum tempus inlicitis incestisque se matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos se esse nostram indulgentiam sciant, ut post tam nefaria facinora uitam quidem sibi gratulentur esse concessam, sciant tamen non legitimos se suscepisse liberos, quos tam nefaria coniunctione genuerunt. ita enim fiet, ut de futuro quoque nemo audeat infrenatis cupiditatibus oboedire, cum et sciant ita praecedentes admissores istius modi criminum uenia liberatos, ut liberorum quos inlicite genuerunt successione arceantur, quae iuxta uetustatem Romanis legibus negabatur. et optassemus quidem nec ante quicquam eius modi esse commissum, quod esset

---

1 coniunctione *BV*. ‖ qui inde deinceps] *scripsi*, qui cum (cum *om. W*) deinceps *libri*. ‖ 2 nascentur seruata religione] *scripsi*, seruata religione (-nem *W*) nascentur (nascetur *B*, nascitur *V*) *libri*. ‖ 3 honerate *W*. ‖ id] idco V^a, ideo V^b, ita *W*. ‖ 4 sancta] *Cuiacius*, sanctae *B*, sanctus *W*, suprascripte *V*. ‖ 5 nomine *VW*. ‖ optineamus *V*. ‖ afectos *B*, defectos *V*, effectos *W*. ‖ consanguinitatis *libri*. ‖ 6 ea] duratura ea *similiaue expectamus*. ‖ 7 constant *W*. ‖ 8 promiscuo ritum *V*, promiscui oritur *W*. ‖ 9 instinctu execrandae] *Schulting*, instinctum exercendae (exercere W^a) *libri*. ‖ sine] ne *VW*. ‖ respectum *V*. ‖ 10 quicumque *V*. ‖ inperitiam *B*, peritiam *VW*. ‖ 11 ignorantiam *W*. ‖ 12 ritum *B*. ‖ matrimonii si *B*. ‖ admissam *V*, adimissa *W*. ‖ 13 uerissime *V*. ‖ indicanda *B*. ‖ contemplationem *libri*. ‖ 15 ante *om.* V^a. ‖ incertisque *W*. ‖ se] re *V*, *om. W*. ‖ 16 ademptos *VW*. ‖ essent *W*. ‖ 17 indulgentia sciat *B*. ‖ post tam] post iam *W*, posita *V*. ‖ uita *V*, uti eam *W*. ‖ 18 sibi quidem *V*. ‖ esse c. sc. tamen non legitimos (-mo *V*) *bis W*. ‖ 19 quos] cons *V*. ‖ tam] tamen *W*. ‖ coniunctionem *BV*. ‖ genuerint *W*. ‖ 20 inefrenatis *B*, ineffrenatis *VW*, effrenatis *Huschke*. ‖ 21 obediss(a)e *VW*. ‖ 22 ueniam *BW*, uel *V*. ‖ libertos *V*, liberaris *W*. ‖ 23 quod *B*. ‖ genuerint *VW*. ‖ successionem W^a, successionemne W^b. ‖ arceantur] *Puteanus*, careatur *B*, caretur *VW*. ‖ 24 et *om. V*. ‖ optaremus *VW*. ‖ 25 negante *B*. ‖ huiusmodi *W*. ‖ esset] esse *libri*.

6, 4, 4 aut clementia remittendum aut legibus corrigendum. sed
posthac religionem sanctitatemque in conubiis copulandis
uolumus ab unoquoque seruari, ut se ad disciplinam legesque
Romanas meminerint pertinere et eas tantum sciant nuptias
5 licitas, quae sunt Romano iure permissae. cum quibus autem
personis tam cognatorum quam ex adfinium numero contrahi
non liceat matrimonium, hoc edicto nostro conplexi sumus:
cum filia nepte pronepte itemque matre auia proauia et ex latere
amita ac matertera [sorore] sororis filia et ex ea nepte. itemque
ex adfinibus priuigna nouerca socru nuru ceterisque quae
antiquo iure prohibentur, a quibus cunctos uolumus abstinere.
6 nihil enim nisi sanctum ac uenerabile nostra iura custodiunt
et ita ad tantam magnitudinem Romana maiestas cunctorum
numinum fauore peruenit, quoniam omnes leges suas religione
7 sapienti pudorisque obseruatione deuinxit. quare hoc edicto
nostro uolumus omnibus palam fieri, quod praeteritorum uenia,
quae per clementiam nostram contra disciplinam uidetur indulta,
ad ea tantum delicta pertineat, quae in diem III kal. Ian.
8 Tusco et Anullino cons. uidentur esse commissa. si qua
autem contra Romani nominis decus sanctitatemque legum
post supra dictum diem deprehendentur admissa, digna seueri-
tate plectentur. nec enim ullam in tam nefario scelere quis-
quam aestimet ueniam se consequi posse, qui tam euidenti

c. 4, 5 = *Cod. Iust.* 5, 4, 17 *mutato principio sic:* Nemini liceat contrahere matrimonium cum filia — abstinere.

1 clementiam *VW*. ‖ corrigendum] succurrendum *W*. ‖ sed] *scripsi*, sed et *libri*. ‖ 2 post hanc *libri*. ‖ religione scitatemque *V*. ‖ conubiis] quo nobis *VW*. ‖ copulandi *V*. ‖ 3 se] rem *V*. ‖ 6 numerum *W*. ‖ 7 matrimonio *Vb*, matromonio *Va*. ‖ edicti *W*. ‖ 8 pronepte mque *B*, proneptite itemque *W*. ‖ mater *V*. ‖ prohabiae *B*. ‖ 9 sorore] *Iust.*, *om. libri*. ‖ *post* nepte *ins.* praeterea fratris filia et ex ea nepte *Iust.* ‖ 10 ex] et *V*. ‖ socrus nurus (norus *B*) *BV*, socrus nurus nurum *W*, nuru socru *Iust.* ‖ ceterisque quae] ceteras *W*. ‖ 11 iure antiquo *Iust.* ‖ uolumus] se uolumus *Iust.* ‖ 12 sanctum] *Puteanus*, nanctum *VW*, hanc tantum *B*. ‖ uenerabile] *Ba*, uenerabiles *BbVW*. ‖ 13 romana maiestas] romanam gesta *B*. ‖ 14 numinum] *Puteanus*, nominum *VW*, non mirum *B*. ‖ sua *B*. ‖ religiones *V*, *om. W*. ‖ 15 pudorisqui obseruationem *W*. ‖ 16 praedicto *W*. ‖ uenia quae] uenia *B*, ueniam *W*. ‖ 17 indulta *W*. ‖ 18 que in diem tertio kl. ianuariarum tusco et anulino (anulio *Ba*) conss. uid. esse commissa (-sam *B*) *BW*, *om. V*. ‖ 19 qua] quis *W*. ‖ 20 numinis *B*, nomine *V*. ‖ sanctitateque *B*. ‖ 21 deprehenduntur *libri*. ‖ amissa *W*. ‖ seueritatem *B*, re ueritatem *VW*. ‖ 22 flectentur neque *W*. ‖ nullam *VW*, nullum *B*. ‖ nephariae *W*. ‖ quicquam *W*. ‖ 23 se] re *W*. ‖ tam euidenti crimen *B*, in tam euidenti (euidentur *W*) crimen *VW*.

crimini et post edictum nostrum non dubitabit inruere. Dat.
a. 295 kal. Mai. Damasco Tusco et Anullino cons.

6, 5, 1 HERMOGENIANVS sub titulo de nuptis:

Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Fl. Flauiano. His, qui incestas nuptias per errorem contrahunt, ne poenis subiciantur, ita demum clementia principum subuenit, si postea quam errorem suum rescierint, ilico nefarias nuptias
a. 291 diremerint. Prop. id. Mart. [Tiberiano] et Dione cons.

6, 6, 1 Hanc quoque constitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inseruit, quae est tricesima et secunda, aliis tamen et die [et cons.], id est: constitutio prop. V id. Iun.
a. 287 Diocletiano ter et Maximiano Augustis.

PAPINIANVS libro singulari de adulteris:

Qui sororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam praeueniretur a delatore, diremit coitum: quaero an adhuc possit accusari? respondit: ei qui coitu sororis filiae bona fide abstinuit, poenam remitti palam est, quia qui errore cognito diremit coitum, creditur eius uoluntatis fuisse, ut, si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matrimonium copulaturus.

6, 7, 1 Idem dicitur in eos, qui incestas nuptias contraxerunt. maledicti tamen sunt omnes incesti per legem, cum adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita isdem adstipulantibus sanciretur. et utique omnes maledicti puniti sunt, quos diuina et humana sententia consona uoce damnauit. lex diuina sic dicit:

Maledictus, inquit, dixit MOYSES, qui concubuerit cum

c. 7. *Deuteronom.* 27: (20) *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ γυναικὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ . . . καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.*

1 dubitauit *VW*. ‖ infuere *B*. ‖ 2 maias *B*, magias *V*, madias *W*. damasco tusco et anolino consł. *B*, damasco et tusco *V*, *om.* *W*, *deest in libris cod. Iust.* ‖ 3 herm. sub titulo de nuptis] *B*, de nuptiis *V*, *om.* *W*. ‖ 4 imperatoribus *W*. ‖ dioclitianus *B*, diodetiani *W*. ‖ maximiani *W*. ‖ agg *B*, augustos *W*. ‖ fl. *om.* *VW*. ‖ 5 his *om.* *W*. ‖ incertas *VW*. ‖ 6 clementiam *VW*. ‖ 7 quam] cum *W*. ‖ rescirent *W*[a]. ‖ ilico] illi quoque *W*. ‖ 8 prop. *ad u.* 13 singulari *om.* *VW*. ‖ tiberiano *om.* *B*. ‖ diogene *B*. ‖ 11 et cons. *om.* *B*. ‖ 12 dioclitiano *B*. ‖ 13 de adulteris (adulterii *B ind.*) *BV*, idem *W*. ‖ 14 qui] que *B*. ‖ filia *V*. ‖ uxorem duxerat per errorem (ererorem *B*)] per err. ux. duxerit *W*. ‖ 15 perueniretur *B*. ‖ a delatorem *V*, ahelatiorem *W*. ‖ dirimit cohitum *B*, dirimet choitum *W*, dirimitum *V*. ‖ 16 ℞ *W*. ‖ ei] et *libri*. ‖ coitu] *scripsi*, coniunctae *libri*. ‖ 18 errorem *libri*. ‖ dirimit *W*. ‖ coitu *V*. ‖ creditor *V*. ‖ uoluptatis *V*. ‖ 19 grado *B*, gradum *W*. ‖ 20 talem *libri*. ‖ 21 dicitur in eos qui] *BW*, de his *V*. ‖ incertas *VW*. ‖ 22 incestis *B*, incerti *VW*. ‖ lege *B*. ‖ 23 noto *B*[b], notu *B*[a]. ‖ hisdem *VW*. ‖ 24 abstipulantibus *libri*.

6, 7, 2 uxore patris sui: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus,
qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre: et
3 dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui concubuerit
4 cum nuru sua: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus,
qui concubuerit cum socru sua: et dicit omnis populus: fiat,
5 fiat. maledictus, qui concubuerit cum sorore patris sui: et
6 dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui concubuerit
cum sorore matris suae: et dicit omnis populus: fiat, fiat.
7 maledictus, qui concubuerit cum sorore uxoris suae: et dicit
8 omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui dormierit cum uxore
9 fratris sui: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui
dormierit cum omni pecore: et dicit omnis populus: fiat, fiat.

⟨TITVLVS VII⟩

DE FVRIBVS ET DE POENA EORVM.

7, 1, 1 Quod si duodecim tabularum nocturnum furem [quoquo modo, diurnum] autem si se audeat telo defendere, interfici iubent, scitote, iuris consulti, quia Moyses prius hoc statuit, sicut lectio manifestat. MOYSES dicit:

c. 7, 2—3. *Deuteronom.* 27: (22) *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ ἀδελφῆς ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.* (23) *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ νύμφης αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαὸς· γένοιτο.*]

c. 7, 4. *cf. Leuiticus* 18, 17: *ἀσχημοσύνην γυναικὸς καὶ θυγατρὸς αὐτῆς οὐκ ἀποκαλύψεις. 'In commate Deut.* 27, 23 *quod praecedit cum uocabulum Hebraicuum significationis ambiguae uersionis Graecae codices alii reddant νύμφης, alii πενθερᾶς, interpres potest utrumque posuisse; cf. ad tit.* 13.' *Wellhausen.*

c. 7, 5—6. *cf. Leuiticus* 18, 12. 13: *ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς πατρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις . . . ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς μητρός σου οὐκ ἀποκαλύψεις.*

c. 7, 7. *Deuteronom.* 27, 23: *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.*

c. 7, 8. *cf. Leuiticus* 18, 16: *ἀσχημοσύνην γυναικὸς ἀδελφοῦ σου οὐκ ἀποκαλύψεις.*

c. 7, 9. *Deuteronom.* 27, 21: *ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ παντὸς κτήνους· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο (omittit hoc comma Hieronymus).*

tit. 7. c. 1 = *Exod.* 22, 2. 3: *ἐὰν δὲ ἐν τῷ διορύγματι εὑρεθῇ ὁ*

---

1 uxorem *BW*. ‖ patri *B*. ‖ 2 sorore *ad* 3 concubuerit cum *om. W*. ‖ 3 dicet *V*. ‖ 4 nura *B*. ‖ dicet *V*. ‖ 5 socrus *B*. ‖ dicet *V*. ‖ 6 sororem *W*. ‖ 7 dicet *V*. ‖ 8 sororem *W*. ‖ 9 concubuerit] dormierit *VW*. ‖ dicet *V*. ‖ sorore uxoris] sororem (uxorem *W*[a]) sororis *W*. ‖ dicet *V*. ‖ 10 uxorem *W*. ‖ 12 omne *B*. ‖ pecude *W*. ‖ dicet *V*. ‖ 15 quoquo modo diurnum *om. libri*. ‖ 16 autem si se audeat] *Schulting aliique*, autem si se aut *B*, aut ensis (tensis *V*) se aut *VW*. ‖ tello *B*. ‖ defenderis *V*, defenderit *W*. ‖ 17 sitote *W*. ‖ consultum *W*. ‖ 18 sicut] si cui *BW*. ‖ manifestas *W*.

7, 1, 1 Si perfodiens nocte parietem inuentus fuerit fur et percusserit eum alius et mortuus fuerit hic, non est homicida is
2 qui percusserit eum. si autem sol ortus fuerit super eum, reus est mortis percussor: et ipse morietur.

7, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V ad legem Corneliam de sicaris et ueneficis:

Si quis furem nocturnum uel diurnum cum se telo defenderet occiderit, hac quidem lege non tenetur, sed melius fecerit, qui eum conprehensum transmittendum ad praesidem magistratibus optulerit.

7, 3, 1 VLPIANVS libro VIII ad edictum sub titulo si quadrupes pauperiem dederit:

Iniuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum. proinde si quis seruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia
2 [iniuria] non occidit. sed et quemcumque alium ferro se petentem qui occiderit, non uidebitur iniuria occidisse. proinde si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem aeque lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat, uideamus, an lege Aquilia teneatur. et Pomponius dubitat, num haec lex non
3 sit in usu. et si quis noctu furem occiderit, non dubitamus, quin lege Aquilia [non] teneatur: sin autem, cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse

κλέπτης καὶ πληγεὶς ἀποθάνῃ, οὐκ ἔστιν αὐτῷ φόνος· ἐὰν δὲ ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ, ἔνοχός ἐστιν, ἀνταποθανεῖται.

c. 3, 1 *ad* factum = *Dig.* 9, 2, 3.
c. 3, 2 *ad* occidisse = *Dig.* 9, 2, 5 *pr.*
c. 3, 3 = *Dig.* 9, 2, 5 *pr.*

---

1 noctem *V.* ‖ fur et (furem *B*, fur *W*) p. e. a. et m. fuerit *om. V.* ‖ 2 hic] hi *BW.* ‖ 3 fuerit *om. B.* ‖ 4 morti *V.* ‖ moriatur *V.* ‖ 5 paulus] idem *Va.* ‖ libro (liber *B ind.*) s. u ad (a *W*) l. c. d. s. et ueneficis (beneficis *BW*) *om. V.* ‖ 7 cum] con *W.* ‖ defendere *libri.* ‖ 8 occiderit] o. eum *V.* ‖ legem *W.* ‖ 9 qui] si *VW.* ‖ 11 u. l. uiii (*sic uel* octauo *B text. et ind. et W*, octauo decimo *Dig. recte*) ad ed. s. titulo (tituli *W*)] *BW*, idem *V.* ‖ quadrupedem *W.* ‖ 13 iniuriam *libri.* ‖ adigitum *V*, adigito *W.* ‖ 14 iniuriam *libri.* ‖ id esse] adesse *W.* ‖ 16 iniuria *om. libri.* ‖ quicumque *BW*, quocumque *V*, si quemcumque *Dig.* ‖ alio *W.* ‖ 17 quis *Dig.* ‖ iniuriam *VW.* ‖ occisisse *libri.* ‖ 19 aeaque (*sic B*, eaquae *W*, ea quem *V*, aeque *Cuiacius*) lex permittit (permitti *V*) sed ita lex demum *libri: fortasse scr.* necare permittit, sed ita demum lex. ‖ 20 defendatur *B.* ‖ an] a *W*[1], si a *W*[2]. ‖ legem *B.* ‖ 21 et pomponius dubitat (deuitat *V*) num (nunc *BV*) haec l. n. s. in usu] idem *W.* ‖ 22 et si] si *W*, idem si *V.* ‖ quis noctu] metu quis mortis *Dig.* ‖ fuerem *W*[1]. ‖ dubitabitur *Dig.* ‖ 23 quin] qui in *libri.* ‖ legem Aquiliam *W.* ‖ non] *Dig.*, *om. libri.* ‖ teneatur] t. uideamus *W*[2]. ‖ 24 iniuriam *W.*

7, 3, 4 uideatur: ergo etiam lege Cornelia tenebitur. iniuriam autem accipere hic nos oportet non, quemadmodum et circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit. et reliqua.

7, 4, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de furibus:

Fures ad forum remittendi sunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi et causa cognita puniendi, dummodo in poena eorum sciamus operis publici temporari modum non

2 egrediendum. idem et in balneariis furibus. sed si se telo fures defendunt uel effractores uel ceteri his similes nec quemquam percusserunt, metalli poena humiliores, honestiores uero relegatione adficiendi erunt.

7, 5 PAVLVS libro sententiarum II sub titulo de furibus:

1. 2 Furti quocumque genere damnatus famosus efficitur. fur

3 est qui rem alienam contrectat. furtorum genera sunt quattuor, manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos eius loci, unde furatus est, conprehensus est, uel antequam ad eum locum, quo destinauerat, peruenerit. nec manifestus

c. 3, 4 = *Dig.* 9, 2, 5, 1.
c. 4 = *Dig.* 47, 17, 1 *breuiatum.*
c. 5, 1 = *Paulus* 2, 31, 15.
c. 5, 2—6 = *Paulus* 2, 31, 1—5.

1 etiam] et *Dig.* ‖ lege (*om. Dig.*) cornelia] legem corneliam *W.* ‖ 2 hic accipere *Dig.* ‖ oporteat *W.* ‖ non *om. V.* ‖ et *om. Dig. recte.* ‖ iniuriam *libri.* ‖ 3 quod *om. V.* ‖ 4 factum est] factum *BW.* ‖ contrarius *B.* ‖ culpam *W.* ‖ 6 ulpianus . . . . . titulo de furibus] idem de furtibus *V*, idem *W.* ‖ 8 forum] *Pithoeus*, furtum *B*, furem *VW.* ‖ nocturnique] coctorniquae *B*, quodturniquem *W*, et nocturni qui *V*, nocturni (*omissis praecedentibus*) *Dig. recte.* ‖ 9 ordine *V.* ‖ dummodo in] *Dig.*, dum modum *VW*, dum *B.* ‖ 10 sciamus *post* dummodo *Dig.* ‖ publicis *VW.* ‖ temporarii *Dig.*, temporarium *BV*, temporalium *W.* ‖ non egrediendum] monendum *W.* ‖ 11 idem (ideo *B text. et ind.*) et in . . . . *u.* 14 adficiendi erunt *post* 164, 7 inuenta est *V.* ‖ balneariis *B* (*text.*), balneriis *B* (*ind.*), ualneariis *V*, balnearibus *W.* ‖ sed] et *V.* ‖ se telo] telo *VW*, telo se *Dig.* ‖ 12 uel effractores uel factores res uel *V.* ‖ ceteri his similes] *Dig.*, ceteris miles *BV*, ceteri similes *W.* ‖ 13 p(o)enas *libri.* ‖ humiliores hon. uero relegatione (-nem *W*)] uel hon. relegationis *Dig.* ‖ 14 efficiendi *W.* ‖ 15 paulus liber sententiarum ii (*sic ind., om. text.*) s. t. d. furibus *B*, idem de furibus *V*, idem *W.* ‖ 16 condemnatus *Paulus.* ‖ 17 qui] qui dolo malo *Paulus.* ‖ contractat *Va*, contraectat *W.* ‖ 19 qui *om. B.* ‖ infra *V.* ‖ terminus *Ba*, terminis *W.* ‖ 20 furatus est] fur est *W*, quid (quis *boni libri*) sustulerat *Paul.* ‖ deprehensus *Paulus.* ‖ 21 locum quo (quem *V*, *om. B*) dest. peruenerit (perueniret *Paulus*) nec manifestus (-festatus *B*) est fur (fur est *Paulus*) *om. W.*

est fur, qui in rapiendo quidem conprehensus non est, sed
7, 5, 4 eum fecisse negari non potest. concepti actione tenetur, apud
quem furtum est inuentum. oblati actione is tenetur, qui
5 rem furtiuam ali optulit, ne apud se inueniretur. furti actione
6 is agere potest, cuius interest rem non perisse. conceptiua
autem agere potest, qui rem concepit et inuenit. oblati agere
potest, penes quem res concepta inuenta est.

⟨TITVLVS VIII⟩
DE FALSO TESTIMONIO.

8, 1, 1 MOYSES dicit:
Si steterit testis iniustus aduersus hominem accusandum
2 accusans eum impietatis, stabunt duo homines, quibus est
inuicem contentio, ante deum et ante sacerdotes et ante
3 iudices, quicumque fuerint in illis diebus. cum inquisierint
iudices diligenter et inuentus fuerit testis iniustus testificans
4 iniusta, insurgentes aduersus eum facietis ei, sicut uoluit
5 malefacere et delebitis malum de medio uestrum: et ceteri
audientes timebunt nec audebunt haec mala facere inter uos.
8, 2, 1 PAVLVS libro singulari de poenis omnium legum sub titulo
ad legem Iuliam de adulteris:
Qui falsum testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset.

c. 1. *Deuteron.* 19: (16) *ἐὰν δὲ καταστῇ μάρτυς ἄδικος κατὰ ἀνθρώπου καταλέγων αὐτοῦ ἀσεβείαν,* (17) *καὶ στήσονται οἱ δύο ἄνθρωποι οἷς ἐστὶν αὐτοῖς ἡ ἀντιλογία ἔναντι κυρίου καὶ ἔναντι τῶν ἱερέων καὶ ἔναντι τῶν κριτῶν οἳ ἂν ὦσιν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις,* (18) *καὶ ἐξετάσωσιν οἱ κριταὶ ἀκριβῶς, καὶ ἰδοὺ μάρτυς ἄδικος, ἐμαρτύρησεν ἄδικα, ἀντέστη κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ,* (19) *καὶ ποιήσετε αὐτῷ ὃν τρόπον ἐπονηρεύσατο ποιῆσαι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐξαρεῖς τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν·* (20) *καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἀκούσαντες φοβηθήσονται καὶ οὐ προσθήσουσιν ἔτι ποιῆσαι κατὰ τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο ἐν ὑμῖν.*

1 in] intra *B.* ‖ rapiendo] faciendo *Paulus.* ‖ deprehensus *Paulus.* ‖ 2 fecisse] furtum f. *Paulus.* ‖ tenetur] is t. *Paulus.* ‖ *post* tenetur *ins.* quidem furtiuam W^a. ‖ 3 est inuentum] quaesitum et inu. est *Paulus.* ‖ is] his BV^b, *om.* V^aW. ‖ qui rem] quidem *W.* ‖ 4 mali *VW.* ‖ obtuli *W.* ‖ se inueniretur] rem inuenitur *W.* ‖ accionem his *BV*, actionem ira *W.* ‖ 5 perisse] perdidisse *Paulus recte.* ‖ conceptiua autem] concepti is *Paulus.* ‖ 6 qui r. c. et i. oblati (oblatae *B*) a. potest *om. VW.* ‖ agere] is agere *Paulus.* ‖ 7 concepta *VW*, concepta et *Paulus*, concepti *B*, concepta id est *Pithoeus.* ‖ 11 testes *B.* ‖ 13 contemptio *B.* ‖ 16 ei *om. W.* ‖ 17 deletis *BV*, delebit *W.* ‖ medium *B.* ‖ ceteris *V.* ‖ 19 paulus libro (liber *B*) sing.] idem *W*, *om. V.* ‖ tituli *W.* ‖ 20 lege *B.* ‖ 21 dixerint *B.* ‖ ac] haec *W.* ‖ 22 esse *VW.*

8, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum quinto sub titulo de testibus et de quaestionibus:

Hi, qui falso uel uarie testimonia dixerunt uel utrique parti prodiderunt, aut in exilium aguntur aut in insulam relegantur aut curia submouentur.

8, 4, 1 IDEM libro [sententiarum quinto sub titulo] ad legem Corneliam de sicaris et ueneficis:

Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei qui hominem occiderit eiusque rei causa furtiue faciendi cum telo fuerit, et qui uenenum hominis necandi causa habuerit uendiderit parauerit, falsumue testimonium dixerit quo quis periret,
2 mortisue causam praestiterit. quae omnia facinora in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero aut in crucem tolluntur aut bestiis subiciuntur.

8, 5, 1 PAVLVS libro sententiarum quinto sub titulo ad legem Corneliam testamentariam:

Qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperit dederit, iudicemue ut sententiam ferat uel non ferat corruperit corrumpendumue curauerit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.

8, 6, 1 IDEM eodem libro et titulo:

Falsum est quidquid in ueritate non est, sed pro uero adseueratur.

c. 3 = *Paulus* 5, 15, 5 *et Dig.* 22, 5, 16.
c. 4 = *Paulus* 5, 23, 1 *et supra* 1, 2.
c. 5 = *Paulus* 5, 25, 2.
c. 6 *hinc rest. Paulus* 5, 25, 3.

1 paulus libro (liber *B*) sent. q. sub titulo] idem *W*, *om. V*. ‖ et de quaest. *om. Paulus*. ‖ 3 hi *om. Paulus et Dig.* ‖ falso uel uarie] *Paulus*, falsum uel aliqua *libri*. ‖ dixerint *W*, dixerit *V*. ‖ utriusue *B*. ‖ 4 prodiderint *W*. ‖ aut in exilium . . . submouentur] a iudicibus competenter puniuntur *Dig.* ‖ exilio *VW*. ‖ arguntur *W*. ‖ insula *W*. ‖ 5 submouetur *libri*. ‖ 6 idem libro (liber *B ind.*, librum *V*) ad legem (lege *B ind.*) corneliam (cornelia *B ind. V*) de s. et beneficis (-ciis *V*) *libri*. ‖ 8 cornelia] corporalia *B*. ‖ poena *W*. ‖ infigit *BV*. ‖ 9 eiusue *Paulus recte*. ‖ furtique *B*. ‖ 10 uendiderit] et u. *W*. ‖ 11 falsumue] falsum *VW*. ‖ quo] quod *W*. ‖ 12 mortisue] mortis suae *BV*. ‖ 13 poenam *VW*. ‖ uindicare *libri*. ‖ 14 cruce *V*. ‖ obiciuntur *Paulus*. ‖ 15 paulus libro (liber *B*) sent. u (quinque *W*) s. t. ad (a *B ind.*) legem (lege *B ind.*) c. testamentariam (-ria *B*)] *BW*, paulus *V*[b], idem *V*[a]. ‖ 17 qui] *Paulus*, his qui *W*, hi qui *V*, hii qui *B*. ‖ *post* perhibendum *ins.* uel uerum non perhibendum *Paulus*. ‖ pecunia *V*. ‖ 18 ue ut] uelut *V*. ‖ 19 corruperat *V*. ‖ capte *B*. ‖ 20 ipso iudicem *B*, ipsum iudicem *W*. ‖ 21 deportantur] *Paulus*, deponantur *libri*. ‖ 23 falsus *B* (*ind.*) ‖ ueritatem *V*. ‖ 24 uerum *B*.

8,7,1 VLPIANVS libro octauo [de officio proconsulis] sub titulo de
poena legis Corneliae testamentariae:
Praeterea factum est senatusconsultum Statilio et Tauro
consulibus, quo poena legis Corneliae inrogatur ei, qui quid
aliud quam testamentum sciens [dolo malo falsum] signauerit
signariue curauerit, item qui ad falsas testationes faciendas
testamentaue falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo
coierint, Licinio V et Tauro conss. item qui ob instruendam
2 aduocationem testimoniaue pecuniam acceperit pactusue fuerit
societatem[ue] coierit aut aliquam de ea [re pac]tionem inter-
posuerit, item si quis coierit ad occisionem innocentium sena-
tus consulto quod Cotta et Messalla factum est coercetur.
sed et si quis ob denuntiandum uel non denuntiandum
3 remittendumue testimonium pecuniam acceperit, senatus con-
sulto quod duobus Geminis conss. factum est poena legis
Corneliae adficitur. et reliqua.

c. 7, 1. poena — coierint = *Dig*. 48, 10, 9, 3.

1 ulpianus sub titulo (u. s. t. *om.* *W*) de p. l. c. testamentariae (-ria *B*) libro (libri *W*.) uiii *BW*, idem *V*. ‖ 3 senatum consultum *W*. ‖ statilio (statiro *W*) et tauro *libri*: Statilio Tauro et Scribonio Libone cos. *Pithoeus*. ‖ 4 quod poenam *W*. ‖ quidquid *BV*, quicquid *W*. ‖ 5 quas *W*. ‖ testamentum] in testamento *Dig*. ‖ dolo malo falsum] *Dig*., *om. libri*. ‖ 6 signariue] signaueriuae *B*, uel *V*, ue *W*. ‖ item (idem *B ind.*) qui ad (*scripsi*, quod *BV*, qui *Dig*.) f. t. f. testamentaue (testamenta uel *BV*, testimoniaue *Dig*.) f. i. d. aut cons. (aut cons. *om. Dig*.) dolo malo coierint (*sic Dig*., curauerit *BV*) *BV*, *om.* *W*. ‖ 8 licinio u et tauro conss.] *B*, *om.* *VW*: *intellegi uidetur a.* 44 *consulibus Vinicio II et Tauro*. ‖ instruendam] *Pithoeus collatis locis Dig*. 48, 10, 1, 1 *et* 48, 10, 20, struendam *libri*. ‖ idem *W*. ‖ 9 testimonia uel *V*. ‖ pecunia *libri*. ‖ pactusue] pactus sui *W*. ‖ 10 societatemue] *scripsi*, societatem *libri*. ‖ aliqua *V*. ‖ de ea re pactionem] *scripsi*, delationem *libri: cf. Dig*. 48, 10, 20: falsi poena coercentur et qui ad litem instruendam aduocatione testibusue pecuniam acceperunt, obligationem pactionemue fecerunt, societatem inierunt. ‖ 11 item] idem *VW*. ‖ ad occisionem] ab occisione *B* (*ind.*), ad accusationem *Pithoeus recte collato loco Dig*. 47, 13, 2. ‖ 12 consulto quod] consultus *W*. ‖ cocta *BW*, *om.* *V*. ‖ messella *B*, mesalla *V*, metalla *W*. ‖ coss. *post* messalla *ins. edd.* ‖ coercetur] cohercentur *B*, cohercendum *V*, cohereentur *W*. ‖ 13 denuntiandum uel non denuntiandum] *Cuiacius* (*cf. Dig*. 47, 13, 2. 48, 10, 1, 2), uenundandum uel denudandum non (uel den. non *om.* *V*^{a}) *libri*. ‖ 14 remittendumue] remittendum uel *V*^{b}, uel *V*^{a}. ‖ consultus *W*. ‖ 15 est] sit *libri*. ‖ paenam *V*.

⟨TITVLVS VIIII⟩
DE FAMILIARIS TESTIMONIO NON ADMITTENDO.

9, 1, 1 Item MOYSES:

Falsum testimonium non dabis aduersus proximum tuum.

9, 2, 1 VLPIANVS libro VIIII de officio proconsulis [sub titulo] ad legem Iuliam de ui publica et priuata:

Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur inuitis capite octogesimo septimo et capite octo-
2 gesimo octauo. [capite octogesimo octauo] in haec uerba his hominibus: 'Hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, 'qui se ab eo parenteue eius libertoue cuius eorum libertiue 'libertaue liberauerit, quiue inpubes erit, quiue [iudicio publico 'damnatus est, qui] eorum in integrum restitutus non est, quiue 'in uinculis custodiaque publica erit, quiue depugnandi causa 'auctoratus erit, quiue ad bestias depugnare se locauit locauerit, 'praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, pa-'lamue corpore quaestum faciet feceritue, quiue ob testimonium 'dicendum pecuniam accepisse iudicatus erit'. nec uo[lens]

c. 1. *Exod.* 20, 16: *οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σοῦ μαρτυρίαν ψευδῆ.*

c. 2, 2. *idem caput legis Iuliae affert Callistratus Dig.* 22, 5, 3, 5 *omissis his:* 11 libertoue — 12 libertaue *et* 14 quiue d. c. a. erit *et* 16 praeterquam . . . missus est erit.

---

3 idem *VW*. ‖ moyses] m. dicit *V*. ‖ aduersum *W*. ‖ 5 ulp. l. uiiii *om. VW: requiri* l. uiii *uidit Cuiacius* (*cf. Lenel paling. Vlp. fr.* 2203). ‖ ‖ sub titulo *om. libri.* ‖ ad *om. W*. ‖ 7 legem *libri.* ‖ testimonium] in t. *W*. ‖ 8 capitulo *V*. ‖ octogesimi *W*. ‖ septimo] et uii *B*, et uiimi *W*. ‖ capitulo *V*. ‖ octogesimi octaui *W*. ‖ 9 c. o. octauo *addidit Lachmann.* ‖ his] his uerbis *libri*: his uero *Lachmann.* ‖ 10 hac] in hac *libri.* ‖ ne licito *B*, nec licito *VW*. ‖ 11 parentemu(a)e *libri.* ‖ liberto uel *V*, liberta uel *W*. ‖ libertiue libertaue liberauerit] *scripsi* (libertaue *inserit Huschke*), libertus libertauerit *libri*: *fortasse praeterea post* liberti *ins.* cuius eorum. ‖ 12 quiue] qui uel *V*, quibus *W*. ‖ inpuber erit *BW*, inpuuere erit *V*, impuberes erunt *Dig.* ‖ iudicio publ. d. erit qui] *Dig.*, *om. libri.* ‖ 13 in int. eorum *V*. ‖ est] erit *Dig.* ‖ qui uel *V*. ‖ 14 custodiaqu(a)e *BV*, custodiamque *W*, custodiaue *Dig. recte.* ‖ publicauerit *W*. ‖ qui uel *V*. ‖ depugnandia *W*. ‖ 15 dictoratus *W*[a]. ‖ qui uel *V*. ‖ ad] a *V*, *om. B.* ‖ pepugnare] ut depugnaret *Dig.* ‖ se *om. BW*. ‖ locauit *om. W Dig.* ‖ lacauerit praeterquem *W*[a]. ‖ 16 quiaculandi *B*. ‖ causam *W* ‖ urbe *V*. ‖ est erit] steterit *VW*. ‖ palamue] palam uel *V*, quaeue palam *Dig.* ‖ 17 corporem *B*, corpus *W*, *om. Dig.* ‖ feceritue] fecerit *B*. ‖ qui uel *V*. ‖ ob *om. W*. ‖ 18 *post* dicendum *ins.* uel non dicendum *Dig.* ‖ indicatus] i. uel conuictus *Dig.* ‖ nec uolens quis e. h. l. i. r. t. dicit] *scripsi*, neue (*B*, neque *VW*) q. e. h. lege (legem *B*) in reum (in hoc *W*) test. dicat *libri.*

9, 2, 3 quis eorum hac lege in reum testimonium dicit. capite octogesimo septimo his: ‘inuiti in reum testimonium ne dicunto ‘qui sobrinus est ei reo propioreue cognatione coniunctus, ‘quiue socer gener uitricus priuignusue eius erit’. et reliqua.

9, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum [V] sub titulo de testibus et quaestionibus:

Suspectos testes et eos uel maxime, quos accusator de
domo eduxit uel uitae humilitas infamauerit, interrogari non
placuit: in testibus enim et uitae qualitas spectari debet
2 et dignitas. in adfinem uel cognatum inuiti testes interrogari
3 non possunt. aduersus se inuicem parentes et liberi item-
que [patroni et] liberti nec uolentes ad testimonium admittendi
sunt, quia rei uerae testimonium necessitudo personarum
plerumque corrumpit.

⟨TITVLVS X⟩
DE DEPOSITO.

10, 1, 1 MOYSES dicit:

Si aliquis dabit proximo suo argentum aut uas seruare et furatum fuerit de domo hominis, si inuenitur qui furatus est, reddet duplum. quod si non fuerit inuentus fur, accedet

c. 2, 3. *idem caput legis Iuliae affert Paulus Dig.* 22, 5, 4.
c. 3 = *Paulus* 5, 15, 1—3.
c. 1. *Exod.* 22: (7) *ἐὰν δέ τις δῷ τῷ πλησίον ἀργύριον ἢ σκεύη φυλάξαι καὶ κλαπῇ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐὰν εὑρεθῇ ὁ κλέψας, ἀποτίσει τὸ διπλοῦν·* (8) *ἐὰν δὲ μὴ εὑρεθῇ ὁ κλέψας, προσελεύσεται ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ὀμεῖται ἦ μὴν μὴ αὐτὸν πεπονηρεῦσθαι ἐφ' ὅλης τῆς παρακαταθήκης τοῦ πλησίον.*

1 octogesimo septimo (-simi uii *W*) his (hi *W*) homines inuiti in r. testimonium] *BW*, octogiuta septimonium *V*: homines *deleui.* ‖ 2 ne dicunto] *Lachmann*, nec dicunt *libri.* ‖ 3 qui sobrinus] consobrinus *W.* ‖ propiore uere *B*, proprioreue *W*, qui priore uel *V.* ‖ cognationem *W.* ‖ 4 priuignusue] priuignusque *BW*, priuignus qui *V.* ‖ reliquia *B*[b]. ‖ 5 paulus libro (*om. B ind.*) sent. sub titulo *B*, *om. VW.* ‖ et quaest. *om. Paulus.* ‖ 7 susceptos *B*, suscoeptos *W*[b], susc(o)eptus *VW*[a], suspectos gratiae *Paulus.* ‖ et *om. W.* ‖ quod *B.* ‖ de domo eduxit] *B*, deduxit *VW*, de domo produxerit *Paulus.* ‖ 8 infamarit *Paulus.* ‖ 9 in *om. B.* ‖ teste *Paulus.* ‖ ex(s)pectari *libri.* ‖ 10 in adfinem] *V*, in hac finem *W*, si sint adfinem *B.* ‖ 12 patroni et] *addidit Huschke* (*cf. Dig.* 22, 5, 4), *om. libri nostri et Pauli.* ‖ 13 uerae] *Paulus*, hi uere *B*, iuuere *V*, iubere *W.* ‖ 14 corrupit *V.* ‖ 17 moyses . . 169, 3 liberabitur *habet codex Bellouacensis* (*praef. p.* 114). ‖ moyses dixit *VW*, respondit moyses *Bellou.* ‖ 18 aliquid *B* ‖ proximum suum *B* (*ind.*) ‖ aut] et *V.* ‖ uas] aut aurum aut uasa *Bellou.* ‖ 19 de domo] de eo homo *W.* ‖ si inuenitur (inuentus fuerit *Bellou.*) qui furatus est *bis W.* ‖ 20 reddat *W Bellou.*, eam rem reddat *V.* ‖ fur accedat *B Bellou.*, furanti de *W.*

is qui commendatum susceperat ante dominum et iurabit
nihil se nequiter egisse de omni re commendata proximi sui
et liberabitur.

10, 2, 1 MODESTINVS libro differentiarum secundo [sub titulo] de
deposito uel commendato:

Commodati iudicio conuentus et culpam praestare cogitur:
qui uero depositi conuenitur, de dolo, non etiam de culpa
condemnandus est. commodati enim contractu, quia utri-
usque contrahentis utilitas interuenit, utrumque praestatur:
in depositi uero causa sola deponentis utilitas uertitur et ibi
2 dolus tantum praestatur. sed in ceteris quoque partibus
iuris ista regula custoditur: sic enim et in fiduciae iudicium
et in actionem rei uxoriae dolus et culpa deducitur, quia
3 utriusque contrahentis utilitas interuenit. in mandati uero
iudicium dolus, non etiam culpa deducitur. quamuis singula-
riter denotare liceat in tutelae iudicium utrumque deduci,
cum solius pupilli, non etiam tutoris utilitas in administratione
4 uersetur. depositi damnatus infamis est: qui uero commodati
damnatur, non fit infamis: alter enim propter dolum, alter
5 propter culpam condemnatur. actione depositi conuentus
cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur:
at is cui res commodata est inprobe cibariorum exactionem
intendit. inpensas tamen necessarias iure persequitur, quas
6 forte in aegrum uel alias laborantem inpenderit. res deposita

c. 2, 5 *ad* experitur = *Dig.* 16, 3, 23.

1 que *W.* ‖ is qui c. susceperat] dominus domus *Bellou. ex uersione Hieronymiana.* ‖ ante] stabit ante *W.* ‖ iurauit *B*, iuret *V.* ‖ ‖ 2 nihil se n. egisse (egisset *W*) de omni re] malest (*id est* male se) cogitasse neque intercepisse detinuire *Bellou.* ‖ commendatam *W.* ‖ 4 mod. l. d. sec. *om. VW.* ‖ sub titulo *addidi.* ‖ 5 uel] et *VW.* ‖ commendato] commendate *W.* ‖ 6 com(m)endati *libri.* ‖ quomodati *W.* ‖ et] est *libri.* ‖ 7 de depositi *B.* ‖ culpam *B* ‖ 8 condempnatus *W.* ‖ commendati *V.* ‖ enim *om. V.* ‖ contractus *B.* ‖ utrisque *VW.* ‖ 10 causam solam *W*, ‖ uestitur *VW.* ‖ et ibi] tibi *B.* ‖ 12 indicio *libri.* ‖ 13 causula *B.* ‖ uxoriae] uxori et *B*, uxori *V*, luxuriae *W.* ‖ et *om. V.* ‖ culpam *B.* ‖ 15 iudicio *libri.* ‖ dolus] d. hi *W.* ‖ culpa . . . liceat (liceant *V*) in t. iudicium (iudicio *VW*) utrumque (utrorumque *V*) d. c. s. pupilli (polli *W*) non etiam *om. B.* ‖ 17 tutoris] rectoris *W*b, *inc. W*a. ‖ administrationem *W.* ‖ 18 uersatur *libri.* ‖ damnatus] d. non fit *V.* ‖ infamis est q. u. c. d. *om. W.* ‖ 19 fit] sit *VW.* ‖ infamus *W.* ‖ alter] a. enim *W.* ‖ 20 culpa *V.* ‖ actionem *W.* ‖ depositi] *Dig.*, deposito *BV*, depositus *W.* ‖ conuentus] c. seruo constituto *Dig.* ‖ 21 cibariorum] *Dig.*, ciuariarum *BV*, cybariarium *W.* ‖ 22 ad his *libri.* ‖ com(m)endata est *BVW*b, commendantem *W*a. ‖ cibariorum] *edd.*, ciuariarum *BV*, cybariarum *W.* ‖ 23 iure persequitur] siue persequentium *W.* ‖ 24 aegrum] eorum *V.* ‖ res deposita] respondit deposita *B*, de dominos subripientes *W*, *om. V.*

si subripiatur, dominus dumtaxat habet furti actionem, quamuis eius apud quem res deposita est intersit ob inpensas in rem factas rem retinere. is uero cui res commodata sit
10, 2, 7 furti experiri debebit, si modo soluendo fuerit. actio commodati semper in simplum competit, depositi uero nonnumquam in duplum, scilicet si ruinae uel naufragii uel incendii aut tumultus causa res deponatur.

10, 3, 1 HERMOGENIANVS sub titulo depositi huiusmodi inserit constitutiones:

Idem Augg. [et] Caess. Fl. Munatio. Eum qui suscepit depositum dolum, non etiam casum praestare certi iuris est. cum itaque proponas ignis ui quaedam cremata de his quae tibi fuere commendata nec ullum dolum in subtrahendis rebus adhibitum, rector prouinciae nihil contra iuris rationem fieri patietur. et quoniam necti quereris moras adhibita uarietate, negotium inter uos ortum secundum iuris ordinem sua ratione
a. 293. decidetur. Subscripta VIII k. Iul. Serdica Augustis cons.

10, 4, 1 Idem Augg. et Caess. Fl. Aurelio Altenico Andronico. Eos penes quos uestem et argenti materiam deposuisse proponis apud rectorem prouinciae conuenit interrogari, qui eos, siue teneant siue dolo fecerint quominus possint restituere, secundum bonam fidem tibi satisfacere conpellet. Subscripta
a. 294. VI. k. April. Sirmi Caess. cons.

10, 5, 1 Idem Augg. et Caess. Aurelio et Eustathio et Diosimo. Is, qui depositum suscepit, ultra dolum, si non aliud spe-

1 subriatur *B* (*ind.*), subripiantur *W*. ‖ dominus dumtaxat] *Schulting*, dominus (domus *V*) domui *libri*. ‖ furtu *W*. ‖ actione *V*. ‖ 2 eius *om. B*. ‖ in rem factas] idem facta *W*. ‖ 3 rem] *edd.*, se *libri*. ‖ retineri *V*. ‖ sit] *scribe* est. ‖ 4 soluendo fuerit actio] *Pithoeus*, soluenda actio fuerit *libri*. ‖ commodatis *V*. ‖ 5 semper] rem per *VW*. ‖ simplo *V*. ‖ 6 uel naufr.] naufr. *W*. ‖ incendiu *W*. ‖ 7 res deponatur] re deponatur *V*, reponatur *W*. ‖ 8 erm. s. t. de (*om. B ind.*) depositi h. inseri constitutione idem augustus cesar flauius munatio *B*, idem *W*, *om. V*. ‖ 11 casu *libri*. ‖ praestari *W*. ‖ certi] et rei *V*. ‖ 12 itaque] utique *W*. ‖ propaenas *V*. ‖ ui] sui *BW*, suis *V*. ‖ 13 fuerit *V*. ‖ 14 rectorem *W*. ‖ 15 necti] *Huschke*, nectu *B*, nec *VW*. ‖ adhibitam *W*. ‖ uarietatem *BW*. ‖ 16 ortum] certo *W*[a], certum *W*[b]. ‖ suam *VW*. ‖ rationem *B*, nationem *W*, natione *V*. ‖ 17 decidatur *VW*. ‖ subscripta uiii kal. iul. *om. V*. ‖ serdica augustus cesaribus *B*, *om. VW*. ‖ 18 idem augustus (aūg. *ind.*) et cesare (cēs *ind.*) fl. aurelio altenico andronico *B*, *om. VW*. ‖ 19 eos penes] eus perne *B*, eas paenas *V*, eas poenas *W*. ‖ quas *W*. ‖ materia *libri*. ‖ propaenis *V*. ‖ 20 rectorum *W*. ‖ qui eos] *Huschke*, quod *libri*. ‖ 21 fecerunt *B*. ‖ cominus *libri*. ‖ possint] positi *V*. ‖ 22 compellit *VW*. ‖ subscripta ui (uii *W*) kl. april. (aprelis *W*) *BW*, *om. V*. ‖ 23 syrmi cess. cons. *B*, *om. VW*. ‖ 24 idem augustus et cesares a. et eustatio et diosimo *B*, idem *W*, *om. V*. ‖ 25 accoepit *W*. ‖ alium *W*.

cialiter conuenit, praestare nihil necesse habet. cuius memor
iuris rector prouinciae partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate suam ordinabit sententiam. Subscripta XIIII
a. 294? k. Nou. Appiaria.

10, 6, 1 Idem Augg. et Caess. Septimiae Quadratillae. Qui dolo
malo depositum non restituit, suo nomine conuentus ad eius
restitutionem cum infamiae periculo urguetur. Subscripta
a. 294. prid. idus Decembres Nicomedia. CC. conss.

10, 7, 1 PAVLVS libro secundo sententiarum sub titulo de deposito:
Deponere possumus apud alium id quod nostri iuris est
2 uel alieni. depositum est quasi diu positum. seruandum est,
3 quod [ad] breue tempus custodiendum datur. deponere uidetur,
qui in metu ruinae incendii naufragii apud alium custodiae
4 causa deponit. deponere uidetur et is, qui suspectam habens
uel minus idoneam custodiam domus uel uim latronum timens
5 apud aliquem rem custodiendam commendat. si sacculum
uel argentum [signatum] deposuero et is penes quem depositum fuit me inuito contrectauit, et depositi et furti actio
6 mihi in eum conpetit. ob res depositas dolus tantum
7 praestari solet. in iudicio depositi ex mora et fructus ueniunt
8 et usurae rei depositae praestantur. si quis rem penes se

c. 6 = *Cod. Iust.* 4, 34, 10.
c. 7, 1—4 *hinc rest. Paulus* 2, 12, 1—4.
c. 7, 5 = *Paulus* 2, 12, 5; *Dig.* 16, 3, 29 *pr.*
c. 7, 6—11 *hinc rest. Paulus* 2, 12, 6—11.

1 memoria *V.* ‖ 3 qualitate] qualitatemque *W.* ‖ suae *BV.* ‖ ordinauit *libri.* ‖ sententia *B.* ‖ subscr. xiiii k. nou. appiaria *B*, *om. VW*, *scr.* XVI k. Nou. Appiaria Caess. cons. (*u. comm. meum über die Zeitfolge der Verordnungen Diocletians in actis acad. Berol. a.* 1860 *p.* 438. 442). ‖ 5 idem augustus et cesares (cesare *ind.*) *B*, idem *W*, *om. V* ‖ septimiae] uii et *B.* ‖ quadratillae] quatratille *B* (*ind.*), *om. Iust.* ‖ dolo malo] dolum malum *W*, *om. Iust.* ‖ 6 depositum] posito *B.* ‖ conuentus] c. et condemnatus *Iust.* ‖ ad eius *om. V.* ‖ 7 rest. cum inf. per.] *Iust.*, cum infam(a)e (*sic*) per. restitutionem *libri.* ‖ urguntur *W.* ‖ subscripta pridie id. dec. *W*, scripta id decem̄ *B*, *om. V et Iust.* ‖ 8 nicomedia cc. conss.] ii comedia ccs. cons. *B*, *om. VW et Iust.* ‖ 9 paulus lib̄. (liber *B ind.*) sent. sub titulo secundo *B*, idem *W*, *om. V.* ‖ 10 alium id] aliud *W.* ‖ 11 seruandum] sed pariter seruandum *uel tale quiddam requiritur* ‖ 12 quod ad breue] quod breue (breuem *W*) *libri.* ‖ 13 metu ruinae] meturbine *V*, me et in urbi nec *W.* ‖ incendunt *VW.* ‖ naufragium *W.* ‖ 14 cause *W.* ‖ deponit *om. VW.* ‖ suspecta *V*, suspecto *W.* ‖ habent *B.* ‖ 16 rem] re *W*, res *B.* ‖ commodat *libri.* ‖ sacculum] *Paulus et Dig.*, saccellum *VW*, sacellum *B.* ‖ 17 signatum] *Paulus et Dig.*, *om. libri: intellege non signatum forma publica, sed depositum in inuolucro obsignato.* ‖ paenis *V*, poenes *W*, poenae *B.* ‖ que *W.* ‖ 18 contrectaui *VW*, contrectauerit *Paulus et Dig.* ‖ actioni *W.* ‖ 20 ex] hec *B.* ‖ 21 prestentur *V.* ‖ poenes *W*, poene *V*, poenae *B.* ‖ se depositam] sedem positam *W*, se posita *B.*

depositam apud alium deposuerit, tam ipse directam quam
is qui apud eum deposuit utilem actionem depositi habere
10, 7, 9 possunt. si pecuniam deposuero eamque tibi permisero, mutua
magis uidetur quam deposita ac per hoc periculo tuo erit.
10 si rem apud te depositam uendideris eamque redemeris, post
perdideris, semel admisso dolo perpetua depositi actione te-
11 neberis. ex causa depositi lege duodecim tabularum in du-
plum actio datur, edicto praetoris in simplum.

10, 8, 1 GREGORIANVS libro IIII sub titulo de deposito:

Imp. Alexander A. Mestrio militi. Incursu latronum ornamenta deposita apud interfectum ab eis perierunt: detrimentum ad heredes eius qui depositum accepit, qui dolum tantum praestare debuit, non pertinet. quod si praetextu latrocinii commissi res, quae in potestate heredis sunt, non restituuntur, tam depositi quam [ad] exhibendum actio, sed
a. 234. et in rem uindicatio conpetit. Prop. VII kal. Iul. Maximo bis et Vrbano conss.

10, 9, 1 PAVLVS libro responsorum V sub titulo ex locato et conducto:

'Imp. Antoninus Iulio Agrippino. Dominus horreorum 'periculum uis maioris uel effracturae latronum praestare non 'cogitur. his cessantibus si quid ex depositis rebus inlaesis

c. 8 = *Cod. Iust.* 4, 34, 1.
c. 9 = *Cod. Iust.* 4, 65, 1.

1 direptam *libri.* ‖ 2 utilem] ut ille *V* ‖ 3 eamquae t. promisero *VW*, eam hancque (quem *B*[a]) tibi commissero *B*: eaque uti tibi permisero *Blume collatis locis Dig.* 12, 1, 9, 9. *l.* 10. ‖ mutuam *BW*. ‖ 4 depositam *B.* ‖ 5 deposita *B.* ‖ redemeris post] *scripsi*, redimeris postquam *B*, redimeris eamque (eam *W*) postquam *VW*, postquam redemeris *Krueger*. ‖ 6 semel amisso *BV*, se mala misso *W*. ‖ perpetuam *B*, perpetuo *W*. ‖ actione (-nem *BV*) teneberis (tenebis *V*) ex (et *B*) c. d. lege (legem *B*) d. t. in d. actio *om. W*. ‖ 8 edictum *B.* ‖ 9 gregorianus libro iiii sub titulo de (*om. ind.*) deposito *B*, idem *VW*. ‖ 10 imp. al. a. mestrio (missorio *W*) militi (*om. Iust.*) *BW Iust.*, *om. V.* ‖ incursu] incurso *V*, incisso *W*, si incursu *Iust.* ‖ latronum] l. uel alio fortuito casu *Iust.* ‖ 11 exposita *VW*. ‖ inter prefectum *B.* ‖ ab eis *om. Iust.* ‖ perierint *V.* ‖ 12 heredem *Iust.* ‖ dolum tantum] dolum solum et latam culpam si non aliud specialiter conuenit *Iust.* ‖ 13 debunt (*sic*) *B.* ‖ pertinet] potuit *W*. ‖ praetextu] *Iust.*, ex pretexto *libri.* ‖ 14 commissi] c. uel alterius fortuiti casus *Iust.* ‖ quem *VW*. ‖ potestatem *VW*. ‖ heredi *BV*. ‖ sunt] s. uel quas dolo desiit possidere *Iust.* ‖ 15 restituntur *B.* ‖ ad] *Iust.*, *om. libri.* ‖ exibendo *B*[a]. ‖ 16 et] etiam *Iust.*, *om. B.* ‖ prop̄. uii (đ *ins. B*) kl. iul. maximiano bis et urbano c̄c̄ *B*, *om. VW*, pp. iiii id. iul. maximo et urbano cons. *Iust.* ‖ 18 paulus lib. (liber *B*) responsorum u sub titulo *BW*, *om. V.* ‖ 19 antoninus] antoninus a. *Iust.* ‖ agripino *BV*. ‖ 20 uis] sui *libri.* ‖ efferacture *V*[a], effracturam *Iust.* ‖ praestare] conductori pr. *Iust.* ‖ 21 si quis *VW*. ‖ ex depositis] *Iust.*, expositis *libri.*

'extrinsecus horreis perit, damnum depositorum sarciri debet.
a. 213. 'Prop. IIII non. Nou. Antonino IIII cons.' Paulus respondit: satis praepositam constitutionem declarare his, qui horrea locant, maiorem uim inputari non posse.

⟨TITVLVS XI⟩
DE ABACTORIBVS.

11 1, 1 MOYSES dicit:

Si quis inuolauerit uitulum aut ouem et occiderit aut uendiderit, quinque uitulos restituet pro uitulo uno, quattuor
2 oues pro oue una. quod si non habet unde reddat, uenundetur pro furto.

11, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V sub titulo de abactoribus:

Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium uel in metallum, nonnumquam autem in opus publicum dantur. atroces autem sunt, qui equos et greges ouium de stabulo uel de pascuis abigunt uel si id saepius aut ferro aut conducta manu faciunt.

11, 3, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Abactores sunt, qui unum equum uel duas equas totidemque boues, [oues] uel capras decem, porcos quinque abegerint. quidquid uero intra hunc numerum fuerit ablatum, in poena furti pro qualitate eius aut in duplum aut in tri-

c. 1. *Exod.* 22: (1) *ἐὰν δέ τις κλέψῃ μόσχον ἢ πρόβατον καὶ σφάξῃ ἢ ἀποδῶται, πέντε μόσχους ἀποτίσει ἀντὶ τοῦ μόσχου, καὶ τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ τοῦ προβάτου* . . . (3) *ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχῃ αὐτῷ, πραθήτω ἀντὶ τοῦ κλέμματος.*
c. 2 *hinc rest. Paulus* 5, 18, 2.
c. 3 = *Paulus* 5, 18, 1.

1 extrinsecus *post* quid *Iust.* ‖ horrei *B.* ‖ perit] *VW*, perierit *Iust.*, *om. B.* ‖ depositarum rerum *Iust.* ‖ sarcire *V.* ‖ 2 prop. iiii non nou antonino iii (*sic*) consl paulus ℞ *B*, *om. VW*, pp. prid. non. ian. antonino a. iiii et balbino conss. *Iust.* ‖ 3 propositam *W*, proposita *V.* ‖ 4 imputare *W.* ‖ 8 embolauerit *W.* ‖ aut] et *W.* ‖ 9 uenundauerit *V.* ‖ uitulus *B.* ‖ restituet] restituere *B*, restituat *VW.* ‖ uitulum unum *B.* ‖ 10 ouem unam *W.* ‖ uenundatur *V.* ‖ 12 paulus libro (liber *B*), sent. u (*om. B*) sub titulo *BV*, *om. W.* ‖ abactoribus *W*, abgeatoribus (*sic*) *B*, actoribus *V.* ‖ 13 plerumque] pecorumque *W.* ‖ 14 in *om. W.* ‖ datur *V.* ‖ 16 abigunt] reabigunt *W.* ‖ ferro aut] *Huschke*, a ferro *libri.* ‖ conductam manum *W.* ‖ 19 abactores] *VW* (abactores sunt *in litura*) *et Paulus*, abegeatores *B.* ‖ qui *om. VW.* ‖ uel duas] duas *Paulus.* ‖ 20 oues] *addidit Huschke*, *om. libri nostri et Pauli.* ‖ porcus *B*, aut porcos *Paulus.* ‖ abigerit *VW.* ‖ 21 numero *BV.* ‖ fieri *V.* ‖ oblatum *VW.* ‖ 22 in poena] *Paulus*, in (*uel* m) ponat *libri.* ‖ qualitatem *W.* ‖ eius aut] eius apud *V.* ‖ triplum] *sic libri nostri et Pauli*, quadruplum *Schulting.*

plum conuenitur aut fustibus caesus in opus publicum unius anni datur aut sub poena uinculorum domino restituetur.

11, 4, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Si ea pecora, de quibus quis litigauerat, abegerit, ad forum remittendus est atque ita conuictus in duplum uel in triplum furis more damnatur.

11, 5, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Qui bouem uel equum errantem quodue aliud pecus abduxerit, furem magis eum quam abactorem constitui placuit.

11, 6, 1 PAVLVS libro singulari de poenis paganorum sub titulo de abigeis dixit:

Cum durius abigei damnantur, et ad gladium tradantur:
2 itaque diuus Pius ad concilium Baeticae rescripsit. qui pe-
cora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est et
si uictus fuerit, in duplum uel quadruplum condemnandus.

11, 7, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de abigeis:

De abigeis puniendis ita diuus Hadrianus rescripsit con-
cilio Baeticae: 'Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium
'damnari solent. puniuntur autem durissime non ubique, sed
'ubi frequentius est hoc genus maleficii: alioquin et in opus
2 'et nonnumquam temporarium damnantur. ideoque puto apud
'uos quoque sufficere genus poenae, quod maximum huic
'maleficio inrogari solet, ut ad gladium abigei dentur: aut si

c. 4 = *Paulus* 5, 18, 3.
c. 5 *hinc rest. Paulus* 5, 18, 4.
c. 7, 1 = *Dig.* 47, 14, 1 *pr.*

1 aut] uel *Paulus.* || 2 dantur *W.* || dominum *V.* || 3 item *V.* || titulo] cet *B* (*ind.*) || 4 si ea] si ex *V*, sic a *W.* || de] deque *W.* || litigauerit *V*, litigat *Paulus.* || 5 iremittendus *W.* || coniunctus *B.* || 6 foris *VW.* || 7 idem p. e. l. et titulo (cet *B ind.*) *om. VW.* || 8 quodue (*priore loco* uel *Wb*) al. pecus *bis W.* || adduxerit *W.* || 9 furem magis eum] non furem eum esse *W.* || abegeatorem *B.* || constitui] constitutio *W.* || 10 paul. libro singulari (liber singulare *B ind.*) *om. W.* || pagaconorum *B* (*ind.*). || 11 ambigeis *V*, abiseis *Wa.* || 12 ambigei *V*, abysei *W.* || dampnatur *W.* || 13 beticae *B*, betticae *W*, battice *V.* || rescripsit] et ipsi *B.* || 14 ad] a *W.* || furum *Bb*, frum *Ba.* || premittendus *libri.* || 15 condemnandis *B.* || 16 ulp. libro (liber *B. ind.*) o. d. off. pr.] *B*, idem de off. pr. *W*, *om. V.* || sub titulo de abigeis abigeis pun. *B*, de sub tit. abiseis pun. *W*, de ab. pun. *V.* || 18 rescripsit (scripsit *V*) concilio (consulio *W*) baeticae (beticae *B*, betticae *VW.*)] consilio uetice r. *Dig.* || 19 abigeis *V.* || cum] quod *W.* || gladium] olantium *W.* || 20 solet *V.* || puniantur *W.* || 21 frequentium *B.* || hoc] id *Dig.* || maleficia *W.* || alioquin et] loqui nec *W.* || 22 temporalium *W.* || damnatur *V*, dantur *Dig.* || 23 maximum] *P. Faber*, maximo *libri.* || 24 ut ad gladium] aut gladio *W.* || ambigei *V.*

'quis tam notus et tam grauis in abigendo fuit, ut prius ex
'hoc crimine aliqua poena affectus sit, hunc in metallum dari
11, 7, 3 'oportere'. rescriptum diui Hadriani sic loquitur, quasi gra-
uior poena sit metalli: nisi forte hoc sensit diuus Hadrianus
4 gladii poenam dicendo ludi damnationem. est autem diffe-
rentia inter eos qui ad gladium et eos qui ad ludum dam-
nantur: nam ad gladium damnati confestim consumuntur uel
certe intra annum debent consumi: hoc enim mandatis con-
tinetur. enimuero qui in ludum damnantur, non utique con-
sumuntur sed etiam pilleari et rudem accipere possunt post
interuallum, siquidem post quinquennium pilleari, post triennium
5 autem rudem induere eis permittitur. eodem rescripto diui
Hadriani diligentissime expressum est non ubique parem esse
poenam abigeorum.
11, 8, 1 Idem VLPIANVS libro et titulo qui supra:
Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pastu
et ex armentis subtrahunt et quodammodo depraedantur et
abigei studium quasi artem exercent equos de gregibus uel
boues de armentis abducentes. ceterum si quis bouem aber-
rantem uel equum in solitudine abduxerit, non est abigeus,
2 sed fur potius. sed et qui porcum uel capram uel uerbecem
abducunt, non tam grauiter ut hi qui maiora animalia abi-
3 gunt plecti debent. quamquam autem Hadrianus metalli poenam
temporari uel etiam gladii praestituerit, attamen qui honestiore

c. 8 = *Dig.* 47, 14, 1—4.

2 adfertur *V*. ‖ 3 rescripti *W*. ‖ 4 poena *B*, paena *V*. ‖ 5 differentiam *B*. ‖ 6 et eos qui ad ludum *ante* est autem *V*. ‖ damnatur *V*. ‖ 8 debet *BW*, *om. V*. ‖ mandatis] *Pithoeus*, damnatis *libri*. ‖ 9 ludunt *W*. ‖ 10 pillearii *V*. ‖ 11 interuallum] *Lachmann*, interpalam *B*, interpella *VW*. ‖ pillari *V*. ‖ 12 rudem indulgere *Vb*, rude |batuere *Lachmann*. ‖ rescripto] bel scripto *B* (*ind.*), scripto *VW*. ‖ 13 patrem *W*. ‖ 14 ponam *W*. ‖ 15 idem] *B* (*ind.*) *W*, item *B* (*text.*) *V*. ‖ liber et it *B* (*ind.*), lib. et tituli *W*. ‖ qui supra *om. VW*. ‖ 16 hi *om. V*. ‖ pastu et (*om. V*) pascuis uel *Dig*. ‖ 17 fermentis *B*. ‖ quod ammodum *V*, quod admodo *B*. ‖ uepraedantur *W*. ‖ 18 abigei] abigendi *Dig. recte*. ‖ exercentes equos de gregibus *Dig*., exercentes quas degere *libri*. ‖ 19 adducentes et cetera idem si *W*. ‖ 20 equum in solitudinem *libri*, equos in solitudine relictos *Dig*. ‖ abduxit *V*, adduxit *W*. ‖ ambigeus *V*. ‖ pot. fur. *W*. ‖ 21 et *om. VW*. ‖ porcam *Dig*. ‖ uel capram] et c. *W*. ‖ uerbecem] *scripsi* (*cf. tabulae Arualium a.* 183. 224), berbicem *libri*, ueruecem *Dig*. ‖ 22 adducunt *B*, adducant *W*, abduxit *Dig*. ‖ ut hi] ut his *B*, quam *Dig*. ‖ qui] qui ad *B*. ‖ abigent *BW*, ambigent *V*. ‖ 23 plecti] pecti *Wa*. ‖ poena *B*. 24 ‖ temporari] *scripsi*, item operis *Dig*., item operibus *libri nostri*. ‖ gladii grandi *W*. ‖ praestituerit] *Dig*., prestiterit *V*, presto erit *BW*. ‖ honestiore] *Dig*., honestiori *libri*.

loco nati sunt non debent ad hanc poenam pertinere, sed aut
11, 4 relegandi erunt aut remouendi ordine. Romae tamen etiam bestiis subici abigeos uidemus: et sane qui cum gladio abigunt, non inique hac poena adficiuntur.

⟨TITVLVS XII⟩
DE INCENDIARIIS.

12, 1, 1 MOYSES dicit:

Si exierit ignis et inuenerit spinas et conprehenderit areas uel spicas aut campum, aestimationem restituet ille qui succendit ignem.

12, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo de incendiariis:

Qui casam aut uillam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur,
2 honestiores in insulam relegantur. fortuita incendia, quae casu uenti furentis uel incuria ignem supponentis ad usque uicini agros euadunt, si ex eo seges uel uinea uel oliuae uel fructiferae arbores concrementur, datum damnum aestimatione sarciatur.

12, 3, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Commissum uero seruorum, si domino uideatur, noxae
2 deditione sarcitur. messium sane per dolum incensores uinearum oliuarumue aut in metallum humiliores damnantur aut honestiores in insulam relegantur.

c. 1. *Exod.* 22, 6: *ἐὰν δὲ ἐξελθὸν πῦρ εὕρῃ ἀκάνθας καὶ προσεμπρήσῃ ἅλωνας ἢ στάχυς ἢ πεδίον, ἀποτίσει ὁ τὸ πῦρ ἐκκαύσας.*
c. 2 = *Paulus* (*Vesont.*) 5, 20, 2. 3.
c. 3 = *Paulus* (*Vesont.*) 5, 20, 4. 5.

---

1 hac *B.* ‖ p(o)ena *BV.* ‖ aut rel.] etiam ut rel. *V*, etiam rel. *W.* ‖ 2 mouendi *Dig.* ‖ ordinem *BVW*, ordini *Dig.* ‖ romae tamen (tam *W*) e. b. subici (*sic B*, abici *Wb*, obici *V*, *om. Wa*; *cf. praef. p.* 135) ab. uideamus (*sic libri*) et *om. Dig.* ‖ 3 abigunt] obiciunt *V.* ‖ 4 iniqui *B.* ‖ hac p. adficiuntur] bestiis obiciuntur *Dig.* ‖ 7 di*it *W.* ‖ 8 exiuit *B.* ‖ 9 uel sp.] aut sp. *V.* ‖ aut] uel *W.* ‖ existimationem *BV.* ‖ restituat *V.* ‖ ille] ei ille *W.* ‖ 11 paul. libro (liber *B*) sent. sub titulo (subdit *B ind.*) *BW*, *om. V.* ‖ 12 casa *B*, cauca *W.* ‖ aut] au *Wa.* ‖ pillam *BW.* ‖ gratiam *BW.* ‖ 13 metallo *B.* ‖ 14 honestiores] h. uero *W.* ‖ insula *B.* ‖ 15 furentis] fuerint his *B*, ferente *Paulus.* ‖ incuriam *libri.* ‖ ignis *V.* ‖ 16 agrus *B*, agri *W.* ‖ si] *Paulus*, et si *libri.* ‖ uineas *VW.* ‖ oliuae *Paulus*, oliua *B*, oliuas *V*, olineta *W.* ‖ 17 fructiferas *W.* ‖ concremantur *Va*, concrementum *W.* ‖ extimationem *BV.* ‖ 18 resarciatur *V.* ‖ 19 p. e. l. et titulo *om. W.* ‖ 20 noxae deditione] noxae et editione *B*, nos et edictione *V*, nos edictionem *W.* ‖ sarciatur *Paulus.* ‖ 21 mensuum *W.* ‖ per dolum] *Paulus* (*Vesont.*), perdum *BV*, perdunt *W.* ‖ uinearum] uel uinearum *Huschke.* ‖ 22 aut in] in *V.*

12, 4, 1 Idem PAVLVS libro et titulo qui supra:

Incendiarii, qui quid in oppido praedandi causa faciunt, facile capite puniuntur.

12, 5, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis [sub titulo] de naufragis et incendiariis:

Incendiariis lex quidem Cornelia aqua et igni interdici iussit, sed re uarie sunt puniti. nam qui data opera in ciuitate incendium fecerunt, si humillimo loco sunt, bestiis subici solent, si in aliquo gradu et Romae id fecerunt, capite puniuntur; aut certe ...... adficiendi sunt qui haec com-
2 mittunt. sed eis qui non data opera incendium fecerint plerumque ignoscitur, nisi in lata et incauta neglegentia uel lasciuia fuit.

12, 6, 1 PAVLVS libro singulari de poenis paganorum sub titulo de abigeis dicit:

Incendiarii, qui in oppido praedae causa id admiserint, capite puniantur: qui casu insulam aut uillam, non ex inimicitiis incenderint, leuius. fortuita enim incendia ad forum remittenda sunt, ut damnum uicinis sarciatur.

12, 7, 1 VLPIANVS libro XVIII ad edictum, sub titulo si fatebitur iniuria occisum esse, in simplum et cum diceret:

Item si insulam meam adusseris uel incenderis, Aquiliae

c. 4 = *Paulus* (*Vesont.*) 5, 20, 1.
c. 7 = *Dig.* 9, 2, 27, 7 *mut.*

1 tituli *W*. ‖ qui supra *om. V*. ‖ 2 incendiarii (*om. V*) quidquid (quicquid *W*) *libri*, incendia si qui *Huschke*. ‖ causam *W*. ‖ 3 facile *om. Paulus*. ‖ 4 ulp. l. octauo (*om. B ind.*) *om. VW*. ‖ proconsule *V*, et consulis *B* (*ind.*). ‖ sub titulo *om. libri*. ‖ 5 naufragiis *libri*. ‖ incendiariis *semel tantum libri*. ‖ 6 interdicit B^a, interdic *W*. ‖ 7 iussi *VW*. ‖ re uarie] res uarie W^b, restituariae *V*, res uali*ae W^a (?), uarie *B*. ‖ puniti] punitionum B^b, ponitionum B^a. ‖ ciuitatem *V*. ‖ 8 fecerint *Dig.* ‖ si] si in *BV*. ‖ humili modo *V*, humiliore *Dig.* ‖ sint *Dig.* ‖ bestiis] ueticii *W*. ‖ subici *libri*, obici *Dig.* ‖ 9 alico *W*. ‖ grado *B*. ‖ et romae *om. Dig.* ‖ fecerint *Dig.* ‖ puniuntur] *Dig.*, puniri *libri*. ‖ 10 adficiendi sunt] in insulam deportantur *Dig.* ‖ 11 eis] et *libri*, ei *edd.* ‖ fecerunt *W*. ‖ 12 in lata et incauta] *malim* in causa lata. ‖ 13 lasciuiam *W*. ‖ 14 p. libro (liber *B ind.*) sing. *om. VW*. ‖ pacanorum *B* (*ind.*). ‖ 16 cause *V*. ‖ id admiserint] ad eam miserint *W*. ‖ 17 puniatur *BV*. ‖ casum *V*. ‖ uilla *V*. ‖ ex inimicitiis] inimicitia *B*. ‖ 18 fort. enim] *B*, enim fort. *W*, in fort. enim *V*. ‖ 19 remittendi *W*. ‖ uicini *B*, uinis *V*. ‖ 20 ulp. libro (liber *B ind.*) xuiii (*B ind. W*, *om. B text.*) ad edictum (ab edicto *W*) s. titulo (tituli *W*) *BW*, *om.*, *habens* ulpianus *post* occisum esse, *V*. ‖ iniuriam *libri*. ‖ 21 occiso B^a. ‖ cum doceret *BW*, cum docere *V*; *cf. p.* 144, 2. ‖ 22 item si] id si *V*, in *W*. ‖ insula *libri*. ‖ mea *VW*. ‖ aduseris *V*, adusueris *B*, aduserit *W*. ‖ incenderit *W*. ‖ aquilia *VW*.

actionem habebo, idemque est, et si arbustum meum uel uil-
12, 7, 2 lam meam. quod si dolo quis insulam exusserit, etiam ca-
3 pitis poena plectitur, quasi incendiarius. item si quis insulam
uoluerit exurere et ignis etiam ad uicini insulam peruenerit,
Aquilia tenebitur lege uicino etiam, non minus inquilinis ob
res eorum exustas, et ita Labeo libro XV responsorum refert.
4 sed si stipulam in agro tuo incenderis ignisque euagatus ad
praedium uicini peruenerit et illud exusserit, Aquilia lex lo-
5 cum habeat an in factum actio sit, fuit quaestio. sed pleris-
que Aquilia lex locum habere non uidetur, et ita Celsus libro
XXXVII digestorum scribit. ait enim 'si stipulam incendentis
'ignis effugit, Aquilia lege eum non teneri, sed in factum
'agendum, quia non principaliter hic exussit, sed dum aliud
6 egit, sic ignis processit'. cuius sententia et rescripto diui
Seueri conprobata est in haec uerba: 'profitere propter ignem,
'[qui] pabuli gratia factus culpa seruorum Veturiae Astiliae
'euagatus agrum tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exem-
'plum legis Aquiliae noxali iudicio actura: si litis aestimatio
'permittitur, iudicium consistere potest'. uidelicet non est
7 uisa Aquilia sufficere. si forte seruus, qui idem con-
ductor est, coloni ad fornacem obdormisset et uilla fuerit

c. 7, 3. si quis — exustas = *Dig*. 9, 2, 27, 8.
c. 7, 7 = *Dig*. 9, 2 27, 9 *quibusdam omissis*.

1 accione *BW*. ‖ abeo *VW*. ‖ idemque *B* (*ind.*), itemquae *B* (*text.*) *VW*. ‖ et si] et *V*, ex *W*. ‖ uilla mea *V*. ‖ 2 insula *BV*. ‖ exurerit *V*. ‖ etiam] ex etiam *V*. ‖ 3 poenam *B*. ‖ plectetur *V*, flectetur *W*. ‖ item] *B* (*text.*) *V*, idem *B* (*ind.*) *W*, *om. Dig*. ‖ insulam] insula *B* (*ind.*). ‖ 4 exurere] meam ex. *Dig*. ‖ 5 aquilie *V*. ‖ lege *om. Dig*. ‖ uicini *B*. ‖ etiam uicino non minus etiam *Dig*. ‖ inquilinis] inaquilini *V*, i. tenebitur *Dig*. ‖ ob] sub *VW*. ‖ 6 et ita l. xu resp. (responsurum u *V*, resp. xu *W*) refert (referret *W*) *om. Dig*. ‖ 7 sed *om. VW*. ‖ stipula *V*. ‖ incenderit *BW*. ‖ euacuatus *W*. ‖ 8 proelium *B*. ‖ illum *V*. ‖ exurerit *V*. ‖ aquiliae *B*, aquiliana *W*. ‖ 9 habet *W*. ‖ an in] in in *V*, tam in *W*. ‖ facto *VW*. ‖ quaestio sed *B*, quaestionis et *VW*. ‖ 10 et ita celsus (*sic B text.*, celsius *B ind. W*) l. xxxuii dig. (deg. *B ind.*) scribit ait (id *B*) enim *BW*, de stipula incendentis celsius *V*. ‖ 11 si *om. VW*. ‖ incendentes *W*. ‖ 12 fugit *B*, offugit *W*, effugerit *V*. ‖ eum *om. W*. ‖ 13 non *om. B*. ‖ exurit *V*. ‖ aliud legit *BV*, alius legit *W*. ‖ 14 pr(a)ecessit *libri*. ‖ sententiam *W*. ‖ et] sit *BV*, scit *W*. ‖ rescriptum *BV*. ‖ diui seuerit *V*, diuiserit *W*. ‖ 15 profiteri *libri*. ‖ 16 qui *om. libri*. ‖ babuli *B*. ‖ culpam seruorum *V*, culpas eorum *W*. ‖ beturiae *W*, uecturiae *B*. ‖ artiliae *W*. ‖ 17 euagatus (aeuacatus *B*) a. t. ut pr. d. est ad ex. l. aquiliae *om. W*. ‖ 18 noxalii *V*, noxiri *W*. ‖ acturas si *B*, actoras si *V*, auctoras si *W*. ‖ 19 iudicium consistere] *scripsi*, iudicium cum adire *BV*, iudicium kp. cii idem adhire *W*: *possis item temptare* iudicem tum adire potes. ‖ 20 uisu *B*, uisum *VW*. ‖ forte] fornacarius *Dig*. ‖ qui idem conductor est] *scripsi*, quae idem (eidem *W*) conductores *libri*, *om. Dig*. ‖ 21 colonia *W*. ‖ obdormisset] *Dig*., obdormissent *libri*.

exusta, Neratius scribit ex locato conuentum praestare debere, si neglegens in elegendis ministeriis fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius neglegenter custodierit, [an] tenetur? namque qui non custodit, nihil fecit: qui recte ignem subiecit, non peccauit: quemadmodum si hominem medicus recte secuerit, sed neglegenter uel ipse uel alius curauerit, Aquilia cessat. quid ergo est? et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem tam in eum, qui ad fornacem obdormiuit uel neglegenter custodit, quam in medicum qui neglegenter curauit, siue homo periit siue debilitatus est. nec quisquam dixerit in eo qui obdormiuit rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet uel ignem extinguere uel
12, 7, 8 ita munire, ut non euagaretur. item libro VI ex Vibiano relatum est: si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria teneris? et ait [Proculus] agi non posse Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet: et ideo aequius putat in factum actionem dandam. sed non proponit exustum parietem. sane enim quaeri potest, [si] nondum mihi damnum dederis et ita ignem habeas, ut metuam ne mihi des, an aequum sit me interim actionem, id est in factum

c. 7, 8 = *Dig.* 9, 2, 27, 1 *quibusdam omissis.*

1 neratius] *Dig.*, muneris *B*, munerari *VW*. ‖ ex] et *V*. ‖ loca *B*, locata *VW*. ‖ conuentu *BV*. ‖ 2 in elegendis] *Dig.*, in eligendis *W*, in legendis *B*, neglegendis *V*. ‖ fuit] f. tenetur *B*. ‖ ceterum] *Dig.*, ceterorum *libri*. ‖ 3 subierit *B*. ‖ an tenetur] tenetur *libri*, an tenebitur qui subiecerit *Dig*. ‖ 4 namque] nam *Dig*. ‖ non *om. Dig*. ‖ nihil] *W Dig.*, si nihil *V*, si nihil hic *B*. ‖ qui] *V Dig.*, qu(a)e *BW*. ‖ 5 quemadmodum si hominem (si hom. *om. W*) . . . cessat *om. Dig*. ‖ 7 et hic puto ad exemplum (-plo *W*) aq. dandam act.] puto utilem competere act. *Dig*. ‖ 8 tam in] *Dig.*, tamen *libri*. ‖ ad *om. BW*. ‖ obordimiuit *B*, obdormit *VW*. ‖ uel] quam in eum qui (*omissis mox* quam in med. qui . . . . debilitatus est) *Dig*. ‖ custodit quam (et *VW*) in m. qui neglegenter *om. B*. ‖ 10 nec] ne *BV*. ‖ 11 eo] eum *V*. ‖ obdormiit *VW*. ‖ humana B^b, humaria *W*. ‖ 13 uel ita] uelit *V*. ‖ euagaretur] euacaret *BV*, euaderet *W*, euagetur *Dig*. ‖ item (idem *B ind.*) l. ui ex uiuiano relegatum est *BW*, *om. V Dig*. ‖ 14 fornum *BW*. ‖ 15 iniuriae *V*, iniuriam *W*. ‖ teneres *W*, tenearis *Dig*. ‖ et ait (aut *W*) agi (a*i W^a) non posse (possem *V*) id *VW*, et agit non posset id *B*, et ait proculus agi non posse (tecum *addit Huschke*) *Dig*. ‖ 16 aquilia lege *om. Dig*. ‖ quia] qui *V*. ‖ et *om. B*. ‖ 17 aequius] *Dig.*, aequium *BV*, aequum *W*. ‖ puto *Dig*. ‖ sed n. pr. ex. par.] scilicet si paries exustus sit *Dig*. ‖ 18 si] si autem (*om.* sane e. q. potest) *Dig.*, *om. libri*. ‖ 19 dederit *B*. ‖ et] sed *Dig*. ‖ habeat *B*. ‖ motuam *B*. ‖ 20 mihi *om. W*. ‖ des an] damnum des *Dig*. (*om. quae sequuntur usque ad* dixerit), de te *libri*. ‖ interim] *Pithoeus*, inter *libri*. ‖ actionum *W*. ‖ id est *Pithoeus*, idem *libri hinc capitis exordium statuentes.*

inpetrare? fortassis enim de hoc senserit Proculus. nisi quis
12, 7, 9 dixerit damni non facti sufficere cautionem. sed et si qui serui inquilini insulam exusserint, libro X Vrseius refert Sabinum respondisse lege Aquilia seruorum nomine dominum noxali iudicio conueniendum: ex locato autem dominum teneri negat. Proculus autem respondit, cum coloni serui uillam exusserint, colonum uel ex locato uel lege Aquilia teneri, ita ut colonus seruos posset noxae dedere et si uno iudicio res
10 esset iudicata, altero amplius non agendum. item Celsus libro XXVII digestorum scribit: si, cum apes meae ad tuas aduolassent, tu eas exusseris, quosdam negare conpetere legis Aquiliae actionem, inter quos et Proculum, quasi apes domini mei non fuerint. sed id falsum esse Celsus ait, cum apes reuenire soleant et fructui mihi sint. sed Proculus eo mouetur, quod nec mansuetae nec ita clausae fuerint. ipse autem Celsus ait nihil inter has et columbas interesse, quae, si manum refugiunt, domi tamen fugiunt.

c. 7, 9. Proculus — agendum = *Dig.* 9, 2, 27, 11 *quibusdam omissis.*
c. 7, 10 si cum — exusseris = *Dig.* 9, 2, 27, 12.

1 imperare *B* (*text., non ind.*). ‖ fortasses *W*. ‖ 2 non facti] infecti puto *Dig.* ‖ qui] quis *libri.* ‖ 3 exuserit *B*, exurerit *V*, excusserint *W*. ‖ libro x *om. V.* ‖ urbs eius *W*, urbis eius *V*. ‖ refere *V*. ‖ sauinum *BW*. ‖ 4 legem aquiliam *W*. ‖ 5 noxali] nox ab *B*, noxiali *W*. ‖ inueniendum *W*. ‖ togato *VW*, tolcato *B*. ‖ 6 negat] debet *W*. ‖ autem *om. Dig.* ‖ respondit] ℞ *B*, ait *Dig.*, *om. W.* ‖ illam *W*. ‖ 7 exuserint *B*, exuerint *W*, exurerit *V*, exussissent *Dig.* ‖ locatum *V*. ‖ uel lege] uel ex lege *Dig.*, lege *B*. ‖ tenere *VW*, *om. B.* ‖ 8 seruus posset *B*, seruum posset (posse *W*) *VW*, possit seruos (*uel* seruum) *Dig.* ‖ dederit *B*. ‖ 9 esset *om. W.* ‖ alterum *W*. ‖ agendo *B*[a]. ‖ idem *B* (*ind.*) *VW*. ‖ celsius *B* (*ind.*) *W*. ‖ 10 degestorum *B* (*ind.*) *W*. ‖ scripsit *V*. ‖ apes *om. W.* ‖ reuolassent *W*. ‖ 11 tu eas] *Dig.*, totas *BV*, et totas *W*. ‖ exuserit *B*, et iusserit *V*, eiusserint *W*. ‖ quosdam (quodamni *V*) negare (necare *W*) *om. Dig.* ‖ conp. leg. aq. (aq. leg. *W*) act.] l. aq. act. conp. *Dig.* ‖ 12 inter quos et proculum (-lus *W*) . . . esse *om. Dig.* ‖ 13 celsius est *W*. ‖ euenire *BV*, eueniri *W*. ‖ 14 solent *W*. ‖ fructum *V*. ‖ mihi] missi *B*. ‖ sunt *libri.* ‖ eum mouetur *V*, commouetur *W*. ‖ 15 ita cluse *V*, cista clausae *Huschke.* ‖ *post* fuerint *ins.* hď (= hic deest) *B*. ‖ celsius *VW*[b], cels*** *W*[a]. ‖ 16 manu *BW*.

⟨TITVLVS XIII⟩
DE TERMINO AMOTO.

13, 1, 1 MOYSES dicit:

Non transmouebis terminos proximi tui, quos constituerunt patres tui uel principes possessionis tuae.

13, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [primo] sub titulo finium regundorum:

In eum, qui per uim terminos deiecit uel amouit, extra ordinem anima aduertitur.

13, 3, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de termino moto:

Eos qui terminos mouerunt non inpune id facere debere
a. 119. diuus Hadrianus Terentio Gentiano XVII k. Sept. se III con-
2 sule rescripsit, quo rescripto poenam uariam statuit. uerba
rescripti ita se habent: 'pessimum factum eorum, qui terminos finium causa positos abstulerunt, dubitari non potest. 'poenae tamen modus ex condicione personae et mente facientis magis statui potest: nam si splendidiores sunt personae, quae conuincuntur, non dubito quin occupandorum 'aliorum finium causa id admiserint, et possunt in tempus, ut

c. 1 = *Deuteronom.* 19, 14: *οὐ μετακινήσεις ὅρια τοῦ πλησίον ἃ ἔστησαν οἱ πατέρες* (*'in aliis libris πρότεροι, unde in uersione Latina* patres tui uel principes *utraque lectio adest' Wellhausen*) *σου ἐν τῇ κληρονομίᾳ, ᾗ κατεκληρονομήθης ἐν τῇ γῇ ἣν κύριος ὁ θεός σου δίδωσί σοι ἐν κλήρῳ.*

c. 2 = *Paulus* 1, 16.

c. 3, 2. *idem rescriptum affert Callistratus Dig.* 47, 21, 2.

---

3 dixit *W*. ‖ 4 transibis terminum *W*. ‖ quos] quam *V*. ‖ constituerunt] *B*, statuerunt *V*, posuerunt *W*. ‖ 5 *post* uel *ins.* quem constituerunt *W*. ‖ 6 liber *B*. ‖ primo *om. libri.* ‖ titulo *om. W*. ‖ regendorum *VW*. ‖ 8 eum] eis *VW*. ‖ per] *Paulus, om. libri.* ‖ terminus *BV*, terminum *W*. ‖ deiecetxt *W*[2] (*sic*). ‖ mouit *W*. ‖ 9 anima aduertitur] *B*, animaduertatur *V*, animaduertit *W*. ‖ 10 ulp. libro (liber *ind.*) octauo (*sic ind.*, uiiii *text.*) *B, om. VW*. ‖ de officio p. s. t. de t. (terminio *B*) moto (amoto *W*) *om. V*. ‖ 12 eos] de eo *V*. ‖ terminus *B*, terminum *VW*. ‖ amouerunt *W*. ‖ inpoenae *W*. ‖ debent *W*. ‖ 13 klr. septembriarum *BVW*[a], kl. decb. et sept. *W*[b]. ‖ se] re *V, om. W*. ‖ consuli *W*, consul *V*. ‖ 14 rescripsi *VW*. ‖ quo] que *W*, quod *V*. ‖ statui *W*. ‖ 15 rescripta *B*. ‖ sed *B*. ‖ pess. factum] qui p. f. sit *Dig.* ‖ 16 finiunt *W*. ‖ causam *B*, causas *W*. ‖ posito *V*. ‖ abstulerint *V*, propulerunt *Dig.* ‖ dubita *V*. ‖ 17 poenae tamen] poenae eam (ea *V*) *libri*, de poena tamen *Dig.* ‖ modus ex] modos ex *V*, modo se *W*. ‖ conditionem *W*. ‖ facientes *VW*. ‖ 18 magis statui potest nam] *Dig.*, magistratui poenam *libri.* ‖ *ante* si *repetit uerba* uariam statuit uerba rescripti *V*. ‖ pers. sunt *Dig.* ‖ 19 non (con *B*) dubito quin (qui *V*, quis *W*)] non dubie *Dig.* ‖ occupandorum] non cubandorum *V*. ‖ 20 aliurum *B*[a], alienorum *Dig.* ‖ causam *VW*. ‖ amiserint *W*, admiserunt *V Dig.* in *om. B*.

'cuiusque patitur aetas, relegari [id est si iuuenior in longius, 'si senior recisius: si uero alii negotium gesserunt et mini'sterio functi sunt, castigari] et sic in biennium aut triennium 'ad opus publicum dari. quod si per ignorantiam aut fortuito 'lapides usus causa furati sunt, sufficit eos uerberibus coerceri.

⟨TITVLVS XIIII⟩
DE PLAGIARIIS.

14, 1, 1 MOYSES dicit:

Quicumque plagiauerit quemquam Israhel et uendiderit eum, morte moriatur.

14, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V sub titulo ad legem Fabiam:

Lege Fabia tenetur, qui ciuem Romanum ingenuum libertinumue seruumue alienum celauerit uendiderit uinxerit
2 comparauerit. et olim quidem huius legis poena nummaria fuit, sed translata est cognitio in praefectum urbis, itemque praesidis prouinciae extra ordinem meruit animaduersionem. ideoque humiliores aut in metallum dantur aut in crucem tolluntur, honestiores adempta dimidia parte bonorum in per-
3 petuum relegantur. si seruus sciente domino alienum seruum subtraxerit uendiderit celauerit, in ipsum dominum animaduertitur: quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur.

c. 1 = *Exod.* 21, 17: ὃς ἐὰν κλέψῃ τίς τινα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ καταδυναστεύσας αὐτὸν ἀποδῶται καὶ εὑρεθῇ ἐν αὐτῷ, θανάτῳ τελευτάτω.

c. 2 *hinc rest. Paulus* 5, 30 *b.*

1 cuiuscumque patitur *V*, cuiusque cum (com *W*) patitur *BW*, cuiusque patiatur *Dig.* ‖ aetas] eptas *W*, et *V.* ‖ religaris *W.* ‖ id est ... castigari *addidi ex Dig. omissa in libris.* ‖ 3 et sic .. dari] et ad opus biennio dari *Dig.* ‖ 4 si] nisi *V.* ‖ aut *om. W.* ‖ fortuitu *BW.* ‖ 5 usus (*Pithoeus*, uisus *BW*, uis *V*) causa *om. Dig.* ‖ sufficiet *Dig.* ‖ cohercerent *W*, decidere *Dig.* ‖ 9 quemqua israhelitam *W.* ‖ 10 mortem *W.* ‖ morietur *W.* ‖ *post* moriatur *ins.* interpretatio plagiarus (*sic*) est qui hominem liberum rapit et uendit *V.* ‖ 11 idem paulus *W.* ‖ liber *B.* ‖ tituli *W.* ‖ fabiani *B.* ‖ 12 lege fabia *om. VW.* ‖ romanum] id manum *BV.* ‖ ingenuus *BV.* ‖ 13 libertinumue] *scripsi*, libertinum *libri.* ‖ seruum uel *VW.* ‖ alium *V.* ‖ 14 comparatierit *W.* ‖ penam *VW.* ‖ nummaria] *Cuiacius*, summaria *libri.* ‖ 15 tranlata *B.* ‖ pr(a)efecto *libri.* ‖ idemque *B* (*ind.; hinc enim caput incipiunt libri*). ‖ 16 ordine *V.* ‖ animaduersione *V*, aniinaduersionem *B.* ‖ 17 aut] ut *B.* ‖ metallo *W.* ‖ damnentur *B.* ‖ cruce *V.* ‖ 18 honestiorem *B.* ‖ ademtum *V*, adepti *W.* ‖ dimidiam partem *libri.* ‖ in perpetuum] imp̄p̄. *B.* ‖ 19 redigantur *W*b, redigantant *W*a. ‖ dominum *B* (*ind.*). ‖ alienum *om. B* (*ind.*). ‖ seruum] seruus *B* (*ind.*). ‖ 20 substraxerit *W.* ‖ in] an *B.* ‖ 21 domino] dominum *V.* ‖ 22 datur] dampnatur *W.*

14, 3, 1 VLPIANVS libro nono de officio proconsulis sub titulo ad
legem Fabiam:
Frequens est etiam legis Fabiae cognitio in tribunalibus
praesidum, quamquam quidam procuratores Caesaris usur-
2 pauerint tam in prouinciis quam Romae. sed enim iam eo
peruentum est constitutionibus, ut Romae quidem praefectus
urbis solus super ea re cognoscat, si intra miliarium cente-
simum sit iniuria commissa: enimuero si ultra centesimum,
praefectorum praetorio erit cognitio. in prouincia est prae-
sidum prouinciarum, nec aliter procuratori Caesaris haec co-
gnitio iniungitur, quam si praesidis partibus in prouincia fun-
gatur. plane post sententiam de Fabia latam procuratoris partes
3 succedunt huiusce rei. attamen procurator qui nullam pro-
uinciam regit licet de capitalibus causis cognoscere nec soleat,
tamen ut de lege Fabia possit cognoscere, imp. Antoninus
constituit. idem legis Iuliae de adulteris coercendis con-
4 stitutione imperatoris Antonini quaestionem accepit. lege
autem Fabia tenetur, qui ciuem Romanum eumue, qui in Italia
liberatus sit, celauerit uinxerit uinctumue habuerit, uendiderit
emerit, quiue in eam rem socius fuerit: cui capite primo

---

1 ulp. l. nono *BW*, *om.*, *post* fabiam *inserens* ulpianus, *V*. ‖ sub titulo (subtituli *W*, *om. V*) de off. proconsulis (-le *B*) *libri*. ‖ 3 legem *VW*. ‖ fabiam conditio *W*. ‖ in *om. W*. ‖ 4 tamquam *W*. ‖ quidum *VW*. ‖ cesari *BV*, cessari *W*. ‖ usurpauerit *B*. ‖ 5 tam in prouinciis quam Romae] *scripsi, cum procuratores prouinciarum conueniat urbanis anteponi*: quam romae tam (roma etiam *V*) in (*om. W*) prouinciis *libri*. ‖ iam] an *W*. ‖ 7 super ea re] superare *B*, super ea *W*. ‖ 8 iniuria] *Pithoeus*, in uia *libri*. ‖ 9 praefectorem *W*. ‖ prouintiam *BW*. ‖ est] enim *libri*. ‖ 10 nec *om. Va*. ‖ procuratori caesaris] procuratoriis *V*, percuratori necessariiis (*sic*) *W*. ‖ 11 iniunguntur *B*, iungitur *W*. ‖ quam si] quas *W*, quam *BV*. ‖ praesidias *VW*. ‖ 12 plenae *B*. ‖ fabiam *W*, flabiam *V*. ‖ parte *BV*. ‖ 13 huiusce rei attamen] *scripsi*, huiusce rei et tamen *V*, huiuscertae adtamen *B*, huiusce rei tamen *Wa*, huiuscemodi tamen *Wb*. ‖ procuratori *libri*. ‖ nullam] *scripsi*, illam *libri*. ‖ 14 cognoscerent *W*. ‖ 15 tamen ut] adtamen *W*. ‖ fabiam *BW*. ‖ imp. ant. const.] idem i. a. c. (*caput hinc incipiens*) *W*, *om. V*. ‖ 16 idem legis iuliae *B*, item (*om.* l. i.) *V*, iuriae (*om.* id. l.) *W*. ‖ alteris *B*. ‖ constitu*tionem *V*. ‖ 17 questionem accipit *B*, questi nomen accepi *W*. ‖ legem a. phariam *W*. ‖ 18 eumue] *Pithoeus*, eundemque *BW*, eiusdemque *V*. *legem Fabiam cum probabile sit pertinuisse ad liberos omnes in Italia degentes, ad prouincias autem postea demum translatam esse, praeter ciues Romanos Latinos quoque nominare debuit, sed cum Vlpiani aetate nulli iam essent in Italia Latini nisi libertini et accessissent interim dediticii, recte* (*nam ad* eumue *supplendum est* non ciuem Romanum) *praeter ciues Romanos nominauit solos libertinos Latini iuris dediticiosue in Italia manumissos*. ‖ 19 sit] qui *W*. ‖ celarierit *Wa*. ‖ uinxerit uinctumque habuerit *BV*, et habuerit uincxerit uinctum *W*. ‖ 20 qui uel *V*. ‖ ea *V*. ‖ primo] pro modo *W*.

eiusdem legis poena iniungitur. si seruus quis sciente domino fecerit, dominus eius sestertiis quinquaginta milibus eodem ca-
14, 3, 5 pite punitur. eiusdem legis capite secundo tenetur, qui alieno seruo persuaserit, ut dominum fugiat quiue alienum seruum inuito domino celauerit uendiderit emerit dolo malo, quiue in ea re socius fuerit: iubeturque populo sestertia quinquaginta milia dare. et reliqua.

6 Sciendum tamen est ex nouellis constitutionibus capitali sententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos: quamuis et Paulus relatis supra speciebus crucis et metalli huiusmodi reis inrogauerit poenam.

⟨TITVLVS XV⟩

15, 1, 1 DE MATHEMATICIS, MALEFICIS ET MANICHAEIS.

MOYSES dicit:

Non inueniatur in te qui lustret filium tuum aut filiam tuam, nec diuinus apud quem sortes tollas: nec consentias

c. 1, 1—5 = *Deuteronom.* 18: (10) *οὐχ εὑρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρί, μαντευόμενος μαντείαν* (= nec diuinus), *κληδονιζόμενος* (*interpres de κλήρῳ cogitans uertit:* apud quem sortes tollas) *καὶ οἰωνιζόμενος, φαρμακός* (= nec consentias uenenariis inpostoribus), (11) *ἐπαείδων ἐπαοιδήν, ἐγγαστρίμυθος* (= qui dicunt quid conceptum habeat mulier, quoniam fabulae seductoriae sunt) *καὶ τερατοσκόπος* (= nec intendas prodigia), *ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς·* (12) *ἔστι γὰρ βδέλυγμα κυρίῳ τῷ θεῷ σοὺ πᾶς ποιῶν ταῦτα· ἕνεκεν γὰρ τῶν βδελυγμάτων τούτων κύριος ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς ἀπὸ πρυσώπου σου.* (13) *τέλειος ἔσῃ ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ σου·* (14) *τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα οὓς σὺ κατακληρονομεῖς αὐτούς, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντειῶν ἀκούσονται. Apud Hieronymum haec ita*

---

1 poena] poenam *BW*; *quod Huschkius requirit, ut adiciatur* sestertium C milium *uel quae alia poena nummaria capite primo statuta fuit nobis non tradita, magis crediderim consulto Vlpianum omisisse, cum iam ea non obtineret: sane in plagio commisso a seruo sciente domino quod Vlpianus dominum ait secundum legem puniri poena nummaria, Paulus* (*supra* c. 2. 3) *quasi ipse fecisset, de ea re auctores dicemus dissensisse* ‖ ingungitur *W*. ‖ quis] *Pauw*, qui *libri, delet Cuiacius.* ‖ 2 sextertiis *B*, rex certis *W*, sestertium *Huschkius imperite.* ‖ militibus *B*. ‖ 3 punietur *libri.* ‖ capite secundum *B*, secundo capite *W*. ‖ qui] idem qui (*caput incipiens*) *W*. ‖ 4 dominum] a d. *W*. ‖ seruo *V*. ‖ 5 uendidedrit *Ba*. ‖ 6 populo sextertia *W*, populos (populus *B*) extertiam *BV*. ‖ 7 dari *W*. ‖ est tamen *W*. ‖ 8 capitulis *BV*. ‖ sententiam placiatores *W*. ‖ atrocitatem *VW*. ‖ 9 puniend̄ (= puniendum) *W*. ‖ 10 metalli] m. poenam *libri.* ‖ reis] eis *B*, rei *Wa*. ‖ inrogauit *B*. ‖ 14 inuenietur *scribendum.* ‖ in te *om. W*. ‖ 15 ne *W*. ‖ tollat *B*. ‖ consentiat *B*.

uenenariis inpostoribus, qui dicunt, quid conceptum habeat mulier, quoniam fabulae seductoriae sunt. nec intendas pro-
15, 1, 3 digia, nec interroges mortuos. ⟨non inueniatur in te augu-
⟨riator nec inspector auium nec maleficus aut incantator nec
⟨pythonem habens in uentrem nec haruspex nec interrogator
3 ⟨mortuorum nec portenta inspiciens⟩: omnia namque ista a domino deo tuo damnata sunt et qui fecerit haec. propter has enim abominationes deus eradicabit Chaldaeos a facie tua.
4 5 tu autem perfectus eris ante dominum deum tuum: gentes enim istae, quas tu possides, auguria et sortes et diuinationes audiebant.

15, 2, 1 VLPIANVS libro VII de officio proconsulis sub titulo de mathematicis et uaticinatoribus:

Praeterea interdictum est mathematicorum callida inpostura et obstinata persuasione. nec hodie primum interdici eis placuit, sed uetus haec prohibitio est: denique extat se-
a. 17. natus consultum Pomponio et Rufo conss. factum, quo caueatur, ut mathematicis Chaldaeis ariolis et ceteris, qui simile inceptum fecerunt, aqua et igni interdicatur omniaque bona eorum publicentur, et si externarum gentium quis id fecerit,

leguntur Latine facta: nec inueniatur apud te qui lustret filium suum aut filiam ducens per ignem aut qui ariolos sciscitetur et obseruet somnia atque auguria nec sit maleficus nec incantator nec pythones consulat neque diuinos et quaerat a mortuis ueritatem: omnia enim haec abominatur dominus et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo: perfectus eris et absque macula cum domino deo tuo: gentes istae quarum possidebis terram augures et diuinos audiunt.

1 uenenarias *V*, uenerariis *B*. ‖ qui dicunt *bis W*. ‖ quid] qui *W*. ‖ conseptum *B*. ‖ habet *VW*. ‖ 2 mulieri *libri*. ‖ 3 non inueniatur ‖ 6 inspiciens, *ut me monuit Wellhausen, eiusdem loci est altera uersio ab interpolatore adiecta.* ‖ auguriatur *B*, augoriator *VW*[a], augurator *W*[b](?). ‖ 4 nec] uel *W*. ‖ 5 phytonem *W*, pitonem *BV*. ‖ habentem *B*. ‖ in uentrem *om. B*[a]*W*. ‖ nec *om. V*. ‖ caruspex *B*. ‖ 6 inspicies *V*. ‖ 7 qui] quid *V*. ‖ propter] pro *W*. ‖ 8 enim *om. V*. ‖ obominationes *V*. ‖ deus eradicabit] deus eradicauit *B*, denses abdicant *VW*. ‖ chaldeos *VW*, caldeos *B*. ‖ ad faciem tuam *W*, a facie sua *BV*. ‖ 10 possidebis *V*. ‖ uuguria *B* (*sic*). ‖ 12 ulp. libro (liber *B ind.*) uii] idem *W*, *om. V*. ‖ de officio pr. sub titulo (tituli *W*) *om. V*. ‖ 14 interdictos *B*. ‖ callidam *W*. ‖ 15 obstinata persuasione] *V*, obstinatam (opinatam *W*[a]) persuasionem *W*, obstinacitate (obstanicitate *B*[a]) persuasio *B*. ‖ nec] quo *W*. ‖ interdicit eis *V*, interdicte his *W*. ‖ 16 sed uetus] seductus *W*, seductos *V*. ‖ est] haec *W*. ‖ 17 pomponio (pompenio *B ind.*, pomponi *W*) et rufo (ruffo *B ind.*) conss. (consule *B ind.*, consules *B text.*, consulibus *W*) *BW*, *om. V*. ‖ canetur *BW*. ‖ 18 ut] et *W*. ‖ chaldeis *VW*, caldeis *B*. ‖ simile inceptum] *Huschke*, similem incertum *libri*. ‖ 19 interdicantur *B*. ‖ 20 eorum] erum *B*. ‖ si externarum gentum quis] sic externas (*sic W*, externus *V*, eternus *B*) g. qui si *libri*. ‖ fecerint *VW*.

15, 2, 2 ut in eum animaduertatur. sed fuit quaesitum, utrum scientia
huiusmodi hominum puniatur an exercitio et professio. [et]
quidem apud ueteres dicebatur professionem eorum, non no-
titiam esse prohibitam: postea uariatum. nec dissimulandum
est nonnumquam inrepsisse in usum, ut etiam profiterentur
et publice se praeberent. quod quidem magis per contuma-
ciam et temeritatem eorum factum est, qui uisi erant uel con-
3 sulere uel exercere, quam quod fuerat permissum. saepissime
denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis
omnino huiusmodi ineptiis se inmisceret, et uarie puniti sunt ii
qui id exercuerint, pro mensura scilicet consultationis. nam
qui de principis salute, capite puniti sunt uel qua alia poena
grauiore adfecti: enimuero si qui de sua suorumque, leuius.
inter hos habentur uaticinatores, quamquam ii quoque plec-
tendi sunt, quoniam nonnumquam contra publicam quietem
4 imperiumque populi Romani inprobandas artes exercent. extat
denique decretum diui Pii ad Pacatum legatum prouinciae
Lugudunensis, cuius rescripti uerba quia multa sunt, de fine
5 eius ad locum haec pauca subieci. denique diuus Marcus eum,
qui motu Cassiano uaticinatus erat et multa quasi instinctu
6 deorum dixerat, in insulam Syrum relegauit. et sane non
debent inpune ferre huiusmodi homines, qui sub obtentu ex
monito deorum quaedam uel enuntiant uel iactant uel scientes
confingunt.

1 quesito *BV*. || scientiam *W*. || 2 huiusmohi *W*. || et *om. libri.* || 3 ueteres] tere *W*. || 4 uariatum] *B*, uarietur *W*, uaritur *V*. || nec] *Oiselius*, nam *libri.* || dissimulatum *Wa*. || 5 inrepsisse] in rebus si se *VW*. || 6 se praeberent] repraeberent *VW*, reprehenderent *B*. || quidem] si quidem *VW*. || 7 uisi] ausi *Pithoeus*. || consulere u. exercere (ercere *Va*) quam qui (*sic BV*) fuerat (fuerant *B*) p. saepissime *om. W*. || 9 omnibus] hominibus *B*. || 10 inneptiis *V*. || se *om. Va*. || immiscerent *B*, inmiserent *V*, inicerent *W*. || poniti *V*, punit *B*. || hii *B*, hi *V*, id *W*. || 11 qui id] quid *BW*. || exercuerunt *B*. || mensuram *W*. || scilicet] scilicet et *B*. || 12 qui de] quidem *VW*. || solute *VW*. || qua alia] (*V*), qualia *B*, qui alia *W*. || 13 enim] ens *W*. || qui de sua suorumque] *Iac. Gothofredus*, quidem suasorumque *B*, quidem suarorumque *V*, quidem uariorumque *W*. || 14 habenter *V*. || uaticinatores quamquam (*sic scripsi*, quam naticinatores *B*, quam baticinatores *Vb*, quam beaticinatores *Va*) ii (hii *B*, hi *V*) q. pl. s. q. nonnumquam (non umquam *V*)] quam (*rel. om.*) *W*. || 15 quaetem *Ba*. || 17 denique] enimque *V*. || decertum *V*, digestus *W*. || diui pii] idem *W*. || pacatum *B* (*text.*), pactum *B* (*ind.*) *VW*. || 18 lucudinensis *V*, lugdunensis *BWa*, lugdonensis *Wb*. || rescripto *VW*. || 19 subiecit *BV*. || 20 cassianio *W*, casianio *V*. || beatiginatus *V*, betiginatus *W*. || instinctu] extinctu *W*, extinctum *BV*. || 21 insula *B*. || 22 inpuni *V*. || hominis *B*. || obtentum *libri.* || ex monitu] *scripsi*, et monitu (-tum *W*) *libri*, monituum *Lenel paling. Vlp. fr.* 2192. || 23 renuntiant *B*. || 24 confingunt] *manus recens ad marginem B*, eos fingunt *libri.*

15, 3, 1 GREGORIANVS libro VII sub titulo de maleficis et Manichaeis: Impp. Diocletianus et Maximianus AA. [et Constantius] et Maximianus nobilissimi [CC.] Iuliano proconsuli Africae. Otia maxima interdum homines in communione condicionis naturae humanae modum excedere hortantur et quaedam genera inanissima ac turpissima doctrinae superstitionis inducere suadent, ut sui erroris arbitrio pertrahere et alios
2 multos uideantur, Iuliane karissime. sed dii inmortales prouidentia sua ordinare et disponere dignati sunt, quae bona et uera sunt ut multorum et bonorum et egregiorum uirorum et sapientissimorum consilio et tractatu inlibata probarentur et statuerentur, quibus nec obuiam ire nec resistere fas est, neque reprehendi a noua uetus religio deberet. maximi enim criminis est retractare quae semel ab antiquis statuta et de-
3 finita suum statum et cursum tenent ac possident. unde pertinaciam prauae mentis nequissimorum hominum punire ingens nobis studium est: hi enim, qui nouellas et inauditas sectas ueterioribus religionibus obponunt, ut pro arbitrio suo prauo excludant quae diuinitus concessa sunt quondam nobis,
4 de quibus sollertia tua serenitati nostrae retulit, Manichaei, audiuimus eos nuperrime ueluti noua [et] inopinata prodigia in hunc mundum de Persica aduersaria nobis gente progressa uel orta esse et multa facinora ibi committere, populos namque quietos perturbare nec non et ciuitatibus maxima detrimenta inserere: et uerendum est, ne forte, ut fieri adsolet,

1 greg. libro (liber *B*) uii (ui *V*) *BV*, *om. W*. ‖ de mal. et man. sub titulo *BV*, de mal. et. man. (*rel. om.*) *W*. ‖ 2 imp̄. (*sic V*, imperatoribus *W*, comp̄. *B*) maximianus (maximus *B*) diocletianus (dioclicianus *B*) et maximianus (*sic B*, maximinus *W*, maximus *V*) nobilissimi (nouelissimi *B*) āā (āāā *VW*) *libri*. ‖ 3 proconsule *B*. ‖ 4 otia] etiam *V*. ‖ communionem *libri*. ‖ 5 humanae] hominem *B*. ‖ modo *W*. ‖ 7 ut] et *BV*. ‖ 8 sed dii] sedi *B*, redde *VW*. ‖ inmortale *B*, immortalis *W*. ‖ 9 ordinare] (*V*), ornare *W*. ‖ et *om. W*. ‖ dignitati *W*. ‖ 10 ut] *Cuiacius*, et *libri*. ‖ et egr.] egr. *VW*. ‖ 11 in inlibata *W*. ‖ 12 statuarentur *V*. ‖ obuiam] ouiam *V*. ‖ 13 debere *libri*. ‖ 14 retractare] sed tractare *B*. ‖ statuta] tractata *B fortasse recte*. ‖ 15 suum] *Pithoeus*, sunt *libri*. ‖ crusum *BV*. ‖ 16 ingens] i. enim *V*[a]. ‖ 17 et] ex *B*. ‖ 18 rectas *BV*. ‖ ueterioribus] *Cuiacius*, deterioribus *B*, ueteribus *VW*. ‖ ut] idem ut (*caput incip.*) *V*. ‖ pro] per *V*. ‖ 19 prauum *B*. ‖ diuinitas *B*. ‖ quondam] *Cuiacius*, quoniam *libri*. ‖ 20 manichaei] *scripsi*, manicheos *W*, manicheus *BV*. ‖ 21 audiuimus] *B*, audimus *VW*. ‖ uelut *B*. ‖ et] *addidi: similiter Huschke* ‖ 22 perfida *V*. ‖ 23 committeret *W*. ‖ populus *libri*. ‖ 24 perturbaret *B*. ‖ 25 inferre *Pithoeus*. ‖ asolent *W*[b], solent *W*[a].

accedenti tempore conentur [per] execrandas consuetudines et scaeuas leges Persarum innocentioris naturae homines, Romanam gentem modestam atque tranquillam et uniuersum orbem
15, 3, 5 nostrum ueluti uenenis de suis maliuolis inficere. et quia omnia, quae pandit prudentia tua in relatione religionis illorum, genera maleficiorum statutis euidentissime sunt exquisita et inuenta commenta, ideo aerumnas atque poenas debitas et
6 condignas illis statuimus. iubemus namque auctores quidem ac principes una cum abominandis scripturis eorum seueriori poenae subici, ita ut flammeis ignibus exurantur: consentaneos uero et usque adeo contentiosos capite puniri praecipimus, et
7 eorum bona fisco nostro uindicari sancimus. si qui sane etiam honorati aut cuiuslibet dignitatis uel maiores personae [ad] adhuc inauditam et turpem atque per omnia infamem sectam, uel ad doctrinam Persarum se transtulerint, eorum patrimonia fisco nostro adsociari facies, ipsos quoque Phaenen-
8 sibus uel Proconnensibus metallis dari. ut igitur stirpitus amputari lues haec nequitiae de saeculo beatissimo nostro possit, deuotio tua iussis ac statutis tranquillitatis nostrae ma-
a. 320? turet obsecundare. Dat. prid. k. April. Alexandriae.

1 accendenti *B.* ‖ conentur] conuentur *V*, conueniatur *W*. ‖ per *addidit Pithoeus.* ‖ execrandas] et grandes *V*, et grande *W*. ‖ consuetudinem *W*. ‖ 2 scaeuas] issceuas *V*, istebas *B*, seuas *W*. ‖ innocentiores *W*. ‖ romana gente *B*. ‖ 3 uniuersum urbem nostrum *B*, uniuersam urbem nostram *W*. ‖ 4 de *delet Pithoeus.* ‖ inficere] *Cuiacius*, infigere *libri.* ‖ et] hec *W*. ‖ 5 prudentiam tuam *V*. ‖ relationem *BW*. ‖ 6 statuti *V*, statutum *W*. ‖ euidentissime sunt] *scripsi*, euidentissimorum *libri*: statutis *in* statuis *mutauit Lachmann.* ‖ adquisita *V*, acquisita *W*. ‖ 7 inuenta] *VW*, adinuenta *B*. ‖ aerumnas] eorummaenas *B*. ‖ 8 illis] *Schulting*, illi *BV*, illas *W*. ‖ 9 ac] ad *B*. ‖ 10 poena *libri.* ‖ ita ut] aut *V*. ‖ consentaneus *V*, consectaneos *Huschke.* ‖ 11 adeo] *Pithoeus*, ad eos *libri.* ‖ 12 bona] nomen a *W*. ‖ quis *libri.* ‖ 13 maioris *libri.* ‖ personam *W*. ‖ 14 ad adhuc] *scripsi*, adhuc *BW*, ad hunc *V*. ‖ 15 secta] (*V*), secutam *B*, secuta *W*. ‖ transtulerint] (*V*), transtulerunt *BW*. ‖ 16 facias *W*. ‖ ipso *V*, ipsi *W*. ‖ phaenensibus] *Pithoeus et Schulting*, forensibus *libri. cf. Theodoretus hist. eccl.* 4, 22 *de Christianis Alexandrinis*: πολλοὶ . . . τοῖς Φεννησίοις καὶ Προκοννησίοις παρεδίδοντο μετάλλοις: *aerifodinas in urbe Trachonitidis Phaena siue Phoeno exercitas memorat inter alios Eusebius hist. eccl.* 8, 13 *et de mart. Palaest.* 7, *et emissa est constitutio haec Alexandreae.* ‖ 17 proconensibus *BW*, praeconensibus *V*. ‖ strepitus *B*. ‖ 18 lues] *scripsi*, malis *B*, mali *VW*. ‖ nequissi de hoc s. *W*. ‖ 19 maturet] *Huschke*, maturius *libri.* ‖ 20 statis *V*. ‖ obsecundari *W*. ‖ dat. prid. kl. april. *om. V*. ‖ alexandriae] *om. VW*. *Diocletianus quando fuerit Alexandreae, quaeritur. et cepisse eum urbem post octo mensium obsidionem a.* 297 *satis constat, itaque fieri potest, ut eo anno hanc constitutionem emiserit. sed iterum eum eam adiisse a.* 302 *testis est Barbarus qui dicitur Scaligeri p.* 233: hisdem consulibus uenit Dioclitianus in Alexandria et ecclesias exterminauit et multi martyri-

⟨TITVLVS XVI⟩
DE LEGITIMA SVCCESSIONE.

16, 1, 1 SCRIPTVRA DIVINA sic dicit:
Filiae Salfad adstantes ante Moysen et Eleazarum sacerdotem et principes omnemque senatum filiorum Israhel in
2 foribus tabernaculi testimonii dixerunt: pater noster mortuus
3 est et filii non fuerunt ei, sed filiae, et ideo non deleatur
nomen patris nostri de medio tribus suae. non est ei masculus: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri.
4 5 et obtulit Moyses petitionem earum coram deo. et locutus
6 est dominus Moysi dicens: recte filiae Salphad locutae sunt:
et ideo dabitis eis possessionem hereditatis in medio fratrum
7 patris earum. et dices haec filiis Israhel: homo si decesserit
et filium non habuerit, ...
. . . . dabitis hereditatem proximo eorum de
8 tribu eius: et possidebit omnia eius: et erit haec filiis Israhel
iustificatio iudiciorum secundum quae constituit dominus Moysi.

c. 1 = *Numer.* 27: (1) *καὶ . . αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ* . . . (2) *στᾶσαι ἔναντι Μωυσῆ καὶ ἔναντι Ἐλεάζαρ τοῦ ἱερέως καὶ ἔναντι τῶν ἀρχόντων καὶ ἔναντι πάσης συναγωγῆς ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου λέγουσιν·* (3) *ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐρήμῳ* . . . . *καὶ υἱοὶ οὐκ ἐγένοντο αὐτῷ.* (4) *μὴ ἐξαλειφθήτω τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἐκ μέσου τοῦ δήμου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ υἱός· δότε ἡμῖν κατάσχεσιν ἐν μέσῳ ἀδελφῶν πατρὸς ἡμῶν.* (5) *καὶ προσήγαγε Μωυσῆς τὴν κρίσιν αὐτῶν ἔναντι κυρίου.* (6) *καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωυσῆν λέγων·* (7) *ὀρθῶς θυγατέρες Σαλπαὰδ λελαλήκασι· δόμα δώσεις αὐταῖς κατάσχεσιν κληρονομίας ἐν μέσῳ ἀδελφῶν πατρὸς αὐτῶν* . . . . . (8) *καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ λαλήσεις λέγων· ἄνθρωπος ἐὰν ἀποθάνῃ καὶ υἱὸς μὴ ᾖ αὐτῷ, περιθήσετε τὴν κληρονομίαν τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ* . . . . (11) *ἐὰν δὲ μὴ ὦσιν ἀδελφοὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, δώσετε τὴν κληρονομίαν τῷ οἰκείῳ τῷ ἔγγιστα αὐτοῦ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κληρονομῆσαι τὰ αὐτοῦ· καὶ ἔσται τοῦτο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δικαίωμα κρίσεως, καθὰ συνέταξε κύριος τῷ Μωυσῇ.*

zauerunt et beatus Petrus episcopus Alexandrinus capite truncatus est: martyrizauit VII kal. Decem.: in eodem castrisius [panis] in Alexandria donatus est (= *Chr. Pasch. ad a. eundem p.* 514 *Bonn.: τούτῳ τῷ ἔτει ὁ καστρήσιος ἄρτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Διοκλητιανοῦ ἐδωρήθη*) et Dioclitiano balneum aedificatum est, *eique tempori constitutio haec aliquanto melius aptatur.*

3 sic *om.* *W*[a]. ‖ 4 salphad *W*, salfade *B*, salpadae *V*. ‖ moyses *B*, moyse *V*. ‖ eleatarum *B*, eleanarum *W*[a]. ‖ sacerdotes *VW*. ‖ 5 principem *B*. ‖ omnemque] *B*, atque omnem *VW*. ‖ senatu *B*. ‖ 7 deleantur *B*. ‖ 8 de medio tribus sua *B*, de media tribu sua *VW*. ‖ *post* masculus *repetit* et ideo n. d. n. p. nostri *W*[a]. ‖ 9 frm̄ *W*. ‖ patri *B*. ‖ 10 petitiones *V*. ‖ coram] *W*, domino *BV*. ‖ 11 dominus *om.* *V*. ‖ moyses *V*, moysen *W*. ‖ salphad] *W*, salpad(a)e *BV*. ‖ 12 medium *B*. ‖ 13 dicis *V*, dicimus *B*. ‖ 14 et *om.* *W*. ‖ filium] *W*, filius *BV*. ‖ *post* habuerint *exciderunt plura.* ‖ 16 proximum *B*. ‖ 16 filios *B*. ‖ 18 secundum quae] sicut *W*.

16, 2, 1 GAIVS institutionum libro III legitimas sic ordinat succes-
siones:
Intestatorum hereditates lege duodecim tabularum primum
2 ad suos heredes pertinent. sui autem heredes existimantur
liberi qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue,
nepos neptisue [ex filio], pronepos proneptisue ex nepote filio
nato prognatus prognataue. nec interest naturales [sint] liberi
an adoptiui. ita demum tamen nepos neptisue et pronepos
proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens per-
sona desierit [in potestate parentis esse, siue morte id acci-
derit] siue alia ratione, ueluti emancipatione. nam si per id
tempus, quo quisque morietur, filius in potestate eius sit,
nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris
3 deinceps liberorum personis dictum intellegimus. uxor quo-
que, quae in manu est, [ei cuius in manu est] sua heres est,
quia filiae loco est: item nurus quae in filii manu est, nam
et haec neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, [si]
filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius
non sit. idemque dicimus et de ea, quae [in] nepotis manu
4 matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. postumi quo-
que, [qui], si uiuo parente nati essent, in potestate eius fu-
5 turi forent, sui heredes sunt. idem iuris est de his, quorum

c. 2 = *Gaius* 3, 1—17 (*in codice praeter minora desideratur principium ad p.* 191, 1 post) *indeque ex parte Iustinianus Inst.* 3, 1. 2.

1 libro iii institutionum kp. dccxuiiii (kp. cxxi idem *W*) gaius inst. libro iii leg. sic ordinat (ordinata *W*) successiones intestatorum (successione statutorum *B*) *BW*, libro tertio institutionum kp̄. cxxui de successione inter fratres gaius (*rel. om.*) *V*. ‖ 3 lege] ex lege *Iust.* ‖ 4 peruenient *W*[b]. ‖ sui] si *libri.* ‖ extimantur *V*, estimantur *W*. ‖ 5 morienti *W*. ‖ fuerint *BV et Iust. libri deteriores.* ‖ filia uel *BW*, filiaue uel *V*. ‖ 6 nepus *BV*. ‖ neptisue ex filio pronepos] *Iust.*, neptisue pronepus (proneptus *V*) *BV*, *om. W*. ‖ filio] uel filio *W*, ex filio *Iust.* ‖ 7 natu *V*. ‖ prognatos *BV*. ‖ interesse *libri*, interest utrum *Iust.* ‖ sint] *Iust., om. libri.* ‖ 8 nepus *BV*. ‖ neptimue *V*. ‖ 9 pronepus pronepteue *V*, pronepus pronepotesue (pronepote suo *B*[a]) *B*, pronepotes proneptesuae *W*. ‖ 10 in pot. . . . acciderit] *Iust., om. libri.* ‖ 11 rationem u. emancipationem *W*. ‖ id] *Iust.*, idem *libri.* ‖ 12 quis *Iust.* ‖ moriatur *V*, moreretur *Iust.* ‖ sint *VW*. ‖ 13 nepus *BV*. ‖ non *om. W*. ‖ et] ex *B*. ‖ ceteri *W*, ceterorum *B* (*ind.*). ‖ 14 librorum *B ind.* ‖ intellegemus *Iust.* ‖ 15 manum *V*. ‖ est ei cuius in manu est sua heres est] *scripsi*, eius est is (in *V*) sua heres est *BV*, eius est ualere et *W*. ‖ 16 loco] locus *V*, in loco *W*. ‖ item n. q. in f. manu (manus *BV*) est nam (nec *B*) . . . neptis loco est *om. W*. ‖ 17 si *om. libri.* ‖ 18 sit cum] eius cum (*V*), eius dum *BW*. ‖ morituri *VW*[b] ‖ 19 idem *om. W*. ‖ sit] sunt *V*. ‖ dicemus *requiritur*. ‖ in] de *V*, *om. BW*. ‖ nepotes *B* (*ind.*). ‖ manum *W*. ‖ 20 causa sit quia] causa sit quae a *BV*, cause ita *W*. ‖ pronepotis *BV*. ‖ 21 qui] *Iust., om. libri.* ‖ futuris *libri.* ‖ 22 sui] sibi *VW*.

nomine ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto post mortem
patris causa [probatur: nam et hi uiuo patre causa] probata
16, 2, 6 in potestate eius futuri essent. [quod] et de eo filio, qui ex
prima secundaue mancipatione post mortem patris manumitti-
7 tur, intellegemus. [igitur] cum filius filiaue et ex altero filio
nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur nec
qui gradu propior est, ulteriorem excludit. aequum enim ui-
detur nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succe-
dere. pari ratione et si nepos neptisue sit ex filio et ex ne-
8 pote pronepos proneptisue, simul uocantur. et quia placebat
nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in patris sui
locum succedere, conueniens esse uisum est non in capita,
sed in stirpes hereditates diuidi, ita ut filius dimidiam partem
hereditatis ferat [et] ex altero filio duo pluresue nepotes alteram
dimidiam: item si ex duobus filiis nepotes extent, ex altero
filio unus forte uel [duo], ex altero tres aut quattuor, [ad
unum aut ad duos dimidia pars pertineat et ad tres aut quat-
tuor] altera dimidia.
9 De agnatis. si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas
10 pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. uocan-

1 nomine] *Pithoeus*, nomina *libri*. || helia *W*. || ex *om*. *W*. || senatus consulto] (*V*), senatum consultum *B*, senatus consultus *W*. || 2 probatur . . . causa] *Gaius*, *om*. *libri*. || 3 quod] *Gaius*, *om*. *libri*. || et] etiam *Gaius*. || eo filio] officio *W*. || 4 secundaque *Gai liber et nostri*. || mancipatione] (*V*) *Gaius*, aemancipationem *B*, emancipatione *W*. || manum mittitur *libri*. || 5 intellegimus *BV*, ille legitimus *W*. || igitur] *Gaius*, *om*. *libri*. || filius] filiis *BV*. || 6 nepotes neptesue] *Gaius*, nepote nepteue *W*, nepotesue nepte *V*, nepotesuae *B*. || extant] *Gaius*, existent *BV*, existente *W*. || 7 gradum *libri*. || propior] *Pithoeus*, propium *B*, proprium *W*, proprio *V*, proximior *Gai*. *Iust*. || ulteriore *BV*. || aequum] ecum *V*, cum *W*, et quam *B*, aecum *Gai*. (*Veron*.). || uidetur] *BV Iust*., uidentur *W*, uidebatur *Gaius* (*Veron*.). || 8 neptesue] uenepte *V*. || patri sui loco *B*. || 9 pari] patri *B*. || rationem *BW*. || nepus *BV*. || neptesuae *V*. || ex] et *V*. || et ex] sed ex *Ba*. || nepote *om*. *B*. || 10 pronepus *B*. || uocantur] *libri et Iust*., omnes uocantur ad hereditatem *Gaius* (*Veron*.). || quia] qua *VW*. || 11 nepotes nepotesuae *B*, nepotis nepote sua *W*. || idem *B* (*ind*.). || proneptesue] pronepotesue *V*. || patri *BV*, parentis *Gai*. *Iust*. || 12 esse uisum (*Gai*., uisus *VW*) est *om*. *B*. || 13 sed] et *V*. || stirpes] (*V*) *Gai*., stirpem *B*, stirpe *W*. || hereditates] *Gaius*, hereditatis *BV*, hereditatem *W Iust*. || diuidi ita] *Gaius*, diuidit *BV*, diuidi *W Iust*. || dimidiam partem] dimidiam (*om*. partem) *Va*, part. dim. *Gai*. *Iust*. || 14 ferat et] *Gaius*, fruat *B*, fuerat *VW*. || alteram] aliam *W*. || 15 item si ex . . . . 192, 4 matrem eandem habuerint *om*. *V* (*u*. *praef*. *p*. 111). || idem *B* (*ind*.). || extent] *B*, existant et *W*, extent et *Gai*. (*Ver*.), extant et (*Iust*.). || 16 duo] *Gai*., *om*. *libri*. || tres] ires *B*. || ad unum . . . tres aut quattuor] *Gaius*, *om*. *libri*. || 18 alteram *W*. || dimidiam *libri*. || 19 de agnatis *om*. *Gai*. || ex] et *B*, et ex *W*. || legem *W*.

tur autem agnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. legitima
autem cognatio est quae per uirilis sexus personas coniungitur:
itaque [qui] eodem patre nati sunt fratres agnati sibi sunt, qui
etiam consanguinei uocantur, nec requiritur, an matrem eandem
habuerint. item patruus fratris filio et inuicem is illi agnatus est.
eodem numero sunt fratres patrueles inter se, id est qui ex duo-
bus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos
uocant: qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis
16,2,11 peruenire poterimus. non tamen omnibus simul agnatis dat
lex duodecim tabularum hereditatem, sed his, qui tum cum
certum est aliquem intestatum decessisse, proximo gradu sunt.
12 nec in eo iure successio est: ideoque si hereditatem proximus
omiserit uel antequam hereditatem adierit decesserit, sequen-
13 tibus nihil iuris ex lege competit. ideo autem non mortis
tempore, quis proximus erit, requirimus, sed eo tempore, quo
certum fuerit aliquem intestatum decessisse, quia si quis te-
stamento facto decesserit, melius esse uisum est tunc requiri
proximum, cum certum esse coeperit neminem ex [eo] testamento
14 heredem fore. quod ad feminas tamen adtinet hoc iure aliud
in ipsarum hereditatibus capiendis placet, aliud in ceterorum
ab his capiendis. nam feminarum hereditates proinde agna-
tionis iure redeunt atque masculorum: nostrae uero heredi-
tates ad feminas ultra consanguineorum gradum non perti-
nent. itaque soror fratri sororiue legitima heres est, amita

1 legitimam cognationem *W*. ‖ 2 est] hoc est *libri*, est ea *Gaius*. ‖ per] ex *W*. ‖ uirili sexu *libri*. ‖ persona *B Gai*. (*Ver*.), personae *W*. ‖ coniunguntur *W*. ‖ 3 qui *om*. *libri nec habet*, *omittentes item* sunt, *Iust*.; *deficit Gaius*. ‖ pater *B*. ‖ sunt *om W*. ‖ sibi] *Iust*., uisi *libri*. ‖ 4 matre eadem *libri*. ‖ 5 habuerunt *W*. ‖ item] idem *B* (*ind*.). ‖ fratris] patris *W*. ‖ inuice *B*. ‖ 6 eodem] eorum *W*. ‖ fratris *V*. ‖ patruelis *VW*. ‖ 7 quos pl. et. consobrinos (consoprinos *B*) *om*. *V*. ‖ 8 rationem *W*. ‖ ad] et *W*. ‖ grados *W*. ‖ agnationis] *Gaius*, agnitionis *libri*. ‖ 9 potuerimus *B*, praeterimus *V*. ‖ simul *om*. *V*. ‖ 10 tum cum] *Gaius*, tunc *libri*. ‖ 11 intestatum] *Gai*. *Iust*., intestato *libri*. ‖ decessisset *BV*, discessisset *W*. ‖ 12 iuro *W*. ‖ hereditatem proximus omiserit] heredem proximos omiserit *V*, heredes proximos omiserint *B*, heredem proximo suo miserit *W*, agnatus proximus hereditatem omiserit *Gai*. ‖ 13 hereditatem *om*. *Gai*. *Iust*. ‖ decesserit] et dec. *W*. ‖ 15 quis proximus erit (*sic libri nostri et Gai*, *requiritur* fuerit) r. sed eo tempore quo *om*. *B*. ‖ 16 alique *V*. ‖ intestamentum (-tu *V*) *libri*. ‖ quia] *Gaius*, quam *libri*. ‖ 17 factum *V*. ‖ esse *om*. *W*[1]. ‖ uisus *B*. ‖ requirit *W*. ‖ 18 proximum] pr. est *V*. ‖ eo *Gaius*, *om*. *libri W*. ‖ 19 heredes (heredum *V*) forte *BV*, fore heredem *Gai*. ‖ quod] *Gaius*, qui *B*, quid *V*, quedam *W*. ‖ tamen *om*. *B*. ‖ adtinent *W*. ‖ hoc] in hoc *Gaius*. ‖ iuro *W*. ‖ 20 placuit *Gaius recte*. ‖ ceterorum] c. bonis *Gaius* (*Veron*.). ‖ 21 ab] ad *W*. ‖ nam] *Gaius*, nam et *libri*. ‖ proinde] deinde *W*, pr. ad nos *Gaius*. ‖ 22 atque] ad quem *V*. ‖ nostrae u. h. ad f. u. consanguineorum (consanguinei eorum *B*) *om*. *V*. ‖ 24 fratris sorori uel *VW*.

uero et fratris filia heres esse non potest. sororis autem nobis loco est etiam mater aut nouerca, quae per in manum
16, 2, 15 conuentionem apud patrem nostrum ius filiae nancta est. si [ei] qui defunctus erit sit frater et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur, frater potior est, quia gradu praecedit: sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes.
16 quod si defuncti nullus frater extet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet, sed quaesitum est, si dispari numero sint, forte nati ex uno unus uel duo et ex altero tres aut quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est an potius in capita. iam dudum autem placuit in capita diuidendam hereditatem: itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas diuidetur et singuli singulas portiones ferunt.
17 si nullus agnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat. qui sint autem gentiles, primo commentario retulimus et cum illic admonuerimus gentilicium ius in desuetudinem abisse, superuacuum est hoc quoque loco de ea re curiosius tractare.

16, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum IIII sub titulo de intestatorum successionibus:

Intestati dicuntur, qui testamentum facere non possunt [uel iure non fecerunt cum possent] uel ipsi linum ut intestati decederent abruperunt uel quorum hereditas repudiata est quibusue condicio defecerit, nisi iure praetorio [non iure] factum

c. 3, 1—13 *hinc rest. Paulus sent.* 4, 8, 1—13.

1 heres] legitima heres *Gaius*. ‖ sorores *B*. ‖ 2 locum *W*. ‖ manu *W*. ‖ 3 ius] iure *Gaius*. ‖ nancta] *Gaius* (*Veron.?*), cuncta *BV*, iuncta *W*. ‖ 4 ei qui] *Gaius*, quis *libri*. ‖ sit] si sit *libri*, si *uel* st *Gaius* (*Ver.*). ‖ 5 frater *om. W*. ‖ potior] *BW*, portior *V*, prior *Gaius* (*Ver.*). ‖ quia] qui ad *V*. ‖ gradum *VW*. ‖ 6 facta est] *Gaius*, faciat *B*, facta *VW*. ‖ suos] uos *B*. ‖ 9 forte num. sint nati ut ex *Gaius*. ‖ nati] aati *W*. ‖ et] aut *W*, *om. Gaius*. ‖ 10 aut] uel *Gaius*. ‖ stirpe *W*. ‖ 11 suos] uos *B*. ‖ heredum *W*. ‖ an *om. B*. ‖ 12 autem] tamen *Gaius*. ‖ diuidendam] d. esse *Gaius*. ‖ 13 quotquot (quod *V*) erunt] quodquod dederunt *B*. ‖ 14 hereditas diuidetur (diuiditur *W*) et (ita ut *Gaius*) s. s. portiones *om. B*. ‖ ferunt] *V*, fuerunt *B*, fecerunt *W*, ferant *Gaius*. ‖ 16 uocant *W et Gaius* (*Ver.*). ‖ sunt *B*[a]. ‖ gentilis *W*. ‖ commentario rettulimus et] *Gaius*, comentariorum (commentario *V*, commentario respondit *W*) et ultimum est *BVW*. ‖ 17 admouerimus *B*, admoueremus *V*. ‖ gentilicium] totum g. *Gaius*. ‖ 18 desuetudinem] de suae consuetudine *V*.ĵ· ‖ abisse] habuisse *V*. ‖ 19 ea] eadem *Gaius*. ‖ intractare *W*. ‖ 20 paulus liber sent. uii (uii sent. *ind.*) sub titulo *B*, *om. VW*. ‖ de intestatorum (intestorum *V*, testamentorum *B*) succ. *BVW*. ‖ 22 testamento *W*. ‖ 23 uel i. n. f. c. possent *addidi*. ‖ 24 decederent] dicerent *V*, dicere *W*. quorum] hii quorum *B*, hic quorum *V*, hic eorum *W*. ‖ quibusue] *scripsi*, cuiusue *W*, cuiusuel *V*, cuius nec *B*. ‖ 25 nisi] *Huschke*, sine *libri*, sane *Cuiacius*. ‖ non iure *addidi*.

16, 3, 2 testamentum obiecta doli exceptione optinebit. horum quorum
testamenta rumpuntur aut inrita fiunt, ipso quidem iure testati
3 decedunt, sed per consequentias sublato testamento intestati
decedunt. intestatorum hereditas lege duodecim tabularum pri-
mum suis heredibus, deinde agnatis et aliquando quoque gentili-
bus deferebatur. sane consanguinei, quos lex non adprehen-
4 derat, interpretatione prudentium primum inter agnatos locum
acceperunt. sui heredes sunt primo loco filius filia in potestate
patris constituti: nec interest, si adoptiui sint an naturales et
5 secundum legem Iuliam Papiamue quaesiti, modo maneant in
potestate. qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam igno-
rantes constituuntur, ut furiosi aut infantes et peregrinantes:
quibus bonorum possessio nisi propter praetoriam actionem non
6 erat necessaria. suis heredibus adeo a morte testatoris rerum
hereditariarum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas
pupillis nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte [ut abs-
tineant, si minus forte] soluendo sit hereditas: quamuis etiam
furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleuerit, abstinere
7 possint. post mortem patris natus uel ab hostibus reuersus
aut ex primo secundoue mancipio manumissus cuiusue erroris
causa probata [est], licet non fuerint in potestate, sui tamen
8 patri heredes efficiuntur. post filios filias ad intestatorum
successionem inter suos ueniunt nepotes neptes, pronepotes
proneptes ac deinde masculino sexu per filium descendentes,

1 abiecta *libri.* ‖ expectatione (-nem *W*) *libri.* ‖ horum quorum] *scripsi,* eorum quorum *libri.* ‖ 2 rumpuntur] rumponuntur *VW.* ‖ inuita *libri.* ‖ quidem] quoque *W.* ‖ 3 testamenti *B.* ‖ sed per consequentias (-tia *V*) s. t. i. decedunt *om. B.* ‖ 4 decedunt] redduntur *Huschke.* ‖ 5 heredibus] hereditatibus *B.* ‖ et] est *W*, est et *V*: *puto delendum.* ‖ quoque] enim *W.* ‖ gentibus *libri.* ‖ 6 consanguinei quos] *Cuiacius*, consanguineis *libri.* ‖ adprehenderet *W.* ‖ 7 interpretationem *BW.* ‖ loco *B.* ‖ accoeperint *W.* ‖ 8 sui] suis *V*, sibi *W.* ‖ primo] hoc primo *BV*, hoc primum *W.* ‖ potestatem *VW.* ‖ 9 si *delent edd. recte.* ‖ an] tam *V.* ‖ et] eos *VW.* ‖ 10 iulia *B.* ‖ papiam uel quesiti *V*, pipiamuae quesiti *B*, papianum exquisiti *W.* ‖ 11 potestatem *W.* ‖ heredem *V.* ‖ heredem *V.* ‖ 12 et] ex *VW.* ‖ 13 possessio nisi] *Vangerow*, possessionis *BV*, possessiones *W.* ‖ 14 necessariam *B.* ‖ sui *BV.* ‖ a mortem *W*, ad mortem *B.* ‖ hereditariorum *BVW* [?]. ‖ 15 *post* continuatur *ins.* idem (*caput incipiens*) *V.* ‖ nec] ne *W.* ‖ 16 pupillis] *W*, pupillo *B*, pupillum *V.* ‖ curatur *B.* ‖ necessariis V^a. ‖ ut abstineant si m. forte *sic fere hiatum expleuit Krueger.* ‖ 17 soluendo] soluenda *BV*, uoluenda *W.* ‖ 18 furiosius W^a. ‖ resipierit *BV.* ‖ pupillus] in pupillum *V.* ‖ adheleuerit *W.* ‖ 19 possit *V.* ‖ patri *BV.* ‖ 20 secundum uel *V.* ‖ manum missus *VW.* ‖ cuius uel *V.* ‖ 21 est] *addidit Krueger.* ‖ fuerit *VW.* ‖ 22 ad] ab *W.* ‖ 23 ueniant *libri.* ‖ proneptes] pronepotes neptes *B*, *om. W.* ‖ 24 ac] aut *W.* ‖ masculinu *V.* ‖ sexum *BV.* ‖ per] *Rittershusius*, post *libri.*

si nullo parentum inpedimento ipsi in aui potestate uel pro-
aui familia remanserint: parentes enim liberis suis, cum qui-
bus in potestate fuerint ipsi, ordine successionis obsistunt.
16, 3, 9 filii, si cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia reti-
nentur, ad intestati patris successionem cum fratris filiis uo-
cantur: quibus in patris sui partem uenientibus hereditas in
stirpes, non in capita diuiditur, ita ut unus filius et plures
nepotes singulos semisses habeant. idemque euenit, si auo
10 ex duobus filiis inpari numero nepotes successerint. ex filia
nepotes sui heredes non sunt: in aui enim materni potestate
alienam familiam sequentes ipsa ratione esse non possunt.
11 eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est ali-
quem intestatum decessisse: quod ex euentu deficientis con-
dicionis et ortu nepotis, qui uiuo auo post mortem patris
12 [conceptus sit et post mortem aui] natus, finiri potest. quem
filius emancipatus suscepit uel adoptauit, sui heredis locum
in aui successione sic ut ipse pater obtinere non potest: [pot-
est] adoptiuus, tamen nec quasi cognatus bonorum posses-
13 sionem eius petere potest. si sui heredes non sunt, ad agna-
tos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum
consanguinei optinent. agnati autem sunt cognati uirilis sexus
per uirilem [sexum] descendentes, sicut filius fratris et pa-
14 truus et deinceps tota successio. inter agnatos et cognatos
hoc interest, [quod] in agnatis etiam cognati continentur, inter

c. 3, 14 = *Paulus sent.* 4, 8, 14.

1 nullo] *VW*, nullum *B*. ‖ parentium inpedimentum *V*. ‖ potestatem *W*. ‖ 2 familia] *VW*, famili *B*: *fortasse del.* ‖ remanserint] remanserit *BV*, permanere *W*. ‖ 3 fuerint] *V*, fuerit *W*, fuerunt *B*. ‖ ordinem *BW*. ‖ successiones *V*, successionem *W*. ‖ obstituunt *V*, constituunt *W*. ‖ 4 filii si] filius *libri*. ‖ in familia] infamia *B*. ‖ 5 ab intestato *B*. ‖ patri *V*. ‖ filius *V*. ‖ uocatur *VW*. ‖ 6 quibus] in q. *B*. ‖ partem] parentem *B*, parentes *VW*. ‖ in stirpes non *om.* *V*. ‖ 7 diuiduntur *BV*. ‖ ita] item (*cap. incip.*) *V*. ‖ unus *om.* *B*. ‖ et] ex *libri*. ‖ 8 semisse *V*. ‖ idemque] *Pithoeus*, idque *libri*. ‖ auo] *edd.*, ab eo *libri*. ‖ 9 inpari] in patrum *libri*. ‖ successerunt *W*. ‖ 10 heredem *V*. ‖ aui] auiae *B*. ‖ materna *W*. ‖ potestatem *VW*. ‖ 11 rationem *B*, rationes *W*. ‖ 12 heredes *V*. ‖ constituendos *B*. ‖ quod *W*. ‖ 13 decessisset *B*. ‖ euentum *V*. ‖ 14 ortum *V*, hortum *B*, certum *W*. ‖ 15 conceptus . . . aui *addidi* (*cf. Inst.* 3, 1, 8). ‖ finiri] siniri *VW*, iniri *B*. ‖ quem] cum *B*, idem cum (*caput incip.*) *V*, cuius *W*. ‖ 16 et mancipatus *B*, et emancipatum *W*. ‖ adoptiui *W*. ‖ suis *V*. ‖ heredes *VW*. ‖ 17 successionem *W*. ‖ potest *addidi*. ‖ 18 adoptiuum *V*. ‖ ne quasi *BW*, neque si *V*. ‖ possessionum *libri*. ‖ 19 potire *B*. ‖ potest si] potens *W*. ‖ agnatum *W*. ‖ 20 pertineri *V* *hic desinens*. ‖ 21 cognatis *B*. ‖ uirili *W*. ‖ 22 sexum *om. libri*. ‖ 24 quod] *Paulus*, *om. libri*. ‖ etiam] *W* *Paulus*, enim etiam *B*.

cognatos uero agnati non conprehenduntur. et ideo patruus
agnatus est et cognatus, auunculus autem cognatus tantum-
16, 3, 15 modo est. consanguinei sunt eodem patre nati, licet diuersis
matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore: adoptiuus
quoque frater, si non sit emancipatus, et hi qui post mortem
16 patris nati sunt uel causam probauerunt. soror iure consan-
guinitatis tam ad fratris quam ad sororis hereditatem admitti-
17 tur. consanguineis non existentibus agnatis defertur heredi-
tas, prout quis alterum gradu praecesserit. quod si plures
18 eodem gradu consistunt, simul admittuntur. si sint defuncti
fratris et filius et nepos fratre non existente, filius fratris
19 nepoti praefertur. sed si duorum fratrum sint liberi, non in
stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro
20 numero singulorum uiritim distribuatur hereditas. feminae
ad hereditates legitimas ultra consanguineorum successiones
non admittuntur: id quod iure ciuili Voconiana ratione uidetur
effectum: ceterum lex duodecim tabularum sine ulla discretione
sexus admittit.

16, 4, 1 VLPIANVS libro singulari [regularum] sub titulo de legitimis hereditatibus:

Intestatorum gentiliciorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est liberos qui in potestate sunt ceterosque qui liberorum loco sunt: si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre: si

c. 3, 15—17 *hinc rest. Paulus sent.* 4, 8, 15—17.
c. 3, 18 = *Paulus sent.* 4, 8, 18.
c. 3, 19 *hinc rest. Paulus sent.* 4, 18, 19.
c. 3, 20 = *Paulus sent.* 4, 8, 20.
c. 4, 1 = *Vlpianus reg.* 26, 1.

1 cognatos] agnatos *BV*. || 2 agnatus] et agn. *Paulus*. || tantum modo] tantum modum *B*, modo *W*. || 3 est *om. Paulus*. || patrem *B*. || 4 quibus in p. fuerint *W*. || 6 patri *B*. || causa *libri*. || probueraint *W*. || sanguinitatis *W*. || 8 agentis differtur *W*. || 9 gradum *libri*. || 10 eodem gradum *B*, eosdem grados *W*. || si sit frater defuncti et fratris filius et nepos (nepus *B*) *libri*, si sint fratres defuncti et fratres filii uel nepotes *Pauli libri*, *emendauit Krueger*. || 11 fratre] fratres et *B*. || existentes *B*, existentem *W*. || 12 perfertur *B*. || 14 numerum *W*. || uirium *B*, iuri *W*. || distribuitur *W*. || 15 consanguineorum] *Huschke*, consanguineos *W*, consanguineas *B*. || 16 admittantur *B*, amittantur *W*. || id quod] *B*, hi quod *W*, idque *Paulus*. || uoconia rationem *B*, uoconia narratione *Paulus*, coniurationem *W*. || 17 sine ulla] nulla *Paulus*. || discretione sexus] *Paulus*, discreptationes ex his *B*, disceptationem sexus *W*. || *ante* admittit *ins.* cognatos (cognatis *W*) *libri nostri et Pauli, quod malui delere quam mutare*. || 19 ulp. libro singulari (*cf. p.* 143, 10. 156, 8) s. t. *B*, *om. W*. || 20 heredibus *Vlpianus*. || 21 gentiliciorum] ingenuorum *Vlpianus*. || 22 liberorum] *B*, in l. *W et Vlpiani liber*. || sunt] *Vlpianus*, sint *libri*. || 24 et] aut *W*. || patrem *B*.

nec hi sunt, ad reliquos agnatos [proximos, id est cognatos]
uirilis sexus per mares descendentes eiusdem familiae. id
enim cautum est lege duodecim tabularum hac: 'si intestatus
'moritur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam
16, 4, 2 'habeto'. si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim
tabularum gentiles ad hereditatem uocat his uerbis: 'si agna-
'tus nec escit, gentiles familiam [habento'. nunc nec ullus
est] heres hinc nec gentilicia iura in usu sunt.

16, 5, 1 IDEM [libro] institutionum . . . [sub titulo de successionibus] ab intestato:

Ab intestato quoque hereditas defertur aut per ius ciuile aut per praetoris beneficium: per ius ciuile suis heredibus uel liberis, qui in potestate fuerunt, [qui sunt] filii filiae et deinceps qui in locum defuncti parentis, quia ex eodem nati sunt, succedunt.

16, 6, 1 IDEM eodem libro:

Post suos ab intestato legitimi admittuntur, primum consanguinei. [consanguinei] sunt frater et soror, qui in eiusdem potestate patris fuerunt, etsi ex diuersis matribus nati sunt. consanguineos et adoptio facit et adrogatio [et] causae probatio et in manum conuentio.

16, 7, 1 IDEM eodem libro:

De[ficientibus] consanguineis legitimi uocantur. hi sunt agnati qui nos per patris cognationem contingunt uirilis sexus: nam sciendum feminis ultra consanguineas hereditates legitimas

c. 4, 2 *hinc rest. Vlpianus* 26, 1 a.

1 proximos i. e. cognatos *om. libri.* ‖ 2 uirili *W.* ‖ matres *libri.* ‖ eisdem *B.* ‖ id] his *B.* ‖ 3 legem *B.* ‖ intestato *Vlpianus.* ‖ 4 cui suus] *Vlpianus*, cuius *libri.* ‖ escit] est *libri.* ‖ familia *B*, familiae *Vlpianus.* ‖ 5 habeto] *Vlpianus*, habeatur *libri.* ‖ eamdem *libri.* ‖ 6 uocant *B*, uocantur *W.* ‖ si agnatus] *Pithoeus*, signatus *B*, sic natus *W.* ‖ 7 nec escit] nescit *libri*, nec (*seq. sp. uac.*) *Vlpiani codex.* ‖ familias *W.* ‖ habento nunc nec ullus est *addidi.* ‖ 8 hinc] hanc *libri.* ‖ usu sunt] usui est *W.* ‖ 9 idem (*sic B ind. W*, item *B text.*) ab intestato institutionum *libri.* ‖ 11 ad *W.* ‖ differtur *W.* ‖ 13 fuerint *W.* ‖ qui sunt *addidi.* ‖ 14 quia] *scripsi*, qui *libri.* ‖ 15 succesdunt *W.* ‖ 16 item *B.* ‖ liber *B* (*ind.*). ‖ 17 post suos] *B* (*text.*), post tuos *W*[1], post duos *W*[2], postumos *B* (*ind.*). ‖ intestato] intestos *B* (*ind.*). ‖ legitim(a)e *libri.* ‖ primi *W.* ‖ 18 consanguinei *addidit Lenel paling. Vlp. fr.* 1926. ‖ fratres *B.* ‖ eisdem *B.* ‖ 19 potestatem *libri.* ‖ patres *B.* ‖ fuerint *W.* ‖ 20 et *addidi.* ‖ 21 manu *B.* ‖ 22 item *B.* ‖ liber *W.* ‖ 23 deficientibus consanguineis] *scripsi*, de (*sic ind.*, et *text.*) consanguineis *B*, et consanguinei *W.* *cf. Vlpianus Dig.* 37, 2, 2 *pr.*: post consanguineos admittuntur agnati, si consanguinei non sunt, merito: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non defertur. ‖ 24 nos] non *W.* ‖ uiris *B*, uirili *W.* ‖ 25 consanguineis *B*[a].

16, 7, 2 non deferri. suis praetor solet emancipatos liberos itemque
ciuitate donatos coniungere data bonorum possessione, ita
tamen, ut bona si qua propria habent, his qui in potestate man-
serunt conferant. nam aequissimum putauit neque eos bonis
paternis carere per hoc, quod non sunt in potestate neque
praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis
heredibus.

16, 8, 1 IDEM libro qui supra [sub titulo] de suis heredibus:

Post agnatos praetor uocat cognatos: cognati autem sunt,
qui nos per patrem aut matrem contingunt: post cognatos
2 uirum et uxorem. et haec, si qui decessit non fuit libertinus
uel stirpis libertinae: ceterum si libertinus est uel libertina,
patrono eius legitima hereditas patronaeue lege duodecim ta-
bularum defertur.

16, 9, 1 IDEM eodem libro:

Post familiam patroni uocat praetor patronum et patro-
nam, item liberos et parentes patroni et patronae, deinde
2 uirum et uxorem, mox cognatos patroni et patronae. quod
si is qui decessit liber fuit [nec] ex remancipatione manu-
missus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legi-
timam hereditatem detulit, sed praetor aequitate motus decem
personas cognatorum ei praetulit has: patrem matrem, filium
filiam, auum auiam, nepotem neptem, fratrem sororem, ne
3 quis occasione iuris sanguinis necessitudinem uinceret. sed
imperator noster in hereditatibus quae ab intestato deferuntur
eas solas personas uoluit admitti, quibus decimae inmunitatem
ipse tribuit.

(*reliqua desunt*)

1 praeter *W.* || solet *om. W.* || et mancipatus *B.* || 2 ciuitatem donatus *libri.* || possessiones *libri, quorum W hic finit.* || ita tamen] hi tamen *B.* || 3 si] sit *B.* || 4 conferat *B.* || 5 quod] *Boecking*, qui *B.* || 6 precipuam bonam *B.* || ablaturis suis hoc redibus *B.* || 8 item *B.* || liber *B* (*ind.*). || sub titulo *om. B.* || 9 agnatos, *non* consanguineos, *ut alii rettulerunt, B.* || 13 patronum *B.* || patronauae legem *B.* || 14 refertur *B.* || 17 idem *B.* || liber *B* (*ind.*). || 18 cognatus *B.* || 19 libero *B.* || nec *addidi.* || remacipationem *B.* || 20 manumissoris legitima *B.* || 23 auum] auium *B.* || nepotem] nepote *B.* || 24 occansionem *B.* || 26 inmunitate *B.*

CONSVLTATIO

VETERIS CVIVSDAM

IVRISCONSVLTI

EDIDIT

P. KRVEGER.

Hoc titulo inscripsit Cuiacius tractatum qui sequitur, quem in operum suorum collectione Parisiis 1577, in fronte Consultationum (uol. I p. 271 sqq.) edidit. hunc tractatum cum Cuiacius iam a. 1563 ab Antonio Loisello accepisset, inde eas Pauli sententias, quae ex eo demum innotuerunt, itemque nonnullas constitutiones a. 1564 in Obseruationum libro VII c. 5. 26. 27 ediderat (3, 6—9. 4, 3. 7 extr. 5, 5—7. 6, 5a. 6. 8. 9. 13), deinde easdem sententias et constitutiones fere omnes quae in hunc tractatum receptae sunt collectioni librorum iuris Anteiustiniani a. 1566 Lugduni editae inseruerat[1]). denique postquam a. 1577 ipsam Consultationem edidit, alteram Consultationis editionem ei fontium iuris Anteiustiniani collectioni, quae a. 1586 Parisiis prodiit, Cuiacius ita inseruit, ut ab editione anni 1577 in nonnullis locis recederet et tractatus exitum (9, 17—19) in illa nescio quo errore omissum[2]) tum demum restitueret. quod autem ne eis quidem textibus, qui annis 1562 et 1566 publicati sunt, omnino cum editione anni 1577 conuenit, id inde explicandum uidetur esse, quod Cuiacius cum in illis genuinam locorum faciem restituere temptasset, in Consultatione edenda traditam lectionem ita retinendam esse putarit, ut ab ea non recederet nec ad coniecturas refugeret, nisi de uitio constaret. itaque cum codicis Loiseliani post Cuiacium nullum uestigium apparuerit[3]), ex quattuor illis Cuiacii editionibus (reliquae enim omnes ab his pendent) Consultationis con-

1) Extant in hac editione 1, 6—10. 2, 6. 7. 3, 6—9. 4, 3. 7. 9—11. 5, 5—7. 6, 5a. 6. 8. 9. 10. 9, 1—11. 13—16. 18. 19.

2) 9, 18. 19 iam anno 1566 editae sunt.

3) In libro Parisiensi 9652 (olim Suppl. Lat. 779, cf. Haenel Nouellae p. XIV), ex quo Loisellus eodem fere tempore Maioriani Nouellas cum Cuiacio communicauit (Cuiacius eas a. 1566 primum edidit), Consultationem neque inesse neque in eo umquam fuisse libro perlustrato Mommseno nuntiauit H. Omont.

textus a nobis restitutus est: earumque lectionis discrepantiam plenam perpaucis et manifestis typothetarum Cuiacianorum erroribus suppressis huic editioni subiecimus.

Cui. 1564 = Cuiacii Obseruationum liber VII.
Cui. 1566 = Codicis Theodosiani libri XVI etc. Lugduni 1566.
Cui. 1577 = Cuiacii Opera. Parisiis 1573 uol. I p. 271—280.
Cui. 1586 = Codicis Theodosiani libri XVI etc. Parisiis 1586. Pars II p. 125—134.

1, 1 Consuluisti me, utrum inter fratrem et sororem habita
de rebus diuidendis pactio uirtutem aliquam possit retinere:
quam tamen pactionem dicis mulierem illam metu mariti et
imperio subscripsisse et ignorasse, quae uel quales condiciones
1, 2 ipsi pactioni fuissent inditae uel insertae. Ergo si ita est,
quemadmodum tua consultatione significas, pactum huiusmodi
iure dissoluitur nec stare poterit, quia legum beneficiis omni-
1, 3 modis impugnatur. Primoreque iuxta id quod proposuisti
capite inuiti pactio et metu coacti ipsis legibus de pactis
clamantibus apertissime infirmatur: nam manifeste constitutum
1, 4 est, ne quispiam pacisci cogatur inuitus. Dein textus memora-
tarum legum sic continet: 'quas libero arbitrio et uoluntate
'confecit': quis erit tam destitutus sapientia et uacuus intellectu,
ut dicat illam pactionem fortem et firmam esse debere, quam
mulier metu coacta mariti subscripsit imperio, ac sic liberam
uoluntatem et proprium arbitrium non intellegitur habuisse?
1, 5 Ac per hoc ipso legum capite, sicut iam supra dictum est,
tale pactum nullius iudicatur esse momenti, quantum leges
subter annexae testantur.

1, 6 Ex corpore Gregoriani lib. II:

Imp. Seuerus A. Iulio Conserturino. Ea, quae per uim et metum gesta sunt, etiam citra principale auxilium irrita esse debere iam pridem constitutum est. Accepta kal. Iul. Dextro II et Crispino conss. a. 196

1, 7 Item alia ex corpore et libro supra dicto:

Imp. Antoninus A. Iuliae Basiliae. Pacta, quae ab inuitis contra leges constitutionesque fiunt, nullam uim habere indubitati iuris est et cet. PP. V kal. Aug. Antonino A. VI et Albino conss. a. 213

c. 1, 4 legum] *cf.* 1, 12.
c. 1, 7 (*hanc paragraphum exscripsit Iuo Decr.* 16, 21) = *Cod. Iust.* 2, 3, 6.

8 primoreque] primo ordineque *Cui.* 1586 *in marg.* || 21 conserturino] *hoc cognomen corruptum est.* || 24 crispino] *requiritur* prisco. || 25 et libro *uidetur errore scriptum esse; quae enim sequuntur ad libri I titulos de pactis et de transactionibus pertinent.* || 26 ab inuitis *om. Cod. Iust.* || 27 contra] uel contra *Huschke.* || fiunt] uel contra bonos mores fiunt *Cod. Iust.* || 28 est iuris *Iuo.* || a. VI *Cui.* 1586, a. *Cui.* 1566, 1577: a. IIII et balbino conss. *Cod. recte.*

1, 8 Imp. Alexander A. Dionysio. Ad locum: Pactum, quod mala fide factum est, irritum esse et cetera. PP. II id. Sept. Alexandro Aug. cons. a. 222

1, 9 Item alia eodem libro et corpore:
Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Heraclidi. Si non ex mandato uxoris tuae aduersario eius cautionem remisisti, idque euidentibus documentis monstrari potest, quod citra conscientiam uxoris tuae et ea inuita factum est, carebit effectu. PP. VIII id. Sept. Diocletiano V et Maximiano III conss.

1, 10 Item alia eodem libro et corpore:
Impp. Carus et Numerianus AA. Aurelio. Cum fraudis studio transactionem interpositam esse dicas, quod inter uos gestum est, infirmat iuris auctoritas et reliqua. PP. VI idus Decemb. Caro et Carino consulibus. a. 283

1, 11 Ergo si leges seruantur et custodiuntur principum statuta,
pactionem, de qua locuti sumus, manifestissimum est nullas
1, 12 uires habere. nam hoc loco Theodosiani legem de pactis pro
hoc credidi inserendam, quia initium ipsius constitutionis tale est, ut dicat: 'Si aduersum pacta uel transactiones, quas libero 'arbitrio et uoluntate confecit, putauerit esse ueniendum, et 'poenam reddat et emolumenta perdat et infamiam incurrat': sed ille, qui liberum arbitrium habuit, non ille, qui inuitus fecit et faciendi uoluntatem non habuit.

2, 1 Secundo loco me consulendum sub hac uoce duxisti, ut
diceres diuisionem in castello sic factam a marito mulieris
ipsius, ut illa nesciente domus cum membris suis uel hospi-
2, 2 tiis circumiectis diuisa sit. Sine conscientia uxoris si ea prae-
dictus maritus fecerit nulla aequalitate seruata, nulla compensatione in omnibus custodita, ad haec uerba ex legum constitutione respondi maritum in negotiis uxoris sine mandato non recte aliquid definire: nec posse aliquid firmum et stabile esse, quod sine conscientia uxoris de rebus uxoriis uisus fuerit transegisse, praesertim si doceatur inutilis esse et sine aequa-
2, 3 litate uel compensatione ipsa diuisio. Notum est, quod etiam
si mandato uxoris niteretur et fraudulenta diuisio uel minus

c. 1, 8 (*hanc § exscripsit Iuo Decr.* 16, 21) = c. 9, 11 *Cod. Iust.* 2, 3, 8.
c. 1, 12 Theodosiani legem] *i. e. Cod. Theod.* 2, 9, 3.

1 dionysio] aurelio dion. c. 9, 11. || 2 est factum *Iuo.* || esse] esse debet *Iuo.* || 9 V (V *om. Cui.* 1566. 1577) et m. III] *aut* IIII et m. III (*a.* 290) *aut* V et m. IIII (*a.* 293) *scr.* || conss.] aa. coss. *Cui.* 1566. || 11 imppp. carus carinus et num. aaa. *requiritur.* || 14 decemebris *Cui.* 1577. || 19 dicat *Cui.* 1586, dicas *Cui.* 1577. || 27 sine consc. ux. *cum Huschkio ad seqq. traximus, ad praecedentia rettulit Cuiacius.* || 31 et *om. Cui.* 1577.

aequalis posset ostendi, uacua et inanis specialiter remaneret.
2, 4 Adde quod sine uxoris conscientia maritus dicitur definisse,
qualem poterit habere uirtutem? aut quid ualebit, cum primum
2, 5 uxor hoc refragari uoluerit? Sed ne forte dicat 'amplexa es
'diuisionem et acquieuisti rebus diuisis', respondendum est
legaliter et pro omni ueritate hoc specialiter habendum, quia
etiam inter maiores personas et legales si fraudulenta diuisio
facta probetur, legibus rescinditur, et a iudice diuisio ipsa
aestimantibus magnis uiris ad meliora reducitur, et facta
compensatione firmior diuisio constituitur, sicut lex infra
scripta euidenti lectione declarat.
2, 6 Ex corpore Gregor. libro III:
Imperatores Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Seue-
rae. An diuisio, quam iam factam esse proponis, conuelli
debeat, rector prouinciae praesente parte diuersa diligenter
examinabit: et si fraudibus eam non caruisse perspexerit,
quando etiam maioribus in perperam factis diuisionibus soleat
subueniri, quod improbum atque inaequaliter factum esse con-
stiterit, in melius reformabit. PP. XVII kalendas Iul. ipsis
VI et Constantio III conss. a. 290
2, 7 Item alia eodem libro et corpore:
Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aproniae Mammae.
Si diuisio inter te et sororem tuam non bona fide facta est,
etiam citra principalis restitutionis auxilium, quod etiam maio-
ribus tribui solet, ad aequitatis temperamentum reformari potest
et cet. PP. VI kalendas Iul. Maximiano II et Aquilia consulibus. a. 286
3, 1 Tertio loco uel capite interrogandum me specialius cen-
suisti, utrum contra iudicium iri possit, quod aduersus mari-
tum in causa mulieris prius datum est, eo quod mandato
usus fuerit uxoris suae et in causa ipsa uictus abscesserit
et contra eum iudicium prolatum fuerit. addidisti etiam,
quod mandatum neque gestis legaliter fuerit allegatum, nec
satisdatorem dedisset ille ipse procurator ab uxore factus, et
3, 2 sic causam dixisset, quam agebat. Quod si uerum est, illud
iudicium dici non potest. sed nec iudices sine uerecundia et
turpitudine erunt, qui personam in ipso litis initio non in-

c. 2, 6 = *Cod. Iust.* 3, 38, 3.

11 enidenti *Cui.* 1577 *errore.* ‖ 13 seuerae] septimiae *Cui.* 1566. ‖ 16 prospexerit *Cui.* 1586. ‖ 17 quando etiam . . . soleat] quamuis . . . non soleat *Cui.* 1566. ‖ in *om. Cui.* 1577. ‖ 18 quod] tamen quod *Cui.* 1566. ‖ 19 ipsis IIII et III aa. conss. *Cod. Iust. recte.* ‖ iulii *Cui.* 1577. ‖ 20 constantino *Cui.* 1566. ‖ 24 principale *Cui.* 1566. ‖ 26 aquila *Cui.* 1577: maximo II et aquilino *requiritur.* ‖ 34 quam agebat *om. Cui.* 1586.

quisierunt, sicut est legum, nec fecerunt, ut satisdatorem daret
procurator, quod et consuetudinis est et re uera legaliter ob-
seruatur. ac praeterea si hoc factum non est, nullam per-
sonam habuit litigandi. sed nec illi potuerunt in causa pro-
ferre iudicium, ubi fuit procuratoris ludificatoria inanis et
3, 3 nulla persona. Quid potest esse miserius? quid abiectius?
quid legibus sic contrarium, ut ingrediatur audientiam se-
dentibus iudicibus ille, qui nullam in se habeat firmitatem et
3, 4 citra legum sollemnia uanas actiones intendat? Respice leges
subter adiectas: tunc intelleges, quod qui mandato utitur
satisdatorem dare debet. Sed in illo mandato hoc futurum
est, ubi aut uerbo mandatur aut gestis epistula mandati non
3, 5 legitur allegata. Ergo testimonium legum, sicut iam dictum
est, sequentium diligenter attendite: sic agnoscetis iudicium
stare non posse, ubi ad agendum sollemnis persona, id est
sollemniter ordinata, ingressa non fuerit.

3, 6 Ex Pauli sententiarum lib. I:

Voluntarius procurator, qui se negotiis alienis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet.

3, 7 Item alia eodem libro et corpore:

Actoris procurator non solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisdare cogitur.

3, 8 Item alia eodem libro et corpore:

Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum desiderante aduersario satisdare cogendus est, quia nemo in re aliena idoneus est sine satisdatione.

3, 9 Item alia eodem libro et corpore:

Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis nomine non datur.

3, 10 Quid apertius, quam leges supra scriptae declarant, quod
nulla actio per procuratorem sine satisdatione intendi potest
3, 11 aut proponi? Ergo si actio non datur illi procuratori, qui
satis non dederit, quomodo poterit dici aut nominari iudicium,
ubi accusationis uestigium nullatenus inuenitur? Quid testi-
ficantur principes per constitutiones innumeras, nisi nulla esse
debere iudicia, ubi procurator satisdationem non dederit aut

c. 3, 6 = *Paul.* 1, 3, 3.
c. 3, 7 = *Paul.* 1, 3, 5.
c 3, 8. 9 = *Paul.* 1, 3, 7. 8.

1 legum *Cui.* 1586, legitimum *Cui.* 1577, aequum *Mommsen.* || 5 procuratoris *Cui.* 1586, *om. Cui.* 1577. || 12 non *om. Cui.* 1586. || 18 alienis negociis *Cui.* 1564. 1566. || 30 *expectes* quid ap. leges s. s. declarant quam quod. || 34 accusationis] satisdationis *Schulting.*

rem ratam dominum habiturum euidentissima sponsione firmarit? Attentus audi, quid loquitur lex subter adiecta: tunc intelleges cadere iudicia, quae sine procuratoris satisdatione fuerint omnino prolata.

3, 12 Ex corp. Theodosiani lib. II:

Impp. Valentinianus et Valens AA. Commune negotium et quibusdam absentibus agi potest, si praesentes rem ratam dominum habiturum cauere sint parati, uel si, quod ab his petitur, iudicatum solui satisdatione firmauerint. PP. VI id. Decem. diuo Iouiano et Varroniano conss. a. 364

3, 13 Item eodem libro et titulo:

Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Pancratio pf. p. In principio quaestionis persona inquiri debet, utrum ad agendum negotium mandato utatur accepto. quibus rite et sollemniter constitutis potest esse sententia: praeteritis autem his nec dici controuersiae solent nec potest esse iudicium etc. Dat. prid. non. Apr. CP. Antonio et Syagrio conss. a. 382

4, 1 In nomine dei quid tractari aut obseruari debeat, quoties pacta inter partes emissa fuerint, si condiciones tales inter-
4, 2 ponantur, quae nec legibus nec rationi conueniunt. Quid agere aut obicere aduersario debeas, lectionibus subter adnexis poteris euidentius informari, quia tantum *de* dubiis rebus pacisci possumus. de rebus enim certis et incertis et futuris aut de crimine transigi nulla penitus ratione potest.

4, 3 Paulus sentent. lib. I tit. de pact. et conuentionibus uel transactionibus:

Functio dotis pacto mutari non potest, quia priuata conuentio iuri publico nihil derogat.

4, 4 In bonae fidei contractibus pactum conuentum alio pacto dissoluitur: et licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur. eodem lib. et tit.

4, 5 Enimuero si de re iudicata aliqua pactio interponatur, stare legibus non potest. ad quam pactionem excludendam harum Pauli sententiarum proferes lectionem:

c. 3, 12 = *Cod. Theod.* 2, 12, 2.
c. 3, 13 = *Cod. Theod.* 2, 12, 3.
c. 4, 3 = *Paul.* 1, 1, 6: *uerba* 27 priuata . . . 28 derogat *exscripsit Iuo Decr.* 16, 201.
c. 4, 4 = *Paul.* 1, 1, 2.

8 parati sunt *Cod. Theod.* ‖ 10 uarronio *Cui.* 1577. ‖ 12 impp. *Cui.* 1577. ‖ 13 pf. p.] pp. *Cui.* 1577, pu. *Cod. Theod.* ‖ debet inquiri et utrum *Cod. Theod.* ‖ 18 dei nomine *Cui.* 1586. ‖ 22 quia *Cui.* 1586, quod *Cui.* 1577. ‖ de *om. Cui., addidit Schulting.* ‖ 23 incertis] gestis *Mommsen.* ‖ 32 § 5. 6 *uidentur collocandae esse post* § 10.

4, 6 Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non potest: lib. I tit. de transact.

4, 7 Item eodem lib. et tit.:

Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possumus. De criminibus propter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest.

4, 8 Idem lib. III tit. de institu. hered.:

Pacta uel condiciones contra leges uel decreta principum uel bonos mores nullius sunt momenti.

4, 9 Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. et transact.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sebastiano. Neque ex nudo nascitur pacto actio, neque si contra bonos mores uerborum intercessit obligatio, ex his actionem dari conuenit et reliqua. PP. IIII kal. Iun. iisdem conss. a. 293

4, 10 Item eodem corpore et lib.:

Iidem AA. et CC. Flauio Rumitalo. Inter cetera et ad locum: Pactum neque contra bonos mores neque contra leges emissum ualet et reliq. PP. id. . . . AA. conss. a. 293

4, 11 Item eodem corpore et tit.:

Iidem AA. et CC. Zeuxiano Antonino. Pacto transactionis exactio iudicati non tollitur. unde si pater tuus condemnatus iudicio post transegit et soluit, solutione magis quam transactione tuum defende negotium, et reliq. PP. XVIII kal. Ian. ipsis AA. conss. a. 293

5, 1 In dei nomine quid tractari debeat, quotiens aduersarius aliqua sibi direpta sublata proposita intendit actione reposcere.

5, 2 Primore in loco debet personam suam, quae sit ad repetendum idonea, euidenter ostendere: et dum claruerit eum ad repetendum personam habere legitimam, in genere actionis quid aut quantum, aut quas species, in modum et mensuram uel summam et quantitatem debet specialiter designare et indubitanter ex-
5, 3 primere. Quae uniuersa secundum leges subter adnexas hi qui iudicaturi sunt petitorem implere compellunt: qui si aut

c. 4, 6 = *Paul.* 1, 1, 5 a.
c. 4, 7 = *Paul.* 1, 1, 4. 7.
c. 4, 8 = *Paul.* 3, 4 b, 2.
c. 4, 9 *iunge cum Cod. Iust.* 7, 16, 24 (s. IIII k. Ian. AA. conss.).

8 pacta uel *om. Paul.* ‖ uel decr.] et decr. *Paul.* ‖ 9 mores] mores adscriptae *Paul.* ‖ 12 pacto nascitur *Cui.* 1566. ‖ 15 lib.] tit. *scr.* (*Schulting*). ‖ 16 et cc. *om. Cui.* 1566. ‖ rumitalo] rhoemetalco *Mommsen.* ‖ 18 id. *Cui.* 1577. 1586, iisdem *Cui.* 1566. ‖ 20 zeuxiano *Cui.* 1577. 1586, zotiano *Cui.* 1566. ‖ 23 reliq. *Cui.* 1586, caetera *Cui.* 1566. ‖ XVIIII *Cui.* 1566. 1577, XVIIII *Cui.* 1586.

neglegere, aut satisfacere legibus fortasse nequiuerit, causam
5, 4 perdat secundum leges subter adnexas. Quibus modis causa petitor cadat, leges lib. I Paul. sentent. tit. de eo qui causa cadit ita:

Causa cadimus aut loco aut summa aut tempore aut qualitate. loco alibi: summa in repetendo: tempore ante petendo: qualitate eiusdem rei speciem meliorem postulantes.

5, 5 Item lib. I Pauli sentent. sub titulo si hereditas uel quid aliud petatur:

Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam perdimus.

5, 6 Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib. et plus petendo:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Dextro. (inter cetera et ad locum:) Si tutor uel curator plus petierit, causa cadit. quod cum factum esse dicas, frustra a nobis remedium quaeris, quia te ratio iuris impugnat. PP. IIII id. Decemb. Nicomedia Constantio et Maximo conss. a. 294

5, 7 Item eodem corpore et *tit.*:

I*i*dem AA. et CC. Claudio Menandro. Quotiescumque ordinatis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter genus litis edere, ne plus debito aut eo quod competit postuletur. siue itaque fideicommissum siue fundus siue pars fundi siue domus siue pars domus siue debitum aut quodcumque petatur, specialiter designari debet petitionis summa uel quantitas, cum genus litis editur. si quis igitur plus eo quod ei competit uel debetur petierit, rem et causam de qua agitur perdit. plus enim petitur, sicut responsis prudentum continetur, summa loco tempore causa qualitate aestimatione. unde instructus istius lege rescripti excipe aduersarium apud iudicem competentem. quem si iudex plus petiisse perspexerit, extinctis aduersarii tui petitionibus pro partibus tuis sententiam

c. 5, 4 = *Paul.* 1, 10.
c. 5, 5 = *Paul.* 1, 13b, 5.

1 neglegere] neglegere ausus fuerit *Mommsen.* ‖ 3 cadit *Cui.* 1586. ‖ 6 in (in *om. Cui.* 1586) repetendo t. a. petendo] plus tempore petendo ante tempus *Paul.* ‖ 7 postulantes *Cui.* 1586 *Paul.*, postulando *Cui.* 1577. ‖ 19 nicomediae *Cui.* 1564. ‖ maximiano *scr.* ‖ 20 item e. c. et tit. iidem aa. *Huschke*, idem e. c. et iisdem *Cui.* ‖ 21 minandro *Cui.* 1564. ‖ 23 debito aut] ab *Cui.* 1564. ‖ 24 siue itaque . . . 30 aestimatione *om. Cui.* 1564. ‖ 27 igitur *Cui.* 1566. 1577, itaque *Cui.* 1586. ‖ eo *Schulting*, ab eo *Cui.* ‖ instructus *Cui.* 1586, *om. Cui.* 1566. 1577.

dicet. PP. Mediolano XII kalendas Apriles Tusco et Aquilino
conss. a. 295

(Hic require, qualiter actionis editio pulsato fiat.)

6, 1 Iuuante deo quid tractari debeat aduersus eum, qui se he-
redem dicit alicuius aut ad se hereditatem personae cuiuslibet
6, 2 aestimat posse competere. Et dum agere forsitan temptauerit,
primore in loco debet euidenter ostendere se personam habere
legitimam: et hoc dum ostenderit, ut iuris legumque dictat auc-
toritas, genus actionis edere debet, in quo manu sua subscribat:
quo dato genere actionis, acceptis triduanis indutiis quarto die
respondeat aduersarius suus, ut leges praecipiunt, responsionibus
saluis pulsato, quae de iure et legibus suffragantur, salua
etiam actione calumniae: quia dum calumniator qui pulsat
ostensus fuerit, qualis sit poena calumniae, legibus subter ad-
nexis ostenditur: sic tamen, ut ipse probet, quemadmodum
sua interest, et ostendat ad se uniuersa quae repetit perti-
6, 3 nere. Illud praecipue summa cum cautela obseruari oportet,
ut, si aduersarius scripturam aliquam donationis ostenderit,
primore in loco fidem faciat scripturae: quam dum fecerit,
in eadem munificentia singulae quaeque res si scriptae fuerint
quae donantur, sicut leges iubent, ualet facta donatio, et si eas
dum uixit in bonis suis habuit, aut eius iuri uel dominio
competebant, aut si lite contestata de hac luce migrauerit.
quae uniuersa qualiter et quibus modis adstruere, defensore
uel aduersario diuinitatis auxilio resistere debeas, inferius con-
6, 4 tinentur adscripta. Et ne forte dicat aduersa pars aliqua sibi
principali rescripto aut praeceptione fuisse concessa, ad huius-
modi uersutiam potest pulsatus modis omnibus replicare,
principem ea semper uelle concedere, quae legibus rationique
conueniunt: quia causa, quae nullam de legibus sortitur firmi-
tatem, in praeiudicium alterius a principe non potest sumere
firmitatem, sicut idem inferius declaratur.

6, 5 Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat con-
testatus, ad heredem non transmittitur. Lib. I sententiarum
tit. VI si hereditas uel quid aliud petatur.

6, 5a Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis
quam ad eum qui possidet siue ex testamento siue ab intestato

c. 6, 5 = *Paul.* 1. 13b, 4.
c. 6, 5a = *Paul.* 1, 13b, 6.

1 aprilis *Cui.* || anullino *requiritur.* || 3 *uerba* hic . . . fiat *scholiastes adiecit.* || actionis edito *Cui.* 1586, *ad quod in marg. adnotat* cautio a pulsato. || 11 *ante* respondeat *desideratur contradictio pulsati.* || 18 ostenderit] ostenderit et *Cui.* || 24 defensore] et defensori *Schulting.* || 27 huiusmodi *Cui.* 1586, huius mali *Cui.* 1577. || idem] item *Mommsen.* || 36 ipse *om. Cui.* 1564. || 37 ad] eam ad *Cui.* 1564.

pertinere. Idem eodem libro sententiarum receptarum eodemque titulo si hereditas etc.

6, 6 Eas res, quas quis iuris sui esse putat, petere potest, ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere. Idem eod. leges lib. et tit. IIII.

6, 7 In petitione hereditatis ea ueniunt quae defunctus mortis tempore dereliquit, uel ea quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea quaesita sunt. Eod. lib. et tit. si hereditas uel quid aliud petatur.

6, 8 Lib. II sent. Pauli tit. ex empto et uendito:

Heredibus debitoris aduersus creditorem, qui pignora uel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.

6, 9 Lib. III Paul. sent. tit. de legatis:

Post diem legati cedentem actio, quae inchoata non est, ad heredem non transmittitur.

6, 10 Item qualiter donatio fieri debeat: ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Septimio Sabiniano. Cum de bonis tuis partem quidem tertiam penes te retinuisse, partem uero tertiam in eum, quem tu in potestate habebas, ac tertiam in emancipatum donationis titulo contulisse commemores, non est iuris incerti, in eum quidem, qui in sacris familiae tuae remanet, destinationem magis paternae uoluntatis factam, quam perpetuam donationem peruenisse: nec in emancipatum translatam, si generaliter eidem partem tertiam bonorum donasti, quia generaliter bonorum portionem donari non posse, cum singulae res nominari debeant, quae donatione mancipatione uel in iure cessione transferuntur et reliqua. Dat. prid. kal. Mai. Heraclea ipsis AA. conss. a. 293

c. 6, 6 = *Paul.* 1, 13b, 7.
c. 6, 7 = *Paul.* 1, 13b, 1.
c. 6, 8 = *Paul.* 2, 17, 15.
c. 6, 9 = *Paul.* 3, 6, 3.
c. 6, 10 = *Cod. Iust.* 8, 53, 11.

1 sententiarum . . . eodemque *Cui.* 1577, et *Cui.* 1586. ‖ 5 idem] item *Huschke.* ‖ 7 reliquit *Paul.* ‖ 19 aa.] aa. et cc. *Cod.* ‖ 20 tertiam *om. Cod. Iust.* ‖ 21 tertiam *om. Cod. Iust.* ‖ tu *om. Cui.* 1566 *Cod. Iust.* ‖ 22 habes *Cod. Iust.* ‖ ac t. in em. *Cod. Iust.* ‖ 23 incerti iuris *Cod. Iust.* ‖ quidem *om. Cod. Iust.* ‖ 25 perpetuam] perfectam *Cod. Iust.* ‖ 26 nec *seqq. om. Cod. Iust.* ‖ eidem partem *Cui.* 1566. 1586, idem pater *Cui.* 1577. ‖ 28 donari non posse *Cui.* 1586, donari non potest *Cui.* 1566, donare non posses *Cui.* 1577: *fortasse* constat *suppl.* ‖ 29 mancipatione *Cui.* 1566, emancipatione *Cui.* 1577. 1586. ‖ 30 dat.] s. *Cod. Iust.* ‖ maii. *Cui.* 1577.

6, 11 Idem eod. lib. et tit.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Cretiano Maximo. Nec uenditio donationis causa bonorum omnium ualet, sed rerum singularum nominatim donatio facta capit effectum et cet. Dat. VIII kal. Ian. Caesaribus conss. a. 294

6, 12 Item leges legatum, si per codicillos dimissum fuerit, sine testamento ualere non posse.

Ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

Iidem AA. et CC. Aurelio Altino. (inter cetera et ad locum:) Codicillis autem sine testamento legatum nec adimi nec dari potest. Datum sub die VIII kal. Ian. Nicomedia CC. conss. a. 294

6, 13 Item leges, qua poena calumniatores plectendi sint.

Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Quintiano. Tibi magis quam aduersario, qui per calumniam petit, contra quem supplicas, iudicio tutelae conuenit excipere actionem, ad quam respondere debes: quippe si per calumniam hoc eum facere confidis, remedio repromissionis initio postulatae calumniae decimae partis eius quod petit tibi condemnari eum desiderare potes. PP. XI kalend. Nouemb. AA. conss. a. 293

6, 14 Item leges, qualiter petitor probare debeat quod intendit, non ab aduersario instrui.

Ex corpore Hermogeniani tit. ad exhib.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Diogeni. Nimis graue est quod petitis, urgueri ad exhibitionem partem diuersam eorum, per quos sibi negotium fiat. unde intellegitis, quod *intentioni* uestra*e* proprias adferre debeatis probationes, non aduersum se ab aduersariis adduci. PP. kal. Mai. AA. et CC. conss. a. 293

6, 15 I*t*em eodem corpore tit. ubi agi debeat:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Flauianae. (inter

c. 6, 14 = *Cod. Iust.* 4, 20, 7.

2 aa.] aa. et cc. *requiritur.* || 9 iisdem *Cui.* || altino] alpino *Mommsen.* || 11 dat. *Cui.* 1566. || 14 tibi . . . 15 petit contra quem suppl. *Cui.* 1577, tibi . . . petit suppl. contra quem *Cui.* 1586, sibi . . . petit supplicas* iudicio *Cui.* 1566, *om. Cui.* 1564. || 16 excipere *Cui.* 1577, excipi *Cui.* 1564. 1566. 1586. || 18 decimae partis *Cui.* 1577, in decimam partem *Cui.* 1564. 1566. 1586. || 19 petit *Cui.* 1577, petiit *Cui.* 1564. 1566, competit *Cui.* 1586. || tibi *om. Cui.* 1566. || 20 pp. xı *Cui.* 1586, dat. xı *Cui.* 1564. 1566, pp. *Cui.* 1577. || 24 aurelio diogeni] diogeni et ingenuo *Codicis Iust. libri.* || 25 urgeri *Cui.* 1577. 1586. || diuersam *Cui.* 1566. 1586 *Cod. Iust.*, aduersam *Cui.* 1577. || 27 intentioni uestrae *Cui.* 1586 *Cod. Iust.*, intentiones uestras *Cui.* 1577, intentionis uestrae *Cui.* 1566. || debetis *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 28 aduersus *Cod. Iust.* || pp.] s. VI *uel* s. VI *Cod. Iust.* || maii *Cui.* 1577. || 29 et cc. *om. Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 30 item] idem *Cui.* || 31 aa.] aa. et cc. *requiritur.*

cetera et ad locum:) Quaecumque ad te pertinentia detineri dicis ab his quorum meministi, uel probaueris tibi deberi, praeses prouinciae restitui prouidebit. PP. VII id. Ian. AA. conss. a. 293

6, 16 Item eod. corpore tit. de instrum.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iulio Pancratio. (inter cetera et ad locum:) Omissis itaque istiusmodi moris, si intentionem suam incipiat aduersarius tuus implere, praescriptionibus temporis uel alterius et tu causam magis tuam defende, habens securitatem uictoriae, si quod intendit aduersarius tuus probationibus implere non possit. PP. dd. Diocletiano V A. et Maximiano A. conss. a. 293

6, 17 Item leges, quod scriptura, quae nullam de legibus habeat firmitatem, firmari a principe non debet.

Eodem corp. tit. de testament.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Secundino optioni. (inter cetera et ad locum:) Scriptura, quae nec iure nec legibus consistit, nec a nobis hanc confirmari conuenit, quippe cum beneficia citra cuiusquam iniuriam petentibus decernere minime soleamus. PP. VII kalend. Nouemb. Marcianopoli CC. conss. a. 294

6, 18 Item leges, qualiter, quod actor habuit, hoc eius heredi possit competere.

Ex corpore Hermogeniani tit. de successionibus:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Asterio. (inter cetera et ad locum:) Si secundum edicti formam testamentum obsignatum extitit, bona, quae cum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, sollemniter petes et rel. PP. III kalendas April. Sirmio CC. conss. a. 294

6, 19 Item eodem corpore tit. de pact. et transact.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Eusebio. (inter cetera et ad locum:) Manifesti atque euidentis iuris est, ante-

c. 6, 16 *uidetur cohaesisse cum Cod. Iust.* 3, 19, 1.
c. 6, 18 *iungenda est cum Cod. Iust.* 3, 31, 8. 6, 59, 4. 7, 16, 27.
c. 6, 19 = *Cod. Iust.* 6, 30, 7.

1 detineri ... uel probaueris *Cui.* 1577. 1586, quae detineri ... probaueris *Cui.* 1566. ‖ 4 item *Huschke*, idem *Cui.* ‖ 7 perscriptionibus *Cui.* 1586. ‖ 8 alterius] *fortasse* aliter *scr.* ‖ 9 uictoriae *Cui.* 1577. 1586, uictoria est *Cui.* 1566. ‖ 10 pp. dd. diocl. V a. et max. a. (diocl. V et maximiano aa. *Cui.* 1566) conss. *Cui.*, d. id. april. aa. conss. *Cod. Iust.* 3, 19, 1. ‖ 15 et *om. Cui.* 1577. 1586. ‖ aa.] aa. et cc. *requiritur.* ‖ 16 scripturam *Cui.* 1566, scriptura si *Mommsen.* ‖ 17 hanc *om. Cui.* 1566. ‖ 18 citra] nisi citra *Mommsen.* ‖ cuiusdam *Cui.* 1586. ‖ 21 auctor *Huschke.* ‖ 24 aa.] aa. et cc. *leges iungendae.* ‖ 26 signatum *Cui.* 1566. 1586. ‖ auctor *Cui.* 1566, actor *Cui.* 1577. 1586: *cf. Cod. Iust.* 7, 16, 27. ‖ 27 petis *Cui.* 1566. ‖ pp.] d. *leges iungendae.* ‖ 29 item *Huschke*, idem *Cui.* ‖ 30 aa.] aa. et cc. *Cod. Iust.*

quam cerneret uel pro herede gereret uel bonorum possessionem
peteret defuncta, successionem eam non potuisse ad heredes
suos transmittere. PP. X kal. Mart. iisdem AA. conss. a. 293

6, 20 Item leges, qua poena calumniatores plectendi sunt, lib. I sentent. tit. de calumniator.:

Calumniosus est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat.

6, 21 Idem lib. V tit. de priuatis et publicis iudiciis:

Omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt.

7, 1 Quantum ad nos delatae pactionis textus insinuat, potius
contra bonos mores chartula ipsa litigii seminarium propagauit,
quam tum utili deliberatione adsurgentium iurgiorum
scandala resecauit. dinoscitur itaque calliditas dictantis non
7, 2 habuisse prudentiam. Dum igitur contra legum iurisque
ordinem ueniens iustam arbitrii ignorauit custodire mensuram,
quae tanta duarum personarum dignitas potuit reperiri, aut
quae intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, ut nec
triumuirale iudicium etiam de rebus iudicatis male paciscentium
non tam electio, sed, quod uerius dici constat, facilitas
eligeret? de rebus enim iudicatis soli principi et contra iudices
licuit iudicare, aut si ita conuenerat, ut iudicii uinculum sol-
7, 3 ueretur. Ergo pactio ipsa iudicii ordinem et constitutionem
infirmat, quae discingit, quod tamen non paciscendo, sed
donando fieri potuisset, secundum sententiam Pauli iuridici,
cuius sententias sacratissimorum principum scita semper ualituras
ac diualis constitutio declarauit.

7, 4 Pauli sent. I lib. de pact.:

Nec contra leges nec contra bonos mores pacisci possumus.

7, 5 Item eod. lib. et tit.:

Pactum contra ius aut constitutiones aut s. c. interpositum nihil momenti habet.

7, 6 Item ex corpore Pauli de pact. et conuentis:

c. 6, 20 = *Paul.* 1, 5, 1.
c. 6, 21 = *Paul.* 1, 5, 2 *Dig.* 48, 16, 3.
c. 7, 3 *u.* 26 principum scita . . . diualis constitutio] *Cod. Theod.* 1, 4, 2. 3.
c. 7, 4. 5 = *Paul.* 1, 1, 4. 4a.
c. 7, 6 = *Paul.* 1, 1, 5a.

2 defuncta *Cui.* 1577. 1586, defuncto *Cui.* 1566, defunctam *Cod. Iust.* || 3 x . . . iisdem] k. mai. Thiralli *Cod. Iust.* || 8 lib. . . . 9 omnes] eod. lib. et tit.: Et in priu. et in p. iudiciis omnes *duce Paulo scr.* || 13 tum utili *corruptum est.* || 20 dici *om. Cui.* 1577. || 21 eligisset *Cui.* 1586. || 24 quae] atque *Pugge.* || tamen non] non tam *scr.* || 27 declarat *Cui.* 1577.

Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa inter-
ponatur, seruari non potest.
7, 7 Intellegis memoratae pactionis constitutionem iuridici
auctoris sententiis uacuam. quid, inquam, ulterius requiren-
dum? Dicit pars aduersa: pacti sumus libero arbitrio, nullo
cogentis imperio, tibi et bonis moribus constat. si certum
non contra iussa et senatus consulta, quae iudicata sunt prius,
effectui contradantur: et de his, quae altercationi superesse
noscuntur, sit dignus ac legalis numerus iudicum, qui cuncta
7, 8 lata sententia moderata ratione discingat. Certe si necesse
est rusticis improbisque moribus aliquid amplius satisfieri, ipsi
duo, quos quasi praefata cartula nominauit, sub praesentia
electarum personarum, defensore quoque adhibito appellen-
tur, ut, si praesumunt aut putant iustum uel legale,
audiant quae partes iurgantium crediderint intimanda: et si
ipsius cartulae, quae iam dignoscitur iuris formulis uacuata,
modum aestimant se supplere, promant de agnitis legis sen-
7, 9 tentiam. Tunc et ipsi sentient, qu*ae* sit temeritas iudicantis,
ubi minor numerus post maiorem, praeterea et religiosorum,
quos non summi pontificatus honor attollit, contra res iudicio
terminatas praesumpserit ferre sententiam: ac si destiterint,
contestatio allegetur, illos aut differre aut non praesumere,
aut electionem impleant paciscentium. demum si quae in
contentionem ueniunt, aut ampliori numero iudicum aut
summae potestatis sunt arbitrio decernenda.
7 a, 1 Deinde uero (quod minime fuerat necessarium consulta-
tionem nostram tuis utilitatibus sciscitari) si auus maternus
nepoti aliqua contulisse noscatur, utrum in iure eius manere
debeant, an matri in possessione sua consorti persuasionibus
lubricis imputari, pro eo fortasse, quod usufructuaria mater sit
de proprietate filii constituta, ac, si filiae proprium uel cuilibet
extraneo aliquid reliquisset, domino de facultate sua testari non
licuit, cumque etiam si pater filii superesset, nec ad ipsum,
ab auo materno quod nepoti collatum fuerat, pertineret: hoc

c. 7, 7 *uerba u.* 3 libero . . . 4 imperio *ex Cod. Theod.* 2, 9, 3 *sumpta sunt: cf. c.* 1, 12.

6 sibi bonis moribus constet *Cui.* 1586, tibi et b. m. consta *Mommsen: quae sequuntur corrupta sunt.* ‖ 7 iussa et] *expectes fere* ius aut constitutiones aut. ‖ 9 sit dignius *Cui.* 1577, si dignus *Cui.* 1586. ‖ 10 moderata ratione *Cui.* 1577, moderatione *Cui.* 1586. ‖ 12 quasi *om. Cui.* 1577, quasi iudices *Mommsen.* ‖ 17 quae *Huschke,* quid *Cui.* ‖ 25 quod] quo de *Mommsen.* ‖ 26 sciscitari *intellege passiue usurpatum.* ‖ 29 mater sit *om. Cui.* 1577. ‖ 30 filiae propriae (*id est sorori nepotis*) *fortasse scr.* ‖ 31 domino] nisi domino *Mommsen.* ‖ 32 liceat cum etiam si *fortasse scr.* ‖ 33 hoc *Cui.* 1586, ut *Cui.* 1577.

7a, 2 etiam Codicis Theodosiani declarat auctoritas. Quod tamen
superfluum penes electas magnificasque personas fieri iudi-
camus: sed necesse est, ut ignorantia rusticitatis, uel tergi-
uersationis iniquitas directis semper oblationibus comprimatur.

7a, 3 Ex Theodosiani lib. IX sub tit. de mat. bon. et mat. gen.
cretione sublata:

Impp. Honorius et Arcadius AA. Florentio praef. urb. (ad
locum:) Quicquid auus auia proauus proauia nepoti nepti pro-
nepoti pronepti cuiuslibet tituli largitate contulerint, id est
testamento fideicommisso legato codicillo donatione uel etiam
intestati successione, pater filio filiaeue integra inlibataque
custodiat. Dat. prid. id. Oct. Mediolano Olybrio et Probino conss. a. 395

7a, 4 Luce clarius constitit patefactum nec matri usum obesse,
ut de reliqua facultate possessionem debitam consequatur, et
circa nepotem munus auiaticum perpetua liberalitate mansurum.
7a, 5 Hoc et consultorum iura declarant, quae necessarium tractatui
nostro non duximus adhiberi.

8, 1 Adde dum sollicitudinis tuae cura tractauit, ut de effrac-
toribus et manifesto crimine comprehensis quam iudex debuit
ferre sententiam, tractatus nostri pagina declaret: aut si ma-
ritus, quem iudiciariae potestatis cingit auctoritas, de seruis,
qui res uxorias manifesto crimine abstulisse conuicti sunt,
peremptoriam debuerit ferre sententiam, quasi id obici possit,
in propria causa quis iudicet stulte: huic lex diuorum prin-
cipum quae infra legitur opponenda, maritum illa tantum
negotia uxoris uelut extraneum auctorem prosecuturum, quae
procuratio emissa perscripserit.

8, 2 Ex corpore Theodosiani:

Imppp. Theodosius et Arcadius et Honorius AAA. Victori
proconsuli Asiae. Procurator, licet maritus sit, id solum
exequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. Dat. V
kal. Iul. Theodosio A. III et Abundantio conss. a. 393

8, 3 Agnoscis maritum uelut extraneum causam uxoriam pro-
8, 4 secutum. Agnoscis iudicem de manifestis reis non potuisse
tardare sententiam.

8, 5 Item ex corpore Theodosiani lib. IX tit. de accusationibus
et inscriptionibus:

c. 7 a, 3 = *Cod. Theod.* 8, 18, 2.
c. 8, 2 = *Cod. Theod.* 2, 12, 4.
c. 8, 5 = *Cod. Theod.* 9, 1, 18.

5 IX] VIII *scr.* ‖ et mat.] et mat. et *Cui.* 1586. ‖ 11 filiaue *Cui.* 1586. ‖ 12 prid. *om. Cod. Theod.* ‖ 13 patrifactum *Cui.* 1577. ‖ 18 adde dum] quod demum *Huschke.* ‖ 23 id obici possit quasi *fortasse scr.* ‖ 27 praescripserit *scr.*, *cf. u.* 31. ‖ 29 uictorio *Cod. Theod.* ‖ 33 agnosce et *Cui.* 1586.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Ne diuersorum criminum rei uel desidia iudicum uel quadam leuitatis ambitione per prouincias detenti in carcerem crudelius differantur, moneantur omnes iudices productos e custodiis reos discussioni debitae subicere et quod leges suaserint definire. Dat. III non. Aug. CP. Arcadio III et Honorio conss. a. 396

8, 6 Hoc etiam specialiter post hanc legem iudex sibi metuat inferendum, quod, si dignam tardarit ex lege ferre sententiam, dum principum praecepta despexit, ipse legibus damnabitur.

8, 7 Vnde ex corpore Theodosiani:

Imp. Constantinus A. et Iulianus Caes. ad Taurum pp. (ad locum:) Multabuntur iudices, qui rescripta contempserint aut distulerint. Dat. III non. Iul. Constantino A. VII et Iuliano conss. a. 356

8, 8 Intellegat nunc improbus accusator cinctum iudicem et uxoria uelut externa debuisse negotia definire: et non licuisse, ut alienum reatum metueret, cui de manifestis reis non licuit tardare sententiam.

9, 1 Ex corpore Hermogeniani:

Impp. Valens et Valentinianus AA. ad Volusianum praefect. urb. Post sententiam pacisci non licere iuris ordine praecauetur. unde cum supplicans inique se oppressam et post sententiam sacri auditorii depactum esse commemoret, Volusiane parens karissime atque amantissime, amota poena, quam pacto contra ius facto serenitas tua inesse praeuiderit, legum auxilio consulat supplicanti. Dat. IIII id. Aug. Mediolani. a. 365

9, 2 Iidem AA. Pompeio Fauonio. Hereditatem, quam tibi competere iure confirmas, negotii merito discusso, approbatis allegationibus restituet legum fonte demanans sententia iudicantis, remota uidelicet pactione, quam dolo patuerit elicitam. Dat. VIII id. Febr. alleg. non. kal. April. in basilica Thermarum Commodianarum ipsis AA. conss. a. 365

9, 3 Iidem Aug. Mamertino pp. (inter cet. et ad locum:) Pacta quidem per uim et metum apud omnes satis constat cassata uiribus respuenda. Dat. XII kal. April. ipsis AA. conss. a. 365

c. 8, 7 = *Cod. Theod.* 1, 2, 7.

2 lenitatis *Cod. Theod.* || 5 subicere] subdere *Cod. Theod.* || 6 arc. IIII et hon. III aa. conss. *Cod. Theod.* || 8 tardasset *Cui.* 1586. || 9 dispexerat *Cui.* 1586. || 10 theodosiani *Cui.* 1577, theodosiani de diuersis rescriptis id est auctoritatibus *Cui.* 1586, *cum multis libris ad Cod. Theod.* 1, 2, *cf. Vesme ad Theod.* || 11 constantius *requiritur.* || 19 ualentinianus et ualens *Cui.* 1566 *recte.* || ad uolusianum] uolusiano *Cui.* 1566. || 21 oppressam *Cui.* 1586. || 22 depactam *Cui.* 1566. || 24 sinceritas *Gothofredus.* || peruiderit *Mommsen.* || 25 mediolane *Cui.* 1566. || 28 restituet *Cui.* 1586, restitue* *Cui.* 1566 (*asterisco post* iudicantis *repetito*), restitui efficiet *Cui.* 1577. || 30 non. *om. Cui.* 1566: rom. *Gothofredus.* || 31 comm. *Cui.* 1577. 1586, com. *Cui.* 1566. || 34 respuenda *Cui.* 1566. 1586, esse resp. *Cui.* 1577.

9, 4 Iidem AA. ad Valentinianum consularem Piceni. Non dubium est eum a fide placiti recessisse, qui quae promiserat implere noluit, Valentiniane carissime. proinde si aduersario supersedente cominus explicare ea quae spo*po*nderat fides placiti uacillat, familiares litterae, quas ad se missas dicit, supplici Exoperio non oberunt. fines etiam, quos temeratos adseuerat, amota praescriptione temporis hi qui peruaserunt, ut ratio iuris est, redhibere cogantur. Alleg. IIII kal. Mai. Flauia F*a*nestri in secretario ipsis AA. conss. a. 365

9, 5 Iidem AA. Aeliae Bauoniae. Lites trahi et sub quodam potentiae terrore infimos fatigari iudiciorum expectat inuidia. unde si aduersarium tuum longe a filii tui successione positum haec in te, quae precibus texuisti, excogitasse constiterit, rector prouinciae hominis, qui nec paciscendi nec conloquendi de negotio substantiam habuit, impudentiam submoueat, reddique faciat quidquid claruerit usurpatum: nec impudentia uindicet, quod concedere leges et iura non possunt: maxime cum memores nec a prima pactione, quae substantiam non habebat, secunda conuentione discessum, sed etiam inaniter resedisse, quod non iam pactio, sed quaedam usurpaticiis non subsistentibus causis immoderatio doceatur. Dat. III kal. Aug. Mediolani ipsis AA. conss. a. 365

9, 6 Impp. Valens et Valentinianus AA. Ampeliae. Ea, quae heredes inter se transactione interposita composuerint, firma illibataque perseuerabunt. et ideo secundum fidem instrumenti conpetens tibi portio a possessoribus cum fructibus restituetur per uirum clarissimum proconsulem Africae amicum nostrum, fide gestorum diligenti examinatione comprobata. Dat. III non. Iul. Sirmio diuo Iouiano et Varroniano conss. a. 364

9, 7 Impp. Valentinianus et Valens AA. Felici consulari Macedoniae. (inter cetera et ad locum:) Si seruilibus contuberniis sese mulieres quondam ingenuae subdiderint, et nunc contemnentes dominum minoris aetatis seruitutis iugum conantur effugere,

3 nolit *Cui.* 1577. || ualentine *Cui.* 1577 *cum Cod. Theod.* 9, 2, 2. 9, 30, 4 *contra Cod. Theod.* 15, 1, 17. || 4 supracedente *Cui.* 1566. || quominus *Cui.* 1566. 1586. || explicaret *Cui.* 1566. || spoponderat *Cui.* 1566, sponderat *Cui.* 1577. 1586. || 6 exoperio] magnopere *Cui.* 1566; exsuperio *scr.* || 8 maii *Cui.* || 9 fanestri *Gothofredus*, fenestri *Cui.* || 10 heliae *Cui.* 1577. 1586. || lites trahi] inter cetera *Cui.* 1566. || 11 ad iudiciorum spectat inuidiam *Gothofredus.* || 15 submouebit r. faciet *Cui.* 1566. || 16 nec] ne *Cui.* 1566. || 19 sed etiam] et *Cui.* 1566. || 20 usurpatio iustis non *Cui.* 1566. || 21 in moderatione *Cui.* 1566. || 23 impp. . . . aa.] iidem *Cui.* 1566, *cf. ad* 217, 19. || 27 uirum clar.] u. c. *Cui.* 1566. || proconsulem *Cui.* 1566, proconsularem *Cui.* 1577. 1586. || 30 macedoniae . . . 31 locum] campaniae *Cui.* 1566.

grauitas tua his, qui seruilem condicionem non statim in ipsis coniunctionum primordiis refugerunt, necessitatem subeundae seruitutis imponat. Dat. XIIII kal. Aug. Mediolani ipsis AA. conss. a. 365

9, 8 Ex corpore Gregoriano:

Imp. Antoninus A. Prisciano militi. Summa sententia comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam tuis iudex secutus iureiurandi a te perlati religionem in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit: ac propterea sublata cautione transactionis, quae nullo iure interposita est, Septimius Varianus rem iudicatam exequatur. PP. kal. Iul. Laeto II et Cereale conss. a. 215

9, 9 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vlpiae Marcellinae. Si praeses prouinciae ignorantiam tuam fraudulenta transactione ac dolosis artibus generi tui circumscriptam esse cognouerit, si quidem Aquiliana stipulatio et acceptilatio insecuta non est, pactum callide scriptum integris singulorum actionibus amouebit. PP. III non. Octob. ipsis AA. conss. a. 293?

9, 10 Imp. Gordianus A. Cliniae Antoniae. Pacta, quae contra bonos mores interponuntur, iuris ratio non tuetur. PP. non. Octob. ipso A. II et Pompeiano conss. a. 241

9, 11 Imp. Alexander Aurelio Dionysio. Cum posteaquam aduersarius matris tuae uictus esset, matrem tuam circumuenerit, ut pacisceretur nullam se controuersiam de seruis moturam, id pactum mala fide factum irritum est: et cum ex ea conuentione cum matre tua agi coeperit, iudex eam liberabit, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. pridie id. Sept. Alexandro A. cons. a. 222

9, 12 Ex corpore Theodosiani:

Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africae. Et mulieribus et minoribus in iis, quae praetermi-

c. 9, 8 = *Cod. Iust.* 5, 53, 3.
c. 9, 11 = 1, 8. *Cod. Iust.* 2, 3, 8.
c. 9, 12 = *Cod. Theod.* 2, 16, 3.

2 coniunctionum *Cui.* 1577. 1586, coniunctionis *Cui.* 1566. ‖ 7 iurisiurandi *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* ‖ prolati *Cod. Iust.* ‖ 8 praeterea *Cui.* 1577. ‖ oblata *Cui.* 1586. ‖ 10 exequetur *Cui.* 1566. ‖ 12 *hanc const. Cui.* 1566 *ad Hermog. Cod.* (*p.* 716) *rettulit.* ‖ maximin. *Cui.* 1577. 1586. ‖ 15 insecuta] pactionem ins. *Cui.* 1586. ‖ 17 *adscripsi annum* 293, *quia is eodem modo designatur in* c. 6, 10: *sane quod Caesares in inscriptione omittuntur, non obstat, cf.* c. 5, 6. 6, 10—18. 9, 18. 19: *ceterum uide Codicis Iustiniani Additamenta p.* *13 *not.* 2, *p.* *14 *not.* 2. ‖ 18 clyniae *Cui.* ‖ 19 iuris ratio *Cui.* 1566. 1586, iuratio *Cui.* 1577. ‖ 20 a.] aa. *Cui.* 1586. ‖ 21 imp. al.] al. a. *Cui.* 1566. ‖ cum] si *Cui.* 1566. ‖ postquam *Cui.* 1566. ‖ 23 pacisceretur] ei caueret *Cod. Iust.* ‖ 24 agitaturam *Cui.* 1566. ‖ 27 coss. *Cui.* 1586. ‖ 29 iuliano] iul. II *Cui.* 1586 *cum Cod. Theod.* ‖ 30 quae] quae uel *Cod. Theod.*

serint uel ignorauerint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. Dat. prid. non. Mart. Rauennae Constantino cons. a. 414

9, 13 Item eodem corpore:

Imp. Constantinus A. ad Maximum praefect. urb. (inter cetera et ad locum:) Pactiones eas ualere uolumus, si cum legibus consentiant et reliqua. Dat. VI non. Febr. Romae Sabino et Rufino conss. a. 316

9, 14 Ex corpore Gregoriani:

Impp. Valentinianus et Gallienus AA. et Valerius Caesar Aurelio. Praeses prouinciae aestimabit, utrum de dubia lite transactio inter te et ciuitatis tuae ordinem facta sit, an de re iudicata, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. III kal. Iun. Aemiliano et Basso conss. a. 259

9, 15 Item ex corpore Gregoriani tit. de transact.:

Imp. Gordianus A. Flauio Herculano. Super iudicato non subsecuta appellatione frustra transigi non est opinionis incertae. PP. XIIII kal. Nou. Sabino et Veterano conss. a. 240

9, 16 Item eodem corpore:

Imp. Alexander Donato militi. Si certa quantitas in condemnationem iudicii deducta fuerit, pacisci exinde non posse, etc. PP. IX kalend. Iun. Fusco II et Dextro conss. a. 225

9, 17 Item ex corpore Gregoriani:

Qui contra arbitri sententiam petit, sola in eum poenae actio ex compromisso competit, non etiam conceptio pacti conuenti: lib. I tit. X.

9, 18 Ex eodem libro et tit.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sergiae et Anagio. (inter cetera et ad locum:) De dubia uero lite facta transactio rescindi non potest. PP. VIII id April. Caes. conss. a. 294

9, 19 Item eodem corpore et titulo:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Hermogeni militi. Pactum, quod contra iuris formam prouinciae rector factum animaduertit, id infirmare minime dubitabit. PP. XIIII kal. Nou. Caesaribus conss. a. 294

c. 9, 13 *haustam esse ex Cod. Theod.* 8, 12, 1 (*uerbis* ut quas leges indulgent *sqq.*) *coniecit Wenck.*

c. 9, 14 *ex parte* = *Cod. Iust.* 2, 4, 12.

2 constantino] constantio uc. *Cod. Theod.* ‖ 9 impp. ualerianus *Cui.* 1566 *recte.* ‖ et ual. c. *om. Cui.* 1566. ‖ ualerianus *requiritur.* ‖ 11 an de r. i. q. de re iudicata *Cui.* 1566. 1577, quia de re incerta *Cui.* 1586. ‖ 14 idem *Cui.* ‖ 15 hercolano *Cui.* 1577. 1586. ‖ 17 pp.] uc. pp. *Cui.* 1586. ‖ ueterano] uenusto *Cui.* 1566 *recte.* ‖ 20 condemnatione *Cui.* ‖ iudicis *Cui.* 1566. ‖ 21 tusco *Cui.*. 1566. ‖ 22 § 17—19 *omittit Cui.* 1577, § 17 *om. Cui.* 1566. ‖ 24 exceptio *Schulting.* ‖ § 18. 19 *ad Hermog. Cod. rettulit Cui.* 1566. ‖ 31 aa.] aa. et cc. *requiritur.*

CODICES
GREGORIANVS
ET
HERMOGENIANVS

RECOGNOVIT

P. KRVEGER.

Codicum Gregoriani et Hermogeniani ipsorum exemplaria cum perierint, si ea quae in Iustinianum Codicem recepta sunt excipias, hodie paucissima fragmenta supersunt, quae Lex Romana Wisigothorum eiusque Appendices, Vaticana fragmenta, Collatio, Consultatio seruarunt: praeterea in nonnullis Legis Romanae Wisigothorum et Codicis Iustiniani libris manu scriptis leguntur paucae constitutiones Codicum Gregoriani et Hermogeniani, quae non ad ipsum horum corporum contextum pertinent, sed additamenti loco postea adiectae sunt: unam denique constitutionem exscripsit Augustinus (p. 240) nonnullarumque argumenta laudantur in Lege Romana Burgundionum, in scholiis Sinaiticis (infra p. 269 sqq.) et in Thalelaei scholiis ad Iustinianum Codicem conscriptis.

Haec fragmenta a prioribus editoribus in unum corpus collecta et certo ordine disposita sunt: cum tamen neque hi uiri docti de ordine restituendo inter se consenserint neque mihi ea in re cum eis, praesertim cum Haenelio nouissimo editore conueniat, ab hac edendi ratione ita recedendum putaui, ut primo loco ederem solam epitomen horum Codicum a Wisigothis confectam, deinde omnium fragmentorum tabulas ad ipsorum Codicum quoad fieri potuit ordinem redactas componerem.

Quod ad Legis Romanae Wisigothorum contextum restituendum attinet, optimi illi libri, quorum ope Pauli sententias restituimus, in hac parte deficiunt, nisi quod in codice Monacensi D 2 saeculi fere septimi rubricarum Codicum Gregoriani et Hermogeniani index initio totius Legis superest. adhibui igitur secundi ordinis libros Gothanum 84 Parisiensem 4404 Vaticanum reg. 1128 saeculo nono uel decimo exaratos, et cum hi codices in nonnullis mendis inter se consentiant, codicem Aurelianensem 207 ab Haenelio collatum in subsidium uocaui.

M = Monacensis D 2
G = Gothanus 84 (desinit in p. 234, 15)
P = Parisiensis 4404
V = Vaticanus reg. 1128.

[EPITOME CODICVM GREGORIANI ET HERMOGENIANI WISIGOTHICA]

CORPORIS GREGORIANI

LIBER PRIMVS

I. De transactionibus.

1 Imp. Gordianus A. Licinio Timotheo euocato. Transactionis placitum ab eo interpositum, cui causae action*em*, non decision*em* litis mandasti, nihil petitioni tuae derogauit. PP. X kal. Ian. Pio et Pontiano conss. a. 238

Interpretatio: Si quando per mandatum procurator litis fuerit institutus et de compositione causae in ipso mandato nihil continetur adscriptum, litigare potest, componere penitus non praesumat. quod si composuerit, non ualebit.

LIBER SECVNDVS

II. Si aduersus donationes sponsis factas in integrum quis restitui uelit.

1, 1 Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Auinio Octauiano suo salutem. Precibus tuis et iuris auctoritas et aequitas adsistit. neque enim dubium est ea, quae sponsae adfinitatis contrahendae causa a minore donantur, repeti non

1, 1 = *Cod. Iust.* 2, 4, 7.

3 corporis gregoriani *GV*, corporis graeg. graeg. *M*, gregoriani *P*, codicis gregoriani *in optimis codicibus legi testatur Haenel, errore putem: reliquis libris in MGPV praemittitur* gregoriani *uel* gregorianus: *corpus Gregoriani citant Consultatio et Appendix* 2 (*p.* 260 *sqq.*), *Gregorianum Collatio et Appendix* 1 (*p.* 253 *sqq.*). || 6 a. licinio timotheo] ad licium timotheum *G.* || 7 interposito *P.* || cui] cuius *V.* || actionem non decisionem *Cod. Iust.*, actionis non decisionis (decicionis *G*, citionis V^b, *uacuo spatio relicto om.* V^a) *GPV.* || mandati *G.* || derogabitur *G*, progabitur *V.* || 9 pp.] p. *G*, dat. *P*, *cf. ad p.* 226, 11. || potiano V^b, po****** V^a, pompeiano *P.* || conss.] uu. cc. *P.* || 10 quando] quis *PV.* || 11 et *om. P.* || petitione *G.* || in ipso] iniusto *G.* || 12 continetur] cont. et *P.* || 13 non] nihil *V.* || 15 si *om. MV.* || donationis *P.* || sponsi *P.* || factum *G.* || 16 quis] *P*, quid *MV*, quae *G.* || 17 aa. et ual. *om. V.* || sauina G^a, sauino G^b. || 19 exsistit *G.* || 20 causae *GP.* || a minore] animo re *G.* || donatur *G.*

posse, quando huiuscemodi causas communis uoti complendi
2 ratio prouocet. propter quae et in integrum restitutio dene-
gatur: tametsi inter minores uerti uideatur, non discrepat
ab his, qui legitimae aetatis ad huiuscemodi contractus prod-
3 eunt. quare quaecumque Iulius Agrippinus u. c. filiae tuae
Auiniae sponsae donauit, repetere nullo modo poterit: ac si hoc facere temptauerit, opponet auctoritatem suam Iulius Donatus u. c. p. u. amicus noster, ut tam improba petitio repellatur. Data prid. id. Iun. Aemiliano et Basso conss. a. 259

Interpretatio. Iure et legibus continetur, ut minoribus contra ea, quae intra XXV annos male gesserint, per integri restitutionem debeat subueniri. sed in hoc tantum casu praesenti lege remouentur, ut si quid minores pro coniunctione matrimonii sponsalicia largitate donauerint, per obtentu*m* integri restitutionis nullatenus debeant reuocare. quod similiter iuxta nouellam legem et de dote seruabitur.

III Si maior fuerit probatus

1 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aedio Maximo. Minoribus annis deceptis, non decipientibus subuenitur: et ideo si ad circumueniendum emptorem mentitus aetatem ex adspectu te maiorem annis probari effecisti, lubricum frustra praetendis. PP. prid. id. Nou. Aquis Philippo A. et Titiano conss. a. 245

Interpretatio. Si quis decipiendi animo maiorem se instrumentis quibuscumque esse conscripserit et postea per aetatis ueniam contra hoc uenire temptauerit, nullatenus audiatur, quia deceptus non est, sed ipse alium uoluit fraude decipere.

---

2 quae et *om. G.* ‖ 3 tametsi] nam etsi *A.* ‖ non] nec *GP.* ‖ discripata *P*, discrepant *Mommsen.* ‖ 5 u. c.] uo. *G*, uu *P.* ‖ 7 hoc *om. G.* ‖ opponit *GPV.* ‖ 8 u. c.] uo. *G.* ‖ 9 id. *om. P.* ‖ inniae miliciano et *P.* ‖ conss. *om. P hoc loco et in omnibus quae sequuntur legibus.* ‖ 10 ut *om. P.* ‖ minores *G.* ‖ 11 ea] a *G*[a]. ‖ uiginti et quinque *PV.* ‖ gesserit *GV.* ‖ 12 restitutione *G.* ‖ subuenire *G.* ‖ in hoc *om. G*, hoc *om. V.* ‖ 13 minoris *P.* ‖ pro *om. V.* ‖ coniunctionem *G*[a]*? P.* ‖ 14 per *om. V.* ‖ obtentum] obtentu in *G*, obtentu *PV.* ‖ 15 debeat *GV.* ‖ 16 nouella lege *P*: *haec lex non extat.* ‖ 17 *expectes rubricam* si minor se maiorem dixerit uel probatus fuerit (*sic Cod. Iust.* 2, 42). ‖ prouocatus *P.* ‖ 18 imperatores *G.* ‖ aedio] *V*, edio *G*, ahaedeo *P.* ‖ 19 deceptus *V.* ‖ 20 ad] id *G.* ‖ emptorem] mi empt. *P*[a]. ‖ mentitus] m. est *P.* ‖ aetate *GV.* ‖ 21 te] aetate tuae *P*, *om. V.* ‖ probari *om. P.* ‖ effecisti *G.* ‖ praetendis] pudentes *G*, praemendis *P.* ‖ 22 pp. prid.] praeposita data *G*, dat. prid. *P.* ‖ aquis *A? Cuiacius*, *om. GPV.* ‖ teteciano *P.* ‖ 23 quis *om. GV.* ‖ 24 consenserit *GV.* ‖ per *P*, ut *G*, aut *V.* ‖ 25 uenia *V.* ‖ 26 non *om. G.* ‖ ipsa *G*[a]. ‖ alios *G.*

IIII De inofficioso testamento

1, 1 Imp. Alexander A. Valeriae Caelestinae. Dos, quae a patre nubenti filiae data est aut in obligatione constituta, in quartam, quam habere ex bonis patris debet, ne inofficiosum testamen*tum* possit accusare, non computatur, quoniam uiuente
2 patre bonis eius fuit separata. Imperite itaque introducit*ur* querella cautionis a marito tuo emiss*ae*, quasi non omnia tradita ei essent, cum, etsi uerum sit quod scriptura continetur, non perimatur querella inofficiosi testamenti, si ex iudicio patris supremo quarta filiae non suppletur, quam intestato patre pro portione sua habere debuit. PP. III kal. Sept. Maximo II et Aemiliano conss. a. 223

2 Imp. Alexander A. Valeriae Rufinae. Si ex uoluntate patris, qui tres ex se natos reliquit heredes, tertiae portionis quarta ad te sine ulla diminutione peruenire non potuit, inofficiosi testamenti accusationem instituere non prohiberis. in qua tamen parte ea quae ante a patre filiae in dotem data sunt non placet computari, quae etiam in bonis mariti sunt et a patrimonio patris uiuente eo separata fuerunt. PP. III kal. Sept. Maximo II et Aemiliano conss. a. 223

Interpretatio. Si pater pro filia dotem tradiderit aut certe genero pro ipsa dote fecerit cautionem uel se promissionis uinculo obligauerit et mortis tempore Falcidiam filiae pater de his rebus quas mortis tempore dereliquit non dimiserit, de inofficioso patris testamento agere filia non prohibetur, quia illud, quod pro ea a patre in dotem datum est aut pro-

---

1 test.] test. gregoriani *V*. ‖ 2 imperatores *G*. ‖ uariae *V*. ‖ calestinae *V*: *Caelestina uidetur soror esse Rufinae, ad quam* c. 2 *directa est, ut in utroque rescripto de eadem hereditate agatur.* ‖ a patre nubenti (nuberti *V*)] parte *G*. ‖ 4 officiosum *G*, inofficioso *PV*. ‖ 5 testamento *GPV*. ‖ computantur *V*. ‖ 6 fuit separata *P*, fuisse parata *GV*. ‖ introducitur *Mommsen*, introducet *G*, introducit *PV*. ‖ 7 tuo] tum *V*. ‖ emissae *Cuiacius*, amissa *G*, omissa *PV*. ‖ 8 scripturam *PV*. ‖ continentur *G*. ‖ 9 permittatur *P*. ‖ 10 subprimo *P*. ‖ carta *GV*. ‖ 11 positione *G*. ‖ habere debebunt *P*, herede habuit *V*. ‖ praeposita *G*, dat. *P et sic deinceps pro* pp. ‖ IIII *G*, VI *V*. ‖ 12 II *om*. *G*, *item om. sed uacuo spatio relicto* V^a. ‖ 13 imppp. *GP*. ‖ a. *om*. *P*. ‖ rufinae] *cf. ad u*. 2. ‖ 14 se *om*. *GV*. ‖ natus *P*, natis *G*. ‖ relinquit *G*. ‖ tertiam *G*. ‖ 15 te] ste P^a. ‖ possit *GV*. ‖ 16 accusatione *G*. ‖ prohiberes *G*. ‖ 17 qua] quarta *G*. ‖ ea] a G^a. ‖ datae *PV*. ‖ 19 eo] eos *P*. ‖ fuerint *G*. ‖ 20 maxime *G*. ‖ II et *P*, *om*. *GV*. ‖ 23 falcidia *P*. ‖ 24 deliquit *V*. ‖ 25 inofficio *P*. ‖ 26 quia *om*. *G*. ‖ quod *VP*, *om*. G^a, etiam quod G^b. ‖ dote *PV*. ‖ aut] uel *PV*.

missum, in Falcidia non poterit imputari. nam ea, quae pater uiuus in dotis condicione aut promiserit aut tradiderit, de bonis eius antequam moreretur discessisse et alienata esse noscuntur. similis erit et de sponsalicia donatione condicio.

LIBER TERTIVS

V De petitione hereditatis

1 Imp. Antoninus A. Pontio Ingenuo. Fructus ante litem contestatam perceptos malae fidei possessores restituere placuit. PP. XII kal. Iul. Romae duobus Aspris conss. a. 212

Interpretatione non eget.

VI De rei uindicatione

1 Imp. Gordianus A. Aurelio Alexandro militi. Vineas in alieno agro institutas solo cedere et, si a malae fidei possessore id factum sit, sumptus eo nomine erogatos per retentionem seruari non posse incognitum non est. PP. IIII id Mart. Attico et Praetextato conss. a. 242

Interpretatio. Si quis uineas in aliena terra posuerit, ad illum sine dubio pertine*bunt*, cuius terra esse probatur. qui si solum nesciens alienum, dum eum bona fide se crediderit possidere, sumptus quos in ipsis uineis ponendis fecit a domino terrae recipiat: si uero sciens in alieno posuit, et uineas restituat et expensas penitus non requirat.

2 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Victorino et Marco et Valerio. Aedificium in alieno agro extructum solo cedere sumptusque eo nomine factos non nisi bonae fidei emptorem per retentionem posse seruare certissimi iuris est. PP. kal. Oct. . . . conss. a. 244 uel 245

---

2 dotes *P.* ‖ promisit *P.* ‖ tradidit *PV.* ‖ 3 aliaena *G.* ‖ 6 repetitione *V.* ‖ 7 imp. *om. G.* ‖ antonius *P,* constantinus *GV.* ‖ pontio *om. P*: aurelio pontio *editio Cuiacii* 1566. ‖ 8 contestatum V^{a}. ‖ praeceptis G^{a}, praeceptus G^{b}. ‖ 9 pp.] p. *G.* ‖ rom. *P.* ‖ 10 int. n. e. *om. GV,* ist. intp. non indig. *P.* ‖ 11 de requirendi cautione *P.* ‖ 12 alexandro *P,* alebrando *G,* alibrando *V.* ‖ 13 constitutas *P,* instituta *V.* ‖ credere *V.* ‖ et *om. V.* ‖ si *om. G.* ‖ 14 eo] eius *G.* ‖ erogatus *G,* ex *P.* ‖ retentione *P.* ‖ 15 possit *G.* ‖ III *P.* ‖ 16 attico] tacio *G.* ‖ 17 posuerit] plantauerit *P.* ‖ 18 pertinebunt *Sichardus,* pertinebit *GPV.* ‖ 19 dum eum (cum *P*) . . . 20 quos] *expectes fere:* suum se cred. poss., sumptus quos bona fide. ‖ crederet *V.* ‖ 20 sumptos *P,* sumpt*** V^{a}. ‖ uineas *P.* ‖ 21 alienum *G.* ‖ 22 expensis *G,* expensam *V.* ‖ 23 imp.] interpret. *G.* ‖ philppus a. G^{a}. ‖ c.] cesas G^{a}. ‖ et marco et] *PV,* marco et *G*: et marco *scr.* ‖ 24 alienum agrum G^{a}. ‖ structum *P.* ‖ 25 sumptosque *P,* subque *V.* ‖ eo] eius *G.* ‖ factus *P.* ‖ nisi] si *P.* ‖ 27 oct. . . . conss. *scripsi,* oct. conss. *G,* oct. PV^{a}, octb. c̄c s̄s̄tis V^{b}: *cf. Codex Iustin. praef. p.* XXX *not.* 2.

Interpretatio. Pariter de aedificiis uel de reliquis rebus in alieno solo positis, sicut superius dictum est, forma seruabitur.

3 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Antonio. Partum ancillae matris sequi condicionem nec statum in hac specie patris considerari explorati iuris est. PP. XIIII kal. Nou. Philippo A. et Titiano conss. a. 245

Interpretatione non eget.

4 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Philoxenae. Quotiens eadem res a domino diuersis temporibus pluribus uenum datur, eum potiorem esse, cui possessio primum tradita est. PP. XIII kal. Mai. Maximo et Aquilino conss. a. 286

Interpretatione non indiget.

5 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Mammae. Si neque mandato tuo neque ratum habente *te* maritus tuus possessionem iuris tui alienauit, non prohiberis rem tuam uindicare intercedente rectore prouinciae. PP. VIII kal. Mart. Diocletiano III et Maximiano conss. a. 287

Interpretatione non indiget.

VII Si sub alterius nomine res empta erit

1 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aurelio Auxonio. Instrument*i* scriptura non oberit, quod nomen contineat alterius emptoris, ad cuius fidem ipse confugeras, cum dominium possessionis, quod habuisse te semper et adhuc habere proponis, securus obtineas. PP. kal. Iun. Aemiliano et Basso conss. a. 259

2 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aelio Ingenuo. Si nomine quidem uxoris tuae emptionem confecisti, uerum

c. 6, 3 = *Cod. Iust.* 3, 32, 7.

2 positae *P.* ‖ 4 imperatores *G*[b], *inc. G*[a]. ‖ antonino *V*, et antonio *P.* ‖ 5 nec] ne *P.* ‖ 6 considerare *GV.* ‖ exemplorari *P.* ‖ XIII *G*, IIII *V.* ‖ 7 a. *om. V.* ‖ 8 interpr. n. egit *G*, int. *V*, ist. intp. non indig. *P.* ‖ egit *G.* ‖ 9 imp. *G.* ‖ filoxiniae *G*, peloxinae *P.* ‖ 10 a *om. GV.* ‖ 11 uenon *V*[a]. ‖ dantur *PV.* ‖ 12 primum] prius *G.* ‖ XIII] IIII *V.* ‖ aquilo *G*, aquiliano *P.* ‖ 14 int. n. i. *om. G.* ‖ interpraetationem *V*, ist. intp. *P.* ‖ eget *V.* ‖ 15 amamae *V*[a]. ‖ 16 neque] quae *G.* ‖ tuo *om. G.* ‖ raptum *P*, rato *G.* ‖ habentem *P.* ‖ te *om. GPV.* ‖ 17 prohiberes *G*[a]*V.* ‖ 18 kal.] id. *PV.* ‖ 20 interp.] ist. intp. *P.* ‖ indiget *om. G*, int. n. i. *om. V.* ‖ 21 erit *MPV*, fuerit *G.* ‖ 22 impp. *om. G.* ‖ ualentinianus *P.* ‖ auxonioti *P.* ‖ 23 instrumenti *Schulting*, instrumentis *PV*, strumentis *G.* ‖ non oberit] nouerit *G.* ‖ continet *V*[a]. ‖ 24 alterius *om. V*[a]. ‖ 25 dominio *G*, dominum *V*[a]. ‖ 26 iul. *P.* ‖ 27 conss.] conss. intp. non *G.* ‖ 28 aeli *V.* ‖ 29 fecisti *G*, quem fecisti *P.* ‖ uirum *P.*

pecuniam de proprio numerasti et ipse inductus es in possessionem ac negotium tibi gestum est idque euidenter probabitur, praeses prouinciae uim tibi super iuris tui rebus inferri prohibebit. PP. IIII id. Mai. Maximo II et Aquilino conss. a. 286

Interpretatio utriusque legis. Quotiens aut maritus aut alia quaecumque persona agrum aut quamcumque rem sua pecunia et uxoris aut cuiuscumque alterius nomine uoluerit comparare, et is qui pecuniam dat in rem fuerit intromissus, et ipse qui pecuniam dedit rem comparatam cognoscitur possedisse, non potest hoc praeiudicio laborare, quod alterius nomine res legitur comparata. quod si uero, cuius nomine res comparatae sunt, ipsi traditae sunt uel ab ipso possessae, is, qui pecuniam suam pro hac re datam fuisse probauerit, rem quidem comparatam non potest uindicare, sed pecuniam potest a possessore recipere, quia duae res cum quo fuerint eius dominum faciunt meliorem.

VIII De familiae herciscundae et communi diuidundo

1, 1 Imp. Gordianus A. Sextio Iuuenali. Ex re certa heredem institutum sic haberi, ac si sine eius rei commemoratione heres institutus fuisset, sane officio familiae herciscundae iudicis conuenire, *ut* non plus emolumenti consequatur, quam aliquis esset habiturus, ac si ex re certa heres institui po-
2 tuisset, in dubium non uenit. Falcidiam quoque in matris
3 testamento cessare falso tibi persuasum est. Proinde cum

c. 8, 1 § 3 = *Cod. Iust.* 1, 18, 2.

1 pecunia *P.* ‖ est *P.* ‖ possessione *G.* ‖ 2 est] tamae G^a, *om.* G^b. ‖ ideoque *V.* ‖ 3 praesis *G*, praesens *P.* ‖ super] satis *G.* ‖ ioris *V*, es *P.* ‖ rebus *om. P.* ‖ inferre *GP.* ‖ 4 III *P.* ‖ mad. *G.* ‖ II] d. *G*, *om. P.* ‖ 5 leges *V.* ‖ 6 quamcumque] quemcumque *P.* ‖ 7 uxores *P.* ‖ cuiusque V^b, *inc.* V^a, cususcumque *P.* ‖ 8 is] si *V.* ‖ rem] rem suam *V.* ‖ 9 non *om. G.* ‖ 10 labore G^a. ‖ res] re *G.* ‖ 11 legitur . . . 12 traditae] comparatae sunt ipsi traditae legitur quod si uero cuius nomine res sunt *V.* ‖ cuius] pro cuius *P.* ‖ res *om. G.* ‖ 13 data *G.* ‖ 14 sed] si *V.* ‖ 15 recipire V^a. ‖ quia *seqq. nescio quo modo corrupta sint.* ‖ fuerit *P.* ‖ 16 dominio *P.* ‖ 17 familia *GP.* ‖ 18 diuidendo *GP.* ‖ 19 gratianus *V.* ‖ cepta *V.* ‖ 20 sic (si *V*) haberi *om. G.* ‖ si *om. V.* ‖ sine *om. G.* ‖ rei] rei re *G.* ‖ commemorationem *GV.* ‖ 21 sine *G.* ‖ 22 iudicis *Cuiacius*, iudicio *GPV.* ‖ ut *Cuiacius*, non prohiberis ut (ut *om. V*) *GPV.* ‖ non plus *om. V.* ‖ 23 aliquis *P*, aliquid GV^b, ***quid V^a: quam a. e. habiturus *delet Mommsen.* ‖ habituros *G.* ‖ ex *Cuiacius*, *om. GPV.* ‖ res *P.* ‖ cepta *V.* ‖ institut* G^a. ‖ 24 falcidia *G.* ‖ 25 cessare . . . 230, 2 tuae *A alii*, *om. GPV*: *uerba* 25 cum *seqq. confirmat Cod. Iust.* ‖ proinde *Cuiacius cum libris nonnullis teste Haenelio*, perenne *A.*

iuris ignorantia excusari facile non possis, si maior annis hereditati matris tuae renuntiasti, sera prece subueniri tibi desideras. PP. XV kal. Nou. Arriano et Papo conss. a. 243

Interpretatio. Si quis per testamentum heredem aliquem appellauerit et rem certam, id est aut possessionem aut mancipia aut quamlibet aliam speciem, de quo dubietas esse non possit, sub heredis uocabulo dimiserit, cui heredis nomen imposuerit, ad eum et illa quae non sunt nominata perueniant.

2 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Antonio Potito. Si domum cuius meministi pater tuus, cum in potestate eius ageres, nomine tuo donandi animo comparauit, iure quidem non subsistere donationem scire debuisti: uerum si in extremum fati diem pater eadem animi destinatione durauit, iudicium eius iuxta formam constitutam esse seruandum indubitati iuris est. PP. XI kal. April. Saeculare II et Donato conss. a. 260

Interpretatio. In hac lege similis erit et de donatione condicio, quam filius familias a quocumque perceperit. sed hoc amplius habet, quod si maior fuerit ista donatio, quae nomine filii familias facta est, *ut* omnis facultas patris quartam eius rei quam filius donatam accepit implere non possit, reliquis filiis de hac ipsa donatione Falcidia suppleatur.

VIIII Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur

1, 1 Imp. Alexander A. Satiriis Modestino et Censorino. Ex contractibus seruorum dominum non obligari tantumque aduersus eum actionem de peculio competere explorati iuris

1 facile *libri Haenelii cum Cod. Iust.*, falcidia *A.* ‖ possit *A cum nonnullis libris Codicis Iust.* ‖ 2 sena preces *G.* ‖ subuenire *GP.* ‖ tibi *om. G.* ‖ 3 papa *G.* ‖ 6 aliam] aliquam *GaV.* ‖ 7 posset *P.* ‖ heredi *P.* ‖ cui heres *P.* ‖ 8 et *om. G.* ‖ sunt non *GV.* ‖ pertineant *G.* ‖ 9 potito] positum *G.* ‖ 10 meministis *P*, meminis nec *GV.* ‖ 11 ageris *GP.* ‖ nomini *V.* ‖ 12 uirum *G.* ‖ in *om. G.* ‖ stremum *P.* ‖ 13 destinationem *P.* ‖ 14 indubitati *P*, bubitari *G*, dubitati *V.* ‖ 15 iuris] ius *G.* ‖ II *om. P.* ‖ 18 filios *P.* ‖ 19 quo *P.* ‖ 20 ut *om. GPV.* ‖ omnes facultates *GP.* ‖ quarta eius *V*, quartae iuris *G.* ‖ 21 accipit *G.* ‖ 23 eo] que *V.* ‖ in *om. MV.* ‖ alieno *Ga*, alterius *P.* ‖ potestatem *P.* ‖ 24 negotio *Ga.* ‖ dicetur *potius quam* dicitur *M*, dicitur *G*, *cf. Dig.* 14, 5 *Cod. Iust.* 4, 21. ‖ 25 c. 1 *quod Cuiacius a.* 1586 *e nescio quo codice primus edidit, extat in codicibus A et Paris.* 4412, *in quo huius tituli rubrica in litura scripta est, om. GPV.* ‖ imp.] imp. a. *Paris.* ‖ satiriis *A*, satiriis *uel* satirus *Paris.*, satiro *Cuiacius*: satriis *fortasse scr.* ‖ censorino *Cuiacius*, consorino *Paris.*, *om. A.* ‖ ex *om. A.* ‖ 26 dominus *Paris.* ‖ 27 eum actionem] eo haccione *Paris.* ‖ explorarit uris. sem. plane *Paris.*

2 est. Plane si quid in rem domini uersum sit, eo nomine
3 quoque teneri dominum non est incertum. Secundum quae
si non iubentibus uobis seruus mutuam pecuniam accepit
nec in rem uestram uersae sunt, conueniri non potestis.
4 Actio de peculio si inferri coeperit, more solito respondere
debetis. PP. XII kal. Aug. Fusco II et Dextro conss. a. 255

Interpretatione non eget.

X *Ad* senatus consultum Macedonianum

1, 1 Imp. Alexander A. Septimiae Musae. Macedoniani senatus
consulti auctoritas petitionem eius pecuniae non impedit, quae
filio familias studiorum causa Romae agenti ad necessarios
2 sumptus, quos patris pietas non recusaret credita est. Sed
ex contractu filii post mortem eius de peculio actio in patre*m*
competere ita demum potest, si anni utilis spatium petitionem
3 non impedit. Sane si iussu patris datum ei probetur, nec in
quos usus uersa sit pecunia disquiri necesse est et perpetua
in patrem etiam mortuo eo filio actio est. PP. prid. kal.
Mart. Agricola et Clementino conss. a. 230

Interpretatio. Senatus consultum Macedonianum praecepit, ut filio familias pecunia non credatur. n*unc* haec constitutio iubet, ut pro studio litterarum si quis filio familias pecuniam dederit, hanc ei pater sine aliqua obiectione restituat. quod si ipse filius familias in peregrinis fortasse defecerit, intra anni spatium qui pecuniam commodauit de peculio filii potest

c. 10, 1 = *Cod. Iust.* 4, 28, 5.

1 plane . . . 2 est *om. Aurel.* ‖ in] in**st**** *Paris.*[a] ‖ 2 secund*um *Paris.*[a] ‖ quae si] quaesse *Paris.* ‖ 3 pecuniam mutuam *Paris.* ‖ 4 nec] nec e *Paris.* ‖ re *Paris.* ‖ euersae *Paris.* ‖ 5 actio] adni*(o?) *Paris.* ‖ inferiori *Paris.* ‖ 6 debitis *Paris.* ‖ II *om. Cuiacius.* ‖ conss. *om. A.* ‖ 7 int. n. eg. *om. A?* ‖ 8 *rubrica extat in codicibus A et Paris.* 4412 *et in Appendice Legis Rom. Wisigothorum, de quo infra p.* 249 *dicemus, om. reliqui, qui sequentes titulos uno minus numero computant.* ‖ ad] de *codices.* ‖ maced.] maced. ex (*pro* lex?) infra scripta *codices.* ‖ 9 madedoniani *G*[a], macedonianis *P.* ‖ 10 auctoritate *G.* ‖ 11 filiae familiae *G*, filios familiae *P.* ‖ causae romae *V*, causarum *G.* ‖ egenti *G.* ‖ 12 sumptos *P.* ‖ quo *G.* ‖ recusare *G.* ‖ 13 contractus *GV.* ‖ eus *P*[a]. ‖ de *om. G*[a]. ‖ patre *GPV.* ‖ 15 datum ei *GPV*, mutuum datum ei *Appendix supra ad u.* 8 *laudata*, mutuum datum *Cod. Iust.* ‖ 16 quo *G.* ‖ uera sit *P*, uersasset *G.* ‖ disquiri] his queri *G.* ‖ et *om. V.* ‖ 17 patre *GV.* ‖ eo] et *G*, *om. Cod. Iust.* ‖ pp.] data *P.* ‖ 18 agricolae et clementiano *P.* ‖ 19 consulto *P.* ‖ macedoniano *G*[a]*PV.* ‖ 20 filios *P.* ‖ nunc] *Cuiacius et libri deteriores teste Haenelio*, nam *GPV.* ‖ familias *libri Appendicis*, familiae *GPV.* ‖ 22 hac *G*[a], ac *P.* ‖ 23 si *om. G.* ‖ defecerint *V.* ‖ 24 spacio *G.* ‖ pecunia *G.* ‖ de peculio *om. G.*

petere, ut sibi debitum reformetur. quod si pater iussit, ut pecunia praestaretur, non requirendum est, quid de ea pecunia fecerit, sed debitum pater sine mora restituat.

LIBER QVARTVS

XI Si debito persoluto instrumentum apud creditorem remanserit

1 Impp. Seuerus et Antoninus AA. Octauio Prisco. Si exsoluta est pecunia, nihil obest ueritati, quod cautio integra maneat apud creditorem. PP. prid. id. Iun. Antonino II et Geta conss. a. 205

Interpretatione non eget.

2 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Metrodoro. Si potes probare omnem pecuniam exsolutam creditori tuo, cautio tua quae apud heredem eius remansit inanis est: ut tamen aut ipsa reddatur tibi *aut* incisa apud creditorem remaneat, heredem eius conuenire potes. PP. VI id. Iun. Gallieno *V* et Faustino conss. a. 262

Interpretatione non eget.

XII Si amissis uel debitori redditis instrumentis creditum petatur

1 Imp. Antoninus A. Septimiae Marciae. Debitores tuos quibuscumque rationibus debere tibi pecuniam si probaueris, ad solutionem compellet aditus praeses prouinciae uir clarissimus. nec oberit tibi amissio instrumentorum, si manifestis probationibus eosdem debitores esse apparuerit. PP. id. Sept. Antonino A. IIII et Balbino conss. a. 213

Interpretatione non indiget.

c. 12, 1 = *Cod. Iust.* 4, 21, 1.

---

1 quod . . . 2 praestaretur *om. G.* ‖ 2 quod *G.* ‖ 5 debitum prosolutum *P.* ‖ 7 imp. *G.* ‖ 9 manet *PV.* ‖ antonio *G.* ‖ II *G*, bis *V*, *om. P.* ‖ 11 ist. intp. non indig. *P*, interpraetationem non indiget *V.* ‖ 12 impp. *om. G.* ‖ ualentinianus *P.* ‖ merodoro *G*, medroro *P.* ‖ potes G^{b}, posest G^{a}, potest *PV.* ‖ 14 ut] et *G.* ‖ tamen] autem *V.* ‖ 15 tibi aut *Sichardus*, aut (aut* G^{a}) tibi *G*, tibi *PV.* ‖ creditore *V.* ‖ 16 potes *Sichardus*, potest *GPV.* ‖ iun.] ian. *PV.* ‖ V] II *PV*, *om. G.* ‖ 17 fausto *G.* ‖ conss. *om. V.* ‖ 18 interpretatio non egit *G*, interpraetationem non indig. *V*, ista interpt. non indiget *P.* ‖ 19 debitore *G*, debito *P.* ‖ redditi *V.* ‖ instrumentum *PV.* ‖ 20 petitur *G.* ‖ 21 antonius *PV.* ‖ 23 compellit *GP.* ‖ uir clar. *A*, *om. GPV Cod. Iust.* ‖ 24 si] si modo *Cod. Iust.* ‖ 25 eos *Cod. Iust.* ‖ apparuerint *P.* ‖ id.] V id. *Cod. Iust.* ‖ 26 antonino . . . balbino *Cod. Iust.* (*Haloander*), *om. GV*, antonino a. *A*, conpl. *P.* ‖ conss. *om.* V^{a}, cc. V^{b}. ‖ 27 interpretatio *G*, ist. intp. *P*, interpraetationem *V.* ‖ indiget *om. G.*

2, 1 Imp. Gordianus A. Aurelio Prisco et Marco militibus. Sicut iniquum est instrumentis ui ignis extinctis debitores quantitatum debitarum renuere solutionem, ita non statim
2 casum conquerentibus facile credendum est. Intellegere itaque debetis non existentibus instrumentis uel aliis argumentis probare fidem precibus uestris adsistere. PP. III kal. Iul. Sabino II et Venusto conss. a. 240

Interpretatione non eget.

LIBER DECIMVS

XIII Quibus res iudicata non noceat

1 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aeliae Matronae. Sententiam aduersus absentes et indefensos ac maxime minores latam nullas uires obtinere notissimi iuris est. PP. kal. Sept. Diocletiano III et Maximiano AA. conss. a. 287

Interpretatione non eget.

LIBER DECIMVS TERTIVS

XIIII De patria potestate

1 Imp. Antoninus A. Victorinae. Si in potestate patris fuisti, cum hereditas Bassae Cassiae tibi obuenit, eamque patris iussu creuisti, iure patriae potestatis ei eam quaesisti. ideoque quod ab eo iure alienatum est, nulla ratione oblato pretio restitui tibi desideras. PP. III kal. Ian. Romae ipso Augusto *et* Aduento conss. a. 218

Interpretatione non eget.

c. 12, 2 = *Cod. Iust.* 4, 21, 5.

1 militi *GV*, *sic uel* mil. *libri Codicis Iust.* || 2 strumenti *Ga*. || uim *P*, uis *Gb*. || igne *G*, igni *V*. || debitarum] debitorum *G*. || 3 solutionum *V*. || 4 conquirentibus *GV*. || facile *delet Mommsen.* || est] est et *G*. || 5 debitis *G*. || existentis *P*. || 6 adsistere] adesse *Iust.* || 7 conss. *om. V*. || 8 int. n. e.] ist. intp. non indig. *P*, interpraetationem *V*, *om. G*. || 9 lib. dec. *om. G*. || decimus] V *P*. || 10 non noceat *om. V*. || 11 imp. *G*. || 12 sentencia *G*. || minoris *P*. || 13 lata *Ga*, prolata *Gb*. || nullas uires] nullum sui iuris *G*. || notissimum est *G*. || 14 maximo *V*. || aa.] a. *G*, *om. PV*. || conss. *om. G*. || 15 non indiget intp. *G*, ista intp. non indg. *P*, interpraetationem non eget *V*: *in editione Codicis Theodosiani etc. Aureliae Allobr.* 1586 *hoc loco leguntur*: interp aduersus absentes uel minores iudicata non ualebunt, *cf. Epitome Aegidiana.* || 16 dec. tertius] VI *P*. || 18 antonianus *G*, antonius *V*. || a. *om. G*. || uictoriae *G*, *inc. Va*. || 19 bassae *Sichardus*, basiae *GV*, assiae *P*. || cassiae] castae *G*. || eamque] eam quae cum *V*. || 20 iussu patris *G*. || potestates *P*. || 21 oblegato *G*, oblatio *P*. || 22 praecium *P*. || ian. *om. P*. || roma *G*, rom. *P*. || 23 et] quinquies et *G*, V et *V*, VI et *P*. || conss. *om. Va*. || 24 int. (interpretationem *V*) n. e.] ist. intp. non indg. *P*, *om. G*.

EX CORPORE HERMOGENIANI.

I De cauta et non numerata pecunia

1 Aurelio Alexio. Exc*ep*tionem non numeratae pecuniae non anni sed quinquennii spatio deficere nuper censuimus. Scripta VII id. April. Sirmio Caesaribus conss. a. 294

Interpretatio. Secundum legem ex corpore Theodosiani si certum petitur de chirographis quia de quinquennio habetur expositum, ideo hanc legem ex Hermogeniano credidimus adiungendam, quae tempus intra quod contestari conuenit de cauta et non numerata pecunia, id est intra quinquennium, euidenter ostendit.

II Ex delictis defunctorum quemadmodum conueniantur successores

1 Aurelio Ennio Saturnino. Licet ante litem contestatam defuncto, qui ex proprio delicto conueniri potuit, successor*es* non possi*nt* poenali actione conueniri, tamen hos etiam in tantum quantum ad eos peruenit teneri, ne scelere ditentur alieno, certissimi iuris est. *auditis itaque* partium allegationibus u. c. proconsul prouinciae Africae amicus noster in pronuntiando formam iuris sequetur. Scripta VII kal. Oct. Sirmio AA. conss. a. 293

Interpretatio. Haec lex praecipit, ut in criminalibus causis, si quis antequam moriatur non fuerit de facti sui

---

1 ex corp. herm.] *MPV cum Consult.*, *cf. p.* 244 *not.* 2, incipit lib. hermogeniani ex corpore gregoriani *G*: *ad finem epitomae P adscripsit* expl. lib. hermogeniani. || 2 I *om. G.* || 3 aur. al. *om. V.* || aurelius *P.* || exceptionem] *Cuiacius*, ex (et ex *Ga*) cautione *GPV.* || 4 sed] sed in *PV.* || 5 VIII *PV.* || firmio *G.* || caes. conss.] cesare *G*, caes. *Va*, caesr. *P.* || 6 ex corp. theod.] *Cod. Theod.* 2, 27. || 8 ex *om. G.* || credimus *GP.* || quo constari *G.* || 11 ostensit *Ga.* || 12 delictis] illicitis *G*, diliciis *P.* || defuctorum *Pa.* || quaeadmodum *V.* || conueniatur *P.* || 14 aurelius *PV.* || ennio] et tennio *G.* || contestato *Ga.* || 15 proprio] priore *P*, *in* proprio *desinit G.* || conuenire *P.* || successores non possint *Cuiacius* (*cum libris Haenelii?*), successor non possit *PV.* || 16 conuenire *P.* || tamen] non tamen *V.* || hoc *PaV.* || 17 in *om. V.* || peruenit] pertinent *V.* || ne] nec *P.* || 18 auditis itaque *Cuiacius*, addidit etiam *PV.* || 19 adlenitionibus *P.* || 20 pronuntiandum *P.* || forma *P.* || sequitur *PV.* || scripta] scripta dat. *P.* || 21 sirmi *V.* || 22 praecepit *P.* || 23 factis suis *Va*, factis sui *Vb.*

scelere conuentus atque conuictus, si post eius obitum quod ab eo cum poena reddendum erat apud successores eius fortasse repertum fuerit, hoc tantum ab here*dibus* reddendum est, quod ad eos cognoscitur peruenisse. ceterum in tali re heres nec ad poenam nec ad aliquam satisfactionem tenetur obnoxius.

1 conuentus atque *om. P.* ‖ conuictus] confessus *V.* ‖ 2 successorem *V*? ‖ 3 fuerit *om. V*, *ante* apud *collocat P.* ‖ herede *PV.* ‖ 5 poen. nec] poen. ne *V.*

CONSPECTVS FRAGMENTORVM OMNIVM GREGORIANI ET HERMOGENIANI CODICVM.

In tabulis quae sequuntur utriusque Codicis fragmenta ad pristinum ordinem reuocata sunt: qua in re cum fere certae traditionis auctoritate destituti simus, librorum Codicis Iustiniani II—VIIII ad hos potissimum Codices digestorum ordinem secuti sumus. ex eodem Codice Iustiniano titulorum rubricas, si quas is cui Codicum Gregoriani et Hermogeniani fragmenta debemus non addidit, argumenti ratione habita litteris inclinatis suppleuimus. in constitutionibus intra singulos titulos ordinandis temporis ordo a nobis seruatus est. ea fragmenta sola, quae non in superioribus huius tomi partibus continentur, plena dedimus.

CODICIS GREGORIANI FRAGMENTA.

LIBER PRIMVS

X[1]) De pactis

VIII *Appendix* 1, 3 (*p.* 253)
Consultatio 1, 7[2])
Consultatio 9, 11. 1, 8[2])
Consultatio 9, 10
Consultatio 1, 9[2])
Consultatio 9, 18
Consultatio 9, 19
Consultatio 9, 17[1]).

Lex Romana Burgundionum 38, 3: De successione uiuentium nec de sua nec de aliena quemquam pacisci posse, nec huiusmodi scripturam nomen pacti legibus uindicare secundum legem Gregoriani et Hermogeniani.

[1]) *Consultationem* 9, 17, *quae se ex libro I tit. X descriptam esse testatur, ad titulum de pactis pertinere, nec quod ex argumento conici possit, titulo de receptis restituendam esse inde colligitur, quod titulus de receptis secundum Edicti perpetui ordinem in librum II caderet. accedit quod titulus de pactis secundum Edictum anterior est titulo de postulando, quem duodecimum esse constat.*

[2]) *Consultationi* 1, 7—10 *inscribitur* libro supradicto *uel* eodem, *id est libro II* (§ 6), *male, ut apparet ex Cons.* 9, 11, *cuius partem effecit* 1, 8: *cf. ad p.* 203, 25.

XI De transactionibus

Consultatio 9, 8
Consultatio 9, 16
Lex Rom. Wisigothorum 1, 1
Consultatio 9, 15
Consultatio 9, 14
Consultatio 1, 10[1])
Consultatio 9, 9.

XII De postulando

Appendix 1, 2 (*p.* 253)
XXXIII *Appendix* 1, 1.

LIBER SECVNDVS

[*De iudiciis?*]

[2])Imp. Gordianus A. Rufino. Actione competenti agere debueras: causis enim priuatorum priuata, commoda uero fisci nostri uel publica crimina plerumque persequentibus actio publica datur.

[*De his quae ui metusue causa gesta sunt*]

Consultatio 1, 6.

Lex Rom. Burg. 38, 2: Sciendum tamen, quod si quis se ui aut metu coactum ad pacta uenisse causatur intra annum probaturus, huiusmodi et moueat et peragat actionem: quo tempore praeterito nullam sibi neque de ui neque de metu suppetere nouerit actionem secundum constitutionem Gregoriani.

Si aduersus donationes sponsis factas in integrum quis restitui uelit

Lex Rom. Wisig. 2, 1.

XVII Si ut se hereditate abstineat

Appendix 1, 4.

Si maior fuerit probatus

Lex Rom. Wisig. 3, 1.

De inofficioso testamento

Lex Rom. Wisig. 4, 1. 2.

1) *cf. p.* 236 *not.* 2.

2) *haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis ad finem libri octaui adscripta* (*cf. editio mea p.* 807 *not.* 2) *probabiliter ex Codice Gregoriano hausta est.*

LIBER TERTIVS

De petitione hereditatis

Lex Rom. Wisig. 5, 1.

De rei uindicatione

Lex Rom. Wisig. 6. 1—5.

Si sub alterius nomine res empta erit

Lex Rom. Wisig. 7, 1. 2.

De familiae herciscundae et communi diuidundo

Lex Rom. Wisig. 8, 1. 2
Consultatio 2, 7
Consultatio 2, 8.

[*De iureiurando*]

Lex Rom. Burgund. 23: Si a iudice statutum fuerit aut inter partes conuenerit, ut de rebus dubiis sacramenta praebeantur, eum solum debere iurare, a quo aliquid repetitur. . . . hic tamen sacramenti ordo notato infamia denegatur secundum constitutiones Gregoriani et Hermogeniani.

XII Si certum petitur

VIII *Appendix* 1, 5 (*p.* 254).

[1]) Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur

Lex Rom. Wisig. 9, 1.

[1]) Ad senatus consultum Macedonianum

Lex Rom. Wisig. 10, 1.

LIBER QVARTVS

Si debito persoluto instrumentum apud creditorem remanserit

Lex Rom. Wisig. 11, 1. 2.

Si amissis uel debitori redditis instrumentis creditum petatur

Lex Rom. Wisig. 12, 1. 2.

De deposito

Collatio 10, 8.

---

[1]) *hi duo tituli, quos Lex Rom. Wisig. tertio libro adscribit, duce Iustiniano Codice libro quarto inter titulos* si amissis *et* de deposito *uidentur restituendi esse.*

LIBER QVINTVS[1]

[*De sponsalibus?*]

XVII *Scholia Sinaitica* § 3 (p. 269).

[2]) Imp. Gordianus A. rationalibus. Manifestum est nuptiis contra mandata contractis dotem, quae data illo tempore cum traducta est fuerat, iuxta sententiam diui Seueri fieri caducam, nec, si consensu postea coepisse uideatur matrimonium, in praeteritum commisso uitio potuit mederi. Dat. k. April. Antiochiae Gordiano A. et Auiola conss. a. 239

De nuptiis

[3]) Imp. Valerianus A.[4]) Probo. Vbi iuris auctoritas desit, ibi nullum matrimonium uideri contractum.

XXVII *Collatio* 6, 5

Collatio 6, 4.

[*Titulus paenultimus*]

III *Scholia Sinaitica* § 9 (p. 272).

LIBER SEXTVS

XVIII Arbitrium tutelae

XIII *Appendix* 1, 6 (p. 255).

LIBER?

De operis libertorum

Lex Rom. Burg. 44, 4: Egentem patronum libertus pascere compellatur; hoc secundum legem Gregoriani de operis libertorum.

[*De bonis libertorum Caesaris*]

Lex Rom. Burg. 3, 2: Liberti Romanae nationis a principe manumissi hac ratione de bonis suis testentur, ut fisco

---

[1]) *librum quintum citat scholium argumenti incerti ad Theodosiani Codicis rubricam de diuersis rescriptis in libro Taurinensi adscriptum.*

[2]) *haec constitutio a Petro Pithoeo in libro manu scripto ut uidetur Legis Romanae Wisig. inuenta est: manu enim Pithoei teste G. Haenelio in exemplari Cuiacianae editionis ad marginem sequentis tituli suppleta est cum hac praescriptione:* sumpta est et ex isto Codice lex haec de incestis nuptiis. *eadem constitutio, mutila tamen et corrupta in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo de incestis et inutilibus nuptiis* (5, 5) *inserta est* (*cf. editio mea maior p.* 415 *not.* 1)*: quare nescio an ea in Gregoriano quoque Codice eidem titulo, non huic de nuptiis subdita fuerit, licet ei cum argumento Cod. Iust.* 5, 4, 6 *conueniat.*

[3]) *haec constitutio in libris quibusdam manu scriptis Codicis Iustiniani legitur modo titulo de nuptiis modo titulo de incestis et inutilibus nuptiis inserta, cf. editio mea maior p.* 409 *ad u.* 15.

[4]) impp. Valerianus et Gallienus AA. *requiritur.*

debita medietas reseruetur: in cuius hereditatem nepotes ex filia succedere non iubentur secundum Gregoriani leges a Gordiano principe ad Trophimum libertum et Calpurnium militem latas.

LIBER DECIMVS

Quibus res iudicata non noceat

Lex Rom. Wisig. 13, 1

[*De confessis*]

Appendix 2, 7 (p. 261)

LIBER VNDECIMVS

Tit. 11 *c.* 12 *citant scholia Sinaitica* § 10 (*p.* 272).

LIBER DVODECIMVS

[*De duobus reis stipulandi et duobus reis promittendi*]

[1]) Impp. Diocletianus et Maximianus AA.[2]) [Paulinae][3]). Si duo pluresue rei cuiusdam traditionem communiter in solidum acceperint[4]), cuicumque eorum, quamdiu res[5]) in eadem causa permanserit, si casus obtulerit[6]), actio in solidum [7]) competit. PP. III non. Dec. Maximo II et Aquilino conss.[8]). a. 286

De sponsoribus et fideiussoribus.

Lex Rom. Burg. 14, 7: Gregoriani constitutionibus libri XII sub titulo de sp. et f. tenetur insertum, quod si quis a debitore suo fideiussorem de solutione acceperit, in potestatem habeat creditor aut fideiussorem tenendi aut eum

---

[1]) *haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo de duobus reis* (8, 39) *addita est* (*cf. editio mea p.* 766 *not.* 1). *uerba constitutionis licet corrupta sint nec facile quis ueram legis sententiam restituat, tamen huic titulo non conuenire consentaneum est: quod olim proposui hanc legem cohaesisse fortasse cum Cod. Iust.* 4, 64, 8, *non satis ualidis argumentis defenditur, cum nomen eius cui rescriptum est fortasse a librariis proprio Marte suppletum sit, cf. praefatio mea ad Cod. Iust. p.* XXIIII: *ad lectionem restituendam adhibui codices Lipsiensem* 883 *Vaticanum* 1427 *Bambergensem* I D 3 *et Haloandri editionem.*

[2]) et cc. *addit Bamb.*

[3]) paulinae *Hal.*, iulio *Lips.*, *om. Vatic.*, *non constat de Bamb.*

[4]) traditionem (traditionem *uacuo spatio relicto om. Bamb.*) communiter (communem *Lips. Bamb.*) in sol. acceperint (-rant *Bamb.*) *Lips. Vatic. Bamb.*, traditione conuentionem in solidum inierint *Hal.*

[5]) res *om. Lips.*

[6]) abstulerit eam *Vatic.*

[7]) unicuique *inserit Wa.*

[8]) *subscriptionem Hal. solus habet.*

qui debitor prius (*uel* prior) extiterat: quod tamen ante iudicem creditor profiteri debebit, quem eorum ad solutionem malit tenere[1]).

LIBER DECIMVS TERTIVS

[*De donationibus*]

Vat. fr. 267
Vat. fr. 266a
Vat. fr. 288.

[*De donationibus quae sub modo uel condicione uel ex certo tempore conficiuntur*]

Vat. fr. 283
Vat. fr. 285[2])
Vat. fr. 286.

[*De reuocandis donationibus*]

Vat. fr. 272.

De patria potestate

Lex Rom. Wisig. 14, 1.

LIBER DECIMVS QVARTVS[3])

[*Ad legem Iuliam de adulteriis et de stupro*]

[4]) Imp. Antoninus A. Sane meae litterae nulla parte causae praeiudicabunt. neque enim si penes te culpa fuit, ut matrimonium solueretur et secundum legem Iuliam Eupasia uxor tua nuberet, propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. habebunt autem ante oculos hoc inquirere, an, cum tu pudice uiueres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti: periniquum enim mihi uidetur esse, ut pudicitiam uir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet. quae res potest et uirum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere uel causam facti tollere.

1) *cf. Cod. Iust.* 8, 40, 5. 19.

2) § 285 *ad hunc titulum ideo rettuli, quia* § 286 *eiusdem tituli esse dicitur.*

3) *in Collatione* 1, 8 *traditur* lib. IV, *in Collatione* 15, 3 lib. VII *uel* VI.

4) *hanc constitutionem debemus Augustino de coniugiis adulterinis* 2, 7 (*ed. Bened.* 6, 1 *p.* 408) *qui haec praemittit*: Legant, quid imperator Antoninus, non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non praebuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse conuicerit. nam supra dicti imperatoris uerba haec sunt, quae apud Gregorianum leguntur.

[1]) .... Dionae. Si eius, a quo nunc adulterii rea postularis, contra iuris formam contubernio haesisti, innumeris te auctoritatibus tueri potes.

Thalelaeus in scholiis ad Cod. Iust. 2, 4, 18 (Basilica ed. Heimbach I p. 704) *rettulit secundum ueteres iureconsultos et constitutiones quae in Hermogeniano et Gregoriano extent* (τὰς ἐν τῷ Ἑρμογενιανῷ καὶ Γρηγοριανῷ διατάξεις) *adulteros honestiores dimidiae partis bonorum publicatione puniri.*

Ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis
Collatio 1, 8—10.

De maleficis et Manichaeis[2])
Collatio 15, 3.

LIBER DECIMVS QVINTVS?

[*Quorum appellationes non recipiuntur*]
Appendix 2, 6 (*p.* 261).

CODICIS HERMOGENIANI FRAGMENTA

De pactis et transactionibus
Consultatio 6, 19
Consultatio 4, 9—11.

Thalelaeus ad Cod. Iust. 2, 4, 43 (*Basilica ed. Heimbach I p.* 726): Μέμνησο τῆς ιγ' (ιδ' *codex*) διατ. τοῦ παρόντος τίτ., ἐξ ἧς ἔγνως, ὅτι δεσπότης πρὸς δοῦλον ἴδιον οὐ διαλύεται, δηλονότι ἐφ' ὅσον δουλεύει αὐτῷ, ἵνα μὴ ἐναντιωθῇ σοι ἡ παροῦσα διάταξις εἰς πολλὰς διατάξεις μάλιστα ἐν τῷ ποτε λεγομένῳ Ἑρμογενιανῷ κώδικι λεγούσας τὴν περὶ τύχης διάλυσιν μὴ ἐρρῶσθαι (*id est* Memineris XIII huius tituli constitutionis, ex qua didicisti dominum cum seruo suo non transigere, scilicet quoad ipsi seruit, ne praesens constitutio pugnare tibi uideatur cum multis constitutionibus praesertim in Codice qui Hermogenianus appellabatur extantibus, quibus dicitur transactionem de statu factam non ualere).

[*Consultatio* 9, 1—7][3])
Lex Romana Burgundionum 38, 3 (*supra p.* 236).

---

[1]) *haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo ad legem Iuliam de adulteriis inserta est, cf. editio mea maior p.* 285 *not.* 1: *in his libris falso praemittitur* imp. Arcadius A. *utrum ex Gregoriano an ex Hermogeniano Codice addita sit, dici non potest.*

[2]) *in Collationis codicibus adscribitur libro septimo.*

[3]) *haec septem Valentiniani rescripta Hermogeniano Codici postea uidentur adiecta esse, cf. Krueger Geschichte der Quellen p.* 282. *Cons.*

De calumniatoribus et plus petendo

Consultatio 6, 13

Consultatio 5, 6. 7.

Vbi agi debeat

Consultatio 6, 15.

Ad exhibendum

Consultatio 6, 1, 4.

[*De iureiurando*]

Lex Rom. Burg. 23, *cf. p.* 238.

De cauta et non numerata pecunia

Lex Rom. Wisig. 1.

Ex delictis defunctorum quemadmodum conuenian-tur successores

Lex Rom. Wisig. 2.

De instrumentis

Consultatio 6, 16.

De eorum contractibus, qui alieno iuri subiecti sunt

Lex Rom. Burg. 14, 6: Nec seruum [uel colonum][1]) peculium suum posse distrahere, insuper et ementes furti actione tenendos secundum constitutionem Hermogeniani sub titulo 'de . . . sunt' [uel Theodosiani legem lib. V sub titulo ne colonus *rel.*].

De deposito

Collatio 10, 3—6.

De nuptiis

Collatio 6, 5.

De donationibus inter uirum et uxorem

Consultatio 6, 10—12.

XLI [*De repudiis?*]

XIV *Scholia Sinaitica* § 5 (*p.* 270).

De successionibus

Consultatio 6, 18.

9 7 *Huschke argumento constitutionis motus titulo de SC. Claudiano subdidit: fieri tamen potest, ut ea pars constitutionis, quam Consultationis auctor omisit, de pactionibus inter mulieres et seruorum dominum factis egerit, cf. Gai.* 1, 184.

[1]) uel colonum *spectant ad Theodosiani Codicis constitutionem.*

De testamentis

Consultatio 6, 17.

[*Ad SC. Claudianum*]

Consultatio 9, 7.

De pignoribus

Lex. Rom. Burg. 14, 1—3: Debitor solutionem differens potest ad satisfactionem pignerum usurpatione compelli. quod tamen sine sententia iudicis fieri non licebit secundum Hermogeniani constitutionem sub titulo de pigneribus Diocletiani et Maximiani ad Viuentium Herennium Antigonum uel aliam ad Septimum datam. Oblato debito uel deposito pignus a creditore sine dilatione reddendum est: sub eodem titulo. Obligatis cautione mancipiis debitor promisit se usuras praestaturum: ea mancipia creditor intra statutum tempus de domo debitoris abduxit: operas eorum in usuras specialiter imputandas sub eodem Hermogeniani titulo lege ad Nonnusam data[1]) comprehensum est.

[*De donationibus*]

Vat. fr. 271

Vat. fr. 270.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*]

Thalelaeus in scholiis ad Cod. Iust. 2, 4, 18 *cf. p.* 242.

De iure fisci.

[2]) Aurelio[3]) En*nio*[4]) Lucello et Marco Seueriano. Si pro possessione[5]) Titi[6]) Claudi[7]) uos debita fiscalia exsoluisse constat[8]), uestra*m*[9]) esse possessionem[10]) notissimi iuris *est*[11]),

---

[1]) = *Cod. Iust.* 8, 24, 2.

[2]) *haec constitutio in codicibus Parisiensibus* 4414 *et* 4415 *ad finem Hermogeniani addita est praemissis his*: ex corpore ermogeniani sub titulum de iure fisci.

[3]) aurelius *libri cf. p.* 234, 4. 14.

[4]) enhinc *Paris.* 4414, enhi *Paris.* 4415.

[5]) possione *Paris.* 4414 *ante emendationem*, posicione *Paris.* 4415.

[6]) ti. (= tiberii) *Mommsen.*

[7]) daudi *Paris.* 4414.

[8]) contestat *Paris.* 4415, contesta *Paris.* 4414.

[9]) uestra *libri.*

[10]) possessione *Paris.* 4414.

[11]) est *Cuiacius, om. libri.*

ideo u*ir*[12]) clarissimus proconsul partium[13]) uestrarum[14]) adlegatione[15]) salu*a* ma*n*sur*a*[16]) pro alien*a*[17]) re cognoscitur[18]) tradere uobis hanc ipsam[19]) cum fructibus rem aequitatis ratione prouisum est. Scripta[20]) X k. Mart. Sirmio[21]).

LXVIIII ——————

cxx *Scholia Sinaitica* § 5 (*p*. 270).

12) uir *Cuiacius*, ut *libri*.
13) proconsuplacium *emend. in* proconsul pacium *Paris*. 4414, procul parcium *Paris*. 4415.
14) urarum *Paris*. 4414, *cf. not*. 18.
15) adlegationem *Paris*. 4415.
16) salua mansura *Mommsen*, salutem asuriam *Paris*. 4414, solutam ausuram *Paris*. 4415.
17) alienam *libri*.
18) ideo u. c. procos. (*i. e.* uirum clarissimum proconsulem) partium duarum adlegatione salua mansura pro aliena re cognituro *Mommsen*.
19) ipsa *Paris*. 4414.
20) rescripta *Paris*. 4414.
21) ista interpretatione non indiget *addit Paris*. 4415, is̄ non dḡ *addit Paris*. 4414.

APPENDICES
LEGIS ROMANAE
WISIGOTHORVM
DVAE

EDIDIT

P. KRVEGER.

In nonnullis Legis Romanae Wisigothorum codicibus ad finem additamenta adiecta sunt composita partim ex imperatorum constitutionibus partim ex Pauli sententiis. qui primi his Appendicibus usi sunt Iacobus Cuiacius, Petrus Pithoeus, Iacobus Gothofredus, singula capita eis iuris corporibus unde excerpta erant restituere contenti fuerunt. postea Appendicum memoria periit nec ante resuscitata est quam Gustavus Haenel complures codices Legis Romanae his Appendicibus insignes inuestigauit.[1]) deinde duas harum Appendicum Klenze fere ad codicem Berolinensem Lat. fol. 270 edidit[2]): qui tamen deceptus ordine foliorum codicis Berolinensis a bibliopega turbato neque uerum capitum ordinem adsecutus est et nonnulla capita ad Legem Romanam pertinentia Appendicibus inseruit. Klenzii errore refutato Haenel omnes Appendices editioni Legis Romanae a se paratae (Lipsiae 1849) subiunxit (p. 452—455): sed neque traditam a codicibus lectionem ubique restituit neque uarias codicum lectiones adnotauit.

Extant autem tres Legis Romanae Wisigothorum Appendices ex iuris Romani fontibus haustae. quae primum ad Legis Romanae finem adscriptae erant, deinde a posterioribus librariis pro ipsius Legis extrema parte habitae sunt: sane hi subscriptionem, qua Legis finem indicare uoluerunt (*explicit* etc.), post Appendices collocauerunt.

Harum Appendicum una, quae ex ipsa Lege Romana Wisigothorum excerpta est, complectitur Gregoriani Codicis epitomati constitutiones 4, 2. 5, 1. 10, 1. 11, 2 : hanc Appendicem praetermittendam esse censuimus[3]).

---

[1]) Ante Haenelium Savigny unius Appendicis fragmentum in codice Parisiensi 4403 inuenerat.

[2]) Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft IX p. 235 sqq.

[3]) In libro meo Geschichte der Quellen und Litteratur des Röm. Rechts p. 316, 46 errore meo dictum est hanc Appendicem Appendicibus infra editis subiunctam esse; immo in nonnullis codicibus praemissa est Appendici I, u. p. 250.

Altera Appendix, quam nos numero Appendicis I insignitam infra p. 253 edimus, finem Legis Romanae efficit in codice Parisiensi 4403 (nobis *L*) saeculi VIII[1]. huius codicis pars extrema hodie duobus locis mutila est: nempe perierunt cum fine ipsius Legis Romanae principium Appendicis I et praeterea eiusdem Appendicis finis: olim autem in integro codice Legem Romanam Appendice I continuo exceptam fuisse neque aliud quicquam inter utramque adiectum intercessisse testis est index rubricarum Legi Romanae in hoc codice praemissus[2]. atque eodem modo in codice Aurelianensi 207 saeculi IX Appendicem I legi mihi persuasum est, quamuis Haenel in eo codice Appendicem supra primo loco laudatam huic Appendici I praemissam esse adfirmarit: tam arte enim Aurelianensis codex cum Parisiensi 4403 in hac parte cognatus est, ut non possim non de Haenelii errore cogitare. Appendix I integra seruata est in codice Parisiensi 4419 saeculi X, in quo non ipsam Legem Romanam, sed epitomen eius Legis sequitur[3]. praeterea in omnibus eis codicibus Legis Romanae, quae aut Appendicem a nobis praetermissam aut tertiam de qua statim dicemus (nobis App. II) receperunt, alterutri harum Appendicum subiuncta est, ut tamen ab illis subscriptione olim ad Legem Romanam pertinente *explicit liber iuris feliciter*[4]) separetur: unde apparet in archetypis horum codicum eam Appendicem quae hodie Appendicem I praecedit solam extitisse neque umquam Appendicem I eius quae praecedit partem effecisse[5]. et Appendicis II quidem codices infra enumerabuntur: Appendicem autem a nobis praetermissum cum Appendice I coniunctam exhibent codices Vaticanus Ottobonianus 2225 et Montispessulanus H 84 saeculo nono exarati.

Continet autem Appendix I quasi quoddam spicilegium locorum iuris Romani a Wisigothis praetermissorum. Appendicis qualis nunc extat pars prior in XII capita diuisa est eaque diuisio sequitur rubricas titulorum, quas Appendicis

---

1) Cf. Lex Romana Wisig. ed. Haenel p. XLIX.

2) Cf. Savigny Geschichte des Röm. Rechts 2 p. 28 h.

3) Inter epitomen et Appendicem duo capita ab Appendice aliena interiecta sunt: cf. Lex Rom. Wisig. p. LXXXII.

4) Cf. Lex Rom. Wisig. p. 452 not. a. ceterum subscriptio eorum codicum propria qui Appendicem I solam receperunt, una cum Appendice I transiit in eos codices, in quibus uel Appendix a nobis praetermissa uel Appendix II praecedit.

5) Parum apte de hac coniunctione disseruit Haenel, Lex Rom. Wisig. p. L.

auctor ad exemplum Legis Romanae particulis ex eis titulis excerptis praemisit. capita I—V hausta sunt ex Codice Gregoriano, VI—X ex Pauli sententiis, XI et XII ex quarto Codicis Theodosiani libro: ordinem igitur, quo haec corpora in ipsa Lege Romana excerpta sunt, Appendicis I auctor inuertit. haec XII capita sequuntur quinque constitutiones ex quattuor titulis primi Codicis Theodosiani libri descriptae: quas non ab initio huius Appendicis partem effecisse eo ueri simile fit, quod singulis titulis numeri ab I usque ad IIII praefixi sunt: accedit quod, si indici rubricarum codicis Parisiensis 4403 fides habenda est, ab huius codicis Appendice tituli III et IIII aberant.

Appendix II extat in codicibus Berolinensi 270 saeculi IX, Eporediensi 35 saeculi IX uel X, Parisiensi 4406 saeculi X miscellaneo. haec quoque una constitutione Codicis Theodosiani (§ 5) et duabus Pauli sententiis (§ 8. 9) exceptis ex capitulis iuris Romani in Legem Romanam Wisigothorum non admissis composita est. ad quae accesserunt scidae siue formae edictorum, quibus absentes in iudicium uocantur (§ 11—14), eiusdem ni fallor originis, cuius sunt formulae in regnis Germanicis compositae[1]): eaedem scidae non coniunctae cum Appendice II bis in aliis partibus codicis Parisiensis 4406 (fol. 58. 68[2]) et in codice Lugdunensi-Batauo 47 saeculi X leguntur. in hanc autem Appendicem scidae illae propter Pauli sententiam, quae Appendicis II paragraphum 8 efficit, uidentur receptae esse, in qua de trinis edictis et de peremptorio edicto in reum proponendis agitur. ceterum materia quae paragraphis 1—10 Appendicis II continetur satis arte in se cohaeret: pertinet enim ad reos, qui aut per contumaciam ab iudiciis absunt aut condemnati uel confessi sunt. eae Codicis Theodosiani constitutiones quae in hac Appendice leguntur, non integrae receptae sunt, nec fraude caruit is qui eas mutilauit: certe § 1, quae mutila non potest non ad contumaciam in iudicio commissam referri, integra quam maxime ab hac iuris parte aliena est[3]): nec dubitandum est, quin professio in § 4 relata, quam epitomator de confessione apud iudicem facta intellegi uoluit, si integram

---

[1]) Cf. Monumenta Germaniae historica Leges V p. 534, Brunner Deutsche Rechtsgeschichte I § 58.

[2]) Initium scidae legitur in folio, quod ab hoc codice auulsum hodie extat in fronte codicis Parisini 4410.

[3]) In Th. 6, 27, 10 haec praecedunt: *Inter eos qui consularitatis gesserint dignitatem et eos qui meruerint principatum is gradu potior habeatur, qui prior locum dignitatis acceperit. quam sanctionem omnia debebunt officia custodire.*

constitutionem haberemus, aut agrorum aut aliqua similis foret. denique post scidas collocatae finem Appendicis II faciunt sententiae aliquot Pauli ad SC. Silanianum pertinentes, quae quomodo cum reliquis coaluerint, non intellegitur.

Haec de codicibus et de indole Appendicum. ad Appendicem I edendam adhibui codices Parisienses 4403. 4406. 4419, Ottobonianum, Montispessulanum, Berolinensem[1]), ad Appendicem II codices Berolinensem et Parisiensem 4406, ad § 15—17 huius Appendicis codicem Eporediensem. hos codices omnes ipse contuli[2]). corruptelas omnibus codicibus communes fere non mutaui, quia fieri potest, ut ipsis Appendicibus antiquiores sint. inscriptiones capitulorum, quae Gregoriani et Theodosiani Codicis mentionem faciunt, cum in libris Berolinensi Eporediensi Parisiensi 4406 in breue contractae sint, eas in Appendice I ex reliquis codicibus restituere licuit, semel etiam in § 4 Appendicis II ope libri Vaticani reg. 1128, qui hunc Appendicis II titulum solum Legis Romanae adiecit, explere potuimus.

[1]) Aurelianensem codicem ab Haenelio collatum bis citaui p. 253, 10 et 256, 5.
[2]) Parisiensem 4410, qui continet § 11 usque ad p. 262, 4 *admo*, dedi ad collationem Knustii, quam adhibuit Zeumer in Mon. Germ. historicis. a Lugdunensis codicis deprauata lectione in Zeumeri editione enotata abstinui.

I

L = Parisiensis 4403 (*incipit p.* 254, 16 conueneris, *desinit in p.* 258, 24 data): *de indice huius codicis uide supra p.* 250.
O = Ottobonianus 2225
M = Montispessulanus H 84
N = Parisiensis 4419
B = Berolinensis 270 (*desinit in p.* 257, 5 intestata)
P = Parisiensis 4406.

1 I Constitutio xxxiii Gregoriani lib. i de postulando titulo xii.

Imp. Gordianus A. Iouino. Nullam existimationis infamiam auunculus tuus pertimescet ictibus fustium subiectus, si sententia non praecessit ignominiae maculam inrogans. PP. vi kal. Sept. Pio et Pontiano conss. a. 238

2 Imp. Seuerus et Antoninus AA. Manilio. Si nulla sententia contra te dicta est, quae infamiae detrimentum adfert, sine causa times, ne existimatio tua laesa sit ob id, quod in carcerem per iniuriam coniectus es.

3 II De pactis constitutio viii.

Imp. Antoninus A. Iulio Maximo. Si debitori tuo heres extitisti, actio, quam aduersus eum habuisti, adita hereditate confusa est. sed si eam, posteaquam in iudicio quoque obtinuisti, *ei* tradidisti, qui minus sententia superaueras, ea con-

---

1 *prior numerus* I *in P collocatus est ante clausulam Appendicis II in hoc codice praecedentis, cf. p.* 000, 00: *in B post tituli numerum* (XII, *u. i.*) *aberrauit: reliqui numerum omittunt.* ‖ const. xxxiii gregorianus *OM*, institutio gregoriani *BP*, *om. N.* ‖ de post. (pontolando *OM*) titulo xii (ii *N*, xii *om. P*) *OMNP*, titulo xii. i de postulando *B.* ‖ 2 exaestimationes *O*, exactionae *NP*, exactionem *B.* ‖ 3 tuuus *O.* ‖ pertimescit *OMN.* ‖ ictibus fustium *OM*, fustibus *NBP.* ‖ 4 ignominiae] igno *P.* ‖ mascula N^a, macula N^b. ‖ ignorans *OM*, ignoras *NBP.* ‖ 5 potiano *N*, pouano *BP*, pontio *OM.* ‖ conss. *om. OM.* ‖ 6 antonius B^aP. ‖ nullius *OM.* ‖ 7 ininfamiae *OM*, infamamiae *N.* ‖ adfert *om. NBP.* ‖ 8 causa times] causationes *N.* ‖ exestimatio *ON*, aestimatio *BP.* ‖ ob id] obstet *BP.* ‖ 9 es] est *MN.* ‖ 10 ii de p. const. viii *Aurelianensis et index L*, ii de pactis const. *BP*, titul. de p. const. ii *O*, de pactis const. ii t. (ii t. *om. M?*) *MN.* ‖ 11 antonius *P.* ‖ maximo] mox *OM.* ‖ debitori tuo heres extitisti *OM*, debitori tuo heres existis *N*, debitorest (est *in litura*) tio heres institutus *B*, debitor est tio heres institutio *P.* ‖ 12 actione *OM*, actionem *NBP.* ‖ 13 ea *NBP*: eam hereditatem *requiritur.* ‖ in *om. O.* ‖ obstinuisti *M.* ‖ 14 ei] et *NBP*, ex *OM.* ‖ qui minus *OM*, comminus *N*, quominus *BP*, quem *Cuiacius.* ‖ sententiam *BP.*

dicione pactoque, ut tam ceteris creditoribus quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret, pacti conuentionisque fides seruanda est. quae si non seruatur, ex stipulatu, si modo transactio facta est, actio dabitur. PP. VII kal. Aug. Antonino IIII et Valente conss. a. 213

4 III Gregoriani lib. II tit. XVII si ut se hereditatis abstineat.

Imp. Seuerus et Antoninus AA. Vetoriis Frontino et aliis. Si uos paternae hereditati non miscuistis, ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides ueritatis uel bonorum adminicula non desideret. quod si pro herede gessistis, an propter aetatem cui subueniri solet in integrum restitui debeatis, aestimabit cuius de ea re notitia est. PP. V non Mart. Saturnino et Gallieno *conss.* a. 198

5 IIII Gregorianus lib. III tit. XII si certum petitur VIII.

Imp. Antoninus A. Iulio. Si paterna hereditate te abstinuisti et a paternis creditoribus conueniris, secundum iuris formam tueri te potes. sin uero permiscuisti te hereditati nec aetate permittente in integrum restitutus es, ut abstinendi

§ 4 = *Cod. Iust.* 2, 38, 1.

1 pactuque *OMPB.* ‖ in eo quod *OM*, in quo *NBP.* ‖ 2 tibi *om. NBP.* ‖ adisses] adsis *OM.* ‖ satisfecerit *NBP.* ‖ 3 fide *N.* ‖ est] sunt *BP.* ‖ 4 ex stipulatu si *OM*, extipulati *NBP*: praescriptis uerbis uel ex stipulatu si hoc *scr.* ‖ 5 VII] VI *P et teste Haenelio M.* ‖ IIII *in marg. O*, IIII ‖ III *in transitu uersuum M.* ‖ antonio *P.* ‖ ualente] balbino *scr.* ‖ 6 III (IIII *O, om. M*) greg. . . . abstineat] *OM*, III t. *N*, *om. BP.* ‖ 7 antonius *P.* ‖ uictoriis *OM*, *om. Cod. Iust.* ‖ frontino *Cod. Iust.* ‖ et] ae *BP.* ‖ 8 hereditate *M.* ‖ miscuisti *N.* ‖ rem *om. B*[a]. ‖ 9 ueritati *NBP.* ‖ uel bonorum] uerborum *Cod. Iust.* ‖ 10 adminicula non] adminicula num *O*, adminiculandum *M.* ‖ desiderit *BP.* ‖ gessistis . . . 12 est] gessistis uel bonorum possessionem accepistis, propter aetatem c. s. s. in integrum restitutionis auxilium accipere debetis *Cod. Iust.* ‖ an] án *B*, añ *P.* ‖ 11 propter] propterea *OM.* ‖ cui] cuius *BP.* ‖ subuenire *OM.* ‖ soluet *O*, soluit *M.* ‖ in *om. NBP.* ‖ 12 ea re] *ON*, here *M*, ars *BP.* ‖ notitia] *fuit* notio (*Cuiacius*). ‖ 13 saturnino . . . conss. (conss. *ante* 14 VIII *collocant BP*, *ante* 15 imp. *collocat N*) *om. OM.* ‖ gallieno] *fuit* gallo. ‖ 14 IIII . . . XII *M*, IIII gregorianus lib. III titul. XII *O*, gregorian. lib. III. IIII° titulo *N*, III (III *om. P*) gregorian. lib. III *BP.* ‖ si certum petitur (petit *NP*) *NBP*, *om. OM.* ‖ VIII] conss. VIII *BP* (*cf. ad u.* 13), *om. O*[a], *ante* lib. III *suppl. O*[b], VIII *ante* si *in margine collocat N.* ‖ 15 antonius *NBP.* ‖ iulio *NBP*, lolio *OM.* ‖ paternea *P.* ‖ hereditate te *OM*, hereditate *BP*, hereditatem *N.* ‖ 16 creditoribus] hereditatibus *BP.* ‖ conuenires *BP*, conueneris *LOMN.* ‖ iuris] iuris secundum *P.* ‖ 17 forma *L.* ‖ te potes *O*, te potest *M*, potest *LNBP.* ‖ si *LNP.* ‖ hereditate *LBP.* ‖ 18 permittere *L.* ‖ es] est *MN.*

ius haberes, intellegis te omnibus creditoribus hereditariis respondere debere. PP. III non. Sept. Antonino A. IIII conss. a. 213

6 V Gregoriani lib. VI tit. XVIII arbitrium tutelae const. XIII.

Imp. Alexander A. Aglao. Eum, qui bonis paternis secundum edicti formam abstentus est, hereditariis actionibus conueniri nulla ratio suadet et reliqua. Proposita III kal. Mai. Alexandro A. conss. a. 222

7 VI Paulus lib. IIII tit. de intestatorum hereditatibus.

Legitimi heredes iure Gallico intra centesimum diem nisi adierint hereditatem, ad proximos eadem successio transfertur.

8 Filius maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quaerere non potest.

9 Feminae etsi ultra consanguineas hereditates ad successionem legitimam non admittuntur, proximitatis tamen ad successionem petere non prohibentur.

10 VII Libro primo tit. de hereditate uel quid aliud petitur.

Possessor hereditatis, qui ex ea fructus capere uel possidere neglexit, duplam eorum aestimationem praestare cogetur.

11 Ii fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens pater familias et honestus colligere potuisset.

§ 7 *cf. uol. II p.* 101 *ad u.* 26.
§ 8 *hinc rest. Paul.* 4, 10, 4.
§ 9 *cf. uol. II p.* 101 *ad u.* 26.
§ 10 *hinc rest. Paul.* 1, 13 B, 8.
§ 11 *hinc rest. Paul.* 1, 13 B, 9.

---

1 intellegis te *L*, intelliges te *N*, intellegisti *BP*, intellexisti *OM*. ‖ 2 III non. (kal. *NBP*) sept. *om. L.* ‖ antonio *P*, antono *O*. ‖ IIII conss. *N*, conss. *BP*, III *OM*, *om. L.* ‖ 3 V (IIII *B*, *om. P*) greg. (grgrs *L*) lib. VI tit.] quintus titulus gregorianus lib. VI *N*. ‖ XVIII] XVIIII *BP*. ‖ arbitrum *LOMBP*. ‖ tutile *L*, titule *M*, titul' *O*. ‖ conss. XIII *NB*, consul. V *P*, XIII *L*, *om. OM*. ‖ 4 aglao *LN*[b], aglado *O*, aglad *N*[a]*?BP*. ‖ eum] cum *L*. ‖ paternis *BP*. ‖ secundum] similis secundum *OM*, si cum *N*. ‖ 5 elicti *M*, electi *O*. ‖ forma *LN*. ‖ absentus *B*, abtentus *L*. ‖ 6 conuenire *OMBP*. ‖ 7 mai.] ma. *L*. ‖ alex. a. conss. VI paulus] alexandro uc. VI paulus *OM*, alexand. V ss. VI tit. paulus *L*, alexander uc. conss. VI titulus *N*, alexandro u. c. cons. V (V *om. P*) *BP*. ‖ 8 IIII tit. *B*, III titul. *OM*, IIII *LNP*. ‖ 9 legitima *OM*, legitime *B*, VI legitimi *P*. ‖ callico *BP*, colliquo *L*. ‖ 10 adierint *LBP*, agerent *N*, adherint *OM*. ‖ transfertur] transf. intp. non eg. *L*. ‖ 11 materna hereditate *BP*. ‖ eademque *L*. ‖ 12 adeunde *N* (*non L*). ‖ potest] p. intp. non eg. *L*. ‖ 13 ultra] ultra etsi *NB*, ultra et *P*. ‖ consanguineis *P*[a]. ‖ hereditatis *M*. ‖ 14 proximitates *LNBP*, *periit M*. ‖ ad] ratione? ‖ 15 prohibetur *L*. ‖ 16 VII l. p. tit. *O*, VII tit. l. p. *L*, lib. I tit. *N* (*uide mox*), VII (VII *post* petitur *collocat P*) l. I *BP*. ‖ qui *P*. ‖ petetur *L*, petitur VII t. *N*. ‖ 18 duplum e. aestimatione *L*. ‖ cogetur] cog. intp. non eg. *L*. ‖ 19 ii] hi *MN*. ‖ in *om. OM*. ‖ 20 pater] pater. VIII. *O* (*cf.* 256, 1), paterum *M*? ‖ honestos *NBP*. ‖ colligi *BP*. ‖ 21 potuisset] pot. intp. non eg. *L*.

12 VIII Tit. de familiae herciscundae.

De omnibus rebus hereditariis iudex cognoscere debet et celebrata diuisione in semel de omnibus pronuntiet.

13 Iudici familiae herciscundae conuenit, ut ea, quae quis ex communi accepit, aut ipsa aut aestimationem eorum repraesentet, ut inter coheredes diuidi possint.

14 Iudex familiae herciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est, quin inutiliter datur.

15 Omnes res quae sociorum sunt communi diuidundo in iudicio inter eos separantur.

16 VIIII Lib. v tit. de re iudicata.

Ratio calculi saepius se patitur subputari atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore euanescat.

17 X Tit. de intestatorum hereditatibus lib. IIII.

Filii uulgo quaesiti ad legitimam matris hereditatem adspirare non prohibentur, quia pari iure *ut* ipsorum matribus ita ipsis matrum deferri debuerunt.

18 Ista sententia in libro quarto habetur:

Ad filiam ancillam uel libertam ex senatus consulto Claudiano effectam legitima matris intestatae hereditas pertinere non potest, quia neque serui neque liberti matrem ciuilem habere intelleguntur.

§ 12—15 *hinc rest. Paul.* 1, 18, 2—5.
§ 16 *hinc rest. Paul.* 5, 5 A, 11.
§ 17 *hinc rest. Paul.* 4, 10, 1.
§ 18 *hinc rest. Paul.* 4, 10, 2.

---

1 VIII tit.] VIII iul.' *L*, tit. VIII *M*, VIII *B*, VIII *post* herciscundae *P*, *om. O* (*cf. ad* 255, 20) *N*. ‖ familia *MBP*. ‖ herciscudae *L*. ‖ 2 iudex] inde *OM*. ‖ et *om. LNBP*. ‖ 3 in] hi *P*. ‖ 4 iudicii *N*. ‖ ea] eam *P*. ‖ 5 ex *om. OM*. ‖ accipit *L*, accepet *O*[a], accipiet *BP*. ‖ aut *Aurelianensis*, ut *LOMNBP*. ‖ ipsum *N*. ‖ exestimationem *N*, aestimatione *L*. ‖ repraesentit *M*. ‖ 6 coheredes] quoheredes sed *P*. ‖ possint *L*[b], possunt *NBP*, possit *L*[a]*OM*: intp. non eg. *addit L*. ‖ 8 quin inutiliter *O*, qui non utiliter *LM*, qui non utilitate (-tati *N*) *NBP*: alioquin inutiliter *Cuiacius*. ‖ 9 omnes *om. N*. ‖ diuidendo *P*. ‖ 10 separantur] sep. intp. non eg. *L*. ‖ 11 VIIII] VII *L*, *post* iudicata *collocat P*, *om. O*. ‖ V tit.] tit. V *N*, I tit. V *BP*. ‖ 12 rogatio *N*. ‖ cauculi *LBP*, caucoli *N*. ‖ subputare *BP*. ‖ 13 potes *N*. ‖ tempore (-rem *P*) tractari *BP*. ‖ 14 euanescat] eu. intp. non eg. *L*. ‖ 15 x] XIIII *B*[a], *om. OM*, *post* lib. IIII *collocat P*. ‖ intestorum *N*. ‖ 16 quaesit *NBP*. ‖ 17 pare *LBP*. ‖ ut] in *LBP*, hii ut *O*, hi ut *M*, *om. N*. ‖ 18 differri *O*. ‖ uoluerunt *N*. ‖ 19 ista] ita *P*. ‖ sentia *L*. ‖ libro] b. *M*. ‖ 20 filium . . . effectum *OM*, filiam . . . effecta *N*. ‖ senatus *O*, senato *M*, senatu *LBP*, ea natam *N*. ‖ 21 legitimam *OMBP*. ‖ 22 liberi *N*. ‖ ciuilem *BP*, ciuile *L*, ciuili *N*[b], cili *N*[a], uel *OM*.

19 Ad legitimam intestatae matris hereditatem filii ciues Romani, non etiam Latini admittuntur. ciues autem Romanos eo tempore esse oportet, quo eis defertur et ab his legitima hereditas aditur. perinde autem matris certiores filii fiunt, non nuntio accepto, sed pro liquido comperto, quod intestata decesserit.

20 XI Tit. Theodosiani lib. IIII de re iudicata.

Imp. Constantinus A. ad Proculum. Preces et impetrata rescripta non placet admitti, si decisae semel causae fuerint iudiciali sententia, quam prouocatio nulla suspendit, sed eos, qui tale rescriptum meruerint, etiam limine iudiciorum expelli. Data VII kal. Ian. Constantino A. V et Licinio conss. a. 319

21 XII Tit. de sententiis ex periculo recitandis.

Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Probum ppo. Statutis generalibus iusseramus, ut uniuersi iudices, quibus reddendi iuris in prouinciis permittimus facultatem, cognitis causis ultimas definitiones de scripti recitatione proferant. huic adicimus sanctioni, ut sententia quae dicta fuerit, cum scripta non esset, ne nomen quidem sententiae habere mereatur, nec ad rescissionem perperam decretorum appellationis sollemnitas requiratur. Dat. III non. Dec. Triu. Gratiano A. III et Equitio u. c. conss. a. 374

§ 19 *hinc rest. Paul.* 4, 10, 3.
§ 20 *hinc rest. Cod. Theod.* 4, 16, 3.
§ 21 *hinc rest. Cod. Theod.* 4, 17, 1.

1 ciuis *OM.* ‖ 2 latinae *BP.* ‖ ciues a. romanus *BP*, ciuis a. romanus *OML.* ‖ 3 quo (quos *M*) eisdem fertur *OM*, quos eisdem *NBP*, quos hisdem *L.* ‖ et *om. N.* ‖ 4 perinde *sqq.*] *cf. tom. II ad p.* 104, 1. ‖ matres *LN.* ‖ certioris *M.* ‖ 5 nuntio] nuntio mortis *Mommsen.* ‖ acceptus *OM*, apcepto *N.* ‖ aliquido *BP.* ‖ conperta *LNBP*, comparata *OM.* ‖ intestata *M*[a]*N*[b], intesta *N*[a], intestate *LOM*[b]*BP.* ‖ 6 decesserit] decesserint intp. non eg. *L.* ‖ 7 XI (X *M*) . . . lib. IIII] theod. l. IIII. x. t. *et in marg. rursus* x. t. *O*, XI tit. *hoc loco om., sed* XI *post* iudicata *addit P.* ‖ 8 constantinus] conts. *L.* ‖ a. *N*, *om. LOMP.* ‖ preces et] precessit *OMBP.* ‖ impetra *OM.* ‖ 9 admittit *P.* ‖ 10 iudicialia *L*, iudicialis *N*, iudiciale *P.* ‖ subpendit *N.* ‖ 11 qui] ui *P*, ut *N.* ‖ tali *OM.* ‖ lumine *P*[a], limin et *L*, limen eius *N.* ‖ 12 VII *om. L.* ‖ V et licinio (licino a. *P*) *om. L.* ‖ conss. XII tit. *L*, XII t. *N*, c. XI t. *OM*, conss. *P.* ‖ 14 imp. *OMN.* ‖ et ualens et *L.* ‖ 15 statuns *O.* ‖ iusseram *P.* ‖ ut *om. LNP.* ‖ 16 reddendis *OM.* ‖ iures *P.* ‖ 17 ultimahis *L.* ‖ definitionis *OM*, diffinitionis *P.* ‖ de scripti] describere *OM.* ‖ 18 diducimus *L.* ‖ sanctione *OM*, sanctiones *P.* ‖ 19 cum scripta] conscripta *N.* ‖ 20 resecensionem *N*, recessionem *P.* ‖ 21 III non.] id. non. *P*, id. *N.* ‖ triu. *M*, trium *OP*, riu. *N*, *om. L.* ‖ 22 a. III et eq. u. c.] III et equitiūs *P*, a. III et aequiti uic. *N*, *om. L.* ‖ conss. *L*, cons. *P*, theodosianus lib. I *OM*, *om. N*: intp. non eg. *addit L.*

22 Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Clearchum ppo. Iudex in proferenda sententia, quae iurgantibus possit ad plenum recenseat, quidquid negotio fuerit inlatum, quod senserit, scribat et relegat, ne per errorem iudicis iterum a primordio nouus litis sentiatur euentus. Dat. x kal. Sept. Constantinopoli Honorio et Syagrio conss. a. 382

23 Idem AAA. ad Symmachum pu. Sententia non ualeat, quae ex libello lata non fuerit. Dat. III kal. Dec. Med. Ricomere et Clearcho conss. a. 384

24 Lib. I tit. I de diuersis rescriptis.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano ppo. Rescripta ad consultationem emissa uel emittenda in futurum his tantum negotiis opitulentur, quibus effusa docebuntur et cetera. Data VIII id. Dec. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss. a. 398

25 Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni ppo. Post alia. Nulli habetur ambiguum etiam ab heredibus et pro heredibus posse scripta nostri nominis allegari nec excludi temporibus nec aboleri casibus impetratum et cetera. Dat. XVI kal. Mart. Rauenna p. c. Honorii VIIII et Theodosii V AA. a. 413

26 II Tit. De officio rectoris prouinciae.

Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Viuentium ppo. Vnusquisque iudex in his locis sedem consti-

§ 22. 23 *hinc rest. Cod. Theod.* 4, 17, 3. 4.
§ 24. 25 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 2, 11. 12.
§ 26 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 16, 11.

1 impp. *M*, imp. *ONP.* || lentinianus theod. *OM.* || ad clearco *N.* || 3 posset *P*, prosit *OM*, post *Mommsen.* || ire censeat *N.* || negotium *NP*, *periit M.* || 5 ad primordia *N*, *periit M.* || nouus litis *O*, nouos lites *LP*, nouae litis *N*, *periit M.* || sentiantur *LNP*, sortiantur *O*, *periit M.* || 6 constantinopole *O*, *om. L.* || et syagrio *om. L.* || conss. idem (item *P*) *om. OM.* || 7 aaa. *L*, a. *O*, aug. *P*, ag. *N*, *om. M.* || pu.] pp. tū. *N.* || non] res donationis non *P.* || 8 data *LNP.* || III *om. NP.* || med. ricomere] medl. ricomero *N*, medriconiere *P*, richomere *OM.* || 9 ciliarco *N*[b], iliarco *N*[a]. || conss. *P*, *om. OMN.* || 10 tit. I] t. *N*, *om. P*: *hic numerus referendus non est ad Theodosianum Codicem, sed ad Appendicis diuisionem, cf.* § 26—28. || 11 imp. *ONP.* || honorius] thed. *N*, theod. *P.* || 12 consulationem *M*, consolationem *ON.* || mittenda *OM.* || in] si in *P*, nisi in *N.* || 13 hi statum *P.* || ducebuntur *N.* || 14 VIII *NP*, VII *OM.* || id.] kal. id. *O.* || 15 cons. *N*, *om. OM.* || 16 imp. *OP.* || 17 habituram ambig. *OM.* || 18 nostre *N*[a]. || 19 casibus] cui sibi *N.* || imperatum *NP.* || XVI *NP*, XV *OM.* || 20 p. c. *N*, pp. *OM*, ppo. *P.* || honorio *MNP.* || VIIII] VIII *N.* || V aa. *OM*, a. V cons. *uel* aa. cons. *N*, aa. conss. *P.* || 21 II tit. *om. P.* || 22 imp. *ONP.* || et ualens aa. (*om.* grat.) *NP.* || 23 in his] nihil *OM.*

tuat, in quibus oportet omnibus praesto esse rectorem, non deuerticula deliciosa sectetur. addimus sane, ut eius, qui prouinciae praesidentem propria possessione susceperit, ager, quem diuersorium habuerit praedictus in transitu, fisci uiribus uindicetur. ita enim iudices mansiones instruere et instaurare nitentur. Data kal. April. Triu. Valentiniano np. et Victore conss. a. 369

27 Tit. III De officium com omnium.

Imp. Iulianus A. ad Mamertinum. Conuentis rectoribus a sublimitate tua edi non minus criminalia acta quam ciuilia iubemus, his uidelicet, quorum salus ad discrimen uocatur. Data XI kal. Dec. Antiochiae Iuliano A. IIII et Sallustio conss. a. 363

28 Tit. IIII De assessoribus domesticis et cancellariis.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Caesario ppo. Si quis iudicum uel ciues eius prouinciae quam regit uel certe peregrinos consiliarium sibi uoluerit adsciscere, tantum quattuor sibi menses ad retinendum eum, quem ex eadem prouincia sumpserit, tributos esse cognoscat, donec ab aliis euocatum locis suis actibus adhibuerit, ita ut emensis quattuor mensibus crimini detur, si quis ultra hoc tempus consiliarium crediderit retinendum. Data VI id. Dec. Constantinopoli Stilichone et Aureliano conss. a. 400

Explicit liber legum Theodosiani et Nouellarum. deo gratias. amen. feliciter.

§ 27 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 22, 3.
§ 28 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 35, 1.

2 diuerticula *OP.* ‖ deliciosa *Cuiacius*, religiosa *NP*, relegiosa *OM.* ‖ addemus *OM.* ‖ eius qui] quis qui *N*, quisque *P.* ‖ 3 prouintia *N.* ‖ praesidentae *N*, praesidem tempore *OM.* ‖ possessionem *N.* ‖ 4 quam *N.* ‖ transitum *N*, transito *P.* ‖ iuribus *P.* ‖ 5 mansionis *OM.* ‖ instaurare] in ista uere *OM.* ‖ 6 nitantur *P*, mittantur *N.* ‖ trium *P.* ‖ ualentiano p. et *N.* ‖ 7 cons. *N*, *om. OM.* ‖ 8 tit. . . . omnium] *sic uacuo spatio ante* com *relicto OM*, item *P*, *om. N.* ‖ 10 ad sublimitatae tuae di nominis *N*, a sublimitate tuae nomminus *OM*, ad sublimitatem tuendi non minus *P.* ‖ criminalalia *N.* ‖ 11 corum (*non* eorum) *N.* ‖ 12 XII *P.* ‖ antioche *NP.* ‖ salutio *N.* ‖ cons. *N*, *om. OM.* ‖ 13 tit. . . . cancellariis] item *P*, *om. N.* ‖ domescis M^{a}. ‖ 14 imp. *ONP.* ‖ qui *NP et teste Haenelio M.* ‖ 15 indicium OM^{a}. ‖ ciues (ciuis *OMP*) . . . peregrinos (— nus *OMNP*)] ciuem . . . peregrinum *Cuiacius.* ‖ eius *om. P.* ‖ quem *uel* que N^{a}. ‖ reget *OMP.* ‖ 16 adsc. (adsciscere *OM*) tantum *om. P.* ‖ 17 mensis *O.* ‖ que *P.* ‖ ex *om. M teste Haenelio.* ‖ 18 tributus esse *OMP*, tributo se esse *N.* ‖ alius *P.* ‖ 19 ita ut emensis] ita autem menses *M teste Haenelio*, id autem menses *N.* ‖ 20 crimine *OM.* ‖ 21 VI id. dec. *OMP*, *incertus N.* ‖ constantinopolis *P.* ‖ stilicono *N.* ‖ 22 auriano M^{a}, auria P^{a} (*emend. m.* 1). ‖ conss. *om. OM.* ‖ 23 explicit . . . 24 feliciter] lib. I titl. *O.* ‖ theod. et nou.] romanorum *N.* ‖ 24 feliciter *om. P.*

II

B = Berolinensis 270.
P = Parisiensis 4406 fol. 53—55.
E = Eporediensis 35 (ad § 15—17).
Q = Parisiensis 4406 fol. 57 (continet § 11—14).
R = Parisiensis 4410 fol. 1a et 4406 fol. 68 (continet § 11—14).

1 Ex corpore Theodosiani lib. VI tit. XXVII.

Imp. Arcadius et Honorius AA. Caesari ppo. Ad locum: Non defutura poena quindecim librarum auri, quam in contumaces olim diualis sanctio definiuit. Dat. IIII k. Mar. Constp. Arcadio IIII et Honorio III AA. a. 396

2 Ex corpore Theodosiani.

Imp. Valentinianus et Theodosius AA. ad Gregorianum c. r. p. Qui tertio conuentus cum delatore neclexerit a*d*esse iudiciis, non solum iurgii quod exortum est amissione multetur, uerum etiam sumptus et litis expensas ei reddere compellatur, quem superfluo litigio credidit esse uexandum. quod quidem etiam in absentem contumacem post trinam, ut dictum est, conuentionem statuendum esse censemus. Dat. VIII id. Iun. Mediolano Honorio nb. et Euodio u. c. a. 386

3 Ex corpore Theodosiani.

Imp. Constantinus A. ad Maximum pf. urbis. Ad locum: Eum, qui sciens iudicio adesse neclexerit, ut contumacem iudex poena multabit. Dat. X kal. Iun. Sirmi Probiano et Iuliano consulibus. a. 322

4 Ex corpore Theodosiani librum sub titulo XXVIIII constitutio sexta.

Imp. Valentinianus et Theodosius AA. Floro ppo. Professio uniuscuiusque inmutari contra statuta legum nostrarum pro calumniantium inconstantia et uarietate non poterit. Dat. III kal. Ian. Constantinopoli Antonio et Syagrio. a. 382

§ 1 = *Cod. Theod.* 6, 27, 10.
§ 2 = *Cod. Theod.* 10, 13, 1.
§ 3 *hinc rest. Cod. Theod.* 2, 18, 2.
§ 4 *hinc rest. Cod. Theod.* (*Haenel*) 4, 20, 2, *cf. ad u.* 20.

2 caesario *Th.* ‖ 4 constp.] cons. *P*, consul' *B.* ‖ 8 adesse] asse *B*, esse *P.* ‖ 10 sumptos et lites *BP.* ‖ 14 nb. *P*, ii nb. *B*: *fuit* n. p. *uel* nob. p. ‖ u. c] y ūc̄ *BP.* ‖ 16 pf. *B*, ps. *P.* ‖ 18 penam *P.* ‖ multauit *BP.* ‖ 19 consub. *B.* ‖ 20 § 4 *in codice Vaticano reg.* 1128 *ad finem Theodosiani Codicis adscripta legitur.* ‖ librum (lib. v *emend. Vesme*) . . . sexta] *Vatic.*, *om. BP*; *cf. ad u.* 22. ‖ 22 imp. . . . theod.] idem *Vatic. recte fortasse.* ‖ ppo.] *Vatic.*, ppo. sub titulo *BP*, *cf. ad u.* 20. ‖ 24 pro] per *Vatic.* ‖ in*constantio *B.* ‖ 25 III k. ian. *BP*, k. iun. *Vatic.* ‖ constantinopolim *Vatic.*, *om. BP.*

5 Ex corpore Theodosiani.

Imp. Valentinianus et Valens AA. Olybrio pf. urbis. Ad locum: Iubemus enim, ut, si intentio petitoris inproba iudicetur, praestet sumptus, praestet impensas, quas eum toto litis tempore sustinuisse claruerit, etiamsi super hac re expressior cesset sententis iudicantis. Dat. VIII kal. Mar. Treueris Valentiniano nouies et Victore. a. 369

6 Ex corpore Gregoriani.

Imp. Alexander A. Crescenti. Quae in libello contulisti, praesidi prouinciae allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam absens condemnatur, nec appellationis auxilio uti aut in duplum reuocare posse. Ppa. XI kal. April. Albino et Maximo. a. 227

7 Ex corpore Gregoriani.

Imp. Antonius A. Iuliano. Confessos quoque pro iudicatis habere placuit. qua de re sine causa desideras recedere a confessione tua. Acc. prid. kal. Oct. Ge*ntiano* et Basso. a. 211

8 Ex corpore Pauli sententiarum.

Trinis *litteris* uel edictis aut uno pro omnibus dato aut trina denuntiatione conuentus nisi ad iudicem, ad quem sibi denuntiatum est aut cuius litteris uel edictis conuentus est, uenerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritate rerum iudicatarum obtinet: quin immo nec appellari ab eo potest.

9 Ex corpore Pauli sent.

Ab ea sententia, quae aduersus contumaces lata est, neque appellari neque in duplum reuocari potest.

10 De confessionibus. Ex corp. Pauli sent.

Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest.

11 Item de trina conuentione sceda de litteris commonitoriis: qualiter, cum contra quoscumque interpellatum fuerit, debent trina conuentione ad audientiam euocari.

Sed et ii, ad quos litterae processerint, qui eos com-

§ 5 = *Cod. Theod.* 4, 18, 1.
§ 7 = *Cod. Iust.* 7, 59, 1.
§ 8 = *Paul.* 5, 5 A, 6.
§ 9 = *Paul.* 5, 5 A, 6 a.
§ 10 *hinc rest. Paul.* 5, 5 a, 7.

2 oblibrio *P.* ‖ 4 sumptos *BP.* ‖ 6 cessit *B.* ‖ treueres *BP.* ‖ 11 absens condemnatur *Cuiacius*, absentis condemnantur *BP.* ‖ auxilium *BP.* ‖ 14 greg.] *sic, non* greg. de confessis *P.* ‖ 15 confessus *BP.* ‖ 17 a *om. B.* ‖ acc. *om. P.* ‖ gessena *B*, gessenna *P.* ‖ 19 litteris *Paul.*, *om. BP.* ‖ uno *Paul.*, unum *BP.* ‖ 20 iudicem *Paul.*, iuditium *BP.* ‖ 30 item *om. Q.* ‖ conuentio. *P.* ‖ scedam *B*, scd' *P.* ‖ litteris] li*te *Qa.* ‖ commoneturiis *Q*, communtoriis *P.* ‖ 31 cum *om. Q.* ‖ 32 uocari *P.* ‖ 33 ad] a *BP.* ‖ litteras *BPQR.*

moneant, si uenire distulerint, suis relationibus, ut de eorum absentia uel contumacia probationi nihil deesse possit, omnia sunt per singula iudicibus rescripturi. post haec edictus infra scriptus in foro illius, qui admonetur et uenire contempserit, debet appendi:

12 'Ille oblatis precibus nobis detulit in querella, ab illo 'rem sibi debitam indebite retineri. ideoque datis ad te litteris 'praesentibus indicamus, ut memoratum salua ciuilitate eatenus 'admonere procures, ut die statuta ad audientiam nostram se 'uenturum sub idonei fideiussoris cautione promittat, petitoris 'partibus in omnibus responsurus, quatenus iurgio, quod inter 'altercantes uertitur, cum iustitia terminus inponatur'.

13 Sced*a* edicti, quae post trinam conuentionem appendi in foro illius, qui commonetur et ad audientiam uenire distulerit, omnino debebit, h*ae*c est sicut praesentis scedae forma declarat et in lege sic continetur unum pro omnibus ita:

14 'Vt in eo, qui pro contumace damnandus est, legum seueritas 'in omnibus debeat custodiri, benefica principum prouidentia, 'dum humano generi consulit, constituit, ut quotiens im'proborum calliditas ita diuersis tergiuersationibus dilatat, ut 'litigiis terminus non possit inponi et, quae male peruaserant, 'dum praua cupiditate cupiunt retinere, procurando latebras 'student, ut petitores lapsu temporum causae incurrant, ita 'ut, qui merito res suas recipere poterant, callidorum ad'inuentionibus iniuste amittant, quod eis legibus debebatur. 'Ideoque quia ille secundum normam iuris ac legum ad audien'tiam per admonitionem nostram trinis est litteris euocatus 'et faciente contumacia iudiciis adesse despexit, adeo per huius

1 uenire distu*lerit Q^a, uenerint *R*. ‖ re | relationibus Q^a? ‖ 2 contumacia] commoneat si distulerint *R*. ‖ probatione *R*. ‖ 3 res scripturi *P*. ‖ post] et post *Q* (*em. m. s. XV*) *R*. ‖ dictus *BP*, editus *QR*. ‖ 4 amonitur *BP*. ‖ 5 debet aspendi *R*, debitas pendi Q^a, 'debitas apendii Q^b. ‖ 6 nobis] nostris *QR*. ‖ 7 debita *QR*. ‖ te *om*. *P*. ‖ 8 memoratam *P*, memorato *QR*. ‖ 9 procuris Q^a, procurris *R*. ‖ 10 fideiussores *BP*. ‖ petitores *BP*. ‖ 11 quo *B*. ‖ 12 uertatur *BP*. ‖ terminos *BP*, teminum Q^aR, terminum Q^b. ‖ 13 scedam *codices*. ‖ edicti quae post trinam conuentionem (-ne *Q*) *QR*, enim de trina conuentione *BP*. ‖ 14 et *om*. *BP*. ‖ audiendam *P*. ‖ 15 debet *QR*. ‖ hoc *codices*. ‖ praesentes R^a, praesens Q^b, praesent** Q^a. ‖ 16 dedarat *BP*. ‖ sic] si *QR*. ‖ 17 ut *om*. *QR*. ‖ contumacem (contum *in litura*) *P*, contumacia Q^b. ‖ 18 custodire *QR*. ‖ beneficia *BP*, bene pia *QR*. ‖ 19 constituat *BP*, * (et Q^b) constituit *Q*. ‖ quoties *R*. ‖ 21 terminos *BP*, terminum *QR*. ‖ inpuni *BP*. ‖ 22 praua *QR*, prae *BP*. ‖ tenere *BP*, retineri Q^bR, reteneri Q^a. ‖ 23 studeant *QR*. ‖ petitore *P*. ‖ lapso *BPQ*. ‖ causae] causae amissionem *scr*. ‖ 25 amittat Q^aR. ‖ eis] de his *QR*. ‖ 26 ac *BP*, sacri R^b, acri QR^a. ‖ 27 per *om*. *B*. ‖ 28 esse *QR*. ‖ dispexit *BP*, dispexerit *QR*.

'edicti inclamationem eum adhuc ad audientiam uenire compellimus, ita ut si inter uiginti et septem dies ad iudicium 'nostrum uenire contempserit, nos aduersum se secundum 'leg*es* in contumace ferre sententiam recognoscat'.

15 Ex corpore Pauli sententiarum sceda de quaestionibus in familia habendis, aut si ante habita*m* quaestione*m* hereditas eius qui dicitur interfect*us* adita fuerit.

Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum, qui, cum suscepta re esset testatoris, apertis tabulis testamenti uel ab intestato adiit hereditatem bonorumue possessionem accepit: amplius his et centum milia sestertiorum poena inrogatur. nec refert, a quibus pater familias uel quemadmodum dicatur.

16 Titulus ex corpore quo supra.

In summa tamen sciendum et de his omnibus habend*am* esse quaestionem, qui in suspicione quacumque ratione ueniunt.

17 Item alia ex corpore ipso.

In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, haec ordo seruatur, primum ut constet occisum dominum, si *id* liqueat, de quibus ea quaestio habenda s*it* atque ita de reis inquirendis. etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inueniri possit.

Explicit lib. iuris feliciter.

c. 15 *hinc rest. Paul.* 3, 5, 12a.
c. 16. 17 *hinc rest. Paul.* 3, 5, 10—12.

1 inclamatione *BQa*, indamatione *PR*. ‖ eum] cum *BP*. ‖ ad] in *P*. ‖ 2 si *om. QR*. ‖ inte B^aP. ‖ 3 se *om. QR*. ‖ 4 legis *BPQR*. ‖ contumaces R^b, contumacis QR^a, contumacem *Klenze*. ‖ sententia *BP*. ‖ 5 scedas *BP*. ‖ 6 habita quaestione hereditas (hereditatis *BP*) e. q. d. interfecta *codices*. ‖ 7 qui] que *B*. ‖ 9 suspecta re (se *E*)] suspecta mors? ‖ 11 et] et in *B*. ‖ 12 refret *P*. ‖ 13 quo] eo *P*. ‖ 14 tamen *om. E*. ‖ sciendum *E*, sciendam *BP*. ‖ habendum *codices*. ‖ 15 qui . . . ratione *om.* E^a, *post* 16 ipso *collocat B*. ‖ 18 hec cordo *P*. ‖ 19 si] *sic* (*non* deinde si) *etiam E*. ‖ si id liqueat . . . habenda sit atque ita] *scripsi*, si aliqua eat . . . habendas (*sic* E^a, habenda E^bBP) atque ita *codices*, liqueat . . . habenda sit, ita *Mommsen*. ‖ 20 ita *om. P*. ‖ 21 mandatur *EBP*. ‖ 22 inuenire *EB*. ‖ 23 explicit] i. expl. *P*.

SCHOLIA SINAITICA

AD

VLPIANI LIBROS AD SABINVM

RECOGNOVIT

P. KRVEGER.

Scholia haec nuper in monasterio montis Sinai detexit et descripsit G. Bernardakis. primus ea edidit R. Dareste in ephemeride Bulletin de correspondance Hellénique IV 1880 p. 449—460 et in annalibus Nouvelle Revue de droit français et étranger 1880 p. 643 sqq. apographi a uiro doctissimo Bernardakis confecti, quod fundamentum est omnium quae huc usque apparuerunt editionum, imaginem dederunt editiones a Zachariaeo a Lingenthal (Monatsberichte der Berliner Akademie 1881 p. 620 sqq.) et a me (Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. IV 1883 p. 1 sqq.) paratae. deinde Huschke scholia edidit in Iurisprudentia Anteiustiniana a. 1886 quintum recensita p. 815—834. fusius praeterea de scholiis egit Hilarius Alibrandi in Studi e documenti di storia e diritto III 1883 p. 33—46. 99—132.

Scholia non cum Vlpiani opere coniuncta, sed per se scripta sunt in chartis papyraceis; chartae quae extant mutilae sunt, nec supersunt ni fallor plures quam XVII: uiginti enim quae habemus fragmentorum sex (nobis fragmenta 9. 10. 13. 14. 18. 19) uidentur pertinere ad chartas ex utraque parte scriptas, cum reliquae chartae, ut solent papyri, in altera parte scriptura uacent.

In ordinem foliorum cum Bernardakis non inquisiuisset, editores alii alium ordinem dederunt. nos in ea re, ut par erat, potissimum Vlpiani ad Sabinum libros secuti sumus; praeterea numeros librorum et capitum seu titulorum, qui in ipsis fragmentis laudantur, in auxilium adhibuimus[1]).

De auctore scholiorum coniecturam facere non licet. nomen scholiastae uidetur latere in litteris Σαβ., quae multis scholiis praemittuntur. cum tamen horum scholiorum nonnulla uelut § 5 et 10 non tam Vlpiani opus quam scholia quae antecedunt adnotare uideantur, fortasse ex diuersorum auctorum scholiis fragmenta nostra composita sunt.

---

[1]) Cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung IV p. 28 sqq. in nonnullis dissentit Lenel Palingenesia II p. 1151 sqq. capite a scholiasta significari titulum et argumenta capitum (cf. § 22. 30. 35. 40) et ambitus eorum (cf. § 43. 44) suadent.

Quod ad aetatem scholiorum attinet, ea inter annum 439, postquam Theodosianus Codex uim legis obtinuit (citatur enim in § 2. 3) et annum 533, quo Vlpiani opus et in fori usu et in iuris scholis Digestis Iustinianis cessit, scripta esse apparet; neque improbabiliter Huschke coniecit ea anteriora esse constitutione Cod. Iust. 5, 1, 5 anno 472 lata, qua constitutio in § 2 citata uidetur abolita esse.

Editio mea eo fragmentorum apographo nititur, quod post minus accuratam Zachariaei editionem ipse loco supra laudato edendum curaui. a quo ubicumque lectio in contextum recepta recessit, apographi lectio in adnotatione addita littera *C* enotata est, ut tamen notis iuris ceterisque scripturae compendiis, quibus librarius tam in Latinis quam in Graecis usus est, quoad fieri potuit, plena scriptura substitueretur. In contextu restituendo fere egregias Zachariaei coniecturas secutus sum.

C = apographum fragmentorum editum in annalibus Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. IV p. 5 sqq.

I (Dareste 1 Zachariae 1).

1 τὸν ἀπελεύθερον ἔδεξα ——

---

2 — ιον*ο ἀκίνδυνον εἶναι τὴν παράβασ[*ιν*] | τῇ μνηστῇ καὶ τῷ μνηστῆρι ρ̅ ἀλλ' *ἐν* τῷ | γ' *βιβλίῳ* τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικος τίτλῳ ιε' ἡ ιε' τοῦ τίτλου διάταξις κρατύνε[*ι*] τὰς περὶ συστάσεως τῶν *γά*μων poenas | καὶ μεχρὶ τοῦ διπλοῦ.

— *periculosam uiolationem non esse sponso uel sponsae — sed in libro III Theodosiani Codicis titulo XV const. XV confirmat poenas de nuptiis contrahendis promissas et quidem usque ad duplum.*

3 Σαβ.: ἐκ πλεύρου τῆς μνηστῆς παραιτουμένης | τὸν γάμον κέχρησο τῇ ἐν τῷ γ' βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ | [*κώδικος*]* διατάξει· περὶ γὰρ αὐτῆς μόνης διαλέγεται. | εἰς δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ μνηστῆρος διακελεύομεν(?) τῇ ἐν τῷ ε' βιβλίῳ τοῦ *Greg*οριανοῦ κώδικος ιζ' διατάξει | **** τατ αὐτὸν ἐπερωτηθέντα πρόστιμον ἐκ | τοῦ ἐμποδίσαι τῷ [*γά*]μῳ μὴ κατέχεσθ[*αι*] | ἐνδυνάμως. ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ

*Sab.: ex parte sponsae quae nuptias recusat, utere constitutione * in libro III Theod. Cod.: nam de ea sola loquitur. in sponsi autem persona (utimur) XVII const. in Greg. Cod. libro V — eum ex poena promissa non efficaciter teneri, quod nuptiis impedimento fuerit. in fine autem*

§ 2 *διάταξις*] *non extat, cf. Cod. Iust.* 5, 1, 5 § 5. 6.
§ 3 *διατάξει*] *Cod. Theod.* 5, 3, 11?

---

4 — *ιον*ο*] [stipulat]ion[o]s *Zachariae.* || 6 *ἀλλ' ἐν*] *αλλον C.* || 7 *βιβλίῳ*] *ὁ C.* || 8 *ἡ ιε'*] *η ισ C.* || 10 *γάμων*] *ταμων C.* || 16 *περὶ γὰρ*] *περ παρ C.* || 19 *διακωλυομέν*[*ου*] *Huschke.* || 20 gregorianoῦ] cpec *C.* || 21 ***** τατ*] *λέγει γὰρ Zachariae, ἐν ῃ λέγεται Huschke: desideratur praeterea mentio tituli.*

II (Dar. 8 Zach. 2).

4 *** [ὅ]περ ἐν facto συνέβη τ[ο]ιῷδε· ἔχων | τις ἀδελφὴν καὶ δεόμενος Στεφάνου τινὸς | ἐπί τινι πράγματι ἐρῶντος τῆς αὐτοῦ | ἀδελφῆς ἐπηγγείλατο τῷ Στεφάνῳ πα|ρασκευάζειν τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ συναφθῆ|ναι αὐτῷ, ἐπερωτηθεὶς καὶ πρόστιμον ι' νομισμάτων, εἰ | μὴ τοῦτο ποιήσῃ· ὁ δὲ οὐκ ἠδυνήθη πείθειν | τὴν αὐτοῦ ἀδελφὴν ἢ καὶ οὐ θέλει αὐτὴν ἐκδοθῆναι. καὶ ἐρωτηθεὶς εἶπον ἀδύναμον | εἶναι τὴν ἐπερώτησιν ὡς contra bonos mores ὑπάρχουσαν, | [ὥ]σπερ φησὶν ὁ Παῦλος βιβλίῳ ιε' responson αὐτοῦ —— | *** de stipulatio[n] —— | δε τῆς μὲν πεύσεως ——

quod tali facto euenit: qui sororem habuit indiguitque in aliqua re Stephani cuiusdam qui eius sororem amabat. Stephano promisit facturum se, ut soror sua ei copularetur, poena quoque X aureorum adiecta, si id non fecisset. is autem sororem impellere non potuit uel etiam in matrimonium collocare non uult. equidem consultus dixi inutilem esse stipulationem utpote contra bonos mores factam, quemadmodum Paulus in libro XV responsorum dicit ——

III (Dar. 8 bis Zach. 5).

5 τὰ αὐτὰ —— | * ἐν τῷ Hermogeniano κώδικι τίτλῳ ξθ' ἢ ρκ', ἧς ἡ [ἀ]ρχὴ u — | biut n*ē. Σαβ. κάνονα γὰρ ἔχε τοιοῦτον· | *****ιονα προσήκει κρατεῖν τὰ μ[ὴ]—— | —— ἀλλὰ καθαρᾷ διαθέσει γινόμε[να]. | ὡς ἐν τῷ Hermogeniano κώδικι τίτλῳ μα' ἢ ιδ' καὶ [ἡ] * [διάταξίς] φησι | —— | — θέμα, ἐφ' ᾧ τὸ εἰκονικὸν repudιο[ν] | ἀντὶ

*— in Hermogeniano Codice titulo LXVIIII c. CXX, quae incipit u — biut n*ē. Sab. hanc enim regulam tene: (repudia?) ualere oportet ea, quae non —— sed sincera uoluntate facta sunt, ut in Hermogeniano Codice tit. XLI constitutio XIV et — dicit —— casus, in quo simulatum repudium pro uero accipitur, ueluti cum emancipata filia ficto repudio*

§ 5 (et 6) *ὡς ὅτε sqq.*] *cf. Cod. Iust.* 5, 17, 12.

2 ****ὅπερ*] *πεβ*περ C.* ‖ 3 *τοιῷδε*] *τ*τωδε C.* ‖ 9 *ἐπερωτηθείς*] *επερωτηθῖο* (*pro θτο forlasse οιβ*) *C.* ‖ 10 *καν προστιμιοντ. νομισμ. C.* ‖ 12 *πειθειν*] *πισσε C.* ‖ 14 *εκδοθηναι uel εκδεχθηναι C?* ‖ 17 mores] *op *C.* ‖ 18 paulus] *Dig.* 45, 1, 134 *pr.* ‖ 19 responson] p̄son *C.* ‖ 20 *** de] *της* de *C?* ‖ 26 *ἀρχὴ* u] **ρχιμ C.* ‖ 28 *τοτουτον C.* ‖ ******ιονα*] [*τὰ σύμφ*]*ωνα Zachariae, sed sequentia magis ducunt ad* [*τὰ* repu]dia. ‖ 29 *τὰ μ*[*ὴ κατὰ ἀπάτην*] *ἀλλά Zachariae.* ‖ 31 *γινόμενα*] *Zachariae, τινομιμ C.*

ἀληθοῦς λαμβάνεται. ὡς ὅτε ἡ e[*man*]cipata θυγατὴρ τὴν ficto [*repudio*] —— | ———— —— | **ἢ τὴν προῖκα καὶ —— | ω ταύτην τῷ ἀνδρὶ πάλιν τελευτ —

———— *dotem et* —— *hanc uiro rursus* —

IV (Dar. 9 Zach. 6).

6 —— | εν των responso (?) ου της πεύσεως η α***δεν*. | G**ulgini καὶ βιβλίῳ ε′ τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ ro τίτλῳ | de sponsalibus. ἀρχὴ τῶν ῥητῶν de die pone | ciuēra: ἐχέτω πᾶς ἐξουσίαν repudio λύειν | τὸν γάμον καὶ μνηστείαν. ἄτοπον γὰρ τὸν γάμον διηνεκοῦς τῆς ὁμονοίας δεόμ[*ενον διὰ*] | τῆς poenas καὶ μὴ διαθέσει συνίστασθαι.

—— *titulo de sponsalibus. initium contextus 'de die —': unicuique liberum sit matrimonium et sponsalia dissoluere. absurdum enim est matrimonium, in quo perpetua concordia requiritur, propter poenam, non ex uoluntate conseruari.*

7 Ὁ ἐπερωτηθεὶς ἢ καὶ ἡ ἐπερωτηθεῖσα poenan, ἐὰν δι|αλύσῃ τὸν γάμον, οὐ κατέχεται εἰ μὴ ἕως [*τοῦ*] | μέτρου τῆς ob mortem, ὅσον ἠδύνατο παρα|κατέχειν ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς mores παίδων —— ἄνδρα ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῷ προστίμ[*ῳ ἐ*]περωτήσε[*ως ὅσ*]ον ἠδύνατο κινεῖν κατὰ * τουτο ——

Qui quaeue poenam promisit, si matrimonium dissoluerit, non tenetur nisi in quantitatem eius quod ob mortem promissum est, quantum uir propter mortem liberis interuenientibus (?) retinere potuit uel mulier a uiro exigere ex poenae promissione.

V (Dar. 4 Zach. 12).

8 —— ἐκποιητο — | —— iulio ει— | — tributarioι ὡς

— *tributarii ut in — est de dote VI et VII — dicit con-*

§ 6 *ἐχέτω sqq.*] *cf. Dig.* 35, 1, 71 § 1. 45, 1, 134 *pr.*

2 *ἢ*] *ν C.* ‖ 10 *τοῦ διπλοῦ*] *τῶν* disputationon *Zachariae.* ‖ 13 *uerbis* de die ponenda *incipit Dig.* 2, 8, 8 (Paul. l. XIV ad ed.): *a uerbis* ciuēra (*sic uel* cimēra *C*) *fortasse scholion incipit.* ‖ 17 *τῆς*] *τη C.* ‖ 20 *ἢ καὶ ἡ*] *Huschke, ηκαι C.* ‖ 24 mortē *οοον* (*uel οσον*) *C.* ‖ 26 *τῆς* mores *παίδων* — *ἄνδρα*] *τῆς* mortis *παίδων* [*ἐπιόντων ἢ ἡ γυνὴ τὸν*] *ἄνδρα? cf. Vat. fr.* 120 *Dig.* 33, 4, 1 § 1. 23, 4, 2. 26 § 2. ‖ 27 *ανδρα uel ανδρ C.* ‖ 33 trioutarioi *C.*

ἐν τ*u — | — ἐστιν de dote ἡ ς′ καὶ ζ′ ακ. καὶ α*β καὶ
9 — | —τ φησι διάταξις. Τὸ πλέον μάθε· κἂν ἰδικῶ[ς] | [γρα]φῇ ἐν τῷ προικῴῳ μὴ ἐξεῖναι τῷ ἀνδρὶ | ἐνεχυράζειν τὰ ἐπαρχιακὰ κτήματα, καὶ οὕτω | συνέστηκεν ἡ [αὐτῶν ὑ]ποθ[ήκη] ἡ ἐν [γά]μῳ γενομένη κατὰ τοῦ ἀνδρός, ὡς βιβλίῳ ε′ τοῦ *Gr*[e*gorianu κώδικος*] | τίτλῳ παρατελεύτῳ ἢ γ′ τοῦ τίτλου φησί. Σαβ. σημείωσαι τοῦ[το] | καὶ μὴ συναρπαγῇς ἀπὸ τῆς * διατάξεως τοῦ δ** | ἰρ** μετὰ τὸ[ν *G*]regorianon κώδικα ἢ τῆς ἐν τῷ ια′ βιβλίῳ τοῦ G[*r*]egorianu | τίτλῳ ια′ ιβ′ τοῦ τίτλου.

stitutio. Amplius disce: etiam si specialiter in instrumento dotali scriptum sit uiro non licere prouincialia praedia pignerare, sic quoque contra uirum eorum hypotheca constante matrimonio facta constitit, ut libro V Gregoriani Codicis titulo paenultimo const. III dicit. Sab.: nota hoc nec turberis constitutione —— post Gregorianum Codicem uel ea quae est XII in Gregoriani libro XI titulo XI.

11 Ex pecunia dotal[*i*]: τὸ ἀπὸ προικιμαία[*ς οὐσί*]ας ἀγοραζόμενον πρᾶγμα ὑπόκειται τῇ γυναικί. | Σημείωσαι τὸ dotali. τοῦτό φ(ησι) καὶ ὁ Marcianus ἐν τῇ ὑπο[*θηκαρίᾳ*]

Ex pecunia dotali: res ex dotali pecunia empta tenetur mulieri. nota 'dotali'. hoc dicit etiam Marcianus in hypothecaria.

VI (Dar. 9 bis Zach. 13).

12 s. iinstizi καὶ ἐπὶ τῆς —— προικὸς κατέ[*χε*]ται ὁ ἀνὴρ

—— et de — dote uir in quantum facere potest tenetur.

§ 11 *non uidetur spectare ad Dig.* 23, 3, 27 (*Vlp. l.* XXXVI *ad Sabinum*), *ubi quaeritur, num res ex dote comparatae dotales fiant* (*cf. l.* 26 *eod.*), *cum hoc scholiorum fragmento de fundo dotali agatur et illa quaestio nisi obiter non attingatur.*

§ 12 *spectat ad Dig.* 24, 3, 12 *Vlp. l.* XXXVI *ad Sab.*

1 *ἐν τῷ — [τίτλῳ — ὅς] ἐστιν Zachariae.* ‖ 2 *ακ.*] *διάτ(αξις)?* ‖ 5 *γραφῇ*] *Zachariae, *ρη C.* ‖ 9 *οὕτω*] *ουτε C?* ‖ *ἡ αὐτῶν ὑποθήκη Zachariae, τ —— τοθ —— C.* ‖ 10 *σενομένη C.* ‖ 11 gregorianu *κώδικος Zachariae,* or —— *C.* ‖ 13 *γ′*] *τ. C.* ‖ 14 *σαβ.*] *εαβ. C.* ‖ 15 *συναρπασης C.* ‖ 17 *τὸν* gregorianon *Zachariae, το**rēc C.* ‖ 21 *προικιμαίας οὐσίας Zachariae, προικιμσω** | χι (uel χσ) C.* (α above χ) ‖ 28 *της εχατιρ προικος C.* ‖ 29 *κατέχεται*] *Zachariae, τε — ται C.*

εἰς ο — iudu — ουεν. | ὡραῖον. Σαβ. ὁ [*M*]odestinus βιβλίῳ β′ differention αὐτοῦ τίτλῳ ς′ ἀ[*να*]||φέρει Piu διάταξιν λέγουσαν μὴ μόνον ἐ[*πὶ προι*]||κός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς συναλλάγμ[*ατος ἐναχ*]|*θέντα* τὸν ἄνδρα καὶ εἰς ὅσον ἔχει καταδικάζε[*σθαι*] | ε———

Pulchrum! Sab. — Modestinus libro II differentiarum titulo VI refert Pii constitutionem, quae dicit non solum de dote sed etiam ex omni contractu conuentum uirum et in quantum habet condemnari ———

13 [*Δανεισ*]τὴς ερακτευσεν πρὸς τὸν χρε[*ώσ*]|την [*αὐτοῦ*] τοσοῦτον αὐτὸν ἀπαιτεῖν [*μό*]||νον, ὅσον δύναται καταβάλλειν. ἰσχυρὸν τὸ | pacton.

Creditor cum debitore suo pactus est, ut quantum facere potest ab eo exigat. hoc pactum ualet.

14 Καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ [*πά*]|τρων *κατέχοντ*[*αι εἰ*]ς ὅσον [*ἔχου*]||σιν μόνον, οὐκ εἰς τὸ π[*ᾶν*].

Et pater et patronus dumtaxat in quantum habent tenentur, non in solidum.

Νος ——   19.

VII (Dar. 5 Zach. 9).

15 Grauiori: ὁ ἀνὴρ βαρύ τι πλημμελήσας οι

Grauiori: maritus qui grauius aliquid deliquit

VIII (Dar. 7 Zach. 8).

16 κάνονα γενικόν, *τί* ἐστι necessaria δα|παν[*ήμα*]*τα*.

regulam generalem, quae sint necessariae impensae.

17 [*N*]ecessaria ἐστιν δαπανήματα, ὧν μὴ *γινο*|*μένων* κατεδικάζετο ὁ ἀνὴρ ἐναγόμενος *τῇ* | rei uxoriae.

Necessariae impensae sunt, quibus non factis condemnaretur uir rei uxoriae actione conuentus.

§ 13. 14 *spectant ad Dig.* 24, 3, 14 § 1 *et* 2, 14, 49: Vlp. l. xxxvi ad Sab.

§ 16—18 *interpretantur Dig.* 25, 1, 1. 3: Vlp. l. xxxvi ad Sab.

1 *post εἰς expectes ὅσον δύναται καταβάλλειν.* || 2 *σαβ. bis C.* || 7 *συναλλάγματος ἐναχθέντα Zachariae, συναλλαγμτ — τ -* | *θατ C.* || 13 *μόνον*] *Zachariae,* —— | *τον C.* || 15 *ὁ πάτρων κατέχονται εἰς ὅσον*] *Zachariae, σ — τρων τετωτ***τασον C.* || 21 crauiori *C.* || *βαρυ C.* || 26 *δαπανήματα*] *Dareste, δαταν — μ C.* || 27 *γινομένων*] *πινομενσ***ν C.* || 28 *ἐναγόμενος τῇ*] *Zachariae, ενατομση C.*

18 Nos generaliter; ὁρᾷς, πῶς καὶ Vlpianos *κανον*[*ί*|*ζει*] *ἡμῖν*, ὅσα δαπανήματα πεποίηκεν ὁ *ἀνὴρ* | [*π*]ρόσκαι*ρα* τῶν καρπῶν ἕνεκεν, ταῦτα τοῖ[ς] | [*κ*]αρπο[ῖς] compensateuεται, οὐ μὴν ποιεῖ *τὴν* | retentiona. ὅσα δ[*έ*] δι*ηνεκῆ* ἢ καὶ ἐπὶ | [*π*]ολύ[*ν* *χρόνον*] παρέχει *τὴν* χρείαν, οἷον μῶλο[ς *ἢ*] | ἀρτοκοπεῖον ἢ τὸ φυτεῦσαι, ταῦτα neces|[*sa*]ria ἐστι καὶ μειοῖ τὴν προῖκα. τοῦτό φησι καὶ | ὁ Paulos *βιβλίῳ* ζ΄ τῶν ad Sa*binum* αὐτοῦ τίτλῳ λε΄.

Nos generaliter: uides, quomodo etiam Vlpianus regulam nobis ponat: quas impensas pro tempore fructuum causa uir fecit, eas cum fructibus compensat nec retentionem facit: quae uero perpetuae sunt et in longum tempus utilitatem praebent, uelut moles uel pistrinum uel plantatio, eae necessariae sunt et dotem minuunt. idem dicit etiam Paulus libro VII ad Sabinum titulo XXXV.

19 [*V*]*bi* non sunt corpora: τό[*τ*]ε τὰ necessaria δαπανήματα

Vbi non sunt corpora: tum necessariae impensae

IX (Dar. 11 Zach. 7).

20 — να ἄλλα —— [*τὰ*] | μέντοι *uo*luptaria [ο]ὐδὲ ἀ[*παιτεῖ* *οὐδὲ λο*]|γί[ζ]εται, εἰ μὴ ἄρα ἕλοιτο ἡ γυνὴ ἔχειν αὐτά. [*εἰ*] | δὲ οὐ βούλεται ἔχειν αὐτὰ ἡ γυνή, δί[*δοται τῷ*] | ἀνδρὶ παρρησία τοῦ ἀφελέσθαι αὐτὰ μὴ βλά|π[*τ*]οντι τὴν ἀρχαίαν ὄ[*ψ*]ιν.

— *uoluptaria uero neque exigit neque computat, nisi forte mulier eas habere praeferat. sin autem mulier eas habere nolit, uiro licentia datur eas auferre, dum priorem habitum non laedat.*

§ 18—20 *interpretantur Dig.* 25, 1, 3 § 1. 5. 9: Vlp. l. xxxvi ad Sab. ‖ *ad* § 21 *cf. Dig.* 23, 4, 5.

1 nos generaliter] *his uerbis incipiunt Dig.* 25, 1, 3 § 1. ‖ 2 *κανονίζει*] *Zachariae*, *ισανον.|* C.* ‖ *ἡμῖν*] *πμιν C.* ‖ 4 *ἀνήρ*] *Dareste*, *αψηρ C.* ‖ *πρόσκαιρα*] *Zachariae*, **ροσκ,γα C.* ‖ 7 *τὴν* retentiona *ὅσα δὲ διηνεκῆ*] *Zachariae*, *χ̄ τρεταντωνιωα δ*διηναγκη C.* ‖ 9 *τήν*] *υην C.* ‖ 14 *βιβλίῳ*] *ō C.* ‖ 15 sabinum] sāc̃ *C.* ‖ 16 ubi (*οι C*) n. s. corpora *sunt uerba Vlpiani in Dig.* 25, 1, 5. ‖ 17 *τότε*] *Zachariae*, *ιτο *ται C.* ‖ 19 *imaginem huius paginae delineatam a Victore Gardthausen edidit Lenel Zeitschrift der Savigny-Stiftung II R. A. p.* 233 *sqq.* ‖ 21 bolumptaria *C* (*Gardthausen*). ‖ *ἀπαιτεῖ οὐδὲ λογίζεται*] *Zachariae*, *σ —— ri*εται C.* ‖ 23 *αὐτὰ εἰ*] *Zachariae*, *αυτω C.* ‖ 26 *ἀφελέσθαι α. μὴ βλάπτοντι*] *Zachariae*, *αφελι*θ* (*uel ε*) *σθαι αυτα μη βωα*οντι C.* ‖ 28 *ὄψιν*] *Zachariae*, *σ*ιν C*, *στάσιν Dareste.*

21 Ob donationes: μὴ ἰσχιέτω pacton ἀναιροῦ[ν] | τὴν ob res donatas ἢ ob inpensas ἢ ob res a[*mo*]|tas retentiona.

Ob donationes: non ualeat pactum, quod retentionem ob res donatas uel ob inpensas uel ob res amotas tollit.

22 Sab. arbitrium rei uxoriae: ἐν τῷ παρόντι ιε' κεφαλαίῳ διδ[άσ]|κει τοὺς δυναμένους κινεῖν τὴν rei uxoriae.

Sab. arbitrium rei uxoriae: in praesenti XV capite ostendit, qui rei uxoriae actione experiri possint.

23 Mora: σημείωσαι, ὅτι moras γενομένης ἐπὶ τῆς a[*duen*]-|ticias προικὸς ὁ πατὴρ ἔχει τὴν rei uxoriae. μά[θ]ε, [ὅτι] | τελευτησάσης τῆς κόρης ὁ πατὴρ ἔχει τὴν ———

Mora: nota quod mora in aduenticia dote facta pater rei uxoriae actionem habet. disce, quod defuncta filia pater habet

X (Dar. 12 Zach. 3).

24 ap — αχ̄ τῆ τῶν ē c̄ θνι ὅτα[ν ἐν] | γάμῳ τελευτήσῃ ἡ γυνὴ καὶ αυ**ε ἐπ[ε]|ρωτη — π — το committeuθῆν[αι] α — ειvεχι** | του — [ἔ]πετρωήσαντα.

— si in matrimonio mulier mortua est et ————

25 Sab. — ἐν τῷ παρόντι τίτλῳ ασεο διαλεσ** | βε*ι τῆς aduenticias προικός.

Sab. — in praesenti titulo — de aduenticia dote loquitur(?).

26 De dote: περὶ τῆς aduenticias προικὸς [εἶ]|πον * ἐ[ν] το[ῖς] προλαβοῦσιν βιβλίῳ λα' τίτλῳ α'. ἀνάγ[νωθι] | τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα.

De dote: de aduenticia dote dixi in praecedentibus libro XXXI titulo I. lege quae ibi dicta sunt.

27 ac socer: ὅταν εἰς τὸν πένθερον [ἡ προῖξ] | ἔρχεται, δύναται διὰ pactu βλαβῆναι. καὶ | ὅτι ὁ πατὴρ ἐπιδοὺς

ac socer: cum ad socerum dos peruenit, potest pacto eius condicio deterior fieri. et quod pater in dote danda eam ad-

---

1 *ισχγετω C.* ‖ 3 incensas *C.* ‖ 5 arbitrium *Huschke*, arbitr' *C secundum Gardthausen*, arbiter' *C secundum Bernardakis*, arbitrum *Zachariae.* ‖ 7 *διδάσκει*] *Zachariae, διε**κι C.* ‖ 17 *ὅταν ἐν*] *Zachariae, οτα* C.* ‖ 19 committeu*θῆναι*] *Zachariae*, committeue*ηι'* C.* ‖ 23 *ασεο διαλεσ**βε*ι*] *πλατέως διαλέγεται περί Zachariae.* ‖ 24 *τῆς*] *Zachariae, πυς C.* ‖ 26 *εἶπον**] *ποιφ C.* ‖ *ἐν τοῖς προλαβοῦσιν*] *Zachariae, ε*το* προλαβουσιν C.* ‖ 29 *ρηθεντας C.* ‖ 30 socepo*τον C.* ‖ 33 *ὅτι*] uti *C*?

προῖκα δύναται πο[ι]ῆσαι αὐτὴν aduentician. σημείωσαι ὡραῖον [καὶ] ὀνήσιμον.

uenticiam facere potest. nota pulchrum et utile.

28 Ἐὰν ὑπεξούσιος δανεισάμενος ἐπιδῷ λόγῳ προικὸς | ε τῆς ἑαυτοῦ θυγατρός, οὐκ ἐστι[*ν aduentici*]α ἡ προ[ῖξ]. ἕτερόν ἐστ[ι]ν, εἴ τις εν ——

Si filiusfamilias mutuo accepto dat dotis nomine pro(?) filia sua, non est aduenticia dos. aliud est, si quis

XI (Dar. 10 Zach. 10).

29 Θε [ἐ]*πίκοιν*[*ον τ*]ῇ rei uxoriae διδόμενον procuratopα mo*τε — | δι — αὐτῷ mandaton τοῦ τε πατρὸς καὶ τῆ[ς] | θυγατρός. μᾶλλον δὲ ὁ μὲν πατὴρ ἐν[*τελ*]λέσθω μόνος, ἡ δὲ κόρη συναινείτω.

— communem rei uxoriae datum procuratorem — ei mandatum est patris et filiae. potius autem pater solus mandet, filia consentiat.

30 Sab. e * osa: ἐν τῷ παρόντι ις΄ κεφαλαίῳ διδάσκει, τι|νὶ κινδυνεύεται τὰ ἐπὶ τῇ προικὶ συμβαίνοντα.

Sab. — in praesenti XVI capite ostendit, cuius periculo sint ea quae doti accidunt.

31 Ἐπὶ πάσῃ οἱαδήποτε προικὶ do[*l*]on καὶ *cu*[*l*]pa[*n*] | χρεωστεῖ ὁ ἀνήρ. ὁμοίως φησὶ καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ η΄ τῶν [*res*]*ponson* | αὐτοῦ πρὸ β΄ φύλλων τοῦ τέλους τοῦ βιβλίου, ὡς οροι β ετ | *χων τοῦ de liberis adgnoscend[*is*] τίτλου οὕτως

In omni dote dolum et culpam maritus praestat. similiter dicit etiam Paulus libro VIII responsorum duobus ante finem foliis — tituli de liberis adgnoscendis sic

XII (Dar. 3 Zach. 11).

32 — ιανελα * νον —

33 — ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐπερωτηθέντος προῖ[*κα*]· | [*ἀλ*]*λ'*

aduersus patrem qui dotem promisit. sed interdum uiro

§ 29 *cf. Dig.* 3, 3, 8 *pr.*
§ 33 *spectat ad Dig.* 23, 3, 33: Vlp. l. vi (xxxvi *scr.*) ad Sab.

1 *ποιῆσαι*] *πο**G**ησαι C.* ‖ 3 *καὶ ὀνήσιμον*] ** oosim̄ *C?, καὶ χρήσιμον Zachariae.* ‖ 5 *λόγῳ προικὸς ε*] *λδγωπιρνκ,ε C, γάμβρῳ προῖκα ὑπέρ Zachariae.* ‖ 7 aduenticia *ἡ προῖξ*] *Zachariae,* ——| *κηπρος C*; *cf. Dig.* 15, 3, 7 § 5. 15, 3, 8. 9. 23, 3, 5 § 8. ‖ 10 *ἐπίκοινον τῇ*] **ιτικοινη C.* ‖ 11 *ο***τε — δι —*] *ὥστε διδόσθω Zachariae.* ‖ 12 mandaion *C.* ‖ 15 *ἐντελλέσθω*] *Zachariae, εν — χεσεω C.* ‖ 22 culpan] *ω**pa *C.* ‖ 23 *ὁμοίως*] *Dareste, μ cum τ* (?) *suprascripto C.* ‖ 25 responson] *Zachariae,* *reū *C.* ‖ 26 *τελουο C.* ‖ 33 *ἀλλ' ἐσθότε*] *Zachariae, — αλισθοται C.*

ἐσθότε μὴ ἀπαιτήσας αὐτὸν ὁ ἀνὴρ ε — | [ἐγ]καλ[εῖ]ται, ὅτε aduenticia εἴη ἡ προῖξ. καὶ ὁ πατὴρ | γὰρ ἐπιδιδοὺς ἐσθότε ποιεῖ τὴν προῖκα | aduentician. σημείωσαι ὅτι καὶ ὁ πατὴρ ποιεῖ aduen|tician προῖκα.

qui ab eo non exegit — imputabitur, cum dos aduenticia est. nam et pater dotem dando eam interdum aduenticiam facit. nota, quod etiam pater aduenticiam dotem facit.

34 Δίελθε τὸ ιζ′ καὶ ιη′ κεφάλαιον· πάντα γὰρ τὰ ἐν αὐ[τοῖς] | εἶπον ἄνω βιβλίῳ λε′ τίτλῳ β′ καὶ γ′. ὁμοίως καὶ ὁ Paulos *βιβλίῳ* | ζ′ τῶν ad [*S*]abinum τίτλῳ λγ′. ἐκεῖ πλατέως φησὶ περὶ τῆς | ἀμβλωσάσης γυναικός, ὅτι ἡ ἄκοντος | τοῦ ἀνδρὸς ἀμβλώσασα ζημιοῦται ἕκτῃ | τῆς προικὸς ὡς τεκοῦσα, ὅπερ καὶ ὧδέ φησ[*ι*]

Praetereas XVII et XVIII caput: omnia enim quae in his tractantur supra in libro XXXV titulo II et III exposui. similiter etiam Paulus libro VII ad Sabinum titulo XXXIII. ibi enim late loquitur de muliere quae abortum fecit, quod si inuito marito abortum fecerit, sexta dotis multatur, quasi pepererit. quod et hoc loco dicit ———

XIII (Dar. 15 Zach. 4).

Ouāp.:

35 Sab. uolenti: ἐν τῷ παρόντι ιθ′ κεφαλαίῳ διδάσ|κει περὶ τῆς ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ καταβλη|θείσης προικος, ἢ καὶ μειωθείσης, καὶ σημείωσαι, ὅτι | ὃν τρόπον γίνεται προικὸς αὔξησις ἐν | συνεστῶτι τῷ γάμῳ, οὕτως καὶ μείωσις [*προι*|*κὸς*] ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ προβαί[*νει*. | *καὶ*] τοῦτό σοι ἐσημειωσάμην καὶ [*ἐ*]ν τῇ λβ′ παραγραφῇ | τοῦ de in integrum *restitutione* τῶν α′ Vlpiani, ὅπου ἡ ἀφῆλιξ

Sab. uolenti: in praesenti capitulo XIX agit de dote constante matrimonio reddita uel etiam deminuta. et nota, quo modo dotis augmentum durante matrimonio fit, ita et deminutionem dotis durante matrimonio procedere. et hoc tibi indicaui etiam in XXXII paragrapho tituli de in integrum restitutione τῶν πρώτων *Vlpiani, ubi mulier minor restituitur, si — dotem. idem dicit Florentinus quoque libro III*

2 *ἐκγαλεῖται*] *Zachariae*, — *καλ**ται C.* ‖ 4 *γάρ*] *Zachariae*, *2παρ C.* ‖ 7 adūctician *C.* ‖ 10 *γὰρ τά ἐν αὐτοῖς*] *Zachariae*, *ταρτα εν ατ* — *C*; *fortasse τὰ ῥητά pro ταρτα legendum.* ‖ 12 *λε′*] *αε C.* ‖ *γ′*] *Zachariae*, *τ̄ C.* ‖ *ομοιω C.* ‖ 13 *βιβλίῳ*] *Dareste*, s *C.* ‖ 14 ad] *ασ C.* ‖ *λγ*] *Zachariae*, *λι C.* ‖ 22 ouāp.:] ὁ ulp(ianos) *Dareste.* ‖ 32 *καὶ τοῦτο*] *Zachariae*, *ὡς τοῦτο Huschke.* ‖ 35 in integrum restitutione] *Zachariae*, *ῑι. ŕ C.*

γυ|νὴ ἀποκαθίσταται εἰ νασμικ*νη τὴν | προῖκα. τὸ αὐτὸ φησι καὶ ὁ *Florentinus* βιβλίῳ γ' τῶν institutionon αὐ|τοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ βιβλίου πρὸ ε' φύλλων τοῦ τέλους | ῥήμασιν τούτοις ut incrementum dotis prosit | et deminutio noceat. συνᾴδει τούτοις καὶ | ὁ Modestinus βιβλίῳ α' regularum αὐτοῦ πρὸ ιζ' regulas τοῦ τέλου[ς] | τοῦ βιβλίου ἐν regula, οὗ ἡ ἀρχὴ dotis ꝯ diuor[*t*]io | semper esse, καὶ ὁ Paulus βιβλίῳ ε' τῶν ad S[*a*]binum αὐτοῦ.

institutionum circa finem libri quinque foliis a fine his uerbis: 'ut incrementum dotis prosit et deminutio noceat.' quibus consentit etiam Modestinus libro I regularum ante XVII regulam a fine libri in regula, quae incipit: 'Dotis — diuortio semper esse', et Paulus libro V ad Sabinum.

XIV (Dar. 15 bis Zach. 18).

36 διάταξις ἔσ[*τι*]ν, φησί, τῶν ἀδελφῶν λέγουσα τῷ ἀπ[*όν*]|τι μήτε διὰ procuratoros δίδοσθαι ἐπίτροπον ἀπ' ἔθου[ς] | ἢ νόμου. σημείωσαι ταύτης μέμνηται τῆς διατάξεως [*μετὰ*] | β' φύλλα πάλιν.

extat, ait, constitutio fratrum quae dicit absenti nec per procuratorem dari tutorem moribus uel lege. nota huius constitutionis post II folia rursus mentionem facit.

37 In *p*lano: ἡ σύντομος διάγνωσις καὶ ἐξ ἐπιπ[*έ*]|δου γίνεται, ὡς ἡ τῶν ἐπιτρόπων. διὰ τοῦτο *καὶ* | ἡ τοῦ in *l*ocum absentis διδομένου ἐπιτρόπου διάγν[*ω*]|σις εὐ[*θὺς ἐξ ἐπιπ*]έδου γυμνάζεται καὶ εν — | παω — η̄.

In plano: summaria cognitio de plano quoque fit, uelut de tutoribus. ideoque etiam cognitio de tutore in absentis locum dando statim de plano instituitur, licet praesens non sit.

---

1 *νασμικ*νη uel νασμικνη C*, pacto *μειώσῃ Zachariae, cf. Dig.* 4, 4, 48 § 2. ‖ 3 florentinus *β. γ'*] *Zachariae*, rlor *β̄τ C.* ‖ 12 *τέλους*] *Zachariae, τεαυ C.* ‖ 13 *ἐν*] *εν̄ C.* ‖ *οὗ*] *ἧ; scr.* ‖ 14 ꝯ *nota usurpatur pro* con *et* contra. ‖ 15 semper] *Zachariae*, *empo* *uel* cempo* *C.* ‖ 20 *pro τῷ ἀπόντι Mommsen mauult εἰς τόπον τοῦ ἀπόντος.* ‖ 21 *μήτε* (*μητ*[*α*]*ι C?*)] *ἀνήβῳ Zachariae, μὴ ἔχοντι μήτε Huschke; cf. Dig.* 26, 5, 10. ‖ 22 *ἔθους*] *Zachariae, εποι C.* ‖ 26 in pano *C*, de plano *scr.* ‖ 27 *ἐπιπέδου*] *Zachariae, επιπ|σου C.* ‖ 29 *καί*] *Zachariae, υ — C.* ‖ 30 locum] *Zachariae, ωσ C.* ‖ 31 *διάγνωσις εὐθὺς ἐξ ἐπιπέδου*] *Zachariae, διαγγ|υσ* (*uel κ pro υσ*) *ἐζ —— αιδου C.* ‖ 33 *εν — παω — η̄*] *εἰ μὴ παρείη Zachariae.*

38 Insulas: τῆς Italias [ε]ἶναι δοκοῦσιν καὶ *αἱ* | νῆσοι τῆς Italias. οὐκοῦν ὁ τῆς Itali|as ἐξορισθεὶς εἴργεται καὶ τῶν νήσων τ[*αύ*]|της.

Insulas: Italiae etiam insulae Italiae uidentur esse. proinde Italia relegatus etiam huius insulis arcetur.

39 [*V*]bicumque: ὁ ἀνθύπατος ὁπουδήποτε ὤν, | [*τουτ*]έστι καὶ ἐ[*ν ἄλ*]λῃ ἐπαρχίᾳ ἧς οὐ[*κ ἄρ*]χει δ[*ιδόναι* | *δύναται*]. οὕτως καὶ ὁ ὕπατος. ὁ δὲ praetor ε —

Vbicumque: proconsul, ubicumque est, id est etiam in alia prouincia, cui non praeest, dare potest. sic etiam consul. praetor autem

XV (Dar. 10 Zach. 16).

40 In tute[*lis. Sa*]b. ἐν τῷ πα[*ρόντι κεφαλαίῳ δια*|*λέ*]γεται περὶ testamentarion ἐπιτρόπων καὶ ὅτι ὁ δ[*ι*|*δοὺ*]ς *παισὶν* ἐπίτροπον ἔδοξεν δεδωκέναι καὶ | [*το*]ῖς postumois τὸν αὐτὸν ἐπίτροπον.

In tutelis. Sab. in praesenti capite disseritur de testamentariis tutoribus et quod is, qui liberis tutorem dederit, etiam postumis eundem tutorem dedisse uideatur.

41 [*Qui*]d *si*. Sab. τῇ τῶν παίδων προσηγορίᾳ [*καὶ* | *ο*]ἱ ἔγγονοι περιέχονται, οὐκέτι δὲ τῇ τῶ[*ν* | *υἱ*]ῶν. διὰ τοῦτο ὁ δεδωκὼς τοῖς παισὶν ἐ|[*πί*]τροπον ἔδοξεν αὐτὸν καὶ τοῖς ἐγγόνοις δεδωκέναι.

Quid si. Sab. liberorum appellatione etiam nepotes continentur, non autem filiorum. itaque qui liberis tutorem dedit, etiam nepotibus eum uidetur dedisse.

XVI (Dar. 2 Zach. 14).

42 εἶπεν ἐν τῷ de tutelis αὐτοῦ α' βιβλίῳ, ὡς ὅ|που τις τοῦ οἰκείου ἀδελφοῦ ἀπογραφέν|τος εἰς τὰς latinas colonias ἐπιτροπεύ|ει ἀνήβου ὄντος.

dixit libro I de tutelis, uelut ubi qui fratris sui impuberis in Latinas colonias conscripti tutelam gerit.

§ 38 *cf. Dig.* 6, 1, 9 (Vlp. ad ed.).
§ 39 *cf. Dig.* 1, 16, 2.
§ 40 *spectat ad Dig.* 26, 2, 6: Vlp. l. XXXIX (XXXVI *scr.*) ad Sab.

2 *αἱ*] *ε** *C.* ‖ 6 *ανυπατος C*[a]. ‖ 7 *τουτέστι*] *Zachariae*, **ē C.* ‖ 16 *διδοὺς παισίν*] *Zachariae*, *δ — εη*ισιν C.* ‖ 17 *δεδωκενα C.* ‖ 18 *τοῖς*] *Zachariae*, **io C.* ‖ 20 quid si] *Dig.*, — d et *C.* ‖ 32 *επιτροπουει C*?

43 Πάρελθε ἕως τοῦ [τέ]|λους τοῦ κ[ε]φαλαίου [καὶ] τὸ δ′ καὶ ε′ κεφάλαιον, εὑρήσεις [δὲ] | τοῦτο ἐν τῷ ε′ κεφαλαίῳ ὡς μετὰ ρ′ ἔπη ἀπὸ το[ῦ *τέλους*]: nam et ** co qui a furioso: ὅτι ὁ παρὰ μαιν[*ομένου*] | ἀγοράσας δύναιται usucapere.

Praetereas usque ad finem capitis et IV et V caput. inuenies hoc in V capite fere post C uersus a fine: nam et — qui a furioso: qui a furioso emit, usucapere potest.

44 Sa[*b*]. Πάρελθε ν′ | ἔπη ἕως το[ῦ] | et quidem cum res uenit: οὐκ ἄλλως γίνεται δε[σ]|πότης ὁ ἀγοραστής.

Sab. Praetereas L uersus usque ad 'et quidem cum res uenit': alioquin emptor non fit dominus.

XVII (Dar. 14 Zach. 15).

45 nam Latinus e lege Atilia tutor dari non potest: [*σημείωσαι*] | ὅτι Latinos οὐ δίδοται Atilianos ἐπί[*τροπος· ὡς*] | ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑξῆς λη′ βιβλίου τοῦτό σοι ἐδ[*ίδαξα*].

nam Latinus e lege Atilia tutor dari non potest: Nota, quod Latinus non datur Atilianus tutor, ut in fine proximi libri XXXVIII hoc tibi exposui.

46 Ὁ *κατὰ* inquisitiona δοθεὶς ἐπίτροπος *κἂν* π[ά]θῃ [*kapitis deminuti*]|ona, μένει ἐπίτροπος.

Ex inquisitione datus tutor licet patiatur capitis deminutionem tutor manet.

47 Πάρελθε ι′ ἔπη ἕως [*τοῦ*] | ali*is* quoque modis: ἡ αἰχμαλωσία τῶν ἐπι[*τρόπων*] | ἢ καὶ τῶν ἐπιτροπευομένων λύει τὴν ἐπι|τροπήν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προσκαίρως δοθεὶς ζτω

Praetereas decem uersus usque ad 'aliis quoque modis': captiuitas tutorum uel etiam pupillorum soluit tutelam. similiter etiam ad tempus datus

XVIII (Dar. 13 Zach. 17).

48 —— p. οὐκ ἐστιν — [ἐ]|πι- ——————

§ 45 *cf. infra* § 54 *Gai.* 1, 23 *Vlp.* 11, 16.
§ 47 *spectat ad Dig.* 26, 1, 14 § 2: Vlp. l. xxxvii ad Sab.

1 *παρελεαι C.* ‖ 6 *τοῦ τέλους*] *Zachariae, τοῦ Mommsen.* ‖ 7 furioso *ιοτι C.* ‖ 11 et] et· *C.* ‖ 13 *ὁ*] *σ C.* ‖ 21 *κατὰ*] *Zachariae,* ic̄ *C.* ‖ 22 *κἂν πάθῃ* capitis deminutiona] *Zachariae, καν^ε^τπ*θηζ(?)** ονα C.* ‖ 26 aliis] *Dig.*, a(?)lic *C.* ‖ 30 *ζτω uel ζ^υ^γω C.*

τροπος ι — [*Ati*]lianos ἐπίτροπος οὔτε ἀφ[*ίστα*]σθαι δύναται οὔτε in iure cedere [*ἑτ*]έ[*ρῳ*].

Atilianus tutor neque abdicare se potest. neque in iure cedere.

49 [*Πά*]ρελθε κε΄ ἔπη ἕως τοῦ [*tu*]telam ✱✱✱: ὁ ὑπεξούσιος ὡς μὴ ὢν legis | δεκτικὸς οὐ δύναται [*in iu*]re cedere | ἑτέρῳ τὴν ἐπιτροπήν.

Praetereas XXV uersus usque ad 'tutelam —': filiusfamilias cum non sit legis [actionis] capax, tutelam alii in iure cedere non potest.

50 Capax: ὡς — | ὁ ὑπεξούσι[*ος*] ἐπίτροπεύει testamentarian ἐ[*πι*]τροπήν.

Capax: — filiusfamilius tutor suscipit testamentariam tutelam.

51 [*Le*]gitimos οὐ δύναται legitimo ἄλλ[*ῳ in*] | [*iu*]re cede[*re*] τὴν ἐπιτροπήν. οὐ γὰρ οἷοντε [*τὸν α*]ὐτὸν καὶ legitimon εἶναι καὶ cessicion.

Legitimus non potest alio legitimo in iure cedere tutelam: non enim idem et legitimus et cessicius esse potest.

XIX (Dar. 14 Zach. 19).

52 — r. Sab. παρακατιὼν ὁ [*Vl*]pianos ἐ[*ν*] — | — κεφαλαίῳ τὸ πλέον φησί, ὅ[*τι*] καὶ ὁ το[*π*]ο[*τη*|*ρητὴς τῶν στ*]ρατηγῶν δίδωσιν ἐπ[*ίτ*]ροπον. ε[*ἰ δὲ* | *θέλ*]*εις* εἰδέναι τὰ περὶ τῶν *το*[*π*]*ο*[*τηρούν*|*των το*]ῖς ἄρχουσιν, ἀνάγνωθι Θεοδοσιανὸν — | — τὴν ρκς΄ διάταξιν *κειμένην* μετὰ τὸν νεμ — | — ἐξ ἑτέρων ἐδίδαξα πλατέως, [*τί δύ*|*ναν*-*ται*] ποιεῖν οἱ τοποτηροῦντες.

— Sab.: infra Vlpianus — capitulo plus dicit uices quoque magistratuum agentem tutorem dare. quod si scire uis, quae ad uice praesidum agentes spectat, lege Theodosiani — CXXVI constitutionem quae posita est post — ex aliis late exposui, quid uicarii facere possint.

§ 52 *τὴν ρκς διάτ.*] *de his qui uices praesidum optinent non egit titulus* 12, 1 *Codicis Theodosiani, ad quem solum, quod sciamus, numerus constitutionis* cxxvi *quadrat; cf. Cod. Iust.* 1, 50, 2 *a.* 427.

1 atilianos] *Dareste*, — uanos *C*. ‖ 2 *ἀφίστασθαι*] *Zachariae*, *ασ|βαι C*, abdicare *Dareste*. ‖ 3 cedere] cedeui *C*. ‖ 4 *ἑτέρῳ*] *Huschke*, — e — *C*. ‖ 6 ✱✱✱] τ̄. ē. *τ C*? ‖ 7 legis] legis actionis *scr*. ‖ 8 cedeue *C*. ‖ 11 *ἐπιτροπεύει* test. *ἐπιτροπήν*] *ἐπιτρουετει* testamentauan ε|*τρ*. *C*, *ἐπίτροπον οὐκ αἰτεῖ τῷ* emancipato *Zachariae*. ‖ 14 iure cedere] *Dareste*, — receui — *C*. ‖ 15 *γαρ*] *ταρ C*. ‖ 16 *τε τόν*] *τα* — *C*. ‖ 17 *και χ* cession *C*. ‖ 19 — r.] uicar. *Zachariae*. ‖ 24 *εἰ δὲ θέλεις*] *Zachariae*, *ε* —— *ωσ C*. ‖ 25 *τοποτηρούντων τοῖς*] *Zachariae*, *σο*✱*α* —— *ισ C*. ‖ 26 *ἀνάγνωθι*] *Zachariae*, *ανατ*Ｆ *C*. ‖ 28 *κειμένην*] *καμ̄ C*.

XX (Dar. 6 Zach. 20).

53 uenηνι ——?—— | iuκεδασ-σοnariaκooi διδόασιν *εκα* | *q*uod ὅτι ū δύνανται καὶ ex-cusa[*ti*]on[*a*]s δο|*κιμάζειν* καὶ potioras.

54 [*Ἄλ*]λος Titiu νόμου *τίτλος* ἦν τὸν ὀρφανὸν δι' ἑαυ|τοῦ α[*ἰ*]τ[*εῖ*]ν *ἐπίτ*[*ϱοπον.*] *ciuis Romanus* δύναται Latino ἐπι-τρο|πεύσιμος εἶ*ν*[*αι*] — δύναταί [*π*]οτε ἄλλος | α — αὐτῷ. ἕτερόν ἐστιν ἐπ[*ὶ τ*]οῦ Atilia|-[*nu ἐπιτϱόπου*].

—— *possunt excusationes examinare et potiores.*

Alius Titiae legis titulus erat pupillum per semet ipsum tutorem petere. ciuis Romanus potest Latino tutor esse ——. *aliud est in Atiliano tutore.*

---

2 *διδόασιν*] *διδοαοιν C.* ‖ 3 quod] *Zachariae*, ḍiiod *G.* ‖ excusationas *δοκιμάζειν*] *Zachariae*, excusareoc*s *δο*|*νωαζιν C.* ‖ 6 *τίτλος*] *Zachariae*, *χ C.* ‖ 8 *αἰτεῖν* . . . romanus] *ατ*νετιιτ*** C*, *αἰτεῖν ἐπίτροπον ὅτι Zachariae.* ‖ 10 *εἶναι . . . αὐτῷ*] *ειγαικαιαν δυναται *οται αλλοσ α******αυτω C*, *εἶναι καὶ ὅτι δύναταί ποτε ἄλλος αἰτεῖν αὐτῷ Zachariae*, *ἀλλ' οὐ δύναται, ὁπότε ἄλλος αἰτήσῃ αὐτῷ Huschke.* ‖ 11 *ἕτερόν ἐστιν*] *Zachariae*, *ετεγονεοτιν C.*

SVPPLEMENTA

AD

TOMVM ALTERVM

COLLEGIT

P. KRVEGER.

XX (Dar. 6 Zach. 20).

53 uenηνι ——?—— | iuκεδασσοnariaκοοi διδόασιν *εκα* | *quod* ὅτι ū δύνανται καὶ excusa[*ti*]on[*a*]s δο|*κιμάζειν* καὶ potioras.

—— *possunt excusationes examinare et potiores.*

54 [*Ἀλ*]λος Titiu νόμου *τίτλος* ἦν τὸν ὀρφανὸν δι' ἑαυ|τοῦ α[*ἰ*]τ[*εῖ*]ν ἐπίτ[*ροπον.*] *ciuis Romanus* δύναται Latino ἐπιτρο|πεύσιμος εἶν[*αι*] — δύναταί [*π*]οτε ἄλλος | α — αὐτῷ. ἕτερόν ἐστιν ἐπ[*ὶ τ*]οῦ Atilia|[*nu ἐπιτρόπου*].

Alius Titiae legis titulus erat pupillum per semet ipsum tutorem petere. ciuis Romanus potest Latino tutor esse ——. aliud est in Atiliano tutore.

---

2 *διδόασιν*] *διδοαοιν C.* ‖ 3 quod] *Zachariae,* qiiod *G.* ‖ excusationas *δοκιμάζειν*] *Zachariae,* excusareoc*s *δο*]*νωαζιν C.* ‖ 6 *τίτλος*] *Zachariae, χ C.* ‖ 8 *αἰτεῖν* . . . romanus] *ατ*νετιιτ*** C, αἰτεῖν ἐπίτροπον ὅτι Zachariae.* ‖ 10 *εἶναι* . . . *αὐτῷ*] *ειγαικαιαν δυναται *οται αλλοσ α******αυτω C, εἶναι καὶ ὅτι δύναταί ποτε ἄλλος αἰτεῖν αὐτῷ Zachariae, ἀλλ' οὐ δύναται, ὁπότε ἄλλος αἰτήσῃ αὐτῷ Huschke.* ‖ 11 *ἕτερόν ἐστιν*] *Zachariae, ετεγονεοτιν C.*

SVPPLEMENTA

AD

TOMVM ALTERVM

COLLEGIT

P. KRVEGER.

PAPINIANI QVAESTIONVM FRAGMENTVM

In Harmenopuli Hexabiblum 2, 4 recepta sunt statuta de nouis operibus extruendis, quae unde hausta sint indicat praescriptio § 12 praemissa haec: *Ἐπαρχικὰ ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀσκαλωνίτου Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων ἤτοι ἐθῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ.* inter haec statuta extare Papiniani quaestionem uidit Zachariae a Lingenthal (Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. 10, 252); nam in § 51 sub rubrica *Ἐπαρχικὸν περὶ ἀπόψεως ὀρῶν* haec leguntur:

Τὴν ἐπὶ τὰ ὄρη ἄποψιν δύναιταί[1]) τις κωλύειν, ὡς εἶπεν ὁ Παπιανὸς[2]) ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν κοιαιστιώνων ἐν τῇ τελευταίᾳ τοῦ τίτλου[3]) κοιαιστιῶνι (*id est* prospectum montium auferre licet, ut dicit Papinianus libro III quaestionum in ultima tituli — quaestione)

Ad tertii libri argumentum haec quaestio non quadrat (cf. Lenel Palingenesia I 817); expectes eam extitisse in titulo de operis noui nuntiatione, de quo Papinianum in libro XXI egisse uerisimile est.

PAPINIANI RESPONSORVM FRAGMENTA BEROLINENSIA ET PARISIENSIA

In Aegypto anno 1876 uel 1877 fragmenta codicis membranacei saeculo IV uel V exarati detecta sunt, quorum alia ad quintum alia ad nonum Papiniani responsorum librum pertinent; illa hodie Berolini in regio antiquitatum Aegypticarum museo adseruantur, haec extant Parisiis in museo quod Lupara (Louvre) uocatur.

Quinti libri fragmenta ex tribus, noni ex quattuor particulis hodie constant. olim autem omnes quinti libri particulae ita inter se

---

[1]) *δύναται Zachariae, οὐ δύναται traditur,* quae lectio neque per se probabilis est et eo refutatur, quod sequitur apud Harmenopulum uel potius Iulianum secundum argumentum Zenonianae constitutionis (Cod. Iust, 8, 10, 12 § 4) prospectum in montes tum demum obstrui licere, cum uicinus centum pedum interuallum relinquat.

[2]) *Παπινιανός scr.*

[3]) *tituli numerus intercidit.*

cohaeserunt, ut unum foliorum par efficerent; idemque de tribus noni libri particulis constat; quarta quoque particula, quam infra sub numeris IX et X edimus, fieri potest ut fragmentorum sub numeris V et VIII editorum uersibus extremis ita adhaeserit, ut primi fragmentorum IX et X uersus partes ultimorum uersuum illorum fragmentorum effecerint.

Folia ita ut diximus ex laciniis discerptis composita integra non sunt, sed cum marginibus magna scripturae pars abscissa est. ac ne ea quidem quae extant omnia legi possunt; adeo scriptura partim euanida partim umore ac situ obscurata est. paginae codicis binis columnis scriptae sunt; in quot uersus diuisae fuerint, dici nequit. singuli uersus in libri V fragmentis usque ad XXVII litteras continent, in libri IX fragmentis numerus litterarum XXIV fere non excedit. singulis Papiniani responsis notae Pauli et Vlpiani praemissis auctorum nominibus minio scriptis subiunctae sunt. responsa ipsa a maiore littera ante uersus initium atramento scripta incipiunt. ad fragmenta libri V in marginibus inferioribus, quae solae extant, et in intercolumniis scholia nonnulla Graeca addita sunt[1]).

Ordinem foliorum, quem in libro V restituimus, et plicaturae forma suadet, qua inter se haec duo folia cohaerent, et argumentum. Responsa enim Papiniani in hac parte ordinem Edicti perpetui sequuntur, in quo tutela bonorum possessionem antecedit[2]). de ordine fragmentorum Parisiensium non constat. nos eum ordinem elegimus, ut primum agatur de iis, a quibus manumissi liberi non fiant (I—IV), deinde de libertatibus secundum constitutionem diui Marci conseruandis (V. VI), denique de statuliberis (VII. VIII). possis tamen ordinem ita inuertere, ut fragmenta V—VIII praecedant I—IV. fragmenta IX et X fortasse iungendas esse fragmentis V et VIII supra diximus.

Libri quinti fragmenta ipse primus legi et edidi anno 1879[3]). deinde postquam ex apographo editioni meae addito Hilarius Alibrandi conexum particularum folii secundi recte constituit[4]), huius folii fragmenta membranis denuo collatis anno 1881 auctius et emendatius edidi[5]).

Noni libri fragmenta cum imagine heliotypica anno 1883 primus edidit Rudolfus Dareste[6]). cum in hac editione quattuor laciniae seorsim

---

[1]) Cf. ad § 7. 9. 11. 12. 16. 19. 20. 22. De his scholiis egit Zachariae Deutsche Litteraturzeitung 1881 p. 370.

[2]) Lenel Edictum perpetuum p. XIX. XX et Palingenesia I p. 900 sqq.

[3]) Monatsberichte der Berliner Akademie 1879 p. 509—518. 1880 p. 363—369, cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. I (1880) p. 99—115.

[4]) Studi e documenti di storia e diritto II (1881) p. 63—94.

[5]) Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. II p. 83—96. Huschkii editio in Iurisprudentia Anteiustiniana anno 1886 recensita p. 436 sqq., quae non hac sed priore editione mea nititur, in restitutione fragmentorum nihil profecit.

[6]) Nouvelle Revue de droit français et étranger VII (1883) p. 361 sqq.

recensitae essent, duarum laciniarum conexum agnouit Hilarius Alibrandi[1]), has cum tertia lacinia ego demum coniunxi. fragmenta ipsa ut mihi transmitterentur, impetrare non potui; quamobrem lectiones Darestii cum heliotypia optime confecta contuli, nec frustra, quamquam multa eorum quae Darestio apparuerunt, in hac imagine deprehendere non potui. ex Darestii meisque lectionibus compositum est apographum a me una cum restitutione horum fragmentorum anno 1884 editum[2]). ad dubia quaedam soluenda A. Esmein anno 1886 nouam fragmentorum imaginem photographicam sibi parauit indeque lectiones fragmenti I emendare temptauit[3]). meo denique rogatu locos ab hoc uiro docto aliter atque a Darestio uel a me lectos P. F. Girard diligenter examinauit[4]); cuius studio unius loci lectionem diuersam ab eis quae antea propositae erant debemus, in reliquis locis incertas et fallaces umbras ut definiret, ei non cessit.

In editione quae sequitur ea, quae contra codicis fidem data sunt, inclinatis litteris exprimuntur, item supplementa, quae praeterea uncinis quadratis inclusa sunt. singulas litteras quae perierunt aut legi non potuerunt stellulis indicaui, maiores hiatus uel eos, in quibus numerus litterarum pro certo definiri non potuit, lineis expleui. uersum diuisio tali lineola | indicata est. in adnotatione critica lectiones codicis addita nota *C* enotatae sunt; ubi in libro nono lectiones Darestii et meae discrepant, illae nota *Cd*, hae nota *Ck* significantur.

FRAGMENTA LIBRI QVINTI

I

1 Tutores absenti[*s pupilli, qui annos*] | XIIII inplesset, n ———— [*cu*]|ratores ui ad ———— | runt iusti * * c ———— | neque offici ———— | tum placuit ut ————.

2 Post mortem fu[*riosi non dabitur in cu*]|ratorem [*qui negotia*] | gessit a[*ctio iudicati, si modo*] | nullam [*ex consensu nouati*]|onem fac[*tam et in curatorem obligationem*]|[*esse translatam constabit*].

§ 2 = *Dig.* 26, 9, 5 *pr.*

---

1) Studi e documenti di storia e diritto IV (1883) p. 125 sqq.
2) Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. V p. 166—180.
3) Nouvelle Revue de droit français et étranger X (1886) p. 219 sqq.
4) Cf. adnotatio ad fragmentum I.

---

7 iudicati actio *Dig.*, *quae addunt* non magis quam in tutores. || *post* consensu *Dig. addunt* post depositum officium. || 8 curatorem] cur. uel tutorem *Dig.*

3 ⁎⁎rl ———— | ———— | ————.

4 Tutor ———— | si ———— | pi ———— | d————.

5 Post ————————

II

6 [*Heres institutus, qui non habuit substitutum, priusquam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, uita decessit. cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in prouincia uita decessisset, tutores prouincialium rerum culpae nomine condemnandos existimaui, si causam testamenti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt: nam (hereditatis) in prouincia fideicommisso restituto causam* | *quidem iuris ex*]-pediri potuisse, [*r*]e|[*rum autem adminis*]trationem ad eos re|[*cidere debui*]sse, qui tutelam | [*in Italia suscepiss*]ent.

7 [*Aduersus tutorem, q*]ui pupillum | [*hereditate patris abs*]tinuit, [*ac*]tio|[*nem* ——— *denega*]ri non oportet credi|[*tori qui cum ipso tutore*] contraxit quamuis tutor | [*pecuniam in rem inpube*]ris uerterit.

———— p⁎ciand.

8 [*Curatores adulescen*]tis mutu[*i*] | [*periculi gratia cautionem inuicem* | *sibi praebuerunt et in eam rem* | *pignora dederunt. cum of*]ficio | [*deposito soluendo fuiss*]ent, | [*irritam cautionem esse facta*]m | [*et pignoris uinculum solu*]tum | [*apparuit.*]

III

9 ——— [*ius* | ciuile nepotibus qu⁎⁎⁎⁎ [*bonorum possessionem pe*]*te*|re non cogitur ne min⁎⁎⁎⁎⁎⁎uo | nepos ut filius sem ——— | nem inuitatis est uit ——— | quam ex filiae persona se⁎uas [*ex*]|ceptione doli placuit emendari.

10 Scriptus [*heres*] filius per fratrem *em*[*ancipa*]|tum ac praeteritum edic[*to commisso*] | contra tabulas solus possessionem [*a*]ccepi[*t. ex*]|trariis legata praestabit [*neque edic-*

§ 4 *fortasse redit in Dig.* 27, 1, 28 *pr.*: Tutor petitus ante decreti diem | si aliquod priuilegium quaerit | recte petitionem institutam exclu|dere non poterit.
§ 6 = *Dig.* 26, 7, 39 § 3.
§ 7 = *Dig.* 26, 7, 39 § 4.
§ 8 = *Dig.* 26, 7, 39 § 5.
ad § 10 *cf. Dig.* 37, 5, 14 *pr.* 15 § 1.

15 *ad uerba* creditori . . . contraxit *in margine adnotatur* ⁎⁎π (*uel* τι) ατοῖς. || 17 [inpube]ris. iuerter' *C.* || 25 tere *uel* iere *C.* || *ad uerba* nepos *sqq. adscriptum est scholion hoc:* uitiona λέγει. καθὸ βούλεται τὸ ἄχρηστ[ον] ταῖς λιτουργίαις πρόσωπον τὸ πᾶν λαμβάνειν. || uo *uel* cio *C.* || 26 quam *uel* quod *C.* || 28 heres] *fortasse non* h (= heres) *scriptum, sed littera aliqua expuncta est.* || 28 *et* 29 *expleuit Alibrandi.*

tum] | commisisse uidetur, qui uol[*unta*]|tem patris tueri potuit ac d[*ebuit*]; | idque optimi maximique principes nostri ——— | diui Hadriani in persona Corneli[*i*] ——— | *ni demonstrauit.

11 Bonorum possessione contra tabulas praeterito filio *emancipato* da[*ta scrip*]|[*t*]us heres alter filius, qui possessio[*nem* | *ac*]cepit uel iure ciuil[*i con*]tentus n[*on*] | accepit, legata praecipua n[*on*] hab[*e*]|bit.

Paulus: c̄gc t filio qui * [*bonorum possessionem*] petere| potuit, contra serua[*bitur*] ——— [*inter*]dictum.

Paulus: c̄ge t filio ——— bonorum possessionem pe|tere contra seruabit[*ur*] ——— ci|um ————— um sem|ueb***.

12 P[*e*]culium castren[*se suus heres*] acce|pta bonorum [*possessione*] contra tabulas aut intestati [*p*]atris fratribus [*con*]ferre n[*on*] cogitur. [*ita*]que fisco ———

IV

13 [*Filius emancipatus intestati patris bonorum possessionem accepit. nepos ex eodem in fa*]|m[*ilia retentus semissem hereditatis*] | cum emol[*umento collationis habe*]|bit. conl ————— | quoque possession —————. [*idem*] | nepos si pos[*tea possessionem intestati pa*]|tris accip[*iat*, *fratri post emanci*]|pationem [*patris quaesito et in familia*] | retento [*bona sua conferre co*]|getur.

Vlpianus: Scaeuol[*a*] ——— | iuris*c ————— | **t omissa bonorum possessione s ————— | ** ssian ————— | [*ma*]ncipat ————— | pi ————— | m* sind ————— | ni sed fer —————. |

14 Fi[*lio*] praete[*rito qui*] fu[*it in patris potesta*]|t[*e neque li*]ber[*ta*]tes [*conpetunt neque le*|*gata praesta*]ntur, si p[*raeteri*]tu[*s fratri*|*bus par*]tem hereditatis auoc[*auit. quod si*] | bonis se patris abstin[*uit*] ————— | ——— tat. p —————.

§ 11 = *Dig.* 37, 4, 22.
§ 12 *cf. Dig.* 37, 6, 1 § 15.
§ 13 = *Dig.* 37, 6, 9.
§ 14 = *Dig.* 28, 3, 17.

1 commisse *C.* ‖ 2 *lacuna sic expleri possit:* nostri [rescripserunt idemque sententia]. ‖ 4 tabulas] tab. testamenti *Dig.* ‖ emancipato *Dig.*, *om. C.* ‖ 7 *ad finem responsi adscriptum est scholion:* Pinp. *ἐλθόντος* emancipatu praet[*er*]itu *δύναται συναινε*[*σει*] —. ‖ 9. 10 *haec Pauli nota uidetur dittographia esse notae sequentis.* ‖ 11 sem] *in C apparet* SϵT̄, fortasse SϵT, *unde efficias* se t:uebitur. ‖ 12 caseren (?) ***** accepta *C.* ‖ *ad u.* 13. 14 *scholiasta adnotat* CCBSΓΊS̄ · SB. ‖ 18 *comma inter* habebit *et* idem *interpositum om. Dig.* ‖ 30 *post* abstinuit *Dig. pergunt:* licet subtilitas iuris refragari uidetur, attamen uoluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur.

15 Pa[*t*]ro[*nus bonorum*] possessionem acce[*pit secundum* | *ta*]bulas t[*estamenti liberti*] —*—— | uti pu ———— | in poss[*essione*] ———— | ————. Vlpianus: hcr ———— | lle ————.

V

16 ———— iuscop | ————. 17 ———— m in Italia | ———— nit, tametsi pa|———— [*do*]micilium cum | ———— it possessio bo | ———— s*** indis sub | ———— uo * p[*os*]sunt ex albo contra | ———— od ab ————. 18 ———— mmo*** praetor, quoniam dom[*i*]ci|[*li*]—ns * im * * r** p * nc inst * | — tpi*** scda op ——— | — et p*** bo ——— | — c** [*do*]micili——— | ———— | ———— 19 ———— patris contra ta|[*bulas*] ——— ib**** da | ——— a * dar ———— | ——— isset ———— | — mp — ri in po ———— | ——— ad*** exheredari satis * cum | ———— os gradu exheredati | ——— loci**i ——— d * | ——— ii ——— ino*i | ———— os** | ———— debiti | ———— mihi hered — | ———— a * si auc|[*t*] ————

VI

20 ——— lu ——— [*p*]ossessionem haberet ideoque | lib[*eris et pa*]rentibus primo lo|co [*legata r*]elicta praestabit, quae non praesta|[*rentur si con*]dicio institutionis de|[*fecis*]se[*t*]. eadem erunt tabulis quoque non si|[*gna*]tis; defertur enim contra nuncupa|[*tio*]nem possessio, cum ualuit nuncu|[*pati*]o, tametsi primus gradus | [*non u*]aluit.

[*Si a*] s[*ec*]undo exheredatus non fuit, pu|[*to contra*] nuncupationem peti posse bonorum possessionem. | [*cad*]ucariae

ad § 20 *cf. Dig.* 37, 5, 10 § 2. 12. 13.

6 *iuxta u.* 6—10 *adscripta sunt scholia haec:* ——— *ταιου* ——— *ληιμψει ἀπὸ πάντων ἀποκέκλεισται. Ριτιοιος· κ*[*αὶ*] *γὰρ καὶ παῖς ὢν*(?) *ενω τοῖς* praeteritois *εὐχαριστεῖ ἐπιγειγνώσκει* legata. *ἀεὶ δὲ τὰ αὐτὰ ἠδύνατο ἀπὸ τοῦ p̄ τοί. ἔχειν, ἅπερ ἐ*[*κ*] *τοῦ πολ* ——— (*πολιτικοῦ Zachariae*) *πιγειν* ————. ‖ 14 *in intercolumnio inter* § 19 *et* 21 *pauca uestigia scholii Graeci apparent, cuius argumentum intellegi nequit.* ‖ 23 parentisbus *Ca*. ‖ *in margine ad u.* 22 *legitur* PROΫHNP|TERITHN. ‖ 24 de[fece]ri[t] *C*? ‖ 25 contra] n contra *Ca*. ‖ *ad u.* 26—27 *adscriptum est scholion hoc:* ———— | ***NITOIOYT*** | TIΩIXBdATIIICI | NONIIC · ΩCINTΩ | S · B · II; *ultima uerba sic explices: ὡς ἐν τῷ ς′ βιβλίῳ τίτλῳ ι′.* ‖ 28—291, 2 *uidentur adnotatoris esse, sed spatium quod uoc.* secundo *antecedit non plures quam IV litteras capit.*

enim non offenditur, cum | [*uocatur*] suus heres qui legem exclu|[*dit c*]aducariam.

21 [*Testamento i*]ure facto nepos alteri ex | [*inst*]itutis substitutus contra t[*abulas*] | bonorum possessionem acc[*e*]pit. quoniam in prūsun**m | gradum, a quo praeteritus est, eum** | t.e non successurum.

Paulus: adquin iure honorario potest | succedere, immo successit.

Vlpianus: i[*dem Iulianus p*]utat, qui negat ne|pote[*s substit*]utos in rupto testamento | secundum t[*a*]bulas *h*a[*bere*] possessionem, sed contra tabulas. | Marc[*ellus*] ——— mi. sententia | Ma[*rcelli me*]lior uidet[*ur*].

22 Filius [*emanci*]patus, qui possession[*em contra*] | tabulas acc[*i*]pere potuit, intestati | patris possessionem accepit adque ita filia ———

FRAGMENTA LIBRI NONI

I

1 — cessis ———

2 Seruos ab eo, qui nua*id*cen[*sus est*], | ante crimen inlatum manumis[*sos*] | ad libertatem peruenire placuit. *sed manu*|missi quoque similiter *ut* patronus | incensorum crimine tene|buntur.

Vlpianus: Qu*i* a me (?) census [*t*]empore n[*on*] | fuerint liberi ***** a —.

§ 22 = *Dig.* 37, 7, 5 *pr.*

2 [c]aducaria *C.* || 9 [substit]utus *C.* || 13 *ad* § 22 *adnotantur haec:* ——— συν ——— | *** ενασωνο τ[ὴν θυγα]|τέρα ὁ δὲ emancipa|tos (emancipatoi *C*) ἐτύγχανεν τὴν | θυγατέρα μετὰ τοῦ | [ἑτέρου] παιδὸς γράψας. || [emanci]patiuus *Ca.* || 19 nua*d*census est] no*id. con — *Ck*, nodi ducenti *Cd*, n͞cōditcens. (= non condit censum) *legere sibi uisus est Esmein, qui non attendit in huius aetatis libris* ō *in medio uersu non usurpari pro* on. *iam postquam fragmentis rogatu meo diligenter examinatis P. F. Girard mihi nuntiauit sibi apparere* nod (*uel* q) dlE (*uel* t) cen, *ipse in Darestii heliotypia deprehendi haec* nua*id*ccn —; *expectes* qui censui se subtraxit. || 20 sed manumissi] so|missi *Cd.* || 21 ut] ui *Cd.* || teneb'|bunt' *Cd.* || 23 qui] q. (= que, *nisi forte scriptum est* q.) *C.* || a me] *Cd*, *ante* e *supra uersum additum uidetur* a *et inter* a *et* me *spatium intercedit, quod punctum uel u. g.* i *litteram capit Ck: quamobrem in* a *fortasse scripturae compendium latet.* || empore *Ck*, emfore *Cd.* || non] n *Ck*, n· *Cd.* || *in* liberi *fortasse desinit uersus, ut* a *sequens fallax umbra sit; sane Cd hanc litteram non agnoscit. Esmein legit* lib. tem (= libertatem) [*professi*].

Paulus: Si cluso censu [*manu*]missi sunt | nec postea census [*actu*]s e[*st*], ince[*n*]|sorum poenis n[*on tene*]n[*tur*].

Paulus: Quare ipsi si cluso [*censu manu*]|missi sunt

3 Apu[*d u*]eteres autem antequam [*in*]census | do[*min*]us iudicaret[*ur*, *liberta*]tes ob|tine[*r*]e constitit —— io — | ——— p * ctali ——— bp. xxx | ——— co ——— l[*i*]beris | * [*manu*]mis ——— in

II

4 Vlpianus: Exceptis qui testamento libertatem | [*acce*]|perunt.

5 Quodsi uerbis fideicommissi libertatem acce[*perint*], | eorum causam probandam.

6 Seruum in ——— e ——— | commisso *** ceue ——— | uindicari pu**u frus[*tra*] ——— | mi*****itit, cum post fi ——— | ris sine dom[*i*]no esse respondi ——— | priusquam usucapiatur, iusta[*m liber*]|tatem a fideicommissario [*non a*]ccipere ——— | ** aco — int remota l ——— | pristinum reddi.

7 ——— q publicandus e ——— | domini e[*ss*]e desinit inie ——— | iniectione et eum qui re ——— | lib. a te eius qm professus ——— | libertatem ——— ip**diu- Had[*rian*] —

III

8 ——— u fratre manumissori conp̄n | ——— c utilem dandam q** enim *per* ig|[*noranti*]am iuris labsus uidebi[*tur*].

ad § 4. 5 *cf. Dig.* 40, 1, 20 *pr.* § 1 Papin. l. x resp.: Causam minor xx annis, qui seruum donatum manumittendi gratia accepit, ex abundanti probat post diui Marci litteras ad Aufidium Victorinum; etenim si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet. Non idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare; nam libertas nisi ita manumisso non competit.

---

2 actus est] *Dareste*, — sė? V^k, — as c' V^d. ‖ non tenentur *Dareste*. ‖ 3 cluso ——— C^dC^k, cluso cen ——— *Esmein*. ‖ *in* sunt *desinit scriptura secundum* C^dC^k; sunt — lib. tem *Esmein*. ‖ 4 apud ueteres *Dareste*. ‖ dominus *Dareste*. ‖ 6 bp.] bonorum possessio? ‖ co] com C^d. ‖ 9 ulpianus *om.* C^a. ‖ acceperunt *Dareste*. ‖ 12 [fidei]-commisso *proponit Dareste*. ‖ 13 pu C^k, po C^d. ‖ mittatistitit C^d, *cui lectioni spatium non sufficit*; frustra manumitti constitit *Dareste*. ‖ 14 esse] ee *C*. ‖ 15 iustam libertatem a fideicommissario (fcsio C^d, *errore fortasse pro* fcrio) non accipere *Dareste*. ‖ 16 remota l[ibertate statum] pristinum *Dareste*. ‖ reddi *uel* reddi* C^k. ‖ 17 q[ui] publicandus e[st ut incensus] *Dareste*. ‖ iniec V^k, inte V^d. ‖ 18 qm professus C^k, quinpessus C^d. ‖ 19 libertatem] lib.tem C^k, lib.tes C^d; *u.* 17 *sqq. Dareste ita restituit*: qui publicandus est ut incensus, domini esse desinit interea manus iniectione, et eum qui remota libertate eius qui non professus est libertates. ‖ 21 u C^k, li C^d; *inde Dareste restituit*: naturali fratre manumisso respondi. ‖ p̄n *uel* p̄n* C^k, po C^d. ‖ c C^k, e C^d. ‖ 22 q**] q C^d, q *uel* q̄ C^k. ‖ enim] IN (*id est* enim *uel* nihil) *C*. ‖ per *om. C*. ‖ ig] iq C^d, i* C^k.

9 [*Dotale*]m seruu*m* a uiro manumiss[*um*] | ——— p ——— [*manc*]ipio datur, q[*ui*]a | ———x———liium quae res | ——— p ——— a * b * * im | ——— [*n*]isi domin[*us o*]mni emp | ——— [*e*]uictos i*** indituri * | ——— itamiua * antecesiuse | ———rse ——— catoiri | ———quam ——— frio | ——— iu ——— | ——— rpco ——— | ——— n ——— servo n | ——— athtis ——— speciem | ——— esreo qq ——— iomr'i | ——— asio * * * q ——— redi

IV

10 ——— a ——— is ——— | ——— lus * sipuicnqui | ——— s — uso * argentario | ——— d — eorum posside | ——— tio emptoribus abduci | ———.

11 S ——— b eo filio manumissum, | qui ——— seuerat de | liber ——— a fratre eman|cipatio ——— eor*****respondi tam | sas ——— tis manumissori praele|[*gat*] ———.

Vlpianus: ***ri uindicatio est pot*o **con po|tu[*it manu*]mittere.

Paulus: Praeceptio ut ui[*ndic*]atio | pat****iha ——— issis ***[*perd*]uxit | ad li[*bertatem*] ——— inindo****lega|to ei ——— hic ——— | r ——— mo ———.

Vl[*pianus*:] ———

V

12 ——— unas* pignus lib ——— | ——— modo his ——— | ——— andis ——— | tas ——— iim ———.

13 Quod diuo Marco p[*ro libertatibus conseruan*]dis placuit, locum habet inrit[*o testamento*] | facto, si bona uenitura sint;

§ 13 = *Dig.* 40, 4, 50 *pr.* (*omissa nota Vlpiani*).

1 seruus *C.* ‖ 2 quia] qa C^k, qi C^d. ‖ lium C^d. ‖ res *uel* rus C^k. ‖ 3 p***m**alibimiu C^d, *sed spatium inter* a *et* b *intercedens non capit* li. ‖ isidomin***mnicmp C^k, fid'9miin****temp' C^d. ‖ 4 i* C^k, lu C^d. ‖ itamiua C^k, itamtu C^d. ‖ use C^k, tose C^d. ‖ rse C^k, pse C^d. ‖ 5 quam C^k, inom C^d. ‖ frio C^k, frisri C^d. ‖ 7 speciem C^d, — cm C^k. ‖ 10 puic? C^k, pute C^d. ‖ 12 emptoribus C^k, empliaribus C^d. ‖ 13—16 *sic restitui possunt*: seruum ab eo filio manumissum, | qui in potestate patris perseuera*uit*, de|liberante adhuc fratre eman|cipato liberum non fore respondi, tam|etsi testamento patris manumissori praele|gatus fuerit. ‖ 13 filiu *C*? ‖ 14 emancipatio — eorfacirdi C^d. ‖ 16 uindicatioē C^d, uindi7ioo C^k. ‖ pot*o**9po (*uel* poi) C^k, poterit9po C^d. ‖ 18 pat****iha ——— issis*****uxit C^k, cut ——— ha***ricussiq **uxit C^d. ‖ 19 indo****] in do lego *uel* uindicationis? ‖ ei C^k, et C^d. ‖ 23 incnispignuslib C^d.

[*ali*|*oq*]uin uacantibus populo uin[*di*]|catis non habere constitution[*em locum*] | ap[*er*]te cauet[*ur*].

Vlpianus: —— t —— mii ——— | pis ———— denli ——— | sed**o*** si ——— uetere | r ——— idecis ———— | aset ————— ed*ii — | suum ———— utrixa ——— | nus*iprae fiscisiu***enie fuit | c*nc*at.

14 S[*er*]uo[*s autem*] t[*estament*]o manumissos, | u[*t bona suscipia*]nt, [*iure c*]auti[*o*|*nem offer*]r[*re non minus quam cete*|*ros*] defu[*n*]c[*ti libertos aut extrari*|*os declarauit*; *quod benef*]iciu[*m*] mi|[*noribus*] an[*nis heredibus*] scriptis [*auxili*|*um bonis praestitutum m*]ore so[*lito*] d[*e*]|siderantibus [*non*] aufer[*tur*].

Paulus: ———— ratio — | ———— | ————— b

VI

15 ———— pupilli ab ui ——— | ——— as datum non durare ——— | ———— quisiiameta ———— | ——— iis*ere faciat ——— | ————— m diffe ——— | ————— | ———— dati p ———

VII

16 ——— eosim ——— if — | — ra sint aut ante ——— | ——— r inpleuerit if ——— | ——— familiae hereditari ——— | ——— derat, quantum ea ——— | ——— at. ———— men liber[*t*] ——— | ——— tant uenit ——— |

17 [*Non uidebitur*] per statulib[*erum non stare*, *quo*|*minus*] condicio libertatis ex[*istat*, | *si de p*]eculio, q[*uod*] apud uen[*di*-

§ 14 = *Dig.* 40, 4, 50 § 1 (*omissa Pauli nota*).

In § 16 *simile argumentum inesse Esmein putat, quod est in Dig.* 40, 7, 15 pr. (Africanus l. IX quaest.). Mortuo herede si statuliber locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit, ueluti creditoribus soluendo, cibaria familiae dando, statim eum ad libertatem esse uenturum existimauit.

§ 17 = *Dig.* 40, 7, 35.

1 populo] fisco *Dig.* || 3 mii *Ck*, tatre *Cd.* || pis *Ck*, ris *Cd.* || 5 ed*ii *Ck*, filia *Cd.* || suum . . . 6 at] siuetantdniin ——— usprm9 | nueatpiusetsiu ——— entefuit | de**erat *Cd.* || 8 cautionem] c. idoneam *Dig.* || 9 ros defuncti] **nderunt*d *Cd.* || aut] [n]on *C*? || beneficium] —]iciu *Ck*, — pictu *Cd.* || 11 more solito] *oreso — d *Ck*, tatoroso *Cd.* || 14 pupilli ab ui *Ck*, utatur *Cd.* || 15 iis*ere *Ck*, rlibere *Cd.* || 19 eosim *Ck*, ic*sim *Cd.* || ra *Ck*, tilia *Cd.* || 20 ri inpleuerit (*uel* inpleuerat) *Ck*, od. inpleuerit *Cd.* || familiae hereditari[ae ciba|ria de]derat? (*u. s.*). || 21 men *uel* me` (= me nam) *Ck*, meč (= me causa?) *Cd.*

to|*rem ser*]uus habuit, pecuniam cond[*icio*|*nis of*]ferre non possit; ad ali[*enum* | *enim pecu*]lium uoluntas d[*efuncti*] | —— [*p*]orrigi n[*on*] potuit. id[*em e*]ri[*t et* | *si cum pe*]culio seruus u[*eni*]erit | [et ue]n*di*[*tor f*]ide ru[*pta pecu*|*lium*] retin[*u*]erit. q[*uam*]q[*uam enim e*]x em[*p*|*to* | *sit act*]io, t[*ame*]n ap[*ud*] emptorem pecu[*li*|*um se*]ruus n[*on*] habuit.

—— nosse p —— | —— it m[*anu*]missus in —— | —— eam editi ——.

VIII

18 — u — sui —— hses∗d | — licitiq — n —— i —— | — bi —— it ——.

Vlpianus: —— nudn∗idat | mum l —— inciri nisi si al | consensit iiorum; neque enim uic | ∗∗∗ git aut h[*ere*]di datur et ideo si | ∗∗so non heredi dare iussus —— | coeperit a n[*on*] h[*erede*] ∗∗ postulare | ∗∗ ibuatur iul. ea b∗∗∗ dar — | q[*ui*]a proprietas ∗∗∗ g∗r∗as ingin|us per s∗∗∗d∗ inrs∗∗ potuit, de | quo plerique consentiunt; n[*am*] ∗∗∗ a | lege item se∗ bcoluitm∗ hered — | ∗∗no fortasse taedio∗∗ nece[*s*]sa[*r*]ius an uoluntarius h[*e*]res | heredi existat. quolibet et necessa|rio herede existente ab ∗∗d — | l. intellegi∗ol ita uerum

§ 18 *eiusdem fere argumenti uidetur esse, cuius sunt Dig.* 35, 1, 94: Hermogenianus l. I iuris epitomarum. Cum ita datur libertas: si Titio, qui non est heres, decem dederit, certa persona demonstratur ac propterea in personam eius tantum condicio impleri potest. sane si cum cesserit dies (si decesserit Titius, neque cui offerat *Mommsen*) pecuniam condicioni comprehensam statuliber habuerit, iure constituto nulli dando consequitur libertatem . . . § 1 Ex his uerbis: si heredi, uel si heredi Titio decem dederit, liber esto, non tantum heredi, sed etiam heredis heredi dando peruenit ad libertatem; at si nullus heredi successerit, iure constituto nulli dando ad libertatem perueniet. —

1 seruus *Dig.*, [ser]uum *C.* ‖ 2 defuncti porrigi *Dig.*, d∗∗∗∗∗∗ | ∗∗∗∗∗∗orrigi *C.* ‖ 3 seruos *C.* ‖ uenierit] c∗∗∗crit C^d, u∗∗∗∗∗∗t C^k. ‖ 4 fide rupta *Dig.*, ∗∗d∗r — C^k, iseruos C^d. ‖ 6 [se]ruos *C.* ‖ 10—11 — u — sisitfishsolu — | — licitiq — h —— | bi —— C^d. ‖ 10 *supra* sui *uidetur scriptum* xesc C^k. ‖ 12 nudn∗idat C^k, turio — oc C^d. ‖ 13 consensit iterum C^d (*uix recte*), —— iorum C^k. ‖ uic | ∗∗∗ git C^k, a∗∗li∗∗∗ | tori C^d. ‖ 14 ∗∗so n̄ (*uel* ǹ = nam) C^k, tition C^d *male.* ‖ 15 iul. ea b∗∗∗darc — C^k, uil. c∗ib'∗sacrae se C^d. ‖ 16 ingin|us ps∗∗∗∗ d∗inrs∗∗potuit de C^k, incin|usps — dinp'sefil∗∗∗uade C^d. ‖ 17 sentiuntnc ∗∗a C^k, sentit — in — a C^d. ‖ legetuscubcoluithe —— | C^d: *initio uersus fortasse* lege item sc. (= senatus consulto) *restituendum.* ‖ 19 et C^k, ut C^d. ‖ 20 ab C^k, al C^d. ‖ olitauerum C^k, outanorum C^d.

— | mortem heredis **n dimisso —— | post Hadriani *im*-[*peratoris*] constitution*em* | statuliber [*potest hered*]is h[*ere*]di dare.

Vlpianus: Sed cu*** lio m —— | h[*ere*]di* [*d*]are poss[*e re*]cte —— | et*** scr. quoque ut*sr —— | b. si*ibant.

19 Sub condicione rationum redden|darum manu[*miss*] —— ei qui testamento cu —— .

IX

20 —— ur p[*er*]sona —— | —— x —— | —— p **xx m[*anu*]mi**ip libor —— | —— ate m[*anu*]mittit et Latii —— | —— hre et filius ii —— | —— nio*.

21 —— tis euiaeutq fili —— | —— statit *u***tur —— n alien —— tine —.

X

22 —— ceiq —— | —— elimentoru —— | —— uero praebe —— | —— ese propter minores XX —— | ——

23 —— [*p*]eculium emancipator[*um*] —— | —— mit intra annum eu —— | —— li*s peculiaris e —— | —— dabit** inus ii —— | —— e*m —— tus se ——

FRAGMENTVM FALSO PAPINIANO ADSCRIPTVM

In libro scripto Parisiensi 4414 saeculi decimi fragmento Papiniani, quod finem facit Legis Romanae Wisigothorum (cf. tom. II p. 157), haec substituta sunt:

Papiniani ex lib. I responsorum tit. de donationibus inter uirum et uxorem: Respuenda sunt iurgia et amplectenda pacis

---

1 **n C^k, con C^d. ‖ phadr am — u — C^k, p*l*ad*am*constitutioni C^d; *cf. Dig.* 40, 7, 20 § 4. 34 *pr.* 35, 1, 51 § 1. 94 § 1. ‖ 4 cu *uel* co *C.* ‖ 6 § 19 *praemittitur numerus* IΓ. ‖ 7 *fragmentum IX fortasse continuauit fragmentum V, u. p.* 286. ‖ 9 x C^k, o*ire'cis C^d. ‖ p**mitturlibor C^d. ‖ 11 hreetfiliusii C^k, mifiliusetfiliusil C^d. ‖ nio* C^k, itur C^d. ‖ *uersus* 12 *in modum rubricae minio scriptus est.* ‖ 14 *fragmentum X fortasse continuauit fragmentum VIII cf. p.* 286. ‖ 16 *pro* e *in* praebe *possis legere* c *uel* o *uel* u. ‖ 19 eu C^k, eo C^d. ‖ 20 dabiturinusit C^d. ‖ e*m C^k, ema C^d.

tranquillitas, quia commodius est lites pacifice definire, quam sub ambiguo certamine dispendiosam exspectare uictoriam.

Haec, quae quam maxime a Papiniani Responsis abhorrere apparet, uidentur ex alicuius constitutionis prooemio descripta esse. quo casu ea Papiniani responsum ex titulo laudato (de pactis scribi debuit, non de donationibus inter uirum et uxorem, de quibus Papinianus libro IV responsorum egit) excerptum expulerint, dici non potest.

PAVLI INSTITVTIONVM FRAGMENTA BRVXELLENSIA

In commentario inedito in Ciceronis de Inuentione libros a Theodorico uel Theoderico aliquo tempore medii quod dicitur aeui composito leguntur duo loci ad Pauli Institutiones spectantes, quos sollerter indagauit P. Thomas professor uniuersitatis Gandauensis et anno 1878 publici iuris fecit in Revue de l'instruction publique en Belgique tom. XXI p. 30 seq. liber, unde Thomas haec inedita hausit, scriptus XII saeculo adservatur in bibliotheca Bruxellensi (Bibliothèque de Bourgogne num. 10057), fragmenta ipsa, quae spectant ad Cic. de inu. 2, 19. 20 § 58. 59 leguntur in fol. 24^r col. 6. uerba ipsius Theodorici indicant Pauli institutionum contextum non ad uerbum exscriptum esse.

I

Secundum Paulum in libris Institutionum accipere nomen extra ordinem sic accusare aliquem, ut oporteat eum respondere sine respectu loci temporis condicionis dignitatis. si quis enim accusetur de morte patris aut de eo, quod dominum morti tradere uoluerit, oportebit eum sine respectu alicuius horum respondere absque dilatione cuilibet appellanti illum. nam in quocunque loco eum appellauerit siue in quocunque tempore, cuiuscunque dignitatis fuerit, siue sit seruus siue liber, oportebit eum respondere uel defendere se statim, qua*m* cito appellatus fuerit.

II

Secundum Paulum in eodem libro praeiudicium est accusanti reatus ante causam.

---

3 (extra] C^b, ex C^a. ‖ sic] significat *Mommsen*. ‖ 7 absque] C^a, sine aliqua C^b (*manus altera*?). ‖ cuiuslibet appellandi C^a. ‖ 10 seuerus C^a. ‖ 11 quam] $\overset{a}{q}$. (= qua) *C*. ‖ 14 accusati C^b (*manus altera*), *cf. Cic. de Inu.* 2, 20, 59.

VLPIANI FRAGMENTA DVO

In Prisciani institutione oratoria, quae ante a. 527 scripta est, duo Vlpiani fragmenta laudantur; alterum, quod legitur 3, 4, 21:

Vlpianus libro XLVI ad edictum. Si quis proximior cognatus nasceretur

redit in Dig. 38, 8, 1 § 8; alterum, quod legitur 10, 2, 13:

Vlpianus ad Sabinum futurum fruiturum dixit, non fructurum

collatis Dig. 7, 1, 13 pr. 7, 9, 12 libro XVIII ad Sabinum uidetur adscribendum esse.

INCERTI AVCTORIS DE IVDICIIS FRAGMENTA BEROLINENSIA

Haec fragmenta una cum fragmentis Papiniani responsorum anno 1876 uel 1877 ex Aegypto Berolinum adlata sunt hodieque in Museo regio Berolinensi adseruantur. constant ex inferiore parte folii membranacei in duas columnas diuisi, quarum altera maiore ex parte periit. haec in altera pagina scriptura uidetur uacasse: ea autem columna, quae eiusdem paginae prior est, desinit in rubrica DE IVDICIIS LIB II · quam subscriptionem esse eorum quae antecedunt, non inscriptionem eorum quae sequuntur, Th. Mommsen (Monatsberichte der Berliner Akademie 1879 p. 501 sqq.) ex consuetudine librariorum recte uidetur collegisse. cum autem inter iureconsultorum Romanorum opera, quorum memoria extat, libri de iudiciis non inueniantur nisi ei qui alteram commentariorum edicti perpetui partem effecerunt, haec quoque fragmenta ad eiusmodi opus pertinuisse probabiliter coniciatur[1]). quae folii Berolinensis pagina recta, quae uersa fuerit, dispici nequit: nos cum Mommseno eam priorem edimus in qua plurima leguntur. imago folii arte photolithographica effecta supra laudato Mommseni tractatui inserta est.

I

——— riti | ——— qui | ——— anos | ——— [*e*]x iu|[*re Quiritium n*]ostrum | ——— egeretur[2]) | ——— os Latinos | ——— are recte | [*ex iure Q*]uiritium pe|[*tere*]

[1]) Cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. I p. 95 sq. et Krueger Geschichte der Quellen und Litteratur des Röm. Rechts p. 249 sq.

[2]) [n]ostrum [esse intell]egeretur *Huschke*.

II

—— rum esset. sed cum lege de bonis rebusque eoru[*m*] hominum ita ius dicere iudicium[1]) reddere praetor iubeatur, ut ea fiant, quae futura forent, si dediticiorum numero facti non essent, uideamus, ne uerius sit quod quidam senserunt et de uniuersis bonis et de singulis

III

est an —— | restituendo deinde e[*x*] | abundanti prae-[*ce*]|pit praetoribus, uti e* | *nom***[2]) redderent.

DE IVDICIIS
LIB II

FRAGMENTVM DE FORMVLA FABIANA

Ex Aegypto Vindobonam in collectionem Rayneri archiducis lacinia membranacea illata est, quae partem inferiorem unius foliorum paris effecit. imaginem membranae photographicam exhibet editio princeps, quam a. 1888 parauerunt Pfaff et Hofmann. ordinem foliorum iidem uiri doctissimi ex plicaturae quae inter haec folia intercedit habitu constituerunt. prioris folii uersus quinque plus minus mutilati, undecim qui sequuntur integri seruati sunt; posterioris folii uersuum decem paucae litterae extant. scriptura licet perspicua sit, lectio tamen fragmenti mendis hiatibusque permultis impeditur.

De posterioris folii argumento coniecturam facere non licet; prius agit de formula Fabiana, qua alienationes in fraudem patroni a liberto factae rescinduntur. de auctore fragmenti et de opere, cuius id partem olim effecit, non constat. certe ad Vlpiani libros quos ad edictum scripsit id non pertinet; ea enim quae in § 2 leguntur, apud Vlpianum aliis uerbis redeunt in Dig. 38, 5, 1 § 25. mentio Marcelli in § 8 facta ad auctorem saeculi p. Chr. n. secundi exeuntis uel tertii ducit; scribendi ratio opus in modum quaestionum compositum prodere uidetur. Gradenwitz haud spernendis argumentis ductus de Pauli ad Plautium libris cogitauit (Zeitschrift der Savigny-Stiftung IX p. 394 sqq.)

FOLIVM I RECTVM

1 oluntidua. s[*ed*] sunt qui contra[3]) sen|[*tiunt*] —— [*ex cont*]ractu[4]) uenit et cum eo contrahetur, | —— atur[5]) for-

1) iudicia *Huschke.*
2) uti eor(um) nom(ine) iud(icia)?
3) contra *uel* con *C.*
4) sen[tiant, quia haec actio ex cont]ractu *Lenel.*
5) contrahetur, [licet ita concipi]atur *Lenel.*

mula, qu*asi* ex delicto uenerit liberti, et est in fa|[*ctum et ar*]bitraria etiam uiuere huic dic* alienatum esse, quis [*man-c*]ipio accepit, alienationem nobis a*d* dominii translationem referentibus.

2 Sed hoc de illo quaeritur, si pro muliere dotem dederit, quis teneatur hac formula. sed in proposito et Iauolenus confitetur cum uiro actionem esse et id *in rei* uxoriae *actionem* dissoluto matrimonio *non* uenir*e*. Octauenus manente quidem matrimonio posse agi cum marito et post diuortium, antequam dotem red*d*at; quod si redd*id*erit, cum muliere, et si quid retinuerit maritus, cum utroque. hoc et ego uerum esse
3 didici. *Sed si marito debitorem* suum iusserit dotem promittere libertus, secundum Iauolenum quidem et post diuortium ipse tenebitur, ut actiones suas praestet, si nondum exegit; sed si culpa eius soluendo esse des*ii*t debitor, periculo patroni per*ii*t. sed si statim potest mulier rei uxoriae agere et antequam patronus Fabiana formula *re*uocet, damnabitur maritus propter suam culpam. deinde quaeremus —

FOLIVM I VERSVM

4 laetoriae noxales sunt. s[*ed*] ———— [*pa*]|ter suo nomine tenebitur, non de p ———— | quis iussit alii mancipare,
5 ut iam diximus. Sed si ser[*uus*] ———— | quaeritur post mortem eius uel manumissionem uel alienationem dominii,

1 quasi] q̃s *C.* ‖ 2 etiam . . . quis (*sic uel* quamuis *C*)] etiam Vi-[uianus] uere huic dicit al. e. qui *Lenel*, etiamsi uere huic dicitur a. e. qui *Mommsen*: *fortasse in* etiam uiuere *latet* et a muliere. ‖ 3 a domini *C.* ‖ 5 *post* sed hoc *nonnulla intercidisse putat Lenel.* ‖ 6 Iauolenus] *cf. Dig.* 38, 5, 12. ‖ 7 id in rei uxoriae actionem d. m. non uenire] idem pu etiam d. m. sed ueniret *C*, idem probat etiam d. m., sed uenire tanto minus in rei uxoriae actionem. sed *Lenel.* ‖ 10 reddiderit] redderit *C.* ‖ 12 sed . . . debitorem *om. C.* ‖ 16 sed si] *exspectes* secundum Octauenum autem. ‖ 17 patr. fab. form. uocet *C*, *unde Gradenwitz restituit* patronum f. f. uocet; *sed non dicitur* formula uocat, *quemadmodum* lex *uel* praetor uocat; prouocet *mauult Lenel.* ‖ 18 *post* quaeremus *fortasse supplendum*; an mulier patrono teneatur. ‖ 20 § 4 *initium Mommsen ita explet*: [Si seruo uel filiofamilias quis in fraudem patroni quid mancipauit, in dominum patremque agi potest dumtaxat de peculio et de in rem uerso; neque enim actiones ex formula Fabiana ita ut legis] Laetoriae noxales sunt. ‖ 20—21 s[ed si filio suo mancipare iusserit, pa]ter suo nomine tenebitur, non de p[eculio uel de in rem uerso, quemadmodum si] quis *fortasse scribendum*; s[ed si iussus intercessit pa]ter suo nomine tenebitur non de p[eculio uel de in rem uerso, item atque si] quis *Mommsen collato conexu argumenti in Dig.* 38, 5, 1 § 22—24. ‖ 22 *post* ser *non supra* 14 *litterae perierunt*; si ser[uus iniussu patris filio mancipatus fuerit], quaeritur *proposui*, si ser[uo libertus alienauerit] *Lenel*, si ser[uus fraudem fecit] *Mommsen.*

utrum i[*ntra annum*] | dumtaxat de peculio teneatur, an et post annum de eo quod ad eum perue[*nit*]. |

6 Et ea quidem, quae non mortis causa data sunt, ita reuocat, si dolo malo alienata sint; e[*a*] aut[*em*], quae mortis *causa*, *omnimodo*. nam in formula ita est: mortis causa *uel dolo* malo; in mortis causa enim donatione semper *dolum*
7 inesse praetor arb*itratur*. Ergo et *si* fil*io* exheredato mortis causa donauerit, tenebitur hac formula. sed cum potest ei pater legare, uideamus ne inutilis sit Fabiana formula aduer-
8 sus filium. Idque etiam Iulianus scribit in maiore centenario, qui cum tres *filios* hab*eret*, duos heredes instituit et tertio exheredato mortis causa donauit. ait enim patronum, qui tertiae partis bonorum possessionem acc*e*per*it*, Fabiana inu*t*iliter aduersus filium usurum, quia potest ei et legare pater, nisi, inqui*t*, commodum quod per Falcidiam habiturus esse*t*, e*i* minuatur. *M*arcellus a[*u*]t[*em*] ait non esse aequom quicquam fil*io* eripi, cum etiam ex minima parte *heres institutus* expulsurus sit patronum.

FOLIVM II RECTVM

10 ceaū ———— | q. lib. ɪ ———— | umq ————
| nat ———— | sed ego ———— | h' dat ————
[*fa*]|cto testamento ———— | exhered — (———— |
hac pa ———— | deb p̄ a ———— .

FOLIVM II VERSVM

11 ——— a petit | ——— hone¯ | ——— .
12 ——— i. esset | ——— cusa | ——— iisubi |
——— diser | ——— itur | ——— latus | ——— esserit.

3 *ante* et ea *nonnulla perierunt.* ‖ 4 quae mortis causa] q̄m̄ cum *C.* ‖ 5 omnimodo *om. C, suppleuerunt Pfaff et Hofmann.* ‖ uel dolo] hodie *C.* ‖ 6 dolum] ut *C*, eum *Mommsen.* ‖ 7 arbitratur] arbe *C.* ‖ si *om. C.* ‖ filo *C.* ‖ 11 tres filios] treb. *C.* ‖ habet *C.* ‖ 13 acciperet *C.* ‖ inusiliter *C.* ‖ 15 esse eius minuatur *C.* ‖ 16 marcellus] *Gradenwitz*, arc *C, cf. Dig.* 38, 2, 6 *pr.* ‖ filio] fil. *C.* ‖ 17 heres institutus] *Pfaff-Hofmann*, n̄ (= non) iste *C.* ‖ 20 ceaū] *sic uel* ceat *Pfaff-Hofmann uix recte.* ‖ umq *uel* umq. ‖ 26 *ante* esset *aut.* i. *aut* n. *scriptum est, uix* ɪ (= inter).

INDICES

I

LEGES

quae in hac collectione citantur.

II

SENATVS CONSVLTA

quae in hac collectione citantur.

III

CONSTITVTIONES IMPERATORVM

ex corporibus allatae.

IMP. SEVERVS A.

a. 196 acc. k. Iul. Dextro II et Prisco[1]) conss. *Consult.* 1, 6.

IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA.

a. 205 pp. prid. k. Ian. Romae Antonino II cons. *Vat.* 267.
a. 210 pp. XIIII k. Sept. Faustino[2]) et Rufino conss. *Vat.* 295.

[1]) crispino *Consult.* [2]) Faustiniano *Vat.*

IMP. ANTONINVS A.[1])

a. 213 pp. V k. Aug. Antonino A. IIII et Balbino[2]) conss. *Consult.* 1, 7.
a. incerti Vat. 228.

IMP. ALEXANDER A.[3])

a. 222 pp. prid. id. Sept. Alexandro A. cons. *Consult.* 1, 8. 9, 11.
a. 229 pp. III k. Ian. Alexandro A. III et Dione II cons. *Vat.* 266 a.
a. 233? *Vat.* 73.

IMP. PHILIPPVS A.

a. 249 *Vat.* 272.

IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ET VALERIANUS C.

a. 255 — Valeriano III et [Gallieno II conss.] *Vat.* 18.
a. 259 pp. III k. Ian. Aemiliano et Basso conss. *Consult.* 9, 14.

IMP. GALLIENVS A.

a. 260 — [Saeculare] II et Donato conss. *Vat.* 19.
a. incerti pp. VIIII k. Nou. Pa[tanii] *Vat.* 21.

[IMP. CLAVDIVS A.]

a. 269? ——— [et] Paterno conss. *Vat.* 73.

[IMP. AVRELIANVS A.]

a. 271 ——— Aureliano et Basso *Vat.* 30.

(DOMINVS) IMP. PROBVS.

a. 280 pp. VI k. Ian. Mes[salla et Grato conss.] *Vat.* 288.

IMPPP. CARVS CARINVS ET NVMERIANVS AAA[4]).

a. 283 pp. VI id. Dec. Caro et Carino conss. *Consult.* 1, 10.

IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA.[5])

a. 285 pp. [III non. Aug. Atubino Diocletiano A. II et Aristobulo conss.] *Vat.* 23.
pp. IIII non. Nou. Suneata Diocletiano A. II et Aristobulo conss. *Vat.* 297.
——— [Diocletiano A.] II et Aristob[ulo conss.] *Vat.* 24.
a. 286 pp. IIII id. Febr. *Mediolani Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 282.
pp. V non. Mart. Nicomediae Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 275.
? d. Nicomediae V non. Mart. AA. III et II conss. *Vat.* 280.
pp. V id. Mart. Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 283.
pp. Byzantio XI k. Apr. Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 281
pp. VI k. Iul. Maximiano II et Aquilia conss. *Consult.* 2, 7.
pp. IIII k. Sept. Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 277.

1) A. *om. Vat.* 228.
2) a. VI et albino *Consult.*
3) A. *om. Vat.* 266 a.
4) impp. carus et numerianus aa. *Consult.*
5) *de Vat. cf. tom. III p.* 12.

a. 286 pp. III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 284.
pp. IIII k. Dec. Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 279.
III non Dec. Maximo II et Aquilino conss. *tom. III p.* 240.
(*diei incerti*) Maximo et Aquilino conss. *Vat.* 285.
a. 290 pp. prid. non. Mart. Antiochiae AA. IIII et III conss. *Vat.* 276.
pp. XVII k. Iul. ipsis VI et Constantio III conss. *Consult.* 2, 6.
? pp. VIII id. Sept. isdem conss. *Consult.* 1, 9.
pp. Si[rmi XI k. Oct. AA. IIII et III conss.] *Vat.* 286.
a. 291 d. XII k. Mart. Dorocortoro Tiberiano et Dione conss. *Vat.* 315.

IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC.[1])

a. 293 pp. VII id. Ian. AA. conss. *Consult.* 6, 15.
s. V id. Febr. Sirmi Augg. V et IIII conss. *Vat.* 42.
pp. X k. Mart. iisdem AA. conss. *Consult.* 6, 19.
pp. VIIII k. Mart. Diocletiano V et Maximiano IIII conss. *Vat.* 312.
pp. k. Mai. AA. et CC. conss. *Consult.* 6, 14.
d. prid. k. Mai. Heraclea ipsis AA. conss. *Consult.* 6, 10.
pp. IIII k. Iun. Diocletiano et Maximiano V et IIII conss. *Vat.* 293.
pp. IIII k. Iun. iisdem conss. *Consult.* 4, 9.
? pp. VIII id. Sept. Diocletiano V et Maximiano III conss. *Consult.* 1, 9.
scripta VII k. Oct. Sirmio AA. conss. *Hermog. Wisig.* 2, 1.
pp. XI k. Nou. AA. conss. *Consult.* 6, 13.
? pp. V id. Nou. Heracleae Augg. V et IIII conss. *Vat.* 325.
pp. XVIII k. Ian. ipsis AA. conss. *Consult.* 4, 11.
pp. id. . . . AA. conss. *Consult.* 4, 10.
pp. dd. Diocletiano V A. et Maximiano A. conss. *Consult.* 6, 16.
a. 294? pp. XVIII k. Febr. *Sersum *conss. ss. *Vat.* 326.
a. 294 scripta VII id. Apr. Sirmio CC. conss. *Hermog. Wisig.* 1, 1.
s. V k. Mai. Sirmi CC. conss. *Vat.* 270.
pp. k. Mai. AA. et CC. conss. *Consult.* 6, 14.
s. IIII k. Oct. Viminacii CC. conss. *Vat.* 43.
pp. V id. Nou. Melantia CC. conss. *Vat.* 314.
pp. IIII id. Dec. Constantio et Maximo conss. *Consult.* 5, 6.
d. VIII k. Ian. CC. conss. *Consult.* 6, 11.
d. sub die VIII k. Ian. Nicomedia CC. conss. *Consult.* 6, 12.
a. 295 pp. Mediolano XII k. Apr. Tusco et Aquilino conss. *Consult.* 5, 7.
pp. XII k. Ian. Mediolano Tusco et Anullino conss. *Vat.* 292.
a. 296 d. prid. k. Apr. Aquileiae Diocletiano A. VI et Constantio II conss. *Vat.* 313.
a. 298 pp. VI id. Mart. Carthagini Fausto II et Gallo conss. *Vat.* 41.
anni incerti Vat. 22. 316. 338 (— [Ma]rt. Nicomediae —).

IMP. CONSTANTINVS A.[2])

a. 312 pp. IIII k. Sept. Constantino et Licinio Augg. II conss. *Vat.* 32.
a. 313 s. XII k. Aug. Constantino A. III cons. *Vat.* 34.

[1]) et cc. *om. Consult.* 4, 9. 5, 6. 6, 10. 11. 13—19: *de Vat. cf. tom. III p.* 12.

[2]) *sic Consult.* 9, 13, dominus Constantinus et Caess. *Vat.* 273, idem *Vat.* 274, Constantinus et Caess. *Vat.* 249. Augg. et Caess. *Vat.* 33—35, *deficit Vat.* 32.

a. 313 (*uel* 337) d. IIII k. Sept. a praefecto praetorio ad correctorem Piceni Aquileia. acc. XIIII k. Oct. Albae Constantino A. III cons. *Vat.* 35.
a. 315 pp. id. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. IIII conss. *Vat.* 33.
d. id. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. conss. *Vat.* 274.
d. XV k. Nou. Mediolano Constantino et Licinio conss. *Vat.* 273.
a. 316 d. III (VI *Consult.*) non. Febr. Romae Sabino et Rufino conss. in foro diui Traiani (in f. d. t. *om. Consult.*) *Vat.* 249 *Consult.* 9, 13.

IMP. CONSTANTINVS A. ET CAESS.[1]

a. 317—319 *Vat.* 36.
a. 318 Licinio V et Crispo conss. *Vat.* 287.
a. 319 d. VII k. Ian. Constantino A. V et Licinio conss. *Appendix* 1, 20.
a. 330 d. XVII k. Aug. Constantinopoli Gallicano et Symmacho conss. *Vat.* 248.

IMP. CONSTANTIVS A. ET IVLIANVS C.

a. 356 d. III non. Iul. Constantio A. VII et Iuliano conss. *Consult.* 8, 7.

IMP. IVLIANVS A.

a. 363 d. XI k. Dec. Antiochiae Iuliano A. IIII et Sallustio conss. *Appendix* 1, 27.

IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA.

a. 364 d. III non. Iul. Sirmio diuo Iouiano et Varroniano conss. *Consult.* 9, 6.
pp. VI id. Dec. diuo Iouiano et Varroniano conss. *Consult.* 3, 12.
a. 365 d. VIII id. Febr. alleg. IX kal. Apr. in basilica Thermarum Comm. ipsis AA. conss. *Consult.* 9, 2.
d. XII k. Apr. ipsis AA. conss. *Consult.* 9, 3.
alleg. IIII k. Mai. Flauia Fanestri in secretario ipsis AA. conss. *Consult.* 9, 4.
d. XIIII k. Aug. Mediolani ipsis AA. conss. *Consult.* 9, 7.
d. III k. Aug. Mediolani ipsis AA. conss. *Consult.* 9, 5.
d. IIII id. Aug. Mediolani *Consult.* 9, 1.

IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA.[2]

a. 369 d. VIII k. Mart. Treueris Olybrio p. u. *Appendix* 2, 5.
d. k. Apr. Triu. ad Viuentium ppo. *Appendix* 1, 26.
a. 369. 372 d. IIII id. Nou. Treueris acc. — [Valentiniano] n. p. et Victore conss. — [ad] — [consul]arem prou. Lugdunensis primae Modesto et A[rintheo conss.] *Vat.* 37.
a. 374 d. III non. Dec. Triu. Gratiano A. III et Equitio u. c. conss. *Appendix* 1, 21.

IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA.[3]

a. 382 d. prid. non. Apr. CP. Antonio et Syagrio conss. *Consult.* 3, 13.
d. X k. Sept. CP. Antonio et Syagrio conss. *Appendix* 1, 22.
d. III k. Ian. CP. Antonio et Syagrio conss. *Appendix* 2, 4.

---

[1]) Augg. et Caess. *Vat.* 36. 287, imp. const. a. *Appendix* 1, 20, *deficit* *Vat.* 248.
[2]) impp. ualent. et ual. aa. *Appendix* 2, 5.
[3]) impp. ual. et theod. *Appendix* 2, 4.

IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA.[1])

a. 384 d. III k. Dec. Med. Ricomere et Clearcho conss. *Appendix* 1, 23.
a. 386 d. VIII id. Iun. Mediolano Honorio n. p. et Enodio conss. *Appendix* 2, 2.

IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA.

a. 393 d. V k. Iul. Theodosio A. VI et Abundantio conss. *Consult.* 8, 2.

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA.[2])

a. 395 d. prid. id. Oct. Mediolano Olybrio et Probino conss. *Consult.* 7a, 3 (1, 12).
a. 396 d. IIII k. Mart. Constp. Arcadio IIII et Honorio III AA. conss. *Appendix* 2, 1.
d. III non. Aug. CP. Arcadio III et Honorio conss. *Consult.* 8, 5.
a. 398 d. VIII id. Dec. Constantinopoli Honorio A. IIII et Eutychiano conss. *Appendix* 1, 24.

IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.

a. 400 d. VI id. Dec. Constantinopoli Stilichone et Aureliano conss. *Appendix* 1, 28.
a. 413 d. XVI k. Mart. Rauenna p. c. Honorii VIIII et Theodosii V AA. *Appendix* 1, 25.
a. 414 d. prid. non. Mart. Rauennae Constantino cons. *Consult.* 9, 12.

Incertorum.

Vat. 20 (k. Iuliis Viminacii) 26 (pp. II k. — conss.) 27 (ipso A. III cons.) 29 (pp. k.) 31. 38—40. 113. 289 (pp. non. Oct.) 290 (d. III k. Oct. Verona) 291 (pp. V k. Iun. Treueris — III conss.) *Consult.* 9, 17 (*ex Gregoriano*).

IIII

CONSTITVTIONES IMPERATORVM

quae in hac collectione citantur.

AVGVSTI:
Vlp. 20, 10 (d. Aug. constituit); *Paul.* 3, 4B, 10a (edictum d. A.); *de iure fisci* 8 (edictum d. A.).

CLAVDII:
Gai. 1, 32c (edicto Claudii) = *Vlp.* 3, 6 (ex ed. d. Claudii).

NERONIS:
[*Gai.* 1, 33].

VESPASIANI:
Gai. 1, 85 (d. Vesp.).

NERVAE:
Vlp. 24, 28 (a d. Nerua introductum est).

TRAIANI:
Gai. 1, 34 (Tr. constituit); *de iure fisci* 6 (edicto d. Traiani); *Vat.* 233 (secundum litteras d. Traiani).

---

[1]) impp. ual. et theod. aa. *Appendix* 2, 2, idem aaa. *Appendix* 1, 23.
[2]) impp. hon. et arc. aa. *Consult.* 7 a, 3.

(constitutio principum nostrorum ad Claudium Herodianum: *sequuntur uerba*); *Vat.* 247 (constitutionibus dominorum nostrorum); *Vat.* 294 (maximi principes suaserunt et ita senatus censuit); *Coll.* 4, 6, 1 (Seuerus quoque et Antoninus ita rescripserunt).

ANTONINI CARACALLAE:

Vlp. 8, 5 (ex constitutione d. Antonini); *Vlp.* 17, 2 (ex constitutione imp. Antonini); *Vat.* 176 (imp. noster); *Vat.* 204 (imp. Antoninus rescripsit); *Vat.* 210. 211. 232. 235. 239. 266 (imp. noster rescripsit); *Coll.* 4, 3, 6 (Magnus Antoninus).

DIOCLETIANI ET MAXIMIANI:

Coll. 6, 4, 1 (exemplum litterarum Diocletiani et Maximiani impp. — exemplum edicti).

CONSTANTINI (MAGNI):

Vat. 34 (a nobis iam olim praescriptum est); *Vat.* 249, 1 (nuper dicta lex est).

V

IVRIS AVCTORES

quorum capita in hac collectione extant.

Gai institutiones *tom. I.*
Gregorianus Codex *tom. III p.* 221—241.
Hermogenianus Codex *tom. III p.* 234. 235. 242—246.
Modestinus differentiarum l. II sub tit. de deposito uel commendato *Coll.* 10, 2.
— — l. VI sub tit. de scientibus et ignorantibus *Coll.* 1, 12.
— — l. incertus *tom. II p.* 161.
regularum l. III sub tit. de bonis libertorum et de testamentis *tom. II p.* 161.
Papinianus de adulteriis l. sing. *Coll.* 4, 7—11. 6, 6.
— definitionum l. II sub tit. de iudicatis *Coll.* 2, 3.
— quaestionum l. III *tom. III p.* 285.
— — l. XI *Vat.* 224—226.
— responsorum l. I *tom. II p.* 157 [*cf. tom. III p.* 297].
— — l. II *Vat.* 296. 328—332.
— — l. III *Vat.* 2—17.
— — l. IIII *Vat.* 121. 122.
— — l. V *tom. III p.* 287 *sqq.*
— — l. VII *Vat.* 64 a. 69.
— — l. IX *tom. III p.* 291 *sqq.*
— — l. XII *Vat.* 250—265. 294.
— — l. XV sub tit. ad legem Iuliam de adulteriis *Coll.* 4, 5.
Paulus [de cognitionibus l. sing.?] *Vat.* 233—236.
— ad edictum l. VIII *Vat.* 319.
— — ad Cinciam *Vat.* 298—309.
— — de breuibus l. XXIII *Vat.* 310. 311.
— de excusatione tutorum *siue* de excusationibus l. sing. *Vat.* 231. 246.
— de iurisdictione [praetoris] tutelaris editionis secundae l. I *Vat.* 247.

VI

IVRIS AVCTORES

qui in hac collectione citantur.

VII
NOMINA VIRORVM ET MVLIERVM.

Quadratis litteris expressa sunt nomina eorum qui fuerunt uidenturue fuisse senatorii ordinis uel certe equestris non multum inferioris. imperatorum, consulum in constitutionum subscriptionibus nominatorum, iuris auctorum nomina, quae exhibent indices III. V. VI, in hoc indice non repetiuimus. omisimus praeterea nomina, quibus exempli causa utuntur scriptores, A. Agerii, L. Aurelii (*Vat.* 229. 230), P. Meuii, Meuiae, N. Negidii, C. Optati (*Vat.* 229), Seii, Seiae, Septicii (*Vat.* 115. 117), Septiciae (*Vat.* 102. 117), L. Titii, Luciae Titiae, Erotis, Stichi. nominibus quae uidentur corrupta esse asteriscus praepositus est.

VIII

NOMINA POPVLORVM, REGIONVM, LOCORVM

[Ciuium Romanorum mentio omissa est]

Berolini, typis W. Pormetter.